

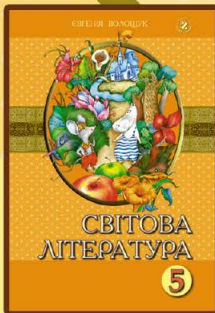
Євгенія Волощук
Олена Слободняк

СВІТОВА ЛІТЕРАТУРА

5

КНИЖКА для ВЧИТЕЛЯ

- Календарно-тематичне планування
- Розробки уроків
- Розвиток зв'язного мовлення
- Диференційовані запитання і завдання
- Схеми, таблиці, алгоритми
- Творчі завдання
- Міжпредметні зв'язки: живопис, музика, кіномистецтво

До підручника
**«Світова література.
5 клас»**
автор Євгенія Волощук

ЄВГЕНІЯ ВОЛОЩУК
ОЛЕНА СЛОБОДЯНЮК

СВІТОВА ЛІТЕРАТУРА

5 клас

Книжка для вчителя

*Календарно-тематичне планування
та розробки уроків*

*Схвалено для використання
у загальноосвітніх навчальних закладах*

Київ
«ГЕНЕЗА»
2013

УДК 373.5.016:821(100).09
ББК 74.268.3(0)
В68

*Схвалено для використання у загальноосвітніх
навчальних закладах комісією зі світової літератури
Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства
освіти і науки України
(Лист ПТЗО від 12.07.2013 р. № 14.1/12-Г-309)*

А в т о р и:

Є.В. Волощук: передмова; загальне редагування. О.М. Слободянюк: календарно-тематичне планування; розробки уроків.

Р е ц е н з е н т и:

О.Є. Чебанова – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри театрального мистецтва Київського міжнародного університету; І.В. Меґедь – учитель-методист Технічного ліцею, м. Київ.

Волощук Є.В.

В68 Світова література. 5 клас : кн. для вчителя : календар.-темат. планув. та розроб. уроків / Євгенія Волощук, Олена Слободянюк. – К. : Генеза, 2013. – 248 с.
ISBN 978-966-11-0306-0.

Посібник містить конспекти уроків світової літератури в 5 класі за підручником Є. Волощук «Світова література, 5 клас». Серед них уроки текстуального вивчення творів, позакласного читання, розвитку зв'язного мовлення, оцінювання знань та навчальних досягнень учнів. Матеріали посібника дадуть учителю змогу забезпечити партнерську діяльність учителя і учнів. Запропоновані розробки відповідають сучасним досягненням методичної науки: містять елементи інтерактивних методик, дидактичні ігри, літературознавчі та стилістичні практикуми, системи запитань для проведення евристичних бесід під час аналізу художніх творів, допоміжні завдання, опорні схеми, таблиці, різнорівневі завдання. Посібник допоможе вчителю створити власні яскраві, неповторні уроки, а також зробить процес залучення учнів до скарбів світової літератури ефективним і творчим.

УДК 373.5.016:821(100).09
ББК74.268.3(0)

© Волощук Є.В.,
Слободянюк О.М., 2013
© Видавництво «Генеза»,
оригінал-макет, 2013

ISBN 978-966-11-0306-0

ПЕРЕДМОВА

Посібник «Світова література, 5 клас. Книжка для вчителя» становить складову навчально-методичного комплексу, до якого входять підручник Євгенії Волощук зі світової літератури для 5 класу («Генеза», 2013) та посібник для учня «Світова література, 5 клас. Зошит для контрольних і самостійних робіт» тієї самої авторки. Посібник містить комплект планів-конспектів уроків за всіма програмними темами та у передбаченій програмою послідовності, доповнені планами-конспектами уроків виразного читання та позакласного читання, а також рекомендаціями щодо проведення окремих видів робіт. Зміст посібника упорядкований відповідно до структури чинної програми зі світової літератури та підручника Є. Волощук.

В основу уроків, запропонованих у посібнику, покладена авторська науково-методична концепція підручника Є. Волощук, яка, у свою чергу, спирається на базові документи шкільного курсу «Світова література». У планах-конспектах уроків послідовно реалізуються визначені у цій концепції стратегічні напрями літературної освіти п'ятикласників, а саме:

1) *формування в учня стійкої мотивації до читання творів світової літератури як мистецьких взірців і культурних явищ, що мають бути інтегрованими у його духовний світ;*

2) *забезпечення всебічного розвитку особистості учня, включаючи його індивідуальність, життєвий досвід, моральні принципи, гуманістичну систему цінностей, естетичний смак, критичне мислення, аналітичні та творчі здібності, національну самосвідомість та культурну ідентичність, здатність орієнтуватися у полікультурному світі, комунікаційну практику, потребу в читанні якісної художньої літератури та постійному контакті з творами різних видів мистецтв;*

3) *формування ключових компетентностей, до яких, згідно з Державним стандартом, належать уміння вчитися, спілкуватися державною, рідною та іноземними мовами, інформаційно-комунікаційна, соціальна, громадянська, загальнокультурна компетентності; літературної компетентності, яка має своєю кінцевою метою розвиток читачької культури учня, знання художніх творів, розуміння їх специфіки як мистецьких явищ, умінь і навичок сприймати, аналізувати, інтерпретувати та оцінювати художні твори у літературних та культурних контекстах; а також формування комунікативної компетентності, культури висловлювань тощо;*

4) *застосування здобутих знань на практиці, що передбачає особисте розв'язання учнями етичних та естетичних завдань, які проєктуються художніми творами, використання набутих знань у безпосередній повсякденній поведінці та моделюванні життєвих ситуацій, виявлення естетичного ставлення до світу в різних сферах діяльності та реалізацію здобутих навичок і вмінь у загальному навчальному процесі.*

Визначальною сполучною ланкою цих напрямків є *особистісно орієнтований підхід*, який надає широкі можливості для індивідуальної адаптації роботи з твором до потреб конкретного учня, надає вчителю

інструменти для формування особистості, її емоцій та інтелекту, системи цінностей, світоглядних уявлень, активної життєвої позиції.

Пропоновані плани-конспекти уроків спрямовані на розв'язання окреслених у науково-методичній концепції цілей викладання курсу «Світова література» у 5 класі:

– *формування засобами літературної освіти творчого читача*, наділеного духовною потребою та стійкою мотивацією до читання творів світової літератури різних епох, здатного сприймати літературний твір у мистецьких координатах, декодувати його національні та загальнолюдські культурні коди, акумулювати його ціннісно-смысловий потенціал і перетворювати цей потенціал на власний життєвий та естетичний досвід;

– *створення сприятливих умов для розвитку творчої особистості на основі творчої читацької діяльності*; у тому числі й розширення духовно-культурних обріїв особистості, її естетичної та мовленнєвої культури, розгортання її аналітичних та творчих здібностей, формування у неї настанов на активне здобуття нових знань та літературну самоосвіту, застосування здобутого читацького досвіду для всебічного саморозвитку;

– *формування гуманістичного світогляду*, що передбачає глибоке засвоєння учнем закарбованих у художній літературі фундаментальних цінностей культури, зокрема й загальнолюдських моральних принципів, виховання у школяра почуття поваги й толерантного ставлення до різних національних культурних традицій, активної громадянської позиції та ключових світоглядних настанов, що визначають відповідну до гуманістичних стандартів соціальну поведінку особистості;

– *виховання національної свідомості та формування національної ідентичності* за рахунок систематичної розробки українознавчого компонента (з акцентом на розмаїтті взаємозв'язків української та зарубіжних літератур, специфіці бачення українського світу у творах зарубіжних авторів, здобутках української перекладацької школи), використання найкращих українських перекладів творів зарубіжних письменників, висвітлення багатства української мови і літератури на тлі світової культури; плекання патріотичних почуттів та прагнення до збереження рідної мови, національних традицій і цінностей за умов глобалізаційних процесів;

– *розвиток логічного, критичного та творчого мислення учня* на основі аналітичної роботи з художніми творами, обговорення окреслених у них проблемних ситуацій, моральних, суспільних та психологічних конфліктів, участі у літературних дискусіях та інших видах навчальної діяльності, які сприяють формуванню навичок та вмінь чітко формулювати свою думку, аргументовано і логічно її обґрунтовувати, полемізувати з іншими точками зору.

Згідно з науково-методичною концепцією, літературний текст (поняття вживається у широкому сенсі й до всіх художніх творів, включаючи фольклорні) розглядається та функціонує у посібнику:

- як самодостатній витвір мистецтва слова, що засобами словесної образності продукує власний художній світ;
- як культурне явище, пов'язане з іншими видами мистецтв і позначене карбом своєї доби та національної традиції;

- як артефакт світової культури, що перебуває у динамічній взаємодії з її надбаннями;
- як елемент, інтегрований в український культурний простір;
- як зріз певних емоційно-психологічних станів, що розкривають глибини душевного життя людини;
- як скарбниця гуманістичних цінностей та засадничих уявлень про духовне буття особистості;
- як модель певної життєвої ситуації, що є актуальною для накопичення соціокультурного та життєвого досвіду;
- як культурне явище, яке вимагає глибокого осмислення, встановлення причинно-наслідкових та логічних зв'язків і пошуку шляхів розв'язання окреслених в ньому проблем;
- як предмет для дискусії;
- як джерело естетичного задоволення.

Така поліфункціональність уможливило максимально ефективну і багатоаспектну реалізацію дидактичного, виховного та розвивального потенціалу літературного тексту в планах-конспектах уроків світової літератури для 5 класу.

Система планів-конспектів уроків включає такі складники:

- *загальна характеристика певних літературних явищ* (визначальним для його ефективної реалізації на уроках світової літератури у 5 класі є баланс принципів науковості та доступності);
- *біографічні відомості про письменника* (важливою тут є настанова на зацікавлення учнів і прищеплення їм загальнокультурного мінімуму, а також на формування їх уявлень про індивідуальність творчої особистості письменника);
- *літературний текст (або уривок літературного тексту)*, що функціонує на правах самостійного дидактичного матеріалу або ілюстративного фрагмента, на якому проводиться практичне засвоєння учнями нових знань та вмінь;
- *різноспрямовані блоки запитань і завдань*;
- *словник літературознавчих термінів*.

До вказаних структурних складників додаються наявні у підручнику Є. Волощук елементи, що у планах-конспектах уроків підсилюють реалізацію визначених Державним стандартом та навчальною програмою емоційно-ціннісної, літературознавчої, культурологічної та компаративної ліній. До таких елементів, зокрема, належать:

- авторитетне висловлювання літературного критика про окремий художній твір чи творчість письменника в цілому (емоційно-ціннісна, літературознавча лінія);
- певний «зріз» художнього твору, що дозволяє висвітлити особливості цього твору, його художню своєрідність і мистецьку майстерність письменника (літературознавча лінія);
- пояснення змісту літературознавчих та культурологічних термінів, (літературознавча та культурологічна лінія);
- історико-літературний, компаративний, культурологічний, історичний коментарі до літературних явищ, що розглядаються (літературознавча, компаративна та культурологічна лінії);

- українознавчий компонент (компаративна лінія);
- висвітлення зв'язків між літературними творами, що вивчаються, та творами інших видів мистецтв (культурологічна лінія).

Нове суспільство – суспільство майбутнього – висуває і нові вимоги до освіти. Англійський філософ-футуролог О. Тоффрел стверджував, що технології завтрашнього дня потребують людей, які можуть приймати критичні рішення, знаходити свій шлях у новому оточенні, достатньо швидко встановлювати нові стосунки у реальності, що змінюється. Реалізація нових завдань освіти потребує нових підходів, звернення до особистості учня з її потребами та інтересами, і запропоновані уроки сприяють активізації пізнавальної активності учнів.

Особливу увагу в посібнику приділено введеним до програми творам, що раніше не вивчалися у 5 класі. Водночас у книжці здійснена спроба творчо переосмислити матеріал, вже опрацьований вчителями, навести приклади нових прийомів та алгоритмів роботи з художніми текстами. Запропонована система уроків відповідає послідовності, визначеній навчальною програмою та підручником Є. Волощук. Така побудова презентованого посібника дала змогу максимально наблизити його до шкільної практики і зробити його зручним у користуванні.

Крім традиційних уроків, присвячених вивченню історико-літературних явищ, письменницьких біографій, обговоренню художніх текстів, узагальненню знань програмних тем чи розділів, подана у посібнику система уроків включає уроки виразного та позакласного читання, а також уроки розвитку мовлення. З огляду на вікові та психологічні особливості учнів-п'ятикласників значне місце у планах-конспектах посідають ігрові завдання, завдання з елементами дослідження, а також завдання, спрямовані на розвиток комунікативно-мовленнєвих умінь та навичок.

Комплекс запитань та завдань до творів, передбачених програмою для текстуального вивчення, враховують основні етапи роботи учня з текстом: активізацію читацького первинного сприйняття твору – осмислення змістовно-естетичних доміант тексту – поглиблене розуміння тексту та його оцінка. Пріоритетним напрямком системи запитань і завдань є підготовка п'ятикласників до самостійної читацької діяльності.

У рамках монографічних тем посібник послідовно реалізує лінію на презентацію письменників як неординарних особистостей, громадян і митців, освічених людей своєї епохи і творців духовно-культурних цінностей.

Обов'язковий компонент планів-конспектів – систематична робота над теоретико-літературними поняттями. Діти опановують теоретичні знання, необхідні вміння та навички роботи з текстом. Однак це лише один бік уроків літератури. Інший полягає в тому, що художній твір звертається до емоцій, викликає і розвиває їх. Вчителю слід уважно стежити за реакцією дітей під час читання і роботи над художнім твором, бути дбайливим при з'ясуванні первинного сприйняття твору і під час аналізу тексту, щоб література була усвідомлена дітьми живою і багатогранною.

Спеціальні рубрики, запитання та завдання націлені на роботу учнів з творами живопису, кіно, музики, анімації, на порівняння різних мистецьких інтерпретацій літературного твору, що дає змогу акцентувати увагу на зв'язці вербального образу з візуальним.

Розвиток мовлення у посібнику пропонується здійснювати не тільки на спеціально відведених уроках, але й під час обговорення художніх текстів, працюючи над збагаченням словникового запасу учня, над його рухом від розуміння смислу слова в творі до вміння сформулювати власну думку, висловити своє враження від прочитаного.

Пропоновані в посібнику уроки не обмежують творчу ініціативу вчителя. Залежно від рівня підготовки учнівської аудиторії та власних уподобань вчитель може обирати із запропонованих планів-конспектів ті елементи, які вважає за доцільні, та вільно їх комбінувати зі своїми методичними прийомами та формами роботи над програмним матеріалом. Загалом посібник і задумувався так, аби як мінімум надавати вчителю імпульс для самостійного творчого пошуку, а як максимум – повністю забезпечити вчителя планами-конспектами уроків на весь навчальний рік.

КАЛЕНДАРНО-ТЕМАТИЧНЕ ПЛАНУВАННЯ

№	Тема	Кількість годин	Дата
1	2	3	4
I СЕМЕСТР			
ВСТУП			
1	Світова література – духовна скарбниця людства. Роль книги в сучасному житті.	1	
2	Фольклор, його характерні ознаки. Фольклорні жанри різних народів (прислів'я, приказки, загадки, пісні). Гуманістичні цінності, втілені у фольклорних творах різних народів. Література і фольклор.	1	
КАЗКИ НАРОДІВ СВІТУ			
3	Жанрова специфіка фольклорної і літературної казки. Різновиди казок (про тварин, чарівні, соціально-побутові), їхні характерні ознаки.	1	
4	Індійська народна казка «Фарбований шакал». Викриття в образах тварин негативних людських рис. Філософський зміст казки.	1	
5	Японська народна казка «Іссумбосі, або Хлопчик-мізинчик». Відображення любові до праці, кмітливості, сміливості, ставлення до природи в образі Іссумбосі. Національний колорит японських казок.	1	
6	Китайська народна казка «Пензлик Маляна». Поетизація мистецтва й уславлення образу митця в казці. Значення фантастичних елементів.	1	
7	Арабська народна казка «Синдбад-мореплавець» (третя подорож). Утвердження жаги відкриття світу, мужності та людяності в казці. Втілення в образі Синдбада-мореплавця віри в перемогу людини над обставинами.	1	
8	Брати Якоб і Вільгельм Грімм. Значення діяльності братів Грімм у збиранні фольклору. «Пані Метелиця». Моральні цінності в казці. Характеристика образів персонажів. Антитези в казці.	1	
9	Урок розвитку зв'язного мовлення. Твір «Порівняльна характеристика героїв казки “Пані Метелиця”».	1	
10	Контрольна робота «Література і фольклор. Народні казки».	1	
11	Урок позакласного читання. Казки Ш. Перро. Подорож у казковий дивосвіт.	1	

1	2	3	4
12	Олександр Пушкін. Вступ до поеми «Руслан і Людмила». Поєднання фольклорних і літературних елементів у творчості О. Пушкіна.	1	
13	Урок виразного читання. О. Пушкін. Вступ до поеми «Руслан і Людмила».	1	
14	О. Пушкін. «Казка про мертву царівну та сімох богатирів». Поєднання фольклорних і літературних елементів у творчості О. Пушкіна.	1	
15	О. Пушкін. «Казка про мертву царівну та сімох богатирів». Система образів казки.	1	
16	Ганс Крістіан Андерсен. Казка «Соловейко». Соловей як втілення сили природи і мистецтва.	1	
17	Протиставлення «справжнього» і «штучного» в казці «Соловейко».	1	
18	Оскар Уайльд. «Хлопчик-зірка». Символічний зміст назви твору.	1	
19	Оскар Уайльд. «Хлопчик-зірка». Казкові персонажі, їхня характеристика. Основний конфлікт. Еволюція образу головного героя.	1	
20	Урок розвитку зв'язного мовлення. Твір-роздум на морально-етичну тему за прочитаними казками «Що таке справжня краса?»	1	
21	Контрольна робота «Літературні казки»	1	
22	Урок позакласного читання. Редьярд Кіплінг «Рікі-Тікі-Таві». Велика війна сміливого мангуста.	1	
ПРИРОДА І ЛЮДИНА			
23	Пейзаж у літературі та інших видах мистецтва.	1	
24	Джон Кітс. «Про коника та цвіркуна». Поетизація образу природи у вірші, його ідея.	1	
25	Йоганн Вольфганг Гете. «Нічна пісня мандрівника». Зображення взаємозв'язку різних сфер природи та людини в поетичному творі.	1	
26	Генріх Гейне. «Задзвени із глибини...». Втілення краси весняної природи у вірші. Зв'язок із фольклором.	1	
27	Урок виразного читання. Пейзажна лірика	1	
28	Ернест Сетон-Томпсон. «Лобо». Авторські спостереження за світом природи.	1	
29	Е. Сетон-Томпсон. «Лобо». Звички і закони вовчої зграї.	1	

1	2	3	4
30	Е. Сетон-Томпсон. «Лобо». Протистояння людини і хижака.	1	
31	Е. Сетон-Томпсон. «Лобо». Характеристика центральних образів оповідання.	1	
32	<i>Контрольна робота «Вірші про природу. Ернест Сетон-Томпсон».</i>	1	
33–35	Резервні уроки.	3	
II СЕМЕСТР СВІТ ДИТИНСТВА			
36	Марк Твен. «Пригоди Тома Сойера». Факти життя і творчості Марка Твена.	1	
37	Марк Твен. «Пригоди Тома Сойера». Світ уяви та гри Тома Сойера.	1	
38	Марк Твен. «Пригоди Тома Сойера». Провідні ідеї твору.	1	
39	Марк Твен. «Пригоди Тома Сойера». Цінності дитинства та їхній вплив на доросле життя. Вплив світу дорослих на дитячі взаємини.	1	
40	Урок розвитку зв'язного мовлення. Стислий переказ за фрагментом повісті Марка Твена «Пригоди Тома Сойера» («У Мак-Дугаловій печері»).	1	
41	Марк Твен. «Пригоди Тома Сойера». Образи Тома Сойера та Гекльберрі Фінна.	1	
42	Елеонор Портер. «Полліанна». Щирість, мужність і оптимізм героїні твору.	1	
43	Е. Портер. «Полліанна». Ідея радості життя й відкриття світу в творі.	1	
44	Е. Портер. «Полліанна». Вплив героїні на життя міста. Полліанна та її друзі.	1	
45	Е. Портер. «Полліанна». Образ Поліанни.	1	
46	<i>Контрольна робота «Марк Твен. Елеонор Портер»</i>	1	
СИЛА ТВОРЧОЇ УЯВИ			
47	Льюїс Керролл. «Аліса в Країні Див». Творча історія книги, її зв'язок із біографією письменника та життям Англії вікторіанської доби.	1	
48	Льюїс Керролл. «Аліса в Країні Див». Особливості художньої мови твору.	1	
49	Льюїс Керролл. «Аліса в Країні Див». Світ уяви та захопливі пригоди Аліси.	1	

1	2	3	4
50	Льюїс Керролл. «Аліса в Країні Див». Країна Див та її мешканці.	1	
51	Льюїс Керролл. «Аліса в Країні Див». Образ Аліси. Персонажі, які оточують героїню.	1	
52	Урок позакласного читання. Джанні Родарі. «Пригоди Джельсоміно в Країні брехунів».	1	
53	Марина Цветаєва. «Книжки в обкладинках червоних». Чарівний світ літератури й мистецтва у вірші М. Цветаєвої.	1	
54	Урок виразного читання. М. Цветаєва. «Книжки в обкладинках червоних...».	1	
55	Контрольна робота «Льюїс Керролл. Марина Іванівна Цветаєва»	1	
СУЧАСНА ЛІТЕРАТУРА. У КОЛІ ДОБРИХ ДРУЗІВ			
56	Туве Янсон. «Капелюх чарівника». Чарівність художнього світу твору.	1	
57	Т. Янсон. «Капелюх чарівника». Втілення ідей доброти, щирості, сімейних цінностей.	1	
58	Т. Янсон. «Капелюх Чарівника». Персонажі казки, втілення в них ідей доброти, щирості.	1	
59	Т. Янсон. «Капелюх Чарівника». Чарівність світу мумі-тролів.	1	
60	Урок розвитку зв'язного мовлення. Контрольний твір.	1	
61	Роальд Дал. «Чарлі і шоколадна фабрика».	1	
62	Р. Дал. «Чарлі і шоколадна фабрика». Цікаві пригоди на казковій шоколадній фабриці містера Вонки.	1	
63	Р. Дал. «Чарлі і шоколадна фабрика». Доброта і щирість головного героя.	1	
64	Урок позакласного читання. Пауль Маар. «Що не день, то субота».	1	
65	Контрольна робота «Туве Янсон та інші автори ХХ століття»	1	
ПІДСУМКИ			
66–67	Підсумки. Узагальнення і систематизація навчального матеріалу.	2	
68–70	Резервні уроки.	3	

I семестр

ВСТУП

Тема: Світова література – духовна скарбниця людства. Роль книги в сучасному житті

Мета: актуалізувати знання, здобуті в початковій школі, визначити рівень готовності учнів до вивчення світової літератури в 5-му класі; пояснити значення світової літератури в сучасному житті людини та людства;

ознайомити учнів з підручником «Світова література, 5 клас» (автор Є. Волощук), його структурою, принципами роботи з навчальним матеріалом та художніми творами, системою умовних позначок;

розвивати навички усного та писемного зв'язного мовлення, спілкування, аналізу і систематизації навчального матеріалу, уміння висловлювати свою думку та обґрунтовувати її;

формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручники, ілюстрації, дидактичний матеріал, позначки з назвою твору та автором, карта світу.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Книга є альфа й омега всякого знання, початок початків кожної науки.

С. Цвейг

Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

Візитна картка «Мої літні враження».

Учні стають у коло і, передаючи один одному умовну візитну картку, розповідають про те, яку художню книжку прочитали влітку або хотіли б прочитати. Розповідають за певною схемою: кожен має повторити ту інформацію, що отримав від товариша, і додати свою.

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Слово вчителя.

Скільки цікавих і мудрих книжок ви прочитали під час літніх канікул! А чи знаєте ви, що в давнину вашому однолітку зовсім не просто було користуватися книжкою?

Попередниками книжок були глиняні таблички, на яких писали по обидва боки, а потім обпікали або сушили. Такими табличками користувалися з IV по I тисячоріччя до н.е. шумери, асирійці та вавилоняни. На них записували релігійні, юридичні, наукові й поетичні тексти, вели господарські записи.

Людська думка фіксувалася й інакше: у Китаї – на бамбукових планках, які з'єднували мотузкою, в Індії – на пальмовому листі, у Давній Греції і Римі – на покритих воском дерев'яних, олов'яних чи виготовлених зі слонової кістки табличках.

Завдяки використанню м'яких матеріалів (папірусу, пергаменту, шовку, полотнища) книжка набула більш зручної форми – сувою. Папірус (один з видів трав сімейства осокових) ріс у дикому вигляді головним чином на болотах у дельті Нілу. Тригранні стебла розрізали вздовж і вкладали смужки щільно одну до одної. На цей шар накладали наступний, потім їх притискували пресом, сушили і вигладжували. Готові аркуші склеювали в сувої, часто скріплені зверху і знизу прутами, на яких перевірявся текст під час читання.

У II ст. до н.е. в бібліотеці міста Пергам замінили складний у виробництві папірус пергаментом (оброблена певним чином шкіра молодих телят). Пергамент розрізали на аркуші, зшивали або скріплювали металевими скобами та оправляли в дерев'яні дощечки. Так з'явилися міцні, хоча і дуже важкі, кодекси, що нагадують сучасні книжки. На пергаменті писали очеретяною паличкою або заточеним певним чином пташиним пером.

Середньовічний чернець-переписувач проводив довгі години за переписуванням книжок. Потім цей витвір майстер вручну ошатно прикрашав віньєтками або малював орнаменти чи ілюстрації (мініатюри). Найцінніші манускрипти (рукописи) оздоблювали тонкими пластинами золота й срібла та розписували пурпуром (дуже дорогою фарбою, що виготовляли з тіл равликів певного виду).

Упродовж сторіч книгу переписували від руки, тому вона була коштовною і доступною лише для обраних. У середньовічній Європі знання грамоти фактично не виходило за стіни монастирів.

Лише тоді, коли в середині XV ст. на Старому континенті був відкритий друкарський верстат, писемне слово на папері стало доступнішим для більшості заможних і освічених людей. Цікаво, що спосіб виготовлення паперу винайшли в Китаї приблизно на тисячу років раніше, ніж у Європі. Секрет виробництва паперу потрапив у Старий Світ в середині XII ст.

В Україні книга також була у великій пошані. У літописі «Повість минулих літ» так написано про київського князя Ярослава Мудрого: «Любив Ярослав книги, читав їх часто і вдень, і вночі. І зібрав скорописців багато, і переклали вони з грецького на слов'янське письмо. Написали книг вони велику силу, ними повчаються віруючі люди і тішаються плодами великої мудрості. Начебто один хтось зорав землю, а другий посіяв, а інші жнуть

і споживають багату поживу... Велика-бо користь від навчання книжного. Книги – мов ріки, які наповнюють собою увесь світ; це – джерело мудрості, в книгах – бездонна глибина, ми ними втішаємося в печалі, вони – узда для тіла й душі, в книгах – світло мудрості...».

Сучасна книжка зазнає змін. Видаються звукові книжки, текст яких записаний на магнітофонних касетах, а останнім часом на DVD-дисках, завдяки чому ними можуть користуватися люди з вадами зору. Існують також електронні книжки, тобто пристрої, що своїм форматом нагадують звичайну книжку, але містять декілька тисяч сторінок тексту. Екран електронної книжки замінює сторінку традиційної друкованої. Пристрій можна підключати до персонального комп'ютера для поповнення даних.

Проте надійним провідником до знань, а зокрема і світової літератури, залишається підручник.

2. Ознайомлення зі структурою підручника для 5-го класу: виклад матеріалу, умовні позначення, система завдань.

Завдання учням: взяти підручник, погортати його, звернути увагу на обкладинку, форзаци, представлені розділи та рубрики, прочитати статтю «Путівник до підручника» (с. 5–6), ознайомитися з представленими в статті рубриками підручника.

3. Словникова робота.

Ф́орзац – це однозгинний аркуш паперу, скріплений з першим і останнім зошитами блоку і призначений для з'єднання блоку з палітуркою.

Палітурка – важлива складова книжки, що виготовляється зі спеціальних матеріалів та скріплюється з книжковим блоком.

Хрестоматія – навчальне видання літературних, історичних, наукових чи інших творів або їхніх частин, які вивчаються певним навчальним предметом.

Рубрика – 1. Заголовок розділу, глави, абзацу якого-небудь твору. 2. Відділ, підрозділ чого-небудь, графа.

4. Дидактична гра «Навколо світу з підручником».

На дошці вивішується карта світу. Учні, користуючись змістом підручника (с. 3–4), визначають, з творами яких національних літератур будуть ознайомлюватися упродовж навчального року, ставлять позначку з назвою твору та автором на карті світу, підготовлену заздалегідь учителем.

Індія: народна казка «Фарбований шакал»

Японія: народна казка «Іссумбосі»

Китай: народна казка «Пензлик Маляна»

Персія: народна казка «Синдбад-мореплавець»

Німеччина: народна казка «Пані Метелиця»; Й.В. Гете «Ніч-на пісня мандрівника»; Г. Гейне «Задзвени із глибини...»

Росія: О. Пушкін «Казка про мертву царівну та сімох багатирів»; М. Цветаєва «Книжки в обкладинках червоних»

Данія: Г.К. Андерсен «Соловейко»

Англія: О. Уайльд «Хлопчик-зірка»; Дж. Кітс «Про коника та цвіркуна», Льюїс Керролл «Аліса в Країні Див»; Р. Дал «Чарлі та шоколадна фабрика»

США: Марк Твен «Пригоди Тома Сойєра», Е. Портер «Полліанна»

Канада: Е. Сетон-Томпсон «Лобо – володар Курумпо»

Фінляндія: Т. Янсон «Капелюх чарівника»

Висновок: підручник «Світова література, 5 клас» ознайомлює нас із творами художньої літератури багатьох країн світу від давнини до сучасності.

5. Введення літературознавчого терміна.

Світова література – сукупність творів художньої літератури всіх країн світу від давнини до наших днів (див. с. 9, рубрика «Словник Мудрої Сови»).

Творцем терміна «світова література» офіційно вважають Йоганна Вольфганга фон Гете. Він першим зауважує, що різні національні літератури мають загальні людські цінності, тому, незважаючи на відмінності між ними, залишаються нерозривно пов'язаними.

6. Словникова робота.

Проблемне питання: «Що таке скарб взагалі і духовний скарб зокрема?»

Скарб – 1. Коштовності, гроші, цінні речі. 2. Духовні цінності, багатства розуму, серця, почуттів. 3. Щось цінне, дороге для будь-кого.

Духівний – пов'язаний із внутрішнім, моральним світом людини.

Учитель, послуговуючись гіпотезами учнів і статтями тлумачного словника, підбиває підсумки словникової роботи.

Таким чином, духовні скарби – це духовні цінності, пов'язані з моральним світом людини і народу, багатства серця, розуму, почуттів. Такою духовністю і багатством, безперечно, володіє художня література.

7. Дидактична вправа «Дерево мудрості».

Прикріпіть до «Дерева мудрості» одну з життєвих цінностей людини, яка формується завдяки художній літературі. Наведіть приклади з прочитаних літературних творів, які підтверджують цю думку.

Приклад.

8. Дидактична вправа «Три речення».

Уважно прочитайте вступну статтю підручника (с. 8–11) про роль книжки в сучасному житті людини і передайте зміст розповіді трьома реченнями, які необхідно записати в зошиті. Переможе той, у кого розповідь стисліша і при цьому точно передає зміст.

Приклад.

Книжка має дивовижну силу та надзвичайні цінності. Перегляд кінострічки розширює світогляд людини, але не може замінити читання. Читання художньої книжки – корисна праця для розуму.

V. Підсумки.

Робота в парах. Прокоментуйте, як ви розумієте подані афоризми.

1. Книга – це співрозмовник, що не лестить тобі, і друг, що не спокушає тебе, і товариш, що тобі не наскучить (*Ібн Сіна*). 2. Я не знаю більш доброго сусіда, більш справедливого друга, більш покійного супутника, більш слухняного вчителя, більш обдарованого товариша, ніж книга (*А. Навої*). 3. Гарна книга – це подарунок, заповіданий автором людському родові (*Арістотель*). 4. Яке пуття в книзі тому, хто не має власного розуму? Хіба дзеркало допоможе сліпому? (*Індійське прислів'я*).

VI. Домашнє завдання.

1. Опрацювати матеріали підручника (с. 8–11).

2. Відповісти на запитання і виконати завдання 2, 3 (с. 11).

Тема: Фольклор, його характерні ознаки. Фольклорні жанри різних народів (прислів'я, приказки, загадки, пісні). Гуманістичні цінності, втілені у фольклорних творах різних народів. Література і фольклор

Мета: визначити характерні ознаки фольклору, різновиди та характерні риси фольклорних творів (малих жанрів);

опрацювати значення (пряме і переносне) 2–3-х прислів'їв, приказок, загадок, пісень;

розкрити національну специфіку і загальнолюдський зміст фольклорних творів (малих жанрів) різних народів;

продемонструвати вплив фольклору на літературу;

встановити подібність прислів'їв, приказок, загадок, пісень різних народів;

розвивати навички зв'язного мовлення, спілкування, аналізу і систематизації навчального матеріалу, уміння висловлювати свою думку та обґрунтувати її;

формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручники, ілюстрації, роздатковий матеріал (творче завдання-пазл «Склади прислів'я», тематичні підставки з назвами творчих груп, аркуші для груп із зазначеною тематикою прислів'їв та їхніми художніми особливостями, літературознавчі словники, підручники), карта Європи, репродукція картини Пітера Брейгеля «Нідерландські прислів'я».

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Читання дає знання, бесіда – винахідливість, а записи – точність.

Англійське прислів'я

Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

Літературна розминка (с. 11–12). Складання синонімічно-асоціативного куща «Фольклор».

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Робота з підручником.

Робота в парax. Знайдіть на с. 13–16 підручника визначення кількох понять, поданих у таблиці. Наведіть приклад з підручника чи власний. Терміни запишіть у зошит.

Жанр	Визначення	Призначення
<i>Прислів'я</i>	Стислий влучний народний вислів повчального змісту, побудований як завершене судження.	Стисло і точно оцінити характери і вчинки людей.
<i>Приказка</i>	Образний вислів, який дає яскраву оцінку певного явища; побудований як незакінчена думка, але містить натяк на висновок.	Приховано оцінює різні явища людського життя.
<i>Загадка</i>	Опис предмета шляхом називання ознак загаданого, відкритого порівняння ознак загаданого, прихованого порівняння ознак загаданого.	Вчить відгадувати задумане.
<i>Народна пісня</i>	Поєднує елементи словесного й музичного мистецтв.	Відображає побут, традиції, звичаї, важливі події з історії народу, а також його духовний світ.

2. Творче завдання-пазл «Склади прислів'я».

Групи учнів отримують завдання з'єднати роз'єднані на окремі слова прислів'я, визначити їхню тематику.

1. Маєш честь – ти людина, а без честі – тварина. 2. Клаптик рідної землі кращий за Соломонові скарби. 3. Справжню дружбу і за тисячу скаунів не виміняєш. 4. Хліб не пада з неба – працювати треба. 5. Учитись – однаково, що гребти проти течії: тільки зупинишся – понесе назад.

Згідно з отриманими результатами формуються команди віртуальних мандрівників з назвами, які збігаються з темами розшифрованих прислів'їв: «Патріот», «Честь і гідність», «Дружба», «Працелюбність», «Навчання». Саме за цими темами мандрівники будуть аналізувати і систематизувати прислів'я.

Завдання групам: дібрати прислів'я, що належать до теми команди, і записати їх на окремих великих аркушах.

Віртуальна подорож країнами Європи в пошуках прислів'їв.

Слово вчителя

Наша сьогоднішня віртуальна подорож присвячена прислів'ям, які є узагальненням народної мудрості. А рушимо у нашу путь з центру Європи. А хто знає, де знаходиться центр Європи?

Географи, помудрувавши якось із циркулями та лінійками, поставили на карті Європи значущу крапку. Біля українського гірськолижного курорту Рахів у Карпатах. Виявилось: точнісінько тут – географічний центр Європи!

От і виходить, що живемо ми, українці, на самому перехресті європейських доріг: зі Скандинавії, Балтії – на Балкани, Близький Схід. І – з Європи в Азію. Межуємо з сімома державами: на заході –

зі Словаччиною та Угорщиною, північніше – з Польщею, південніше – з Румунією, а ще наші сусіди – Молдова, Білорусь і Росія.

Отже, наша країна – держава європейська. І Україна сьогодні презентує прислів'я, об'єднані однією темою. Якою саме?

Україна: 1. Не хочеш почути поганих слів, не кажи їх сам. 2. Говори мало, слухай багато, а думай ще більше. 3. Нема приповідки без правди. 4. Слово – не полова, язик – не помело. 5. Мудрим ніхто не вродився, а навчився.

І коли ми беремося порівнювати прислів'я різних народів світу, то виявляється, що вони водночас і схожі між собою, і відрізняються одне від одного. А от життєві цінності в народів світу часто збігаються. Тож ми і спробуємо віднайти за допомогою усної народної творчості, за якими основними життєвими цінностями та орієнтирами повинна жити людина.

Росія: 1. Тот герой, кто за родину горой. 2. Всякому мила родная сторона. 3. Без углов дом не строится, без пословиц речь не молвится. 4. Делано наспех – делано на смех. 5. Ум хорошо, а два лучше. 6. Долог день до вечера, если делать нечего. 7. Поспешись – людей насмешись. 8. Нет друзей – ищи, нашёл – береги.

Польща: 1. Поганий птах, який своє гніздо паскудить. 2. Власна хатка миліша за чужий палац. 3. Хліб не пада з неба – працювати треба. 4. Кожна лиска свій хвостик хвалить. 5. Ліпше горобець у руці, ніж тетеря на дубові. 6. Всяке село своє прислів'я має.

Чехія: 1. Ледар до обіду здоровий, а після обіду хворий. 2. І хороше і погане у дитині – від батька й матері. 3. Лисий скаржився, що гребінці подорожчали.

Болгарія: 1. Народ сам собі дзеркало. 2. Краще на гілочці, ніж у кліточці. 3. Згаяний час не вертається. 4. Як серце не скаже, то лице покаже. 5. Чужа квітка рано цвіте. 6. Правда солона, а брехня солодка. 7. Роби не як можеш, а як треба.

Румунія: 1. І птах пам'ятає, де народився. 2. Сила народів – у єдності. 3. Самотній і в раю самотній. 4. Одна рука села не збудує і не прогодує. 5. Початку не зрозумів – кінця не збагнеш. 6. Краще недоговорити, ніж переговорити.

Угорщина: 1. Шанують коня не за гриву, а за працю дбайливу. 2. Роботяща людина не показує пальцем у завтрашній день. 3. Краще власна хата, ніж чужа палата. 4. Краще працювати, ніж голодувати.

Австрія: 1. Молодість має гарний вигляд, а старість – гарну душу. 2. Поводься так, як звичай велить. 3. Усе велике починається з дрібного. 4. Хочеш зробити добро – не відкладай його на той світ.

Німеччина: 1. Давні прислів'я брехні не містять. 2. Правда – жорстока і коротка. 3. Скільки голів, стільки й думок. 4. Сніжний рік – хлібний рік. 5. Рідний край кожного до себе вабить. 6. Краще бути бідному, та в шані, ніж багатому, та в ганьбі.

Англія: 1. Поважай себе, якщо хочеш, щоб інші тебе поважали. 2. Мій дім – моя фортеця. 3. У пишних шатах і пеньок красень. 4. Усе можна знайти, та не батька й неньку.

Франція: 1. «Добре» і «швидко» бувають разом рідко. 2. Яке зерно, такий і хліб. 3. Скрізь добре, а дома найкраще. 4. Очима з'їв би, та живіт не пускає.

Іспанія: 1. Мети досягає той, хто не знає втоми. 2. Слова без діла – все одно, що гітара без струн. 3. Не роби людям зла, щоб до тебе біда не прийшла. 4. Від лінощів усі вади. 5. Дерево пізнають по тому, що воно родить, а людину – по тому, що вона робить.

Португалія: 1. Не той молодець, хто зміг переплисти Дору, а молодець той, хто навчив свого сина перепливати Дору. 2. Невинний як ненароджене дитя. 3. Заради троянди й будяка поливаєш. 4. Хто тільки себе любить – друзів не має. 5. Ситий голодному дрібно кришить.

Італія: 1. Лінивому щоразу бракує часу. 2. Правда коле, а брехня пестить. 3. З лисицею жити – по-лисячому крутитись. 4. У кожного така доля, яку він створив. 5. Хто хоче, той усе може і вміє. 6. Честь втратиш за мить, а не вернеш за сто літ.

Греція: 1. До серця мудрого мудрі розмови завжди дорогу знайдуть. 2. Мудрість – донька досвіду. 3. Заздрість – ворог щасливих. 4. Вчений без праць – дерево без плодів. 5. Справжній друг пізнається в неволі. 6. Не допомагає щастя лінивим. 7. Справжній скарб для людей – вміння працювати.

Підбиття підсумків роботи творчих груп

Учні обговорюють зібрану інформацію, обраний лідер групи читає прислів'я, дібрані згідно з отриманою тематикою, та коментує вибір групи, робить висновки. Після обговорення доходимо висновку, що прислів'я народів Європи, незважаючи на різнобарв'я культур, єдині у своїх позиціях щодо основних життєвих цінностей та орієнтирів, як повинна жити людина:

Любити свою Батьківщину і шанувати родину.

Бути працьовитою і наполегливою.

Учитися мудрості, повсякчас здобувати різнобічні знання.

Бути людиною честі, добра і справедливості.

Вміти дружити.

Учитель коментує, що життєві цінності інших європейців та українців збігаються: Україна – географічний центр Європи, її невід'ємна частина.

3. Робота в інтерактивних групах із дослідження художніх особливостей прислів'їв.

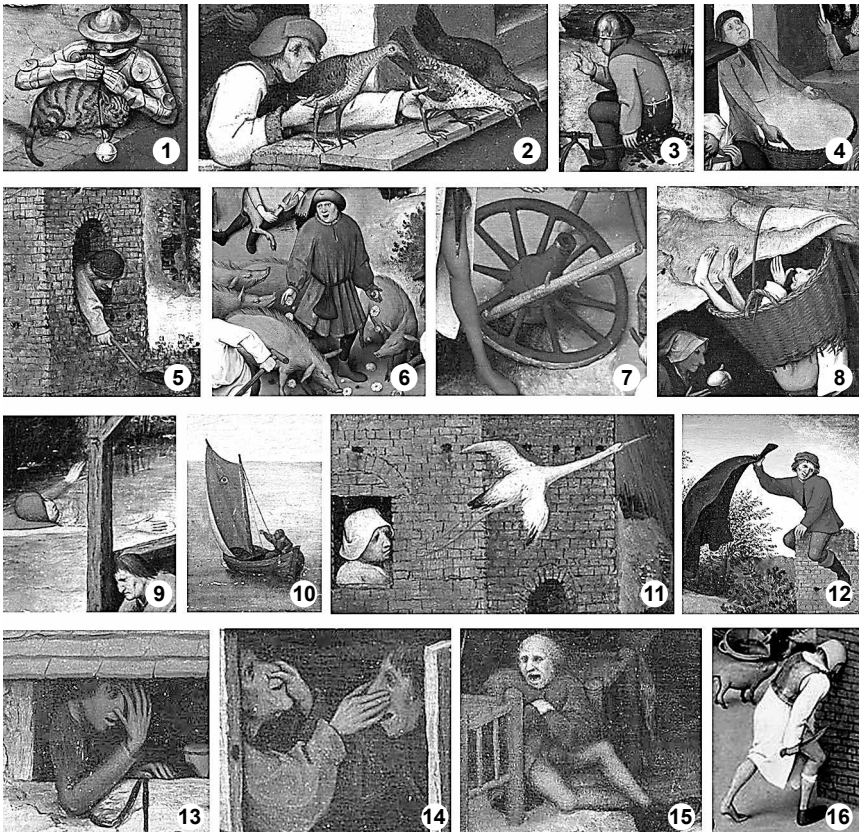
Єдність усної народної творчості прослідковується не тільки в змісті, а й в художніх особливостях прислів'їв. Звернімо увагу, що всі прислів'я, які ми дібрали, утверджують загальні людські

цінності, тобто повчають. Це і є перша художня ознака прислів'я – повчання (дидактизм). Спробуємо дослідити інші.

Завдання для груп: кожна група отримує аркуш, де записано одну з художніх особливостей прислів'їв: *узагальнення, пряме і переносне значення, порівняння, протиставляння, гумор*. Перше завдання – за допомогою підручника та словника літературознавчих термінів дати визначення термінів. Друге завдання – обміняючись аркушами з дослідженням тематики прислів'їв, дібрати приклади використання заявлених художніх прийомів у прислів'ях.

4. Мистецький практикум.

Фламандський художник П. Брейгель у 1559 р. створив картину «Нідерландські прислів'я». Тут зображений дивний світ! Люди зайняті справами, які здаються безглуздими. На даху будинку лежать млинці. Жінка несе світло у казані. Якийсь чоловік б'ється головою об стіну. Виявляється, що це зображені прислів'я. Загалом

на своїй картині П. Брейгель зобразив 92 прислів'я. До багатьох з них можна дібрати українські відповідники.

Завдання для дослідження:

1. Розгляньте, які прислів'я зображено на картині. Скористайтеся довідковим матеріалом.

2. Доберіть до нідерландського прислів'я український відповідник. У чому полягає їхнє пряме та переносне значення?

3. З яких прислів'їв виникли приказки?

Довідковий матеріал.

1. *Озброїтися до зубів* – добре підготуватися.

2. *Кур мацати* – робити передчасні розрахунки.

3. *Сидіти на вугіллі* – бути нетерплячим.

4. *Носити повітря в кошику* – гаяти час.

5. *Убити двох мух одним ляпанцем* – бути успішним, результативним.

6. *Кидати троянди перед свинями* – витрачати цінне на недостойних.

7. *Сунути палицю в колесо* – перешкоджати виконанню чужих намірів.

8. *Між небом і землею* – опинитися в скрутній ситуації.

9. *Пливти проти течії* – протистояти загальній думці.

10. *Пливти за вітром* – легко долати.

11. *Витріщати очі на лелеку* – гаяти час.

12. *Вішати плац за вітром* – пристосовувати свою думку до точного моменту.

13. *Дивитися крізь пальці* – бути поблажливим.

14. *Водити один одного за ніс* – обманювати один одного.

15. *Сидіти в попелі між табуретами* – бути нерішучим.

16. *Битися головою об стіну* – намагатися досягти неможливого.

5. Поглиблення знань з теорії літератури: схожість та відмінність прислів'їв та приказок.

Прислів'я	Приказки
Стислий крилатий вислів	Стислий вислів
Одне чи два і більше речень	Неповне речення
Повне твердження і висновок з нього	Не є повним твердженням
Закінчена думка	Незакінчена думка
Має повчальний зміст	Спонукає до роздумів

V. Підсумки.

І. Франко в роботі «Галицько-руські народні приповідки» підкреслював: *«Народ високо шанує глибоку, стислу, мудру думку, що її довгі часи переховує в собі прислів'я: східні народи зуть прислів'я “квітами мови, нанизаними перлинами”;* греки та ла-

тинці “домінантною думкою”; англійці, французи та італійці – “плодами досвіду”».

Звернімося до епіграфа уроку. Англійське прислів'я наголошує: «Читання дає знання, бесіда – винахідливість, а записи – точність».

Учні розмірковують над запитаннями:

1. Які знання нам дало сьогодні читання? 2. Які знахідки ми отримали під час бесіди? 3. Які записи, на вашу думку, є точними?

VI. Домашнє завдання.

1. Опрацювати матеріали підручника (с. 12–17).

2. Завдання «Літературний практикум» (с. 17).

3. Вивчити напам'ять по три прислів'я, приказки, загадки (на вибір). Прокоментувати свій вибір.

КАЗКИ НАРОДІВ СВІТУ

Тема: Жанрова специфіка фольклорної і літературної казки. Різновиди казок (про тварин, чарівні, соціально-побутові), їхні характерні ознаки

Мета: визначити основні ознаки фольклорної і літературної казки, різновиди казок (про тварин, чарівні, соціально-побутові), їхні характерні ознаки;

узагальнити знання про особливості казки як фольклорного жанру;

розвивати навички усного зв'язного мовлення, спілкування, аналізу і систематизації навчального матеріалу, уміння висловлювати свою думку та обґрунтовувати її;

виховувати повагу до народної творчості, підтримувати стійкий інтерес до казки як до художнього твору повчального та розважального характеру; формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручники, ілюстрації, дидактичний матеріал, репродукція картини В.Максимова «Бабусині казки».

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Тисячі речей забудете, а тих хвилин, коли люба мама чи бабуся розповідала казки, не забудете до смерті.

І. Франко

Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

Виразне читання вірша та бесіда за прочитаним.

***

Затишно дітям в паусі казок.

Отак би й слухав про царя Салтана
або про те, як весело козак

обманював турецького султана.
Про карих коней з полуменем грив,
про чаклуна, що все на світі може.
І хто б там що кому не говорив,
а згине зло і правда переможе!
Той у Яги царівну відбере,
той кам'янисте поле переоре.
Кощій Безсмертний непременно вмере,
і всі безглуздя розум переборе.
Лише борись, а щастя не втече.
Не схаменися – півжиття позаду.
І вдень, і ніч, і тисячі ночей...
Спасибі вам за цю Шехерезаду.

Ліна Костенко

Запитання: 1. Чи розповідали вам у дитинстві казки? 2. Які казки вам подобалися найбільше? 3. Які казки любили ваші батьки? 4. Розкажіть про те, як створювали казку, де її розповідали, хто і коли її розповідав?

Сьогодні на уроці згадаємо, що ви знаєте про казки, визначимо їхні відмінні особливості, вивчимо нові.

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Слово вчителя.

В одній давній африканській історії, яка називається «Як з'явилися у людей казки», розповідається:

Маленька сіра Мишка могла проникнути всюди. Вона була в палацах багатіїв і в оселях бідняків. Її маленькі блискучі оченята стали свідками багатьох таємниць. Яким би надійним не було сховище, Мишка все одно туди прослизала. І от одного разу вона надумала сплести собі казку з усього того, що бачила на своєму віку. Казок вийшло багато. Кожну Мишка зодягла в яскраву сукню – білу чи чорну, червону чи синю. Так казки з'явилися в мишачій нірці. Своїх дітей вона не мала, тож казки їй замінювали їх.

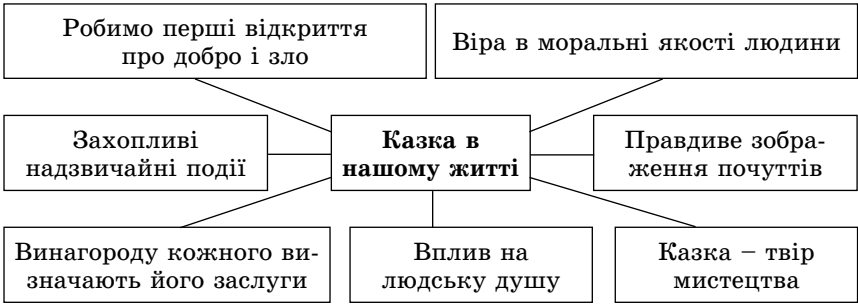
Та якось отара овець йшла по тому полю, де жила Мишка. Котрась вівця вибила ногою дверцята мишачої хатки. Казки вибігли звідти і порозбігалися по всій землі.

І таки справді, казка – колективне творіння народного розуму і таланту, сплетене із найрізноманітніших таємниць, уявлень про світ, виплекане із мрій про перемогу добра над злими силами і про щастя, яке кожен уявляє по-своєму.

2. Робота з підручником (с. 20–21): складіть асоціативний кущ за прочитаним матеріалом «Казка в нашому житті».

3. Поглиблення знань з теорії літератури (с. 21).

Народна казка – усна народна оповідь про вигадані події.

4. Засвоєння елементів теорії літератури: опрацювання таблиці підручника «Типи фольклорних казок» (с. 22).

Розподільний диктант. Запишіть у три стовпчики характерні ознаки казок: про тварин, чарівної, соціально-побутової.

Казка про тварин	Чарівна казка	Соціально-побутова казка

Нааявність чарівництва, дива; герой – звичайна кмітлива людина; фантастичні персонажі; відображені побут народу, його праця; предмети з чарівними властивостями; в образах тварин знайшли відображення людські взаємини; надзвичайні фантастичні випробовування героя; тварини втілюють певні людські риси; головні герої виконують надважке завдання; стороння чарівна допомога; протиставлення чарівного та реального світів; втілення ворожих сил – звичайні люди; герой виходить зі скрутного становища завдяки власним силам; втілення мрії про щасливі часи; кумедні життєві ситуації.

5. Робота в парах. За поданими назвами казок визначте, до якого типу вони належать. Відповідь обґрунтуйте, користуючись матеріалом складеної таблиці.

«Летючий корабель», «Казка про щирого солдата», «Золотоволосий царевич та золотогривий кінь», «Дівчина-сирітка та лісовий цар», «Як Іван чортів перехитрував», «Як бідний чоловік з лихварем судився», «Про чарівну пташку, золоте яйце і двох братів», «Сильний лев і маленьке мишеня», «Лисиця і лелека», «Про цигана і ковбасу», «Гостинні мурашки», «Іжак і сонце», «Іван-царевич і залізний вовк», «Як лис вчився літати», «Чарівна лампа Аладдіна», «Як солдат із сокири юшку варив», «Троє поросят».

6. Засвоєння елементів теорії літератури: визначення спільного та відмінного у народної та літературної казки (с. 23).

Дидактична вправа «Знайдіть помилку». Матеріал для вправи:

Літературна казка створена конкретним письменником, присутність якого відчувається у його ставленні до героїв, оцінці подій. Спільним з народною казкою є те, що вони існують у різних варіантах в усній народній творчості. На відміну від фольклорної казки, літературна завжди змальовує події, що відбуваються в умовному казковому часі й просторі. Літературна казка зображує складніші, більш наближені до реальності характери, але не містить детальних художніх описів героїв і обставин. Народна казка чітко розмежовує героїв на позитивних і негативних.

Літературна вікторина «Казкові загадки»: відгадайте казкових персонажів, визначте, до народної чи літературної казки вони належать.

1. Він звірят усіх лікує, Від холери їх рятує. Вилікує він за мить Все, що в звірів заболить.	2. Я – бичок-беремлячок, Солом'яний у мене бочок. Із соломи дід зробив, Бік смолою засмолив.

(К. Чуковський «Айболить»)

(Народна казка
«Солом'яний бичок»)

3. До школи прямує хлопчак дерев'яний,
Чомусь потрапляє у цирк полотняний.
Відома ця книжка тобі, чи не так?
В пригодах яких побував цей хлопчак?

(О. Толстой «Золотий ключик,
або Пригоди Буратіно»)

4. Сидить півник на печі
Їсть смачненькі калачі.
Ось лисичка прибігає,
Півника мерщій хапає.
Біжить котик рятувати,
В лиса півника забрати.

(Народна казка
«Котик і півник»)

5. Старенька бабуся у лісі жила,
Гостинці для неї онука несла.
Хто дівчинку цю по дорозі зустрів?
Як казка ця зветься? Хто б відповів?

(Ш. Перро «Червона Шапочка»)

6. На городі виростала, Сили набирала, Непомітно, дуже швидко, Великою стала.	Став тут дід усіх гукати Та красуню рвати. А цю казку, діти, ви Встигли відгадати?

(Народна казка «Ріпка»)

7. Підробив він голосок,
Став малим співати.
Здогадалися вони:
Вовк — не наша мати.
(Народна казка
«Вовк і семеро козенят»)
8. Ой, набридло на віконці
Все на сонечку сидіть.
Я візьму і покочуся,
Щоб побачити весь світ.
(Народна казка «Колобок»)
9. Він веселий і не злобний,
Цей хороший дивачок.
З ним господар, хлопчик Робін,
І товариш — П'ятачок.
До прогулянок він ласий,
Є на мед чутливий нюх,
Зветься плюшевий ведмедик,
Всім відомо...
(А. Мілн «Вінні-Пух і всі-всі-всі»)
10. Працювала я у хатці,
Танцювала у палаці.
Є така у мене звичка —
Десь губити черевички.
(Ш. Перро «Попелюшка»)
11. Сидить дівчина в корзині
На ведмежій дужій спині.
А чому ж вона сховалась,
До ведмеда не призналась?
(Народна казка «Маша і ведмідь»)
12. Він не пташка,
Не лисиця, не комашка,
Не котисько, не щеня,
Не бабак, не вовченя.
(Е. Успенський «Крокодил Гена та його друзі»)
13. Вигнав дід козу із хати —
Та й пішла вона блукати:
В зайця хатку відібрала.
Всі козу ту виганяли,
Рак козуню ущипнув,
Зайцю хатку повернув.
(Народна казка «Коза-дереза»)
14. Хто моторчик свій заводить?
З даху в гості хто приходить?
(А. Ліндґрен «Малюк і Карлсон,
що живе на даху»)

V. Підсумки.

1. Літературний практикум (с. 25).

2. Хвилина мистецьких паралелей.

Порівняйте мотиви уривка вірша С. Єсеніна «Бабусині казки» та картини В. Максимова «Бабусині казки».

В зимний вечер по задворкам
Разухабистой гурьбой
По сугробам, по пригоркам
Мы идем, бредем домой.
Опостылеют салазки
И садимся в два ряда

Слушать бабушкины сказки
Про Ивана-дурака.
И сидим мы, еле дышим.
Время к полночи идет.
Притворимся, что не слышим,
Если мама позовет...

VI. Домашнє завдання.

1. Опрацювати матеріали підручника (с. 20–24).
2. Прочитати казку «Фарбований шакал».
3. Завдання підручника «Перевірте себе» 2–5 (с. 25).

Тема: Індійська народна казка «Фарбований шакал». Викриття в образах тварин негативних людських рис. Філософський зміст казки

Мета: охарактеризувати казки про тварин як один із найдавніших різновидів казки;

розкрити гуманістичний зміст казки «Фарбований шакал», моральні цінності, втілені в ній;

розкривати поняття «мандрівний сюжет» на основі порівняння індійської казки та казки І. Франка «Фарбований Лис»;

розвивати навички порівняльного аналізу;

виховувати повагу до народної творчості, підтримувати стійкий інтерес до казки як до художнього твору повчального та розважального характеру; формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручники, ілюстрації, дидактичний матеріал.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

...Одною бровою підморгує на людей, немов дає їм знати: та чого ви, братики, смієтеся? Адже се не про бідних баранів, вовків та ослів мова, а про вас самих з вашою глупотою, з вашим лінивством, з вашою захланністю, з усіма вашими звірячими примхами, забаганками.

І. Франко

Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

Літературознавчий практикум: з'єднайте стрілками терміни та їх визначення.

Прислів'я	...образний вислів, який дає яскраву оцінку певного явища; побудований як незакінчена думка, але містить нагук на висновок.
Народна казка	... один із видів мистецтва, що образно відтворює життя за допомогою слова, мови; за допомогою уяви, фантазії письменників створює нову реальність.
Світова література	...опис предмета з називанням ознак загаданого, відкритого порівняння ознак загаданого, прихованого порівняння ознак.
Загадка	...стилий влучний народний вислів повчального змісту, побудований як завершене судження.

Приказка

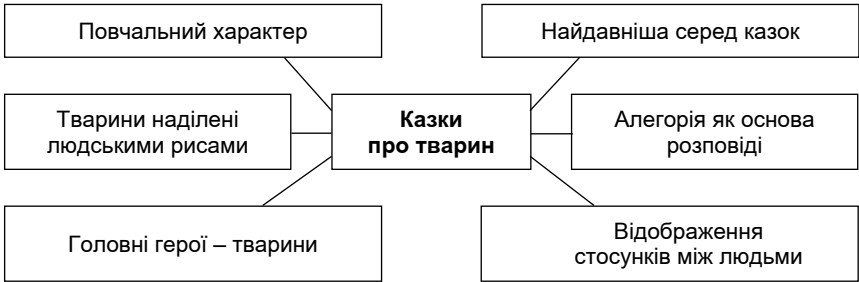
...сукупність творів художньої літератури всіх країн світу від давнини до наших днів.

Художня література

...усна народна оповідь про вигадані події.

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Засвоєння елементів теорії літератури: складіть за матеріалом підручника (с. 26–27) опорну схему «Казки про тварин».

2. Слово вчителя.

Найвідомішою і доволі давньою збіркою казок про тварин є індійська книга – «Панчатантра» («П'ять кошків мудрості»), яку часто називають п'ятикнижжям, «напученням розумної та правильної поведінки».

За легендою книга була написана для двох синів могутнього індійського раджі: володар безкраїх земель і незчисленних коштовностей хотів, аби юні принци навчилися життєвої мудрості. Збірка створена приблизно в III–IV ст. легендарним мудрецем Вішнушарману. Твір складається з п'яти частин – пантр: «Втрата дружби», «Придбання друзів», «Про війну ворон і сов», «Втрата набутого», «Несподівані діяння». Поряд з прозовими розповідями у пам'ятці – понад тисячу віршованих вставок, так званих «субгашита».

Чутка про надзвичайний зміст цієї книги швидко поширилася по всій Індії та за її межами. За наказом перського царя Хосрая Ануширвана (IV ст.) його придворний лікар Бурзос таємно вивіз із Індії «Панчатантру» разом зі ще однією дивиною – шахами.

Минув час, і книгу індійської мудрості взялися перекладати різними мовами світу, і вона, як незрівнянний діамант, прикрасила скарбниці – бібліотеки столиць Сходу й Заходу. Герої отримували нові імена, в сюжет впліталися особливості національної культури, звичаї, традиції та деталі побуту народу, серед якого прижилася оповідь. Так і виникло поняття «мандрівний сюжет».

У «Панчатантрі» вперше з'являється сюжет про перефарбованого казкового персонажа.

3. Засвоєння елементів теорії літератури.

Мандрівний сюжет – наявність у різних народів власних казок на одну й ту саму тему з подібним перебігом подій та схожими персонажами.

Мандрівний герой – персонаж, який діє в казках різних народів під іншими іменами та в дещо інших ситуаціях, але наділений тими самими рисами характеру.

Алегорія – інакомовне зображення рис характеру, поведінки, взаємин людей і явищ суспільного життя.

4. **Словникова робота.** *Шива, брахман, раджа* (с. 29).

5. **Коментоване читання казки «Фарбований шакал».**

6. **Робота над планом казки.**

Приклад плану.

1. Шакал у місті.
2. Чандарава у діджі з фарбою.
3. Поява перед лісовими звірями.
4. Проголошення шакала раджею.
5. Чандарава на царстві.
6. Несподіваний кінець владарювання.
7. **Евристична бесіда.**

1. Як Чандарава став раджею? Чому його злякалися звірі та погодилися стати його підданими?

2. Як трапилося, що він був жорстоко покараний?

3. Яке повчання містить остання субгашига? Чи згодні ви з ним?

4. Які відомі вам прислів'я народів світу відповідають цьому повчанню? Наведіть приклади.

1. Брехнею світ пройде, та назад не вернешся (українське).
2. Вдруг не станеш друг (російське). 3. Мавпа без хвоста все одно тільки мавпа (китайське). 4. Поважай людину, а не її одяг (китайське). 5. Кто яму другому копає, тот сам в нее попадет (російське).

8. **«Мозковий штурм».**

Риси характеру Чандарави: 1) гордість; 2) хвалькуватість; 3) сміливість; 4) кмітливість; 5) хитрість; 6) боягузтво; 7) обережність; 8) рішучість; 9) ризикованість; 10) самовпевненість; 11) кар'єризм; 12) фантазія; 13) користоловство.

9. **Висновки.**

Ознайомившись із казкою «Фарбований шакал», ми переконалися, що ошуканство ніколи не закінчується добром. Ця казка, як і багато інших творів мистецтва слова, змушує кожного з нас поглянути на себе крізь призму життя героя твору. Який я? Чи чесний зі своїми друзями, батьками? Чи хочу бути завжди першим, незважаючи ні на що? Чи хочу я, щоб усі оточуючі працювали на мене та виконували всі мої забаганки?

Можливо, вперше в житті вам спало на думку дати оцінку власній поведінці.

Англійське прислів'я влучно стверджує: «Найдовша у світі відстань — відстань від голови до серця». Бажаю вам подолати

цю відстань і саме серцем дати відповідь на запитання: «Якою людиною я расту?»

10. Узагальнення матеріалу в опорній схемі «Сюжет казки про тварин».

СЮЖЕТ КАЗКИ ПРО ТВАРИН

Зачин (простий, короткий)

Дія (розвивається швидко, використовуються діалоги; фантастичні істоти майже відсутні; місце дії: ліс, галявина, поле, річка)

Дійові особи
Тварини

Хорообрі, кмітливі, дотепні, відважні, мудрі, долають труднощі, допомагають слабким

Собака, олень, черепаха, буйвіл, кролик

Жорстокі, підступні, лицемірні, злі, постійно в пошуках легкої наживи, розбійництва, вступають у конфлікти

Шакал, лев, пантера, вовк, удав, лисиця

Кінцівка (підсумок), виражений узагальненою фразою

11. Хвилина компаративного аналізу.

Інформаційна довідка

Казка і далі мандрувала світом... і на основі байок і казок поступово став створюватися сатиричний тваринний епос. Так, у XII–XIII ст. було складено французьку поему «Роман про Лиса» (або «Роман про Ренара»). Вона містить приблизно 30 епізодів, які в алегоричній формі розповідають про тогочасну французьку дійсність. Сюжет побудований на лютих ворожнечі між лисом Ренаром та вовком Ізергімом. Хитрий лис постійно знущається з вовка та його рідні. Ця поема сприяла виникненню нових варіантів епосу у Франції та в інших країнах, одним з яких була німецька поема «Рейнеке-Лис». Її сюжетом скористався Й.В. Гете для свого твору «Рейнеке-Лис», який, у свою чергу, обробив відомий український письменник І.Я. Франко – «Лис Микита».

12. Опрацювання рубрики підручника «Український мотив» (с. 27).

13. Робота в парах. «Коли ще звірі говорили».

Індійські мотиви в літературній казці

Народна казка Десяте оповідання першої книги «Панчатантри»	Літературна казка Казка «Фарбований Лис» Івана Франка
1. У лісі жив шакал Чандарава.	1. У лісі жив хитрий Лис Микита.
2. Від голоду він подався до міста.	2. Похвалився, що в білий день на базарі вкраде курку.
3. Сутичка з собаками дорогою до міста.	3. Лис у передмісті, сутичка з собаками.
4. Рятуючись, скочив у казан із синьою фарбою.	4. Рятуючись, скочив у казан із синьою фарбою.
5. Шакал у лісі – переполох; його хутро синє, як у бога Шиви.	5. Лис у лісі – переполох.
6. Шакал каже, що створений Брахманом і помазаний на царство.	6. Лис каже, що виліплений Святим Миколаєм із небесної глини і помазаний ним на царство.
7. Царювання шакала, нові порядки, вигнання шакалів.	7. Лис – добрий цар.
8. Чандарава почув завивання шакалів, сам завив і цим виказав себе.	8. Микита почув завивання молодих лисичок, сам завив і виказав себе.
9. Шакала роздерли на дрібні шматки за ошуканство.	9. Микиту роздерли на дрібні шматки за ошуканство.
10. Заключний вірш — мораль.	10. Приповідка: «Пізнався, як на фарбованім лісі».

V. Підсумки.

Казковий зоосад.

Складіть фразеологічні звороти, включивши в словосполучення назви птахів або тварин за їхніми алегоричними ознаками.

Приклади.

Голодний як ... (*вовк*); хитрий як ... (*лисиця*); впертий як ... (*осел*); полохливий як ... (*заєць*); надутий як ... (*індик*); незграбний як ... (*ведмідь*); підступний як ... (*змія*).

VI. Домашнє завдання.

1. Опрацювати матеріали підручника (с. 25–29).

2. Завдання підручника 2–5 (с. 30).

3. Сюжети про лиса використали Й.В. Гете («Рейнеке-Лис») та Ш. Перро («Кіт у чоботях»). Порівняти ці літературні казки з індійською народною.

4. Прочитати казку «Іссумбосі, або Хлопчик-мізинчик».

Тема: Японська народна казка «Іссумбосі, або Хлопчик-мізинчик». Відображення любові до праці, кмітливості, сміливості, ставлення до природи в образі Іссумбосі. Національний колорит японських казок

Мета: ознайомитися зі змістом японської народної казки «Іссумбосі, або Хлопчик-мізинчик»; висловити враження і власне ставлення до подій казки, розкрити її гуманістичний зміст, моральні цінності, втілені в ній; дати характеристику казкових персонажів, оцінити їхні вчинки, моральні якості;

визначити основні ознаки чарівної казки, продемонструвати їх прикладами з казки «Іссумбосі, або Хлопчик-мізинчик»; виявити елементи будови казок (зачин, основна частина, кінцівка, діалоги, повтори);

розвивати навички порівняльного аналізу;

виховувати повагу до народної творчості, підтримувати стійкий інтерес до казки як до художнього твору повчального та розважального характеру; формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручники, ілюстрації, дидактичний матеріал, тексти казок «Мізинчик» братів Грімм, Шарля Перро «Хлопчик-пальчик».

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Заглядає в шибку казка сивими очима,
материнська добра ласка в неї за плечима.

В. Симоненко

Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

Розгадайте кросворд.

1. Літературний твір у прозі (рідше у віршах), в якому йдеться про вигадані події фантастичного характеру.

2. Казка, яка передавалася з вуст у уста, із покоління в покоління, називалась...

3. Казку, де відбуваються фантастичні події, називають...

1	к	а	з	к	а			
2	н	а	р	о	д	н	а	
3	ч	а	р	і	в	н	а	
4	з	а	ч	и	н			
5	а	л	е	г	о	р	і	я
6	с	ю	ж	е	т			

4. Вираз на зразок: «Жили собі...», «У тридев'ятому царстві жили-поживали...» – називається...

5. Приховане зображення рис характеру людей через вчинки звірів.

6. Послідовність подій у літературному творі.

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Засвоєння елементів теорії літератури: прочитайте статтю підручника з рубрики «Літературна кухня» «Як побудовано сюжет чарівної казки?» (с. 32–33).

2. Евристична бесіда за прочитаним.

1. Якими словами розпочинаються казки? (*Жили собі... Десь-колись...*)

2. Як одним словом називають початок казки? (*Зачин*)

3. Де найчастіше відбувається дія казки? (*За тридев'ять земель, у тридесятому царстві...*)

4. Які числа часто повторюються в народній казці? (*3, 7, 9 – три брати, три завдання, три загадки, сім братів...*)

5. Окрім дійових осіб, у казках діють і чарівні предмети. Назвіть їх. (*Дзеркальце, килим-літак, скатертина-самобранка, жива та мертва вода, лялечка, чарівний клубок, каблучка, яблуко, сокира...*)

6. У казках зустрічаємось із героями як реальними, так і фантастичними. Кого з фантастичних героїв ви могли б назвати? Які їхні дії? (*Баба-Яга, Змій Горинич, золота рибка, джин, Чудо-Юдо...*)

7. А як зазвичай казки закінчуються? (*Перемогою добра над злом, здійсненням бажань головного героя...*)

8. Які слова читаємо в кінці казки? (*І стали вони жити-поживати, добра наживати; хто слухав казку, тому бубликів в'язку; вам казочка, а мені бубликів в'язочка; ось і казці кінець, а хто слухав – молодець*).

9. Назвіть усі ці слова одним словом (*Кінцівка*).

3. Інформаційна довідка «Особливості японської культури».

Колись в далекій давнині люди намагалися зобразити різні предмети та явища: малювали зображення, які поступово ставали все більш умовними і, нарешті, перетворилися на ієрогліфи. Кожен ієрогліф – це не просто кілька рисок, а цілий образ, за допомогою якого можна легко запам'ятати значення ієрогліфа. Японія – східна країна, ранок тут починається раніше, ніж в інших країнах, тому Японію часто називають «Країною Вранішнього Сонця». Цей образ зафіксований в ієрогліфах, якими записується слово *Японія*. Назва країни складається з двох ієрогліфів 日本 і читається «Nihon». 日 – «сонце», «день», 本 – «основа», «джерело», «книга». Тобто виходить, що Японія – це основа,

джерело сонця, країна, де сонце бере свій початок, звідки починає свій шлях.

Японія – приголомшлива країна. Тут унікальне все – міста, мова, культура. Чому для нас у Країні Вранішнього Сонця стільки незрозумілого, стільки чарівності? Головна причина, напевно, в тому, що японці завжди і в усьому вміли знайти гармонію.

Японці асоціюють зі словами: Сонце, що сходить... Японський сад каміння... Японська витонченість... Сакура і Фудзіяма... Чайна церемонія... Бойові мистецтва... Самурай... Слова, які найчастіше вживають для характеристики Японії: *традиційна, стародавня, вірнопідданська, ніжна, витончена, оригінальна, загадкова, сувора, спокійна, пристрасна, скромна, чужа, горда, красива.*

Японія – країна високої культури. Для японців украй важливе добре ставлення один до одного. Це виражається насамперед у поклоні. У японців є звичай поклонів і усмішок.

Є в цій країні справжні дива. Одне з них – бонсай – мініатюрні сади. Це маленькі садочки, які своїми розмірами не перевищують розмірів кімнати. Ростуть там карликові дерева: дуби, клени, модрина (вид хвойного дерева) заввишки до 30 см. Вирощують такі сади понад 900 років кілька поколінь людей, передаються вони у спадок. Японці часто годинами милуються такими садами, проводять вільний час у роздумах, відпочиваючи від важкого трудового дня. Зараз карликові дерева бонсай прикрашають приватні приміщення й офіси в Європі та Америці.

А східними єдиноборствами, що прийшли до нас з Японії, – дзюдо, карате, айкідо – займаються в усьому світі, проводяться спортивні змагання.

Справжньою загадкою Країни Вранішнього Сонця вважається сад каменів монастиря Реандзі («Храм миролюбного Дракона») в Кіото, де немає ні гір, ні води, ні дерев, ні жодної квітки. Тільки п'ятнадцять темних, великих, порослих мохом каменів і світлий морський пісок. Камені розташовані так, що п'ятнадцятий камінь повсякчас вислизає з поля зору людини. З будь-якої точки саду можна побачити лише чотирнадцять каменів, що привноситься у сприйняття незвичайність і загадковість.

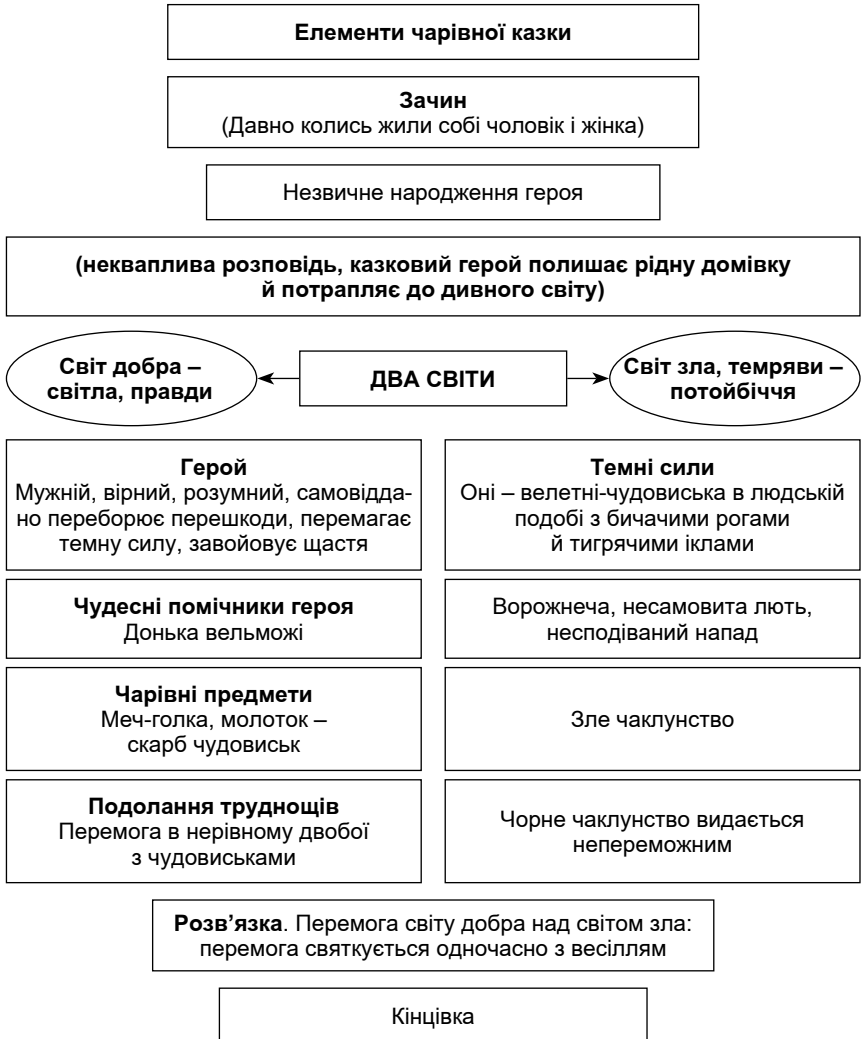
4. **Словникова робота:** *хасі, гета, кімоно* (с. 35, 36).

5. **Коментоване читання казки «Іссумбосі, або Хлопчик-мізинчик».**

6. **Евристична бесіда за змістом казки.**

1. Що незвичного було в народженні та зростанні Іссумбосі?
2. Як батьки виховували сина?
3. Що спонукало хлопчика вирушити в столицю?
4. Як Іссумбосі став слугою у столичного вельможі?
5. Як жилося хлопчику в місті?

6. З якими фантастичними істотами зустрівся хлопчик?
 7. Як повівся Іссумбосі під час несподіваної загрози?
 8. Який скарб дістався хлопчику за його сміливість і як змінилася доля Іссумбосі?
 9. Як ви ставитесь до Іссумбосі? Які вчинки викликали вашу повагу?
 7. Складання опорної схеми «Елементи чарівної казки в “Іссумбосі, або Хлопчик-мізинчик”».

8. Складання цитатної характеристики Іссумбосі.

Чесноти Іссумбосі	Цитати
Розум	<i>Хлоп'я було розумним...</i>
Повага до батьків	<i>Став навколішки перед батьками і просить... ...Викликав до столиці своїх батьків, і всі вони зажили разом у добрі та щасті.</i>
Цілеспрямованість	<i>...І от надумав Іссумбосі вибитися в люди...</i>
Працьовитість	<i>Іссумбосі був працюючий і кмітливий, а тому вдома всі любили його.</i>
Сміливість	<i>Іссумбосі вискочив... і замахнувся мечем-голкою.</i>
Кмітливість	<i>...Міг вільно бігати в животі чудовиська і колоти його мечем.</i>
Рішучість	<i>...Іссумбосі стрибнув на обличчя другого чудовиська і виколов його око.</i>

9. Розвиток понять теорії літератури.

Мандрівний сюжет – це спільні, однакові історії, пригоди, які існують у фольклорі різних народів.

10. Слово вчителя.

«Хлопчик-мізинчик» – популярний казковий сюжет про пригоди маленького хлопчика завбільшки з мізинець. Майже в кожного народу існує своя версія казки.

Брати Грімм записали німецький варіант цього сюжету.

Герой російської народної казки «Ліпунюшка», що записана І. Худяковим, теж не більший за палець.

Хлопчик-мізинчик – герой і літературної казки Ш. Перро «Хлопчик-пальчик», що ввійшла до збірки «Казки матінки моєї Гуски, або ж Історії та оповідки минулих часів з повчальними висновками» (1697). Твір Перро став художньою переробкою старовинної французької народної казки. Хлопчик-мізинчик з'являється в англійському вірші XVI ст. «Tumbe his life and death», який виник під впливом легенд про короля Артура. Якось чарівник Мерлін прийняв подобу жebraка і зупинився на ночівлю в одного селянина, дружина якого була бездітна. Чародій виконав її бажання мати дитину. Після багатьох пригод і мандрівок Хлопчик-мізинчик потрапляє до двору короля Артура, де завдяки своїм жартам стає улюбленцем лицарів Круглого столу.

Г.К. Андерсен в 1835 р. опублікував «Дюймовочку» – версію казки про пригоди маленької дівчинки.

11. Хвилина компаративного аналізу: порівняти казки з мандрівним сюжетом за поданими в таблиці питаннями.

	«Іссумбосі, або Хлопчик-мізинчик»	«Мізинчик» братів Грімм	Шарль Перро «Хлопчик-пальчик»
Країна	Японія	Німеччина	Франція
Народна чи літературна казка?	народна	народна	літературна
Народження героя	єдина дитина, про народження якої батьки молилися богам у храмі	єдина дитина, на яку довго сподівалися	один із семи братів у багатодітній родині
Причина подорожі	бажання хлопчика знайти свою долю	вирішив допомогти батькам	батьки залишали в лісі на загибель усіх дітей кілька разів
Які перешкоди долає герой?	перемагає двох чудовиськ, боронячи дівчину	побував у мишачій норі, і в коров'ячому шлункові, і у вовчому череві, здолав злодіїв	перехитрував велетня-людодоїда, помінявши капелюхи під час сну, поцупив чарівні чоботи
Які чарівні предмети допомагають герою?	молоток – скарб чудовиськ	тільки його маленький зріст	семимильні чоботи велетня-людожера
Основні риси характеру героя	розум, повага до батьків, рішучість	допитливість, працелюбність	сміливість, винахідливість
Як склалася доля героя?	одружився з донькою вельможі	батьки знайшли і визволили хлопчика з вовчого черева	король призначив хлопчика своїм гінцем-скорородом, повернувся до родини

V. Підсумки.

1. Евристична бесіда.

1. Який прадавній обряд ліг, на вашу думку, в основу казки про Хлопчика-мізинчика?

2. Що символізують випробування, які мають пройти хлопчики?

3. Яку роль у таких випробуваннях відіграла зброя?

4. У чому, на ваш погляд, сенс протиставлення слабкого героя і непоборних, на перший погляд, сил зла?

2. Висновки.

Зіткнення слабкого і сильного, людини з велетнем, перемога розуму в протистоянні з фізичною міццю – традиційна модель казок, міфів, епічних оповідей майже всіх народів. Одисей переміг велетня Поліфема («Одіссея» Гомера), Давид – Голіафа (Бі-

блія); Синдбад-мореплавець, Аладдін та інші герої арабських казок билися з силами, що набагато переважали їхні власні фізичні можливості, і кмітливістю перемагали їх.

VI. Домашнє завдання.

1. Опрацювати матеріали підручника (с. 31–36).
2. Завдання підручника «Літературний практикум» 1–6 (с. 37).
3. Порівняти японську казку про Іссумбосі з українською казкою про Хлопчика-мізинчика за планом, поданим у таблиці, яку заповнювали в класі.
4. Прочитати казку «Пензлик Маляна».

Тема: Китайська народна казка «Пензлик Маляна». Поетизація мистецтва й уславлення образу митця в казці. Значення фантастичних елементів

Мета: ознайомитися зі змістом китайської народної казки «Пензлик Маляна»; висловити враження від подій і власне ставлення до них, розкрити гуманістичний зміст казки, моральні цінності, втілені в ній; дати характеристику казкових персонажів, оцінити їхні вчинки, моральні якості; визначити основні ознаки чарівної казки, продемонструвати їх прикладами із казки «Пензлик Маляна»; виявити елементи будови казок (зачин, основна частина, кінцівка, діалоги, повтори);

виховувати повагу до народної творчості, підтримувати стійкий інтерес до казки як до художнього твору повчального та розважального характеру; формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручники, ілюстрації, дидактичний матеріал.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Мистецтво впливає на розум, серце, душу людини.

Ф. Шиллер

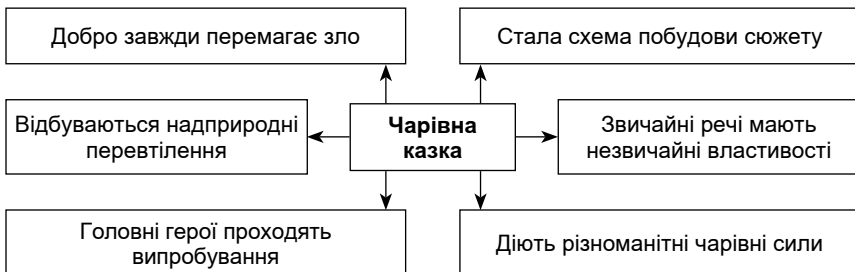
Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

Складання асоціативного куща «Чарівна казка».

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Інформаційна довідка «Особливості китайської культури».

Китай – величезна країна з найбільшою у світі кількістю населення. Ми чимало знаємо про «китайське диво» і навдивовижу мало про сам Китай. Зародження величної культури відбулося ще у сиву давнину. Китай – країна стародавньої цивілізації з багатими традиціями медицини, ткацтва і вишивання, національної кухні, живопису тощо. Давній Китай збагатив світову науку і культуру видатними досягненнями: тут винайшли компас, порох, фарфор, папір, шовк. Китайські зодчі здобули собі славу, звівши *Велику китайську стіну*. Древні китайці мали оригінальні та надсучасні на той час технології в галузі металургії, механіки, сільського господарства, яких не знали інші народи. Навіть складану парасольку вони придумали першими.

Найважливіша особливість китайської традиції – нерозривна єдність живопису, графіки та каліграфії – мистецтва красивого написання ієрогліфів. Пензлями і тушшю на папері чи шовку поети пишуть вірші, а художники – картини. Каліграфічно виконаний напис – це витвір мистецтва.

У Стародавньому Китаї ідеалом була чесна людина, яка прагне пізнати істину, шляхетна і ввічлива, з багатим духовним світом, внутрішньою культурою. Невипадково саме у Китаї з'явилася приказка *Мої коліна зроблені зі сталі*, що характеризує сильну душу людини, яка не схиляється перед лицем смерті і насилля.

2. Коментоване читання казки «Пензлик Маляна».

3. Евристична бесіда за змістом казки.

1. Про що мріяв бідний хлопець Малян?
2. Що стояло на заваді його мрії?
3. Який чарівний подарунок отримав Малян? Чим заслужив, на вашу думку, він таке диво?
4. Що малював Малян новим пензликом для селян? Чи правильно хлопчик користувався силою чарівного предмета?
5. Як Малян протистояв зухвалому поміщику?
6. Як пензлик допоміг хлопчику вибратися з поміщицького обійстя?
7. Чим виказав Малян у столиці свій дивовижний дар?
8. Чому хлопець відмовив імператору в його забаганках?
9. Чому, на вашу думку, імператор не зміг малювати, як Малян?
10. Чи справедливо юний художник покарав імператора?
11. Якої мудрості вчить китайська народна казка «Пензлик Маляна»?

4. Висновки.

У всіх народів світу добрі справи, добротворення і самі добротворці були в пошані. У китайській казці «Пензлик Маляна» та-

ким творцем добра є бідний хлопчик, що прагнув навчитися малювати. Досягнути мети йому допоміг Синьобородий дідусь, що з'явився хлопцю уві сні та подарував чарівного пензлика. Малян малював з такою любов'ю і натхненням, що все, зображене на папері, оживало. Через це Малян потрапляв у найрізноманітніші пригоди, адже багатії намагалися скористатися його чарівним пензлем. Так Малян став заручником жадібних і знахабнелих багатіїв. Навіть імператор, втративши здоровий глузд, згубив себе і свій почет, коли корабель пішов на дно розбурханого моря, яке намалював Малян.

5. Порівняльна характеристика головного героя і негативних персонажів казки.

	Малян	Поміщик, імператор
Суспільний стан	бідний хлопець, митець	багатії, можновладці
Як скористалися можливостями пензлика?	малював селянам необхідні в господарстві речі	малюнки лише для багатіїв, які прагнули золота, чудовиськ для майбутніх завоювань
Вчинки	самостійно навчився малювати, вкладав талант у добрі справи та спрямував його на власний захист	знущалися з хлопчика, замикали в стайні, морили голодом, переслідували, тримали у в'язниці
Риси характеру	талант, винахідливість, кмітливість, витримка	зухвалість, жадібність, жорстокість

6. Висновки.

Отже, боротьба Маляна проти поміщика та імператора – це не тільки боротьба двох характерів, це боротьба двох світів і двох протилежних світоглядів: світу можновладців, де немає місця обдарованій людині, і світу Маляна, де людина сама творить ідеальний світ для добробуту інших. Це і є основний мотив протистояння митця і можновладців. І свою популярність образ Маляна здобув не через звичайне протистояння імператору, а тому, що юний художник боровся за світ, де було б місце талановитим людям, митцям, які служать своєму народові.

V. Підсумки.

Хвилина словесного малювання.

Пофантазуйте, що ви намалювали б для однокласників, якби мали чарівний пензлик.

VI. Домашнє завдання.

1. Опрацювати матеріали підручника (с. 37–40).
2. Завдання підручника (с. 40).
3. Прочитати казку «Третя подорож Синдбада».

Тема: Арабська народна казка «Синдбад-мореплавець» (третя подорож). Утвердження жаги відкриття світу, мужності й людяності в казці. Втілення в образі Синдбада-мореплавця віри в перемогу людини над обставинами

Мета: ознайомитися зі змістом арабської народної казки «Синдбад-мореплавець» (третя подорож); висловити враження і власне ставлення до подій казки, розкрити її гуманістичний зміст, моральні цінності, втілені в ній; дати характеристику казкових персонажів, оцінити їхні вчинки, моральні якості; визначити основні ознаки чарівної казки, продемонструвати їх прикладами із казки «Синдбад-мореплавець» (третя подорож); виявити елементи будови казок (зачин, основна частина, кінцівка, діалоги, повтори);

виховувати повагу до народної творчості, підтримувати стійкий інтерес до казки як до художнього твору повчального та розважального характеру; формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручники, ілюстрації, дидактичний матеріал, аудіозапис уривка із симфонічної сюїти М. Римського-Корсакова «Шехерезада» – «Море і Синдбадів корабель».

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Світ – корабель, розум – вітрило, думка – кермо. Отже, ставши до керма, можна побачити, на що здатна людина.

«Тисяча і одна ніч»

Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Інформаційна довідка «Особливості арабської культури».

Арабська культура виникла на підґрунті давніх цивілізацій Месопотамії, Персії, Єгипту, Індії, Аравії, Ємену, Сирії в результаті злиття культур багатьох народів і племен.

Араби внесли значний вклад у розвиток науки. Про їхнє ставлення до глибоких, ґрунтовних знань свідчать такі прислів'я: «Чорнило вченого повинно цінуватися подібно до крові мученика», «Той не помирає, хто віддає життя науці». Арабські вчені досягли найдивовижніших результатів у математиці, медицині, астрономії, географії. Вони створили алгебру (арабською *аль джабр* – «порядок», «упорядкування») і вдосконалили індійську цифрову систему, запровадивши використання нуля. І хоча сучасні цифри зародилися в Індії, в Європі вони стали відомі через посередництво арабів, тому і називаються арабськими. Вражають також успіхи арабів у галузі медицини та астрономії. Світилом середньовічної східної медицини вважають Ібн Сіну (Авіценну).

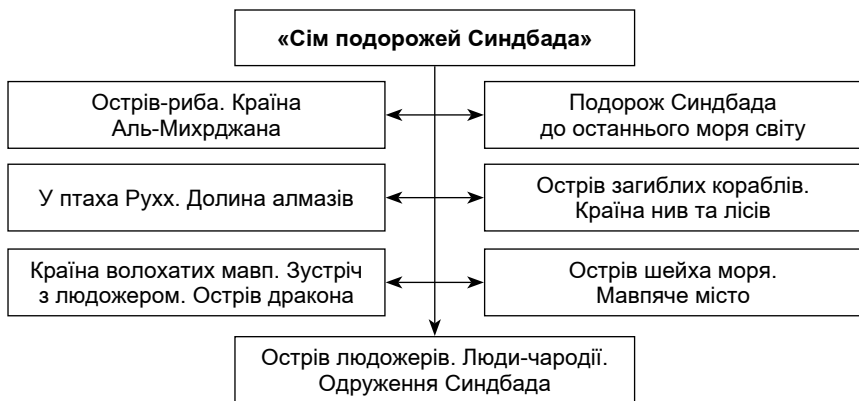
Археологи стверджують, що пророкування долі людини за розташуванням зірок і сузір'їв, поділ часу на 12 годин до і після опівночі та навіть забобон про чорних кішок виникли саме у арабів. Вони зводили монументальні споруди: мечеті, палаци, лазні. Головною арабською святинєю вважався храм Кааба (арабською – *куб*), що розташований у центрі Мекки. Це кам'яна будівля кубічної форми. У північну стіну храму був вмурований великий Чорний Камінь. Походження каменя загадкове. Йому поклонялося багато осілих і кочових племен.

2. Легенда про виникнення збірки «Тисяча і одна ніч» (робота з підручником, с. 41–42).

3. Опрацювання схеми «Сім подорожей Синдбада».

Оповідючи про подорожі своїх героїв, автори «Тисячі і однієї ночі» прагнули задовольнити допитливість своїх слухачів та ознайомити їх з дивовижними й незаними країнами, різноманітними дивами. Історичним підґрунтям цих оповідей були реальні торгові експедиції мусульманських купців, розповіді про яких у IX–X ст. були добре знані в арабо-мусульманській імперії.

Під час мандрів Синдбад уважно спостерігає за звичаями жителів заморських країн та островів, подорожує невідомими краями, придивляється до чудових риб, морських тварин та екзотичних рослин. Невгамовний Синдбад потрапляє з однієї пригоди в іншу. Комусь вражень від однієї подорожі вистачило б на все життя, проте Синдбад знову і знову пускається в мандри.

4. Коментоване читання казки «Третя подорож Синдбада» (с. 43–48).

5. Евристична бесіда за змістом казки.

6. Переказ прочитаного тексту. Розташуйте події у хронологічній послідовності та перекажіть їх за допомогою схеми.

Паніка капітана корабля	Ніч на дереві	Погоня людоджерки	Жертви страшного дракона
На незнайомому подвір'ї	Подорожі Синдбада		Зустріч з чорним велетнем-людоджером
Щасливий порятунок Синдбада			Осліплення велетня
План порятунку від людоджера	Захоплення корабля волохатими мавпами	Страшні вечори людоджера	Винахідливість рятує Синдбада від дракона

7. Характеристика Синдбада: доповніть тези прикладами з тексту.

Риси характеру	Назва епізоду
Синдбад – людина дії.	Пережив багато надзвичайних пригод, зумів залишитися живим.
Синдбад – не лише купець, а й цікава сильна людина, яка прагне побачити інші країни. Він любить море і пригоди.	Вирушає в подорож, не знаючи заздалегідь, які події на нього чекають.
Синдбад практичний і розсудливий.	Побудова корабля, щоб врятуватися від людоджера.
Синдбад-мореплавець сміливий і рішучий.	Осліплення велетня.
Обережність, холоднокровність, розважливність – головна зброя шукача пригод.	Обачність при зустрічі з волохатими мавпами.
Хитрість, що поєднується з життєвою мудрістю, – одна з основних рис героя.	Порятунок від дракона за допомогою дощок.
Синдбад – розумний і далекоглядний, здатний знайти вихід з найскладніших ситуацій.	Не втратив надію на порятунок від людоджера.
Думка про батьківщину – важлива риса характеру Синдбада-мореплавця.	Повертається на батьківщину після подорожей.

8. Усне малювання портрета-характеристики літературного героя.

Приклад.

Синдбад, вирушаючи в подорож, промовив своїм близьким і знайомим: «Світ – корабель, розум – вітрило, думка – кермо. Отже, ставши до керма, можна побачити, на що здатна людина». Справді,

людина, яка не обходить труднощі, може перемогти найфантастичніші страхиття на шляху до своєї мети. Синдбад – не лише купець, а й цікава сильна людина, яка прагне побачити інші країни. Він любить море і пригоди. Незважаючи на всі перешкоди, що трапляються на його шляху, Синдбад успішно бореться за життя і перемагає.

Його меткий розум спрямований на досягнення поставленої мети. Море не лише загартувало фізичну силу і зміцнило дух мореплавця, а й розширило світогляд чоловіка. Віра в перемогу ніколи не покидає Синдбада.

9. Мистецьке відлуння.

1. Прослухайте аудіозапис уривка із симфонічної сюїти М. Римського-Корсакова «Шехерезада» – «Море і Синдбадів корабель». Як у музичному уривку передано жагу Синдбада до подорожей?

2. Передивіться уривок з кінофільму «Сьома подорож Синдбада» «Втеча від циклопа». Порівняйте з епізодом казки.

V. Підсумки.

1. Хто є автором казок «Тисяча і одна ніч»?

2. З якою метою Шехерезада розповіла казки царю Шагріяру?

3. Скільки подорожей здійснив Синдбад?

4. Що, на вашу думку, кличе його в мандри?

5. Як називається рідне місто Синдбада?

6. З ким він зустрічається під час подорожей?

7. Що допомагає мореплавцю долати труднощі, рятувати себе і своїх товаришів від небезпек?

8. Подискутуйте, чому досі подорожі Синдбада-мореплавця захоплюють читачів. Чому кіномитці знову й знову екранізують пригоди цього казкового героя? Обґрунтуйте свою думку.

VI. Домашнє завдання.

1. Опрацювати матеріали підручника (с. 41–42).

2. Дібрати цитати до характеристики образу Синдбада.

3. Виконати завдання з підручника (с. 48).

4. Прочитати казку «Пані Метелиця».

Тема: Брати Якоб і Вільгельм Грімм. Значення діяльності братів Грімм у збиранні фольклору. «Пані Метелиця». Моральні цінності в казці. Характеристика образів персонажів. Антитези в казці

Мета: розкрити роль діяльності братів Грімм у збиранні й збереженні фольклору; пояснити, чому братів Грімм називають збирачами, а не авторами казок; ознайомитися зі змістом німецької народної казки «Пані Метелиця»; висловити враження і власне ставлення до подій казки, розкрити гуманістичний зміст казки, моральні цінності, втілені в ній; визначити основні ознаки чарівної казки, продемонструвати їх прикладами із казки «Пані Метелиця»; виявити елементи будови казок (зачин, основна частина, кінцівка, діалоги, повтори);

розвивати навички усного мовлення, спілкування, аналізу і систематизації навчального матеріалу, уміння висловлювати свою думку та обґрунтовувати її; виховувати повагу до народної творчості, підтримувати стійкий інтерес

до казки як до художнього твору повчального та розважального характеру; формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручники, ілюстрації, дидактичний матеріал, схема «Німецька дорога казок», портрети братів Грімм, тексти казок «Дідова дочка й бабина дочка», «Морозко», відеофрагмент кіноверсії казки «Пані Метелиця» (1963 р., режисер Г. Кольдїтц).

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Яка робота, така й платня.

Німецьке прислів'я

Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.

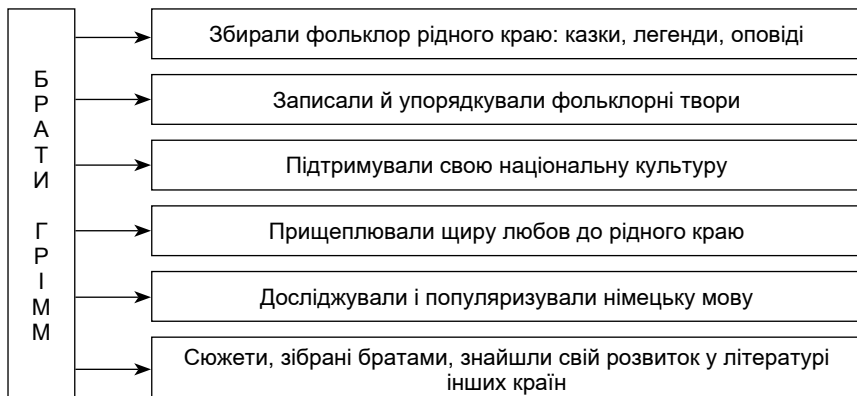
III. Актуалізація опорних знань.

Літературний диктант.

1. Сукупність творів художньої літератури всіх країн світу від давнини до наших днів (*Світова література*). 2. Стислий влучний народний вислів повчального змісту, побудований як завершене судження (*Прислів'я*). 3. Образний вислів, який дає яскраву оцінку певному явищу (*Приказка*). 4. Інакомовний опис одного предмета за допомогою опису іншого на основі їхньої подібності, що і є підказкою для правильної відповіді (*Загадка*). 5. Один з найдавніших різновидів усної народної творчості, в якому поєднано елементи словесного й музичного мистецтв (*Народна пісня*). 6. Усна народна оповідь про вигадані події (*Народна казка*). 7. Авторський художній твір з вигаданим сюжетом, у якому наявні чарівні, фантастичні елементи (*Літературна казка*). 8. Казка, в котрій розповідається про фантастичні пригоди чи перетворення, до яких нерідко причетні чарівні помічники, називається... (*Чарівною*). 9. Казка, в центрі сюжету якої кумедні життєві ситуації, що трапляються за звичайних умов та розкривають людські вади і чесноти, називається... (*Соціально-побутова*). 10. Інакомовне зображення рис характеру, поведінки, взаємин людей та явищ суспільного життя (*Алегорія*). 11. Послідовність подій у літературному творі (*Сюжет*). 12. Усталені сюжети, що повторюються в казках різних народів, децю змінюючись залежно від місцевих умов (*Мандрівні сюжети*).

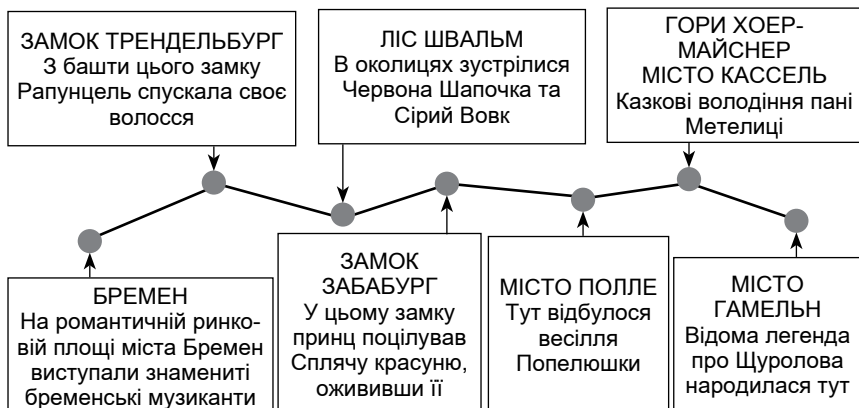
IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. За прочитаним матеріалом підручника (с. 49–52) складіть інформаційну картку «Значення діяльності братів Грімм».

2. Інформаційна довідка. Віртуальна подорож «Німецька дорога казок»: розгляньте дорогу казок, пригадайте відомі казки братів Грімм.

Німецька дорога казок – це 700 кілометрів, які ведуть по мальовничому краю. Немов сторінки збірки казок, змінюють одне одного строкати села і дивовижні міста, якими свого часу ходили видатні збирачі фольклору – брати Грімм. Там мешкають герої багатьох записаних ними казок. Дорога пролягає через старовинні фортеці і замки Білосніжки та Попелюшки, зачарований замок, з вежі якого Рапунцель спускала свої коси; через давнє місто Бремен, де через багато років у 1951 р. вдячні шанувальники казки встановили видатним бременським музикантам пам'ятник, що став символом міста.

3. Слово вчителя про історію запису казки «Пані Метелиця».
Перші знахідки братів Грімм пов'язані з містом Кассель, де

вони працювали бібліотекарями. Поряд з їхньою квартирою була невелика аптека «Золоте сонце». Брати заприятелювали з родиною власника. Виявилось, що дочки господаря і старенька економка знають надивовижу багато казок і охоче їх розповідають. Згодом одна з дівчат, Дортхен, стала дружиною Вільгельма. Саме з її слів було записано казку «Пані Метелиця».

4. Коментоване читання казки «Пані Метелиця».

5. Евристична бесіда за змістом казки.

1. Яким було життя пасербиці з мачухою та сестрою?
2. Чи цінувала мачуха працю своєї пасербиці?
3. Чому дівчина змушена була стрибнути до колодязя?
4. Як зображено чарівний світ, у якому опинилася пасербиця?
5. Як характеризує головну героїню зустріч із піччю та яблуною?
6. Що злякало пасербицю при зустрічі з пані Метелицею?
7. Чи відповідає зовнішність господині чарівного світу її чеснотам?
8. Яку роботу мала виконувати пасербиця в пані Метелиці?
9. Як жилося бідній дівчині у бабусі? Чому пасербиця таки попросилася додому?
10. Як пані Метелиця нагородила роботящу дівчину?
11. Чому рідна донька мачухи наважилася стрибнути в криницю?
12. Як ледарка поставилася до прохань печі та яблуні?
13. Як поводитася ледащиця у пані Метелиці?
14. Яку винагороду заслужила ледащиця? Чи справедлива така винагорода?

6. Літературний практикум. Складіть цитатний план казки за її будовою.

Приклад.

Зачин	<i>Жила на світі одна вдова, і мала вона дві доньки.</i>
Зав'язка	<i>Уміла кинути починак, то зараз же лізь і дістань його.</i>
Розвиток дії	<i>Хліб почав гукати до неї...</i>
	<i>Яблуня просить її...</i>
	<i>...Залишилася у бабусі й негайно стала до роботи...</i>
	<i>...Линув золотий дощ.</i>
	<i>Отож пішла ледарка до криниці...</i>
	<i>Як і сестра ... пішла тією самою стежкою.</i>
	<i>Прийшовши до хатини пані Метелиці ... відразу найнялася до неї...</i>
Розв'язка	<i>Повернулася ледащиця додому, вся вкрита смолою...</i>
Кінцівка	<i>...Смола так пристала до ледащиці, що не відмилася, скільки вона жила на світі.</i>

7. Розвиток поняття теорії літератури: робота з підручником (с. 52).

Антитеза – різке протиставлення пов'язаних між собою героїв, становищ, характерів, душевних станів чи природних явищ.

8. Робота в парах. Знайдіть антитези в казці за поданим планом.

Герої	Пасербиця – удовина донька.
Становище	Немилість мачухи до пасербиці – безмежна любов до рідної доньки.
Характери	Працьовита, співчутлива, вихована пасербиця – лінива, байдужа, корислива удовина донька.
Ситуації	Допомога печі, яблуні – нехтування проханнями про допомогу.
Винагорода за чесноти	Золотий дощ – смоляний дощ.
Ставлення природи	Радісна пісня півня – ганебна пісня півня.

9. Хвилина компаративного аналізу. Порівняйте українську казку «Дідова дочка й бабина дочка», російську «Морозко» і німецьку «Пані Метелиця», доведіть, що це мандрівний сюжет.

	Дідова дочка й бабина дочка	Морозко	Пані Метелиця
	<i>українська</i>	<i>російська</i>	<i>німецька</i>
Життя в родині	Дівчина мала батька, але мачуха та її донька робили життя нестерпним.	Батько в усьому слухається мачуху, яка ненавидить пасербицю.	Мачуха та ледащиця понукали дівчиною.
Позитивні герої	Дідова донька, батько, жінка-чарівниця.	Пасербиця, Морозко.	Пасербиця, пані Метелиця.
Негативні герої	Бабина донька, мачуха.	Мачуха, її донька.	Мачуха, ледарка.
Як опинилися в чарівній країні?	Батько вивіз на заробітки.	Батько вивіз у ліс на загибель.	Змушена плигнути в криницю за починком.
Дива потойбіччя	Піч, яблуня, криниця.	Мороз – Червоний ніс.	Піч, яблуня.
Чарівний помічник	Жінка-чарівниця.	Мороз – Червоний ніс.	Пані Метелиця.

	Дідова дочка й бабина дочка	Морозко	Пані Метелиця
	<i>українська</i>	<i>російська</i>	<i>німецька</i>
Завдання для героїні від чарівного помічника	Господарювати в домі, вужів нагодувати, зняти з собаки реп'яхи.	Не образити Мороза – Червоного носа.	Господарювати в домі.
Винагорода позитивній героїні	Кінь з возом, намисто, золотий кухлик та барильце з вином.	Скриня з коштовностями, дороге вбрання.	Золотий дощ.
Винагорода ледарці	Скриня з гадюками та жабами.	Мороз убив доньку мачухи за невихованість.	Дощ зі смоли.
Фінал казки	Дідова дочка вийшла заміж, а бабина й досі дівує.	Плач старої за загиблою дочкою.	Смола так пристала до ледащиці, що вона довіку не відмилася.

10. Мистецьке відлуння (с. 60–62).

1. Перегляньте відеофрагмент кіноверсії казки «Пані Метелиця» (1963 р.) німецького режисера Г. Кольдітца «Зустріч дівчини з Пані Метелицею».

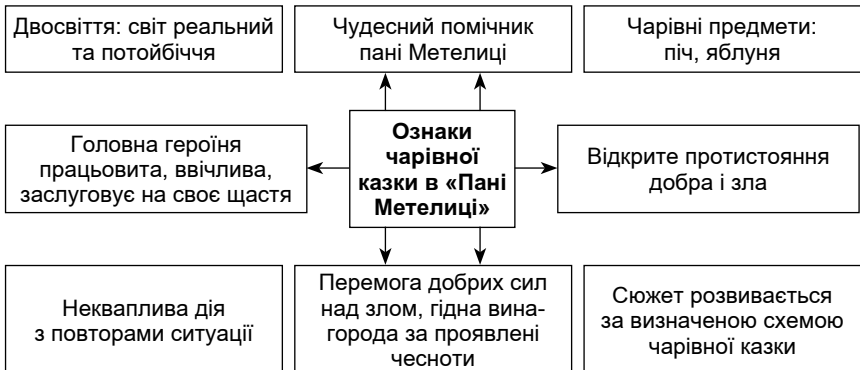
2. Чим відрізняється епізод, що ви переглянули, від казки?

3. Чи збіглися ваші уявлення про зовнішність героїнь казки з баченням режисера?

V. Підсумки.

Складіть опорну схему.

Ознаки чарівної казки в «Пані Метелиці»

VI. Домашнє завдання.

1. Опрацювати матеріали підручника (с. 49–52).
2. Виконати завдання 1 (с. 53), завдання 6 (с. 57).

Тема: Урок розвитку зв'язного мовлення. Твір «Порівняльна характеристика героїв казки «Пані Метелиця»»

Мета: висловити враження і власне ставлення до героїв казки «Пані Метелиця»;

розвивати письмове зв'язне мовлення, образне мислення учнів, уміння висловлювати свою думку та обґрунтовувати її; розвивати навички письмового мовлення, спілкування, аналізу і систематизації навчального матеріалу; виховувати повагу до народної творчості, підтримувати стійкий інтерес до казки як до художнього твору повчального та розважального характеру; формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручники, дидактичний матеріал.

Тип уроку: урок розвитку зв'язного мовлення.

Перед тим як почати писати, я ставлю собі три запитання: що хочу написати, як написати і для чого написати.

М. Горький

Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

За сигнальною карткою згадайте основні поняття, які необхідні пам'ятати, щоб написати твір.

Тема – те, про що розповідається у творі. Під **темою** розуміються життєві явища, факти, проблеми і картини, описані автором.

Ідея твору – головний принциповий задум, який автор висловив у творі, **основна думка**. Під **ідеєю** ми розуміємо, як розкривається зміст художнього твору.

Будь-який твір має тему та ідею.

Основні типи мовлення – **розповідь, опис, роздум**.

Розповідь – повідомлення про певні події, що відтворюються в часі. Загальна структура розповіді така: початок, розвиток, кінець події. Розповідь має деякі різновиди: повідомлення, оповідання, відповідь, найменування, перелік, оголошення.

Опис – розповідь про властивості, ознаки певного предмета або явища. У ньому подається характеристика людини, предмета, явища природи за їхніми істотними ознаками. Найголовніше в описі – надати читачу повне уявлення про головний

об'єкт. Описи бувають: пейзажні, портретні, інтер'єру, характеристики явищ, предметів, людини.

Роздум – висловлювання про причини якостей, ознак, подій. У роздумі обов'язково присутні три частини: теза, докази, висновок.

Чисті описи, роздуми, розповіді використовуються рідко. У текстах описи входять до змісту розповіді чи зв'язані з роздумом, або роздум може доповнювати розповідь тощо.

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Слово вчителя про особливості та роль порівняльної характеристики.

Порівняльна характеристика підсилює емоційне враження, дає змогу глибше проникнути в сутність протиставлених героїв, осмислити їхню роль у розкритті всієї системи образів твору, їхньої художньої своєрідності. Робити порівняння образів треба завжди за істотними, а не за другорядними ознаками, а також за спільними ознаками: походження, світогляд, моральні якості одного героя – походження, світогляд, моральні якості іншого героя. Окрім того, слід виявляти подібність і відмінність одночасно. Однобічне порівняння криє у собі небезпеку: якщо розглядати тільки схожість чи тільки відмінність, можна дійти до неповного, спотвореного розуміння предметів, явищ, подій, героїв.

2. Робота над епіграфом твору.

Серед наведених висловлювань видатних людей та прислів'їв доберіть те, що є доречним до порівняльної характеристики пасербиці та вдовиної дочки. Обґрунтуйте свій вибір.

1. Щастя в повітрі не в'ється, а працею дістається (*Прислів'я*).
2. Хто зле робить, той собі шкодить (*Прислів'я*). 3. Хто багато працює, тому і щастить (*Прислів'я*). 4. Дерево міцне корінням, а людина – працею (*Прислів'я*). 5. Чим більше людина дає людям і менше вимагає для себе, тим вона краща (*Л. Толстой*).

3. Робота над змістовою частиною твору. Порівняйте сестер з казки «Пані Метелиця» за поданою таблицею.

	Пасербиця	Удовина дочка
Зовнішність	вродлива	погана
Місце в сім'ї	виконувала всю хатню роботу	ледарка
Ставлення матері до дівчат	не цінувала пасербицю	любила власну доньку незважаючи на її вади

	Пасербиця	Удовина дочка
Як опинилися в підземному світі?	змушена стрибнути в криницю за впущеним починком через гнів мачухи	сама втопила починок і скочила в колодязь, мріючи про багатства та почесті
Як поставилися до прохань про допомогу печі, яблуні?	щиро допомогла і печі, і яблуні	байдуже відвернулася від чарівних предметів
Як допомагали по господарству пані Метелиці?	негайно стала до роботи, в усьому догоджала старенькій пані, збивала подушки	першого дня працювала, а потім показала себе ледаркою
Які думки були під час перебування в криниці?	сумувала за домівкою, хотіла повернутися на землю, незважаючи на те, що жилося набагато краще, ніж у рідній домівці	мріяла про золото, яким мають її нагородити
Яка винагорода їх очікувала?	золотий дощ	дощ зі смоли
Основні риси характеру	працьовита	лінива
	добра	зла
	доброзичлива	егоїстична
	безкорислива	жадібна
	чемна	брутальна
	чесна	брехлива
	щира	байдужа

4. Робота над доббором цитат. Доберіть 2–3 влучні речення з казки, які ви могли б використати у творі.

Приклади.

...Пасербиця була вродлива й роботяща, а друга, рідна, погана й ледача.

Пасербиця мусила виконувати всю хатню роботу, була попелюшкою в домі.

Дівчина у всьому догоджала старій, збивала її подушки так сильно, що аж пір'я летіло, наче сніжинки. Працьовитій і старанній дівчині жилося у старій дуже добре.

...Нудьгує за домівкою, і хоча тут їй у тисячу разів краще.

...Линув золотий дощ, і все золото приставало до неї, аж нарешті вся вона вкрилася золотом.

...Навіть вставати вранці не захотіла. Вона й постелі пані Метелиці не постелила як слід, і подушок не позбивала, щоб аж пір'я летіло.

...Щойно ледащиця ступила на поріг, як на неї перекинувся великий казан смоли.

5. Робота над структурою твору.

За типом мовлення – це роздум. Визначте, які з питань належать до тези, які – до доказів, а які – до висновку. На основі питань складіть простий план твору.

План

1. Пасербиця та вдовина дочка – головні героїні казки «Пані Метелиця».
2. Протиставлення зовнішності сестер.
3. Різне ставлення героїнь до праці.
4. Цінування моральних засад пасербицею та матеріальних – ледащицею.
5. Протилежні життєві цінності сестер.
6. Гідна винагорода за чесноти пасербиці та сором ледащиці.

V. Підсумки.

1. Робота над письмовим твором. Основні вимоги до змісту письмової творчої роботи.

Пам'ятка

1. Добре знання матеріалу; чітко продумана логіка розкриття питання (теми).
2. Використання найпереконливіших доказів.
3. Образність викладу.
4. Стилiстична, орфографiчна i пунктуацiйна грамотнiсть.
5. Спочатку вдумайтеся в тему, її зміст. Чим буде ваша відповідь: розповіддю, описом чи невеличким дослідженням?
6. Ще раз поверніться до завдання: яка проблема порушується (сформулюйте її своїми словами); який шлях її вирішення і яким може бути рішення?

2. Висновки.

Для роздуму необхідно:

- 1) зрозуміти завдання (питання);
- 2) дібрати необхідний для написання фактичний матеріал;
- 3) розподілити (згрупувати) його за загальними характеристиками (ознаками);
- 4) порівняти для встановлення між групами подібності чи відмінності;
- 5) зробити висновки, узагальнення.

VI. Домашнє завдання.

1. Закінчити роботу над порівняльною характеристикою пасербиці та ледащиці.
2. Підготуватися до контрольної роботи.

Тема: Контрольна робота «Література і фольклор. Народні казки»

Мета: підбити підсумки та узагальнити знання учнів про народні казки народів світу, їх жанрову специфіку, сюжетне розмаїття, виявити рівень умінь і навичок учнів;

розвивати зв'язне мовлення, логічне мислення;
виховувати дисциплінованість, зібраність, уміння зосередитися.

Обладнання: зошит для контрольних та самостійних робіт¹.

Тип уроку: урок контролю рівня навчальних досягнень.

Навчання корінь гіркий, але плід його солодкий.

Леонардо да Вінчі

Хід і структура уроку

I. Оголошення теми, мети, завдань уроку.

II. Мотивація навчальної діяльності. Ознайомлення з критеріями оцінювання завдань.

III. Робота над контрольними завданнями.

Виконується за посібником *Є. Волощук* «Світова література, 5 клас. Зошит для контрольних і самостійних робіт».

IV. Підсумки уроку.

V. Домашнє завдання.

Прочитати казки Ш. Перро до уроку позакласного читання.

Тема: Урок позакласного читання. Казки Ш. Перро. Подорож у казковий дивосвіт

Мета: ознайомити учнів із фактами життя й особливостями творчості Ш. Перро як основоположника європейської літературної казки; продемонструвати розмаїття казок Ш. Перро;

проаналізувати зміст казки «Попелюшка»; розкрити гуманістичний зміст казки, моральні цінності, втілені в ній; з'ясувати враження і ставлення учнів до подій казки;

розвивати творчу уяву, навички зв'язного мовлення, спілкування, аналізу і систематизації навчального матеріалу, уміння висловлювати свою думку та обґрунтовувати її; формувати полікультурну компетенцію;

виховувати повагу до літературної творчості, підтримувати стійкий інтерес до казки як до художнього твору повчального та розважального характеру;

формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручники, портрет Ш. Перро, ілюстрації Г. Доре до казок Ш. Перро, малюнок замку Бретей, дидактичний матеріал, відеофрагмент з кіноверсії «Попелюшки» режисерів Н. Кошеверової, М. Шапіро (1947 р.).

Тип уроку: урок позакласного читання.

Спить Золушка сладко. Уснула надолго принцеса.

И Синюю Бороду все ще молит жена.

А сын дровосека вернулся из темного леса,

И тень людоеда уже малышу не страшна.

П. Верлен

Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

Гра «Пароль».

Назвіть, не повторюючись (ланцюжком – один за одним), слово або словосполучення – своєрідний пароль, пов'язаний з вивченими або самостійно прочитаними казками.

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Вступне слово вчителя.

Давним-давно у Франції жили собі п'ятеро братів. Вони були так схожі один на одного, що навіть писали подібним почерком. Усі стали поважними громадянами суспільства. Молодший – Шарль Перро – членом Французької академії наук, фізиком, анатомом, мовознавцем. Але нащадкам запам'яталося зовсім інше – казки, які він зібрав і творчо обробив. І запам'яталися вони настільки, що навіть через кілька століть люди люблять, цінують і з задоволенням перечитують ці казки. Шарль Перро розповів незвичайні історії про неймовірні пригоди, добрих фей і злих відьом, прекрасних принцес і простих щирих дівчат. І от уже багато-багато років ці героїні відомі людям усього світу. І дорослі, і діти шанують та люблять казки Перро – доброго й натхненного казкаря. Та як не любити, як не цінувати їх, якщо в простих і зрозумілих сюжетах просвічує душа великого майстра слова. Казки Шарля Перро вчать берегти справжню красу життя, поважати працю і добро, виявляти мужність і справедливість.

2. Історія створення казок.

У ті часи – а Шарль Перро жив понад три століття тому – казка не вважалася літературою, її взагалі не сприймали всерйоз. Народні казки існували самі по собі, їх збирали і вивчали фахівці, а публіка, що читає, ними не цікавилася. Шарль Перро не тільки захопився народною казкою, яка вразила його уяву, він, вивчаючи фольклорні сюжети, став складати власні казки. Учений упевнився: кожна казка чогось навчала, переконливо доводила, що набагато краще бути чесним і добрим, ніж хитрим і злим. Той, хто, як стверджував Перро, «ухиляється від цих чеснот», – не просто погана людина: його за це обов'язково переймуть різні біди!

У 1697 р. публікується збірка казок «Казки матінки моєї Гуски, або ж Історії та оповідки минулих часів з повчальними висновками». Збірка містила дев'ять казок, що являля собою літературну обробку народних казок (як вважають, почутих від годувальниці сина Перро), крім однієї («Ріке-чубчик»), складеної самим Ш. Перро. Ця книжка і прославила автора.

Однак Перро не зважився публікувати казки під своїм ім'ям, тож на виданій ним книжці стояло ім'я його вісімнадцятирічно-

го сина – П. Дарманкура. Творець збірки усвідомлював, що при всій повазі до «казкових» розваг написання казок літературним світом буде сприйнято як заняття несерйозне.

Проте він мав усі підстави зарахувати цю книжку до реєстру перемог. Видання мало небачений успіх у парижан, щодня у крамниці Клода Барбі продавалося по 20–30, а подеколи до 50 книжок на день! Таке в масштабі одного магазину – не насититься і сьогодні, навіть бестселеру про Гаррі Поттера. Протягом року видавець тричі повторював тираж. Це було нечувано! Спочатку Франція, а потім уся Європа закохалася в чарівні історії про Попелюшку, її злих сестер і соболевий черевичок, перечитувала страшну казку про лицаря на ім'я Синя Борода, вболівала за чемну Червону Шапочку, яку проковтнув злий вовк. Так казки матінки Гуски стали першими у світі казками, написаними автором. Із шедевра Перро народився сам феномен дитячої літератури!

3. Творча робота «Відвідини замок Бретей»: віртуальна екскурсія замком за допомогою ілюстрацій Г. Доре до казок Ш. Перро.

У Франції, під Парижем, є відомий замок Бретей. Колись Шарль Перро був службовцем у міністра Людовіка XIV маркіза де Бретей. Зали першого поверху надзвичайно красиві та пишні. Туди приїжджали королі, кардинали, королівські вельможі. Сьогодні мешканці замку – герої казок Шарля Перро. Тут живе Кіт у чоботях. Є покої, в яких спочиває Спляча красуня. Тут живуть Хлопчик-мізинчик – власник дивної тарілі з яблуками; феї – чарівні хранительки особливих талантів, що за власним бажанням роздаровують їх людям; принци та принцеси. Замок розташований у розкішному парку. Шумлять фонтани, дикі тварини блукають серед тінистих дерев. І повсюдно чути голос казкаря, що лунає до нас крізь століття: «Не зневіряйтеся ніколи!»

4. Переказ прочитаних казок Перро. Складіть назви казок Шарля Перро, з'єднавши їхні частини.

Подарунки	...Борода
Кіт	...мізинчик
Червона	...чубчик
Хлопчик-	...будиночок
Осляча	...красуня
Пряниковий	...феї
Синя	...шкура
Спляча	...у чоботях
Ріке –	...Шапочка

5. Літературна вікторина «Сторінками казок Шарля Перро».

1. На скільки років мала заснути принцеса після того, як уколола палець веретеном у казці «Спляча красуня»? (100 років)

2. На що перетворилися коні, коли годинник пробив 12 годину ночі у казці «Попелюшка»? (*На мишеї*)

3. Що збирався зробити зі своєю спадщиною молодший син мірошника в казці «Кіт у чоботях»? (*З'їсти kota*)

4. Яким даром повинен був нагородити Ріке-чубчик свою майбутню дружину? (*Розумом*)

5. Що кидав Хлопчик-мізинчик на землю, аби повернутися додому? (*Крихти хліба*)

6. Який подарунок отримала від феї молодша дочка вдови за свою доброту? (*Коли вона говорила, у неї з рота падали квіти та дорогоцінні камені*)

7. За яку ваду покарана дружина Синьої Бороди? (*Надмірна цікавість*)

8. Що несла Червона Шапочка своїй бабусі? (*Пиріжки та горня олії*)

9. У казці «Осячя шкура» у короля був улюблений осел, шкуру якого він без роздумів віддав своїй дочці. А чим був незвичайний і дивний осел за життя? (*Замість гною він давав золоті монети*)

10. У якій казці живуть герої Зоря і День, дівчинка і хлопчик? (*«Спляча красуня»*).

6. Дидактична гра «Впізнай казку».

Глиняний та срібний келихи, перли, троянди, криниця, ввічливість, грубість, жаби	«Подарунки феї»
Нерозумна красуня, розумний принц, фея, портрет	«Ріке-чубчик»
Каблучка, скриня, шкура, король, пиріг, осел	«Осячя шкура»
Брати, ліс, людоджер, білі камінчики, золоті віночки	«Хлопчик-мізинчик»
Млин, чоботи, кіт, маркіз Карабас, принцеса, лев	«Кіт у чоботях»
Лісоруби, пиріжки, онука, вовк, бабуся	«Червона Шапочка»
Веретено, фея, принцеса, чарівна паличка	«Спляча красуня»
Гарбуз, миші, щур, чарівна паличка, фея, соболеві черевички	«Попелюшка»
Сукня місячного кольору, чарівник-бузок, діаманти з корони, скриня з платтями, осел	«Осячя шкура»
Фонтан з лимонадом, дах з шоколадних пряників, стіни з рожевого марципану, дерев'яна лопата, брат та сестра	«Пряниковий будиночок»
Ключик від заборонених дверей, заздрісні сестри, лютий чоловік	«Синя Борода»

7. Мистецьке відлуння.

1. Розгляньте ілюстрації Г. Доре до казок Ш. Перро (с. 59–60).

2. Які епізоди з яких казок обрав художник для ілюстрації?

3. Що надає ілюстраціям казковості?

4. Перегляньте уривок з кіноверсії «Попелюшки» режисерів Н. Кошеверової, М. Шапіро (1947 р.) «Попелюшка збирається на бал». Чим відрізняється фільм від казки Ш. Перро? Які черевички отримує героїня кінофільму?

5. За матеріалами підручника (с. 58–59) дослідіть, чому соболевий черевичок Попелюшки перетворився на кришталевий.

V. Підсумки.

Творча робота «Стань казкарем»: складіть свою казку, взявши за казкових персонажів героїв казок Ш. Перро.

VI. Домашнє завдання.

1. Намалювати обкладинку до збірки казок Ш. Перро.

2. За технологією «Кожен учить кожного» ознайомити щонайбільше однокласників із казками Ш. Перро.

Тема: Олександр Пушкін. Вступ до поеми «Руслан і Людмила». Поєднання фольклорних і літературних елементів у творчості О. Пушкіна

Мета: розкрити зв'язок з фольклором як найхарактернішу ознаку казок О. Пушкіна; проаналізувати вступ по поеми «Руслан і Людмила», висловити враження і власне ставлення до твору, розкрити поєднання фольклорних і літературних елементів у вступі;

розвивати навички зв'язного мовлення, спілкування, аналізу і систематизації навчального матеріалу, уміння висловлювати свою думку та обґрунтовувати її; виховувати повагу до літературної творчості, підтримувати стійкий інтерес до казки як до художнього твору повчального та розважального характеру; формувати всебічно розвинену особистість, залучати до краси поетичного слова, прищеплювати інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручники, дидактичний матеріал, портрет О. Пушкіна пензля художника О. Кіпренського, портрет няні Пушкіна пензля невідомого художника, репродукція картини М. Ге «Пушкін у Михайлівському», ілюстрації В. Паніна та О. Куркіна до уривка «Край лукомор'я дуб зелений...», аудіозапис увертюри до опери М. Глинки «Руслан і Людмила».

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Кто ответит – где она: затопило ее море,
Под землей погребена, ураганом сметена?
Кто ответит – где она, легендарная страна
Старых сказок – Лукоморье?

Л. Мартынов

Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

Літературна вікторина.

1. Людина, що подарувала цареві Дадону птаха (*Мудрець-звіздар*).

2. Чарівна зброя Чорномора (*Борода*).
3. Син царя Салтана (*Гвідон*).
4. Судно, в якому Гвідон плавав по морю (*Діжа*).
5. Назва острова, повз який пролягав шлях у царство Салтана (*Буян*).
6. Який саме птах був золотим? (*Півник*).
7. Скільки сестер було у дружини Салтана? (*Дві*).
8. Комахи, на які перетворювався Гвідон (*Комар, муха, джміль*).
9. Перше бажання старої, дружини старого рибалки (*Нове корито*).
10. Дохід, який обіцяли платити чорти попу (*Оброк*).
11. За скількох чоловік працював Балда? (*За сімох*).
12. Хто наречена Гвідона? (*Царівна Лебідь*).
13. Скільки років рибалив старий рибалка? (*33 роки*).
14. Скільки було синів у царя Дадона? (*Троє*).
15. В якому напрямку потрібно плисти, аби потрапити з острова Буяна до царства Салтана? (*На схід*).
16. Що блищить під соєю царівни Лебеді? (*Місяць*).
17. Хто вів облік коштовних горіхів білки-витівниці? (*Дяк*).
18. Якого дива не було за морем у «Казці про царя Салтана...»? (*Кім учений*).
19. Де піп надібав свого майбутнього працівника Балду? (*На ринку*).
20. За ким чи за чим гонився піп у казці? (*За дешевиною*).

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Інформаційна довідка «Кілька цікавих фактів про дитинство Пушкіна».

Дитинство маленький Пушкін провів у Москві. Його першими вчителями були гувернери-французи. А на літо він зазвичай їхав до своєї бабусі, Марії Олексіївни, в підмосковне село Захарове. Коли йому виповнилося 12 років, Пушкін вступив до Царсько-сельського ліцею, закритого навчального закладу з 30-ма учнями. У ліцеї Пушкін серйозно захопився поезією, особливо французькою, через що отримав прізвисько «француз».

Якось будинок батьків Олександра Пушкіна відвідав російський письменник Іван Дмитрієв. Олександр був тоді ще дитиною, а тому Дмитрієв дозволив собі пожартувати над оригінальною зовнішністю хлопчика і сказав: «Який арабчик!» Але десятирічний онук Ганнібала не розгубився і вмить відрізав: «Зате не рябчик!» Присутні дорослі були здивовані і збентежені, бо обличчя кривдника було рябе!

Комічний випадок стався з Пушкіним під час його навчання в Царськосельському ліцеї. Дотепні та спритні друзі Пушкін і

Кюхельбекер одного разу надумали поїхати з лицю погуляти до Петербурга. Пішли до гувернера Тріко, а той їх не пускає та й годі, ще й лякає, що стежитиме за ними. Але юнаки таки втекли. За ними посунув і Тріко. До застави першим під'їхав Олександр. Заставний запитав прізвище лицейста, і той відповів: «Олександр Однако!» Вартовий зробив запис у журналі і пропустив його. Наступним під'їхав Кюхельбекер. На запитання, яке його прізвище, відповів: «Григорій Двако!» Заставний записав прізвище і з сумнівом хитнув головою. Аж тут під'їжджає гувернер. І на традиційне запитання відповідає: «Тріко!» «Брешеш, – кричить заставний, – тут щось не те! Один за іншим – Одна-ко, Два-ко, Трі-ко! Пустуєш, брате, рушай в караулку!». Тріко просидів цілу добу під арештом, а хлопці отримали задоволення від прогулянки містом.

У 1817 р. відбувся перший випуск лицейстів. Склавши протягом 17-ти травневих днів 15 іспитів, серед яких – латина, російська, німецька та французька словесність, загальна історія, право, математика, фізика, географія, Пушкін і його друзі здобули атестати про закінчення лицю. За успішністю Пушкін виявився 26-м із 29-ти лицейстів і показав успіхи лише «в російській та французькій словесності, а також у фехтуванні». Жандармський чиновник III відділення Попов записав про майбутнього поета: «Він був у повному розумінні слова дитя і, як дитя, нікого не боявся». Сміх Пушкіна справляв таке чудове враження, як і його вірші. Художник Карл Брюллов говорив про нього: «Який Пушкін щасливець! Так сміється, що навіть кишки видно». І справді, Пушкін повсякчас стверджував, що все, що викликає сміх, – дозволено і здорово.

2. Робота з підручником: «Літературна кухня» (с. 66–67).

Ознайомлення з портретом няні Пушкіна роботи невідомого художника, репродукцією картини М. Ге «Пушкін у Михайлівському».

За прочитаним матеріалом складіть інформаційну картку «Як казки Пушкіна пов'язані з російськими народними казками та літературною традицією?»

Зв'язок з фольклором	Літературна традиція
Сюжети, споріднені з народними казками. Фольклорні сталі образи, вирази, прислів'я, приказки.	Написані прекрасними, досконалими віршами. Ширший опис людських переживань. Гострий і бурхливий розвиток подій. Емоційно забарвлені описи природи.

3. Слово вчителя про сюжет поеми «Руслан і Людмила».

«Руслан і Людмила» – поема-казка, в якій розповідається про те, як богатир Руслан врятував свою наречену княжну Людмилу,

викрадену злим чаклуном. Людмила потрапляє у його дивний палац, де й побачила страшного Чорномора. Це горбатий голомозий карлик з довгою бородою. Від несподіваного зойку Людмили карлик впав, заплутався у своїй бороді, і арапи, під вереск Людмили, підхопили його і понесли, залишивши його шапку. Невдовзі кмітлива дівчина навчилася користуватися шапкою-невидимкою злого чародія і могла стати невидимою будь-коли за власним бажанням.

Три суперники Руслана – витязь Рогдай, хвалько Фарлаф і хазарський хан Ратмир, – як і приголомшений Руслан, виряджаються на пошуки Людмили. На роздоріжжі вершники роз'їжджаються врізнібіч, обравши собі дорогу і долю.

Ратмир під час своєї мандрівки зустрічає юну вродливу дівчину, вона заманює його у свій терем, і там він щасливо забуває про Людмилу.

Рогдай плекає страшну думку – вбити Руслана і тим самим звільнити собі шлях до серця Людмили, але, напавши на витязя, сам загинув у водах Дніпра.

Руслан проходить низку випробувань, зустрічається з дивними персонажами: старцем-фіном, зачарованою головою, які допомагають знайти і здолати чаклуна Чорномора, давнього викрадача красунь, що живе в північних горах, куди ще нікому не вдавалося дістатися. Поединок з Чорномором незвичайний: карлик злітає, Руслан разом з ним, учепившись за бороду. Політ триває два дні, аж поки Руслан не вищипує бороду, і чарівник благає про помилування.

Коли Руслан з Людмилою по дорозі до Києва вирішили перепочити, Фарлаф вбиває мечем сонного богатиря.

У цей час місто опиняється під облогою печенігів. Фін знаходить Руслана і за допомогою живої води повертає йому життя, а потім дає унікальну каблучку, що має зняти чари і розбудити Людмилу. Але спочатку Руслан повинен врятувати місто. Витязь повертається у Київ і веде княжу дружину на переможну битву. Невдовзі богатир торкається щоким зачарованої сном Людмили чарівною каблучкою, і та прокидається. Князь Володимир благословляє наречених, а Руслан пробачає Фарлафа й Чорномора.

4. Виразне читання вступу до поеми «Руслан і Людмила» (с. 67–68).

5. Евристична бесіда за змістом вступу.

1. Чи відчували ви ставлення автора до фольклорної казки?
2. Яке воно? Які слова нагадують вступ народної казки?
3. З якою метою Пушкін переносить героїв народних казок до вступу поеми?
4. З яких народних казок потрапили ці герої у вступ?
5. Які застарілі слова є в тексті? З якою метою вони вжиті?
6. Які вислови, використані у вступі, є в народних казках?
7. Чому цей уривок називають «зібранням російських казок»?
6. **Словникова робота.** Складіть «Словничок казкових істот та назв» за матеріалами прочитаного уривка поеми.

Словничок казкових істот та назв

Кіт учений	Величезний кіт, що має чарівний голос, він замовляє і присипляє своїми казками.
Лісовик	Казковий кошлатий старий дід, у якого відсутня тінь, – образ небезпеки, що чигає людину в лісі.
Русалка	Казкова істота в образі прекрасної жінки з довгим розплетеним волоссям і риб'ячим хвостом, живе у воді.
Хатка на курячих ніжках	Прохід у потойбіччя, перепона на шляху героя до його мети; тут Баба-Яга дає герою необхідні поради, як пройти випробування, щоб досягти мети.
Тридцять витязів	Захисники рідної землі, найголовнішими рисами яких є військова доблесть, честь, любов до батьківщини.
Бурий вовк	Казковий вовк, який приходять на допомогу царевичу у виконанні його завдань.
Баба Яга	Стара чародійка, наділена магічною силою: вміє чаклувати, літати в ступі, живе в лісі, в хатці на курячих ніжках, огороженій тином з людських кісток і черепів.
Цар Коцїй	Худий високий стариган або живий скелет, який охороняє підземне царство, скаредний і жорстокий.
Чорномор	Чаклун, викрадач красунь, живе в північних горах, сила його – в бороді.
Лукомор'є	Заповідне місце на краю світу.

7. Читання мовою оригіналу (с. 68–69).

8. Розвиток понять теорії літератури.

Художні твори, що читаємо мовою, якою вони були написані, називаються **оригінальними**.

Твори, відтворені іншою мовою, називаються **перекладними**.

9. Хвилина компаративного аналізу. Порівняйте переклад Миколи Терещенка та оригінал вступу до поеми, і дайте відповідь на подані запитання.

1. Чи вдалося перекладачу зберегти зміст оригіналу?

2. Чи вдалося перекладачу зберегти настрій вступу?

3. Які слова вжив перекладач, щоб збудити, як і автор, увагу читача?

4. Які україномовні аналоги старослов'янських слів використав перекладач?

5. Порівняйте риму та ритм оригіналу та перекладу.

V. Підсумки.

1. Мистецьке відлуння.

1. Розгляньте ілюстрації О. Куркіна та В. Паніна (с. 110) до уривка «Край лукомор'я дуб зелений...».

2. Хто з казкових персонажів присутній на ілюстраціях?

3. Чому, на вашу думку, художники зобразили і самого О. Пушкіна?

4. Прослухайте аудіозапис увертюри до опери М. Глинки «Руслан і Людмила».

5. Якими музичними засобами композитор передає фантастичні мотиви, настрої очікування свята і дива?

2. Словникова робота.

Увертюра – вступ до великого музичного твору, опери чи балету.

3. Словесне малювання.

Якою б ви зобразили чарівну країну Лукомор'є? Розкажіть.

VI. Домашнє завдання.

1. Опрацювати матеріали підручника (с. 64–67).

2. За статтею підручника «Стежками літературної казки» (с. 109–111) скласти розповідь «Казки О. Пушкіна в мистецтві».

3. Виразно читати вступ до поеми «Руслан і Людмила».

Тема: Урок виразного читання. О. Пушкін. Вступ до поеми «Руслан і Людмила»

Мета: розвивати навички виразного читання поетичного твору, уміння висловлювати свою думку та обґрунтовувати її;

виховувати повагу до літературної творчості;

формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати любов до краси поетичного слова, інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручники, ілюстрації, дидактичний матеріал, відеофрагмент мультиплікаційного фільму «Казка про рибака та рибку» (1950 р., режисер М. Цехановський).

Тип уроку: урок виразного читання.

Заговори, щоб я тебе побачив.

Сократ

Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

Дидактична гра «Асоціативна хвиля». Правила виразного читання.

Умови гри. Перший учасник називає одне з ключових слів чи словосполучень, що належать до даної теми, наприклад, *пауза*, наступний учасник має спочатку повторити те, що сказав перший, а потім сказати слово, пов'язане за змістом уже з промовленим, наприклад: *непомітне дихання*. Наступний повторює слова 1 і 2 учасника та поповнює асоціативний ряд новим словом. Зрештою утворюється довгий ланцюжок слів, що належать до визначеної теми. Той, хто помиляється або робить тривалу

паузу, вибуває з гри. Переможцем визнається той, хто залишиться останнім і проговорить правильно весь ланцюжок утворених слів.

Приклад.

Логічний (фразовий) наголос, пауза, темп, основний тон мовлення, мелодика (підвищення і зниження голосу), ритм, дихати непомітно, читати чітко, вміти читати голосніше/тихіше, вище/нижче, швидше/повільніше, вміти читати розділові знаки, використовувати логічні, фізіологічні паузи в тексті...

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Артикуляційна гімнастика.

Кожна вправа виконується чітко, повільно, по 2–3 рази.

Статичні вправи.

«Лопаточка». Язик висунути, розслабити, покласти на нижню губу. Стежити, щоб язик не тремтів. Тримати 10 с.

«Філіжанка». Рот широко розкрити. Язик підняти вгору. Потягнутися язиком до верхніх зубів, але не торкатися їх. Утримувати язик у такому положенні 10 с.

«Голочка». Рот відкрити. Язик висунути далеко вперед, напружити його, зробити вузьким. Утримувати в такому положенні 10 с.

«Гірка». Рот відкрити. Бічні краї язика притиснути до верхніх корінних зубів. Кінчиком язика торкнутися нижніх передніх зубів. Утримувати в такому положенні 10 с.

Динамічні вправи.

«Годинник». Висунути язик. Рухати язиком з кута в куток рота в повільному темпі та заданому ритмі.

«Конячка». Присмоктати язик, повільно й сильно поклацати ним.

«Карусель». Висунути язика. Тягтися ним поперемінно до носа та до підборіддя.

«Смачне варення». Висунути язик, облизати верхню губу і прибрати язик вглиб рота.

«Змійка». Рот широко відкрити. Язик сильно висунути вперед, напружити, зробити вузьким. Язик максимально висувати вперед і прибрати вглиб рота. Рухати язиком у повільному темпі.

«Барабанщики». Усміхнутися, відкрити рот і постукати кінчиком язика за верхніми зубами, багаторазово і чітко вимовляючи [д д д]. Спочатку звук [д] вимовляти повільно. Поступово прискорювати темп.

2. Складання партитури виразного читання вступу до поеми О. Пушкіна.

1. Зверніть увагу на розділові знаки у вступі до поеми Пушкіна. Поясніть їх. Відповідно до розділових знаків розставте паузи.

2. Пам'ятайте, що Пушкін у двох-трьох рядках, а іноді навіть в одному, описує цілу картину, яку при читанні потрібно вміти

уявляти, тому паузами відділяйте одну картину від іншої, не збиваючись з темпу. Крапка з комою наприкінці картини цьому допоможе.

3. Пам'ятайте, що для даного твору характерна казкова атмосфера, поява різних образів, кожен з яких відіграє свою роль у настрої: царівна викликає співчуття, витязь – захоплення, лісовик – насторожує тощо. Визначте власне ставлення до подій (героїв, описів казкових картин).

4. Визначте початок і закінчення фраз, що мають змістову цілісність.

5. Визначте співзвучні склади.

6. Зверніть увагу на однаковий початок строф. Поміркуйте, з якою інтонацією потрібно читати ці рядки.

7. Визначте у кожній строфі слова, що мають найвище емоційне навантаження. Спробуйте інтонацією виділити їх.

8. Зробіть акценти на антонімічних поняттях, які заявлені у вірші.

9. Визначте у вірші строфу, що є кульмінацією думки автора. Оберіть спосіб зосередити увагу слухача на цих рядках.

10. Виберіть тон читання (схвильований, радісний, розповідний, дружній, упевнений тощо).

11. Складіть партитуру вірша.

12. Прочитайте вірш відповідно до зроблених висновків.

Умовні позначення:

/ – коротка пауза;

// – середня пауза;

⤴ – вимова на одному диханні;

- - - - - уповільнення темпу, повільна вимова;

⤵ – зниження голосу;

⤴ – підвищення голосу.

3. Словникова робота.

Акцент – певний наголос, не лише у слові, а й у думці, побудові речень, римуванні, строфічній побудові.

4. Мистецьке відлуння.

1. Перегляньте відеофрагмент мультиплікаційного фільму «Казка про рибака та рибку» (вступ) (1950 р., режисер М. Цехановський, композитор Ю. Левітін).

2. Порівняйте свої уявлення про чарівну країну з режисерським баченням.

3. Чи вдалося режисеру та композитору передати неповторну атмосферу російських народних казок?

4. Порівняйте декламування актора в уривку зі складеною партитурою виразного читання. Чи згодні ви з інтонаціями та настроєм, які обрані актором?

5. Конкурс на краще виразне читання вступу до поеми.

Пам'ятка з підготовки до виразного читання

1. Перечитай уважно текст.
2. Визнач зміст, думки, почуття, настрої і переживання героїв, автора. Уяви собі їх.
3. Виріши, про що повідомлятимеш при читанні слухачам, що вони мають зрозуміти (яка твоя мета читання).
4. Продумай відповідно до мети читання і обері інтонаційні засоби – тон, темп, паузи, логічні наголоси.
5. Прочитай текст спочатку вголос для себе. Перевір, чи дотримуєшся ти правильної вимови, ритму, чи правильно ставиш наголоси. Не забудь, що ти промовлятимеш текст перед слухачами і спілкуватимешся з ними.
6. Прочитай текст виразно.

V. Підсумки.

Прорецензуйте виступ товариша, використовуючи подані слова.

На відміну від... На мій погляд... На мою думку... Без сумніву... У даному випадку... Це можна зрозуміти, як... Інтонація дає змогу... Насамкінець скажу...

VI. Домашнє завдання.

1. Пригадати прочитані казки О. Пушкіна, кінострічки та мультфільми, зняті за казками письменника.
2. Дати характеристику улюбленому персонажу пушкінської казки.
3. Провести позаурочний конкурс «Кращий ілюстратор казок Пушкіна».
4. Прочитати «Казку про мертву царівну та сімох богатирів».

Тема: О. Пушкін. «Казка про мертву царівну та сімох богатирів».
Поєднання фольклорних і літературних елементів у творчості О. Пушкіна

Мета: ознайомитися зі змістом казки О. Пушкіна «Казка про мертву царівну та сімох богатирів»; висловити враження і власне ставлення до подій казки, розкрити її гуманістичний зміст, моральні цінності, втілені в ній; розкрити зв'язок з фольклором як найхарактернішу ознаку казок О. Пушкіна; знайти основні ознаки літературної казки; порівняти з іншими казками цього мандрівного сюжету;

розвивати навички зв'язного мовлення, спілкування, аналізу і систематизації навчального матеріалу, уміння висловлювати свою думку та обґрунтовувати її; виховувати повагу до літературної творчості, підтримувати стійкий інтерес до казки як до художнього твору повчального та розважального характеру; формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати вміння розуміти красу поетичного слова, інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручники, ілюстрації учнів до казок О. Пушкіна, дидактичний матеріал, тексти казки братів Грімм «Білосніжка».

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Казка – вигадка, та в ній –
в шкаралупі золотій –
зерня сховане смачне.

В. Бичко

Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

1. Знайти відповідність.

Який герой з якої казки О. Пушкіна?

«Казка про царя Салтана...»

королевич Єлисей

«Казка про попа і робітника його Балду»

баба Бабариха

«Казка про рибачка і рибку»

чортеня

«Казка про мертву царівну та сімох богатирів»

Шамаханська цариця

«Казка про золотого півника»

золота рибка

2. Перегляд намальованих учнями ілюстрацій до казок О. Пушкіна.

Хто з художників зумів найвлучніше передати настрій прочитаної казки?

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Слово вчителя. Історія створення казки.

О. Пушкін закохався і мав намір одружитися, проте на заваді стали фінансові проблеми. У вересні 1833 р. він приїхав у свій маєток Болдіно, щоб вступити у майнові права спадкоємця, закласти село і за місяць повернутися до Москви. Проте затримався він аж на три місяці. У той час епідемія холери охопила Москву, тож вивіджати з Болдіна було небезпечно, а в Москві оголосили карантин. До того ж поет був у пригніченому стані, бо перед від'їздом посварився з майбутньою тещею: і Пушкін не знав – наречений він чи ні. Тож вимушена ізоляція стала для поета найпліднішим етапом його життя. Серед його доробку була і «Казка про мертву царівну та сімох богатирів». Поєднання щасливого спокою і смертельної небезпеки стали її характерними особливостями. В основу було покладено російську народну казку, записану в селі Михайлівському.

2. Коментоване читання «Казки про мертву царівну і сімох богатирів». Сюжет казки як наслідування фольклорної традиції.

3. Цитатна реконструкція: розмістити цитати з казки відповідно до перебігу подій та переказати ключові епізоди.

1. ...А царівна молодая все живе серед лісів.

2. Та царівна молодая теж тим часом розцвітає...

3. Цар із другою побравсь...

4. Цар журився безутішно...

5. Чутка всюди рознеслась, що дочка в царя знайшлась!

6. Собі ти мужа поміж нами обери...

7. В домовину із кришталю тіло мертвої сестри тут кладуть богатирі...

8. Яблучко собі вживай!

9. ...То черниченька злиденна у подвір'ї під вікном...

10. І дає наказа їй... завести царівну в хащі...

11. Будь улюблена сестриця...

12. Злу царицю поховали і весілля відгуляли.

13. Тільки є, жива й здорова... та, що краща від усіх!

14. У далекому краю нареченую свою королевич скрізь шукає.

4. Висновки.

За сюжетом «Казка про мертву царівну...» багато в чому наслідує сюжет народної чарівної казки. Починається вона з випробування, пов'язаного з підступами злої мачухи, героїня залишає будинок, бідний батько сумує, а наречений – королевич Єлисей – вирушає на пошуки. Царівна потрапляє в лісовий терем, де живуть брати-богатирі. Повторюється підступність злої мачухи, через що героїня гине від отруйного яблука (кульмінація). У пошуках нареченої королевич звертається по допомогу до чарівних істот, і Вітер йому вказує правильну путь. Розв'язка – у чарівному зціленні від дивного сну, поверненні наречених і загибелі злої мачухи.

5. Поєднання фантастичного та реально-побутового як елемент літературної казки: заповніть таблицю.

Фантастика	Реальні події
Чарівні предмети: чарівне дзеркало мачухи, що бачить найвродливішу і розмовляє; отруйне яблуко, що приспало царівну дивним сном. Чарівні помічники: пес Соколик, який передчуває небезпеку; Місяць, Сонце, Вітер допомагають королевичу. Пробудження царівни від дивного сну.	Одруження царя. Сватання королевича, посаг нареченої, дівич-вечір. Взаємини пасербиці й мачухи, цариці та служниці. Опис терему богатирів, що нагадує купецький дім. Хатня робота, яку виконує царівна в домі богатирів. Спосіб життя богатирів (полювання, битви з кочовими племенами). Сватання богатирів. Вірність царівни Єлисею, душевні переживання королевича. Обряд поховання.

6. Стилiстичний практикум. Виявіть засоби художньої виразності казки.

Порівняння: рік, неначе сон, промчавсь; і, мов квітка, розцвіла; пес загавкав, мов шалений; яблучко мов золоте.

Метафори: царівна молодая теж тим часом розцвітає.

Епітети: чудесне скло; сонна тиша; добрий час; чорна злоба; тьма глибока.

Повтори: чи не я за всіх миліша, і рум'яніша, й біліша?

Гумор: Я там був, мед-пиво пив – тільки вуса обмочив.

Уособлення: ти ходиш цілий рік у небі. Зводиш зиму з літом щоразу, всіх нас бачиш унизу; до тебе залюбки всміхаються зірки; Вітер, гордий володар! Ти ганяєш стаї хмар, ти хвилюєш сине море...

7. Хвилина компаративного аналізу. Порівняйте казку братів Грімм «Білосніжка» та казку Пушкіна «Казка про мертву царівну та сімох богатирів».

Брати Грімм «Білосніжка»	О. Пушкін «Казка про мертву царівну та сімох богатирів»
Фольклорна, записана прозою.	Літературна, віршована форма.
Німецькі традиції.	Російський колорит.
Помічники: сім гномів.	Помічники: сім богатирів, пес Соколик
Мачуха тричі прагне згубити дівчину: намагаючись отримати її печінку, даруючи зачарований гребінь та отруйне яблуко.	Дві спроби: завести до лісу, отруїти яблуком.
Принц випадково знаходить Білосніжку.	Королевич Єлисей доводить щирість кохання, розшукуючи наречену, звертається по допомогу до Місяця, Сонця, Вітру.
Жорстокий фінал: мачуху вбивають, змусивши танцювати на весіллі в розжарених черевиках.	Цариця помирає від заздрощів.
Ідея: жорстоке покарання злих сил і винагорода слабких і беззахисних.	Ідея: ушлявлення людської вірності та любові.
Спільне:	
Чарівне дзеркальце, мотив спасіння в лісовій глушині, мотив душевної гармонії в спілкуванні з помічниками, які надали дівчині житло, мотив кришталевої труни.	

V. Підсумки.

Робота в групах. Фольклорні та літературні елементи у казці О. Пушкіна.

Фольклорні елементи	Літературні елементи
Сюжет фольклорної чарівної казки. Різка протиставлення героїв на позитивних та негативних. Наявність чарівних предметів та чарівних помічників: дзеркальце, Сонце, Місяць, Вітер.	Широкий опис переживань головних героїв. Динамічний розвиток подій. Самобутність характерів персонажів. Емоційно забарвлені картини природи. Введення національного побутового колориту.

Фольклорні елементи	Літературні елементи
Звертання до сил природи в душі народних заклинань. Загадки, приказки. Вживання постійних епітетів. Використання характерних повторів: звертання до дзеркала, до сил природи. Казкові числа: три, сім.	Літературне оздоблення фольклорних мотивів: головним стає мотив кохання і відданості, а не покарання зла. Вживання літературних засобів художньої виразності: порівняння, метафор, епітетів, уособлення тощо. Досконалість віршованої форми. Нові мотиви казки: мотив пошуків своєї коханої королеви Елісеєм, мотив відданості Соколика, сватання богатирів. Авторська оцінка персонажів та подій.

VI. Домашнє завдання.

1. Опрацювати матеріали підручника (с. 70–77).

2. Виконати завдання 1, 3 і відповісти на запитання 2, 4 (с. 77–78).

Тема: О. Пушкін «Казка про мертву царівну та сімох богатирів». Система образів казки

Мета: розкрити гуманістичний зміст «Казки про мертву царівну та сімох богатирів» О. Пушкіна, моральні цінності, втілені в ній; визначити основні ознаки літературної казки, розкрити систему образів;

розвивати навички зв'язного мовлення, спілкування, аналізу і систематизації навчального матеріалу, уміння висловлювати свою думку й обґрунтовувати її;

виховувати повагу до літературної творчості, підтримувати стійкий інтерес до казки як до художнього твору повчального та розважального характеру; формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати любов до краси поетичного слова, інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручники, ілюстрації, дидактичний матеріал, відеофрагменти з мультфільму «Казка про мертву царівну та сімох богатирів» (1951 р., «Союзмультфільм»).

Тип уроку: комбінований.

Добро лише одне безсмертне.
Зло довго не живе.

Ш. Руставелі

Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

Впізнай за описом.

1. І висока, і струнка,
І розумна, і метка,

Тільки дуже вередлива,
Гордовита та злослива.

(Цариця)

2. Білолиця, чорнобрива,
І сумирна, й непримхлива.
(Царівна)

3. Браття дружною юрбою
Виїжджають погулять,
Сірих крижнів пострілять,
Руку правую потішать,
Сарачина в полі спішить...
(Сім богатирів)

4. Ти встаєш у тьмі глибокій,
Білолиций, ясноокий...
(Місяць)

5. Ти ходиш
Цілий рік у небі. Зводиш
Зиму з літом щоразу,
Всіх нас бачиш унизу.
(Сонце)

6. ...Гордий володар!
Ти ганяєш зграї хмар,
Ти хвилюєш сине море,
Всюди вієш на просторі,
Ти боїшся, вільний птах,
Тільки Бога в небесах.
(Вітер)

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Евристична бесіда «Система образів казки».

1. Чому твір називається «Казка про мертву царівну та сімох богатирів»? Адже царівна не померла і не сім братів врятували її від вічного сну?

2. Хто в казці Пушкіна є позитивним героєм, а хто – негативним?

3. Хто з персонажів є головними, а хто – другорядними героями?

4. Якою постає перед нами рідна мати царівни? Знайдіть слова, що підкреслюють вірність цариці, її любов до чоловіка.

5. Яким ви уявляєте батька царівни? Чому він одружився вдруге?

6. Що в описі цариці-мачухи викликає захоплення? Чому її краса не радує оточуючих? Як вона ставиться до дзеркальця? У чому проявилася жорстокість мачухи?

7. Хто з персонажів казки не впливає на розвиток сюжету? Чому автор вводить пса Соколика в систему образів казки?

8. Яке враження справили на вас сім богатирів? Як поставилися вони до несподіваної гості? Що ми дізнаємося про уклад життя богатирів? Чому, маючи таких захисників, царівна засинає дивним сном, наче вмирає?

9. Яку роль відіграла Чернавка в долі царівни? Чим суперечливий цей образ?

10. Яку роль виконує королевич Єлисей? Яка основна риса його характеру? Які випробування довелося пройти герою, аби повернути наречену?

11. Якими індивідуальними рисами наділені чарівні помічники – Сонце, Місяць, Вітер?

12. Як автор ставиться до головної героїні казки? Чи відповідає зовнішність царівни її чеснотам? Які вчинки найкраще розкривають характер героїні?

2. Висновки.

Казка Пушкіна – про найголовніші цінності для поета, вона прославляє людську вірність і любов. Цьому слугує і система

образів казки. Темі любові та вірності присвячений образ рідної матері. Мотив пошуків своєї коханої королеви Єлисеєм – принципово новий погляд Пушкіна на народний сюжет. З цією ж темою пов'язані взаємини царівни і богатирів та їхнє сватання. Темою відданості та любові продиктовано включення в казку образу вірного пса Соколика, що гине заради своєї господині.

3. Інсценізації ключових епізодів, які розкривають характер царівни.

1. «У теремі богатирів». 2. «Сватання семи богатирів». 3. «Зустріч з жебрачкою».

4. Складання плану-характеристики головної героїні.

1. Опис зовнішності царівни.

2. Внутрішні якості головної героїні.

3. Ставлення до царівни інших персонажів казки: а) Чернавки; б) пса Соколика; в) семи богатирів; г) королеви Єлисея; д) мацухи.

4. Поведінка царівни: а) у теремі богатирів; б) під час сватання богатирів; в) при зустрічі з жебрачкою.

5. Ставлення автора до героїні.

5. Складання цитатної характеристики царівни.

1. Потихеньку підросла
І, мов квітка, розцвіла.
Білолиця, чорнобрива,
І сумирна, й непримхлива.
(Врода)

2. Вона сміливо
По приступках піднялась
І за клямку узялась...
(Сміливість)

3. Обійшла царівна дім,
До ладу прибрала в нім,
Засвітила Богу свічку,
Розпалила жарко пічку,
Застелила гарно стіл...
*(Охайність,
релігійність)*

4. Тут вона до них зійшла,
Їм пошану віддала,
Низько в пояс уклонилась,
Лагідно перепросилась...
(Вічливість, чемність)

5. Вмить вони з тих слів пізнали,
Що царівну привітали.
(Шляхетність)

6. Від зеленого вина
Відмовлялася вона,
Пиріжок лиш розломила
Та шматочок відкусила.
(Скромність)

7. А хазяечка – вона,
В терему сама-одна,
Прибере, і наготує,
І нічим не вередує.

(Хазяйновитість)

8. ...Кожен кожному з вас рівний,
Та є суджений в царівни!
Наречений любий цей –
Королевич Єлисей.

(Вірність коханню)

9. «Я не гнівлюся, –
Тихо мовила вона. –
А відмова – не вина».
(Вміння володіти собою)

10. «Підожди, бабусю рідна! –
Їй з вікна кричить царівна, –
Пригрожу сама я псу
І чогось тобі знесу!»
(Доброта)

6. Висновки.

Пушкін продовжує фольклорні традиції зображення казкової героїні, доповнюючи і поглиблюючи їх. Її героїня добра та приваблива, має лагідну вдачу, люб'язна, ніжна, дотримується правил народного етикету, працелюбна і своєю поведінкою мало нагадує царську особу, вона релігійна і вірна своєму коханому нареченому. У пушкінській казці відчувається відкрите авторське ставлення до героїні, чого немає в народній казці. Автор ніжно любить свою героїню і захоплюється нею («красуня-душа», «мила дівчина», «моя душа» тощо).

Загалом поет створює неповторний індивідуальний характер царівни за допомогою детального опису її зовнішності, мови, докладного зображення поведінки героїні, включає в текст численні авторські оцінки.

7. Усний твір – опис царівни.

8. Складання цитатної характеристики мачухи.

1. ...Що й казати, була цариця: Під сосною кинуть там
І висока, і струнка, На поживу злим вовкам.
І розумна, і метка, *(Жорстокість)*
2. ...З ним одним була вона І ласкава й не смутна,
З ним привітно розмовляла І милуючись, казала...
(Егоїзм)
3. Як цариця відплигне, Та як ручкою махне,
Та по дзеркальцю як грюкне, Закаблучком як пристукне:
«Ах ти ж, капоснее скло!
Брешеш ти мені на зло!
(Нестриманість)
4. ...Чи можна ж їй Дорівнять красі моїй?
На землі за мене кращу Не знайде ніхто нізащо,
Це й не чувано ніде!
(Гордість, зарозумілість)
5. ...Завести царівну в хащі І живу, напризволяще
6. Хто вгамує бабу гнівну?
(Гнів, грубість)
7. А тим часом зла цариця На царівну все гнівиться,
Все добріша не стає...
(Злість)
8. ...А на дзеркальце своє Довго сердилась і дулась...
(Норовливість)
9. ...Давнім звичаєм своїм Красуватись знову стала...
(Самозакоханість)
10. А розгнівана цариця Їй рогаткою грозиться
І кладе: або не жить, Або падчерку згубить.
(Мстивість)
11. Вдома в ті часи без діла Люта мачуха сиділа...
(Лють, лінощі)
12. ...І від люті в той же час Лиходійка вмерла враз.
(Заздрість)

9. Мистецьке відлуння.

1. Перегляньте відеофрагменти з мультфільму «Казка про мертву царівну та сімох богатирів» (1951 р., «Союзмультфільм») – цариця отруєє яблуко та в образі черниці приходить до терему богатирів.

2. Як авторам фільму за допомогою засобів виразності мультиплікації вдалося протиставити образи царівни та її мачухи?

V. Підсумки.

Порівняльна характеристика царівни і мачухи.

Царівна	Мачуха
Царського роду, вродливі, розумні	
Працелюбність Ввічливість, вихованість Благородство Скромність Вірність коханню Вміння володіти собою Доброта Доброчесність Смилливість Релігійність Хазяйновитість	Лінощі Злість, грубість Чванливість Зарозумілість Егоїстичність Нестриманість Жорстокість, злість, лють Заздрість Мстивість Примхливість Норовливість
Висновки	
Внутрішня краса відповідає зовнішній.	Зовнішньо красива людина, але несе оточуючим нещастя і смерть.

VI. Домашнє завдання.

1. Скласти усний твір – порівняльну характеристику царівни та мачухи.

2. Перечитати улюблену казку Г.К. Андерсена.

Тема: Ганс Крістіан Андерсен. Казка «Соловейко». Соловей як втілення сили природи і мистецтва

Мета: ознайомити учнів з віхами життя та особливостями творчості Ганса Крістіана Андерсена, встановити його роль у розвитку жанру літературної казки, продемонструвати розмаїття казок Андерсена; простежити, як народжувалися літературні казки письменника, їхній зв'язок із реальною дійсністю;

ознайомитися зі змістом казки «Соловейко»; висловити враження і власне ставлення до подій казки, розкрити її гуманістичний зміст, втілені в ній моральні цінності;

розвивати творчу уяву, навички зв'язного мовлення, спілкування, аналізу і систематизації навчального матеріалу, уміння висловлювати свою думку та обґрунтовувати її; формувати полікультурну компетенцію;

виховувати повагу до літературної творчості, підтримувати стійкий інтерес до казки як до художнього твору повчального та розважального характеру; формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручники, портрет Г.К. Андерсена, ілюстрації Г. Нарбуто до казки «Соловейко», дидактичний матеріал.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Майстер снів і казок.

К. Паустовський

Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

Пригадайте назви казок Андерсена і з'єднайте лінією частини назв.

Гидке...	щастя
Калоші...	качєня
Маленький Клаус і...	королева
Штопальна...	солдатик
Принцєса на...	Великий Клаус
Нове вбрання...	голка
Дикі...	горошині
Снігова...	короля
Стійкий олов'яний...	лебєді

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Вступне слово вчителя.

«Далеко-далеко, в тій країні, куди відлітають від нас на зиму ластівки, жив король. Було в нього одинадцять синів і одна донька...» – так починається відома казка «Дикі лебєді». Її автор не був спадковим принцем, не мав численних братів і сестер, а країна, в якій він народився і виріс, – холодна північна країна. Проте він став королем – Королем Казки, у володінні якого опинився весь світ. Одного разу місцева віщунка сказала матері Ганса, що її син стане знаменитим і «в Оденсе запалять на його честь вогні». Андерсен поставився до цього сумнівного пророцтва з усією серйозністю: він вірив, що талісман щастя є в душі кожного, потрібно тільки вміти бачити серцем. У реальному світі Казкар був самотньою людиною, але світ його казок дихав розкуто, світло, в ньому мрії здійснювалися.

Згадують, що Ганс Крістіан Андерсен був високим, худорлявим, дещо незграбним. А в глибоких, блакитних, таких добрих і подитячому найвних очах світилося натхнення.

«Моє життя – це чудова казка, багата подіями, благословенна. Якби в дитинстві, коли я бідним хлопчиком сам пустився у білий світ, мене зустріла б всемогутня фея і сказала мені: “Обери собі дорогу й мету, і я, відповідно до твоїх обдарувань і розумових можливостей, оберігатиму й спрямовуватиму тебе!” – і тоді моя доля не склалася б щасливіше, мудріше й краще», – зазначав казкар. Своє життя Андерсен неодноразово називав казкою і майстерно описав його в автобіографічному творі «Казка мого життя».

2. Творча робота «Казка мого життя»: скласти за поданими цитатами з автобіографічного твору розповідь про долю казкаря, використати матеріали підручника (с. 78–81).

«У 1805 р. в місті Оденсе в маленькій комірчині мешкала молода пара – чоловік і дружина, які нескінченно любили одне одного, – молодий швець і його дружина. Тільки недавно ставши майстром, чоловік власноруч змайстрував усю обстановку шевської майстерні і ліжко також. На цю постіль 2 квітня 1805 лягла жива плачуча дитина – я, Ганс Крістіан Андерсен.

Недалеко від пивоварні була майстерня бабусь-прядильниць. Я часто заходив туди і скоро став улюбленцем бабусь за своє красномовство... Якимось випадково я почув розмову лікарів про внутрішню будову людини і негайно прочитав з цього приводу моїм бабусям цілу лекцію. Я сміливо креслив крейдою на дверях якісь вавилони, які повинні були зображати нутроці, і теревенив щось про серце і нирки. Все, що я говорив, справило на поважне зібрання найглибше враження. Я уславився надзвичайно розумною дитиною, а нагородою з боку бабусь за мою балаканину слугували їхні казки. Переді мною розгорнувся цілий казковий світ, що не поступався багатством того, що малюється нам у «Тисячі і одній ночі».

Мені йшов уже чотирнадцятий рік, і мати зважилася віддати мене у науку до кравця. Вона любила мене всім серцем, але не розуміла, чого я прагну, та я тоді й сам цього не розумів. Я взявся благати її дозволити мені краще спробувати щастя в Копенгагені, який у моїх очах тоді був столицею світу. Мати зв'язала всі мої пожитки в маленький вузлик, домовилася з листоношею, і той обіцяв провезти мене в Копенгаген без квитка.

Казка мого життя розгорнулася переді мною – багата, прекрасна, втішна. Навіть зло вело до блага, горе на радість, і в цілому вона є повною глибоких думок поемою, яку я ніколи не був би в силах створити сам... Так, справді, я народився під щасливою зіркою!

Скільки кращих благородних людей мого часу леліали мене і відкривали мені свою душу! Моя віра в людей рідко була ошукана.

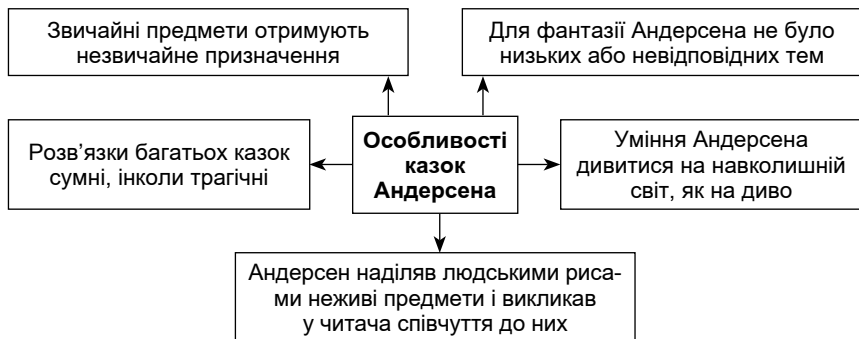
Немає у світі такої людини, якій би хоч раз у житті не усміхнулося щастя. Тільки до якогось часу це щастя приховується там, де його найменше сподіваються знайти».

3. Цитатна доріжка: за поданими висловлюваннями Г.К. Андерсена визначте особливості його казок.

Будь-які явища природи, будь-які речі, предмети, дерева, квіти, взяті з навколишньої дійсності, можуть стати рівноправними компонентами казки.

Часто мені здається, ніби кожна квітка каже: «Ти тільки поглянь на мене, і тоді моя історія перейде до тебе».

Світ навколо нас повний краси, вона проявляється в найменших перелітних образах, які часто не помічають люди. У краплині води, взятої з калюжі, вирує цілий світ живих істот. Доба – крапля, схоплена з буденного життя, теж містить у собі цілий світ у картинах, повних поезії і краси. Розплющ тільки очі й дивись. Поет і має вказувати на них іншим людям... Потім і вони звикнуть вдивлятися, і життя усіх збагатиться красою...

4. Літературна вікторина «Навколишній світ як диво».

1. Одну дивовижну, повну захопливих пригод історію Андерсен почув від ластівки. Яка це казка? («Дюймовочка»)

2. Іншу цікаву історію йому розповіло... пляшкове горлечко. Згадайте назву історії. («Пляшкове горлечко»)

3. Сюжет якої історії, за запевненням автора, «запозичений прямо з газет»? («Дурень Ганс»)

4. Скульптор Торвальдсен колись пожартував: «Андерсен, ви ж можете написати про що завгодно, навіть про штопальну голку». І що ви думаєте? Наступного дня Андерсен уже читав скульптору казку. Яку? («Штопальна голка»)

5. Одна андерсенівська героїня пише листа – на чому б ви думали? – на сухій риби-трісці. Що це за казка? («Снігова королева»)

6. В якій казці герой як транспортний засіб використовує предмет меблів? («Скриня-літак»)

7. Всім відомий олов'яний солдатик за його приголомшливу стійкість. А чи знаєте ви, хто його батьки і скільки у нього було братів? (Його матінка – стара олов'яна ложка, а братів у нього – 24, оскільки загалом олов'яних солдатиків було 25)

8. Бабуся розповідала дітям вечорами різні цікаві історії. Якось вона повідала про те, що таке сніг і звідкіля беруться крижані візерунки на вікнах. Чи пам'ятаєте ви цю історію? («Снігова королева»)

9. В одній з казок сірники, розповідаючи про своє дитинство, розчулено згадують, як пили по ранках «діамантовий чай».

Ви здогадалися, який це чай? («Скриня-літак», сірники «в дитинстві» були деревом і пили росу)

10. Яка легенда побутує серед жителів Крайньої Півночі про виникнення північного сьйва? В якій казці йдеться про це? («Снігова королева»: у Фінляндії Снігова королева живе на дачі і щовечора запалює блакитні бенгальські вогні)

11. Назвіть казки Андерсена, героями яких є рослини. («Ялінка», «Ромашка», «Гречка», «Квіти маленької Іди»)

5. Словникова робота.

Клейно́ди – знаки влади.

Камерге́р – придворний чин.

Капельме́йстер – керівник і диригент оркестру або хору.

Поко́йки – кімнатні прислужниці.

Рубі́н – коштовний камінь темно-червоного кольору.

Сапфі́р – дорогоцінний камінь густого синього кольору.

Шарма́нка – старовинний механічний музичний інструмент.

6. Коментоване читання казки «Соловейко» (с. 82–91).

7. Евристична бесіда за змістом казки.

1. Назвіть головних героїв казки Андерсена «Соловейко».

2. Чим пишався китайський імператор? А що найбільше вражало мандрівників у китайській столиці?

3. За що люди цінували солов'я? Що дарувала пташка людям?

4. Як імператор дізнався про солов'я? Чому вирішив зробити пташку придворною забавлянкою?

5. Як придворні шукали солов'я? Чому їм було це важко зроби-ти?

6. Чому придворні розчарувалися, побачивши непоказного солов'я?

7. Яким було життя солов'я в імператорському палаці? Чому воно його не тішило?

8. Який музичний подарунок отримав імператор? Чому солов'ї не могли співати разом?

9. Чому штучну пташку при дворі цінували більше? Що сталося зі справжнім солов'єм?

10. Як соловей допоміг імператору?

V. Підсумки.

Мистецьке відлуння.

Казка «Соловейко» Г.К. Андерсена в ілюстраціях Г. Нарбута (с. 111–112).

Розгляньте ілюстрації до казки «Соловейко», що в підручнику. Які епізоди казки передані художником?

VI. Домашнє завдання.

1. Опрацювати матеріали підручника (с. 82–91).

2. Завдання 1–2 (с. 91).

3. Намалювати імператорський палац, сад, ліс, де жив соловейко (на вибір).

Тема: Протиставлення «справжнього» і «штучного» в казці «Соловейко»

Мета: висловити враження і власне ставлення до подій казки Андерсена «Соловейко», розкрити гуманістичний зміст казки, моральні цінності, втілені в ній;

розвивати творчу уяву, навички зв'язного мовлення, спілкування, аналізу і систематизації навчального матеріалу, уміння висловлювати свою думку й обґрунтовувати її; формувати полікультурну компетенцію;

виховувати повагу до літературної творчості, підтримувати стійкий інтерес до казки як до художнього твору повчального та розважального характеру; формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручники, дидактичний матеріал, аудіозапис співу солов'я, звуків тварин, малюнки учнів із зображенням палацу, саду, лісу.

Тип уроку: комбінований.

Не все те золото, що блищить.

Прислів'я

Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

Експрес-опитування.

Учитель зачитує правильні та помилкові твердження по тексту, учні відповідають, проставляючи плюс поряд з номером запитання, якщо відповідь «так», і мінус, якщо відповідь «ні».

1. Імператор уперше дізнався про солов'я з книжки про свою країну. +

2. Придворні знали, де шукати солов'я, бо самі тішилися його співом. –

3. Коли імператору доставили пакет з написом «Соловейко», він вирішив, що це ще одна книга про солов'я. +

4. Штучний соловей знав усі мелодії справжнього солов'я. –

5. Імператор захотів, щоб солов'ї заспівали дуетом. +

6. Солов'ї чудово співали разом. –

7. «Кращий птах у нас залишився», – сказали придворні, коли соловей полетів у ліс. +

8. Спів штучного солов'я не сподобався бідним рибалкам. +

9. Тільки раз на місяць було дозволено заводити штучного солов'я. +

10. Імператор замінив пошкодженого механічного солов'я на нового. –

11. На грудях імператора, що вмирав, сиділа кішка. –

12. Імператора врятував від смерті спів живого солов'я. +

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Віртуальна екскурсія імператорським палацом та лісом.

На дошці малюнки учнів із зображенням палацу, саду, лісу. Учень, уявивши себе мандрівником, розповідає про свої враження від відвідин імператорського палацу та лісу, спираючись на ключові слова з тексту.

Палац зроблений з найтоншого фарфору; найчудовіші квіти; срібні дзвіночки; тягнувся так далеко, що сам садівник не знав, де йому край; чудовий ліс з високими деревами і глибокими озерами; море, синє і глибоке; великі кораблі могли пропливати під вітами.

2. Порівняльна характеристика «Два світи казки “Соловейко”».

Як так сталося, що весь світ знав про солов'я, про нього навіть писали в книгах, а імператор не знав? Чи не здається вам, що соловей і мешканці палацу живуть у якихось різних світах?

	Світ солов'я	Світ імператора та придворних
Де живуть?	густий ліс	прекрасний палац
Що бачать?	глибокі озера, берег синього моря, кораблі бідних рибалок	крихкий палац, до якого страшно доторкнутися, стіни і підлога з дорогоцінного фарфору
Що чують?	шум моря, плескіт хвиль, шелест листя	дзвін срібних дзвіночків, прив'язаних до квітів
Що цінується?	природна краса живої природи	штучна краса палацу

3. Інсценування уривка «Пошуки соловейка».

Учні грають ролі кухарочки, придворних, солов'я. Під час інсценування звучить запис мукання корови, квакання жаб, співи солов'я.

4. Порівняльна характеристика двох солов'їв як символів двох світів: природного і штучного.

Справжній соловейко	Штучний соловей
Жив у гілках дерев, що нависли над водою.	Жив у крихкому палаці.
Який у нього простий вигляд! Може, він втратив свої фарби...	Весь обсіпаний діамантами, рубінами і сапфірами. Хвостик його відливав золотом і сріблом. Весь так і блищав коштовностями.

Справжній соловейко	Штучний соловей
Ним заслуховувалися рибалки, забуваючи про свої турботи.	Непогано, однак щось не те, чогось не вистачає в його співі.
Соловейко співав так чудово, що на очі імператора нагорнулися сльози і покотилися по обличчю. Тоді соловей заспівав ще чарівніше, аж серце стискалось від його пісні.	Імператор, весь двір і навіть весь народ знали напам'ять кожну ноту з пісні штучної пташки.
Маленька сіренька пташка.	Можна розібрати його і показати його внутрішній устрій.
Співав по-своєму.	Співав тільки мелодії, закладені у механізм.
Наказав дати соловейкові носити на шиї свій золотий черевик, але соловей тільки подякував...	На шиї висіла маленька стьожка...
Ніхто не помітив, як він випурхнув у відчинене вікно до своїх зелених лісів.	33 рази проспівав одне й те саме і не втопився.
Мандрівники, які вміли писати вірші, складали найчудовіші вірші про солов'я...	Капельмейстер написав твір на двадцять п'ять томів про штучну пташку.
Справжнього солов'я оголосили вигнаним за межі держави.	Штучній пташці відвели місце на шовковій подушці біля самого ліжка імператора. Всі подарунки... золото і дорогоцінні камені лежали навколо, і пташка дістала титул «співця імператорського нічного столика»
Прогнав співом Смерть.	Мовчав у важку хвилину.
Висновки	
Зовні звичайний, але красивий внутрішньо. Живий соловейко – це втіврі природи, а живий голос – це справжнє мистецтво.	Штучний соловей красивий лише зовні, всередині у нього механізм, він – творіння людських рук, наслідування природи, істинного мистецтва.

5. Евристична бесіда.

1. Якими були «переваги» штучного солов'я над справжнім?
2. Чому солов'ї не могли співати разом?
3. Чого, на думку рибалок, не вистачало співу штучного солов'я?
4. Яким було ставлення імператорського двору до справжнього солов'я, як воно змінилося після появи штучного?

5. Чому справжній соловей-митець виявився ціннішим за коштовну іграшку?

6. Чому коштовний соловей не міг допомогти імператору і заспівати для нього?

7. Які риси притаманні справжньому солов'ю?

8. Доведіть, що соловейко вибачив імператорові образу.

9. Як ви розумієте слова соловейка, мовлені імператору: «Я люблю твоє серце більше, ніж твою корону»?

V. Підсумки.

Гра «Віночок роздумів».

Учні стають у коло. Кожен висловлює своє розуміння слів з казки Андерсена: *Сльози – ось найдорогоцінніша нагорода, від якої радіє серце співця*, – подаючи після відповіді руку товаришу зліва.

VI. Різномірне домашнє завдання.

1. Знайдіть приклади антитези в казці «Соловейко».

2. Творча робота. Учені та мандрівники писали про дива китайського імператора. Що б написали ви, якби були мандрівниками і повернулися з чарівної подорожі?

3. Прочитати казку О. Уайльда «Хлопчик-зірка».

Тема: Оскар Уайльд. «Хлопчик-зірка». Символічний зміст назви твору

Мета: ознайомитися зі змістом літературної казки «Хлопчик-зірка»; висловити враження і власне ставлення до подій казки, розкрити гуманістичний зміст казки, моральні цінності, втілені в ній;

розвивати творчу уяву, навички зв'язного мовлення, спілкування, аналізу і систематизації навчального матеріалу, уміння висловлювати свою думку та обґрунтовувати її; формувати полікультурну компетенцію;

виховувати повагу до літературної творчості, підтримувати стійкий інтерес до казки як до художнього твору повчального та розважального характеру; формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручники, ілюстрації, портрет Оскара Уайльда, дидактичний матеріал.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Кожна людина – з кореня добра і зла.

Григорій Сковорода

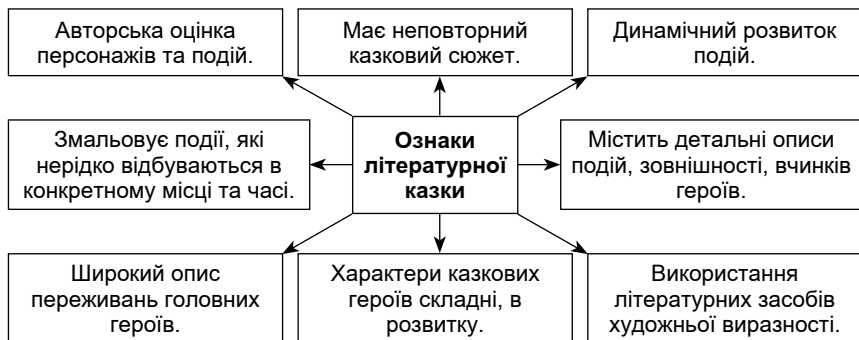
Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

За опорною схемою розповісти про особливості літературної казки.

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Робота над біографією письменника, портретом Оскара Уайльда.

Слово вчителя.

Подивіться на портрет письменника. Привабливий, по моді одягнений молодий чоловік, справжній англійський денді. Народився Оскар Уайльд в 1854 р. у Дубліні, в родині відомого ірландського хірурга та англійки-поетеси. Він отримав блискучу освіту. Вчився в Дублінському коледжі, в 1879 р. закінчив Оксфордський університет, подорожував по Італії та Греції. Був визнаним законодавцем моди, але головна його риса – вміння вести бесіду. Він сяяв і дивував вищий світ вишуканим неповторним стилем, манерою, мисленням, мовою, гострим дотепним словом. Аристократичний Лондон намагався вторити йому.

З ним охоче спілкувалися різні люди і відзначали надзвичайну комунікабельність, а головне – уміння слухати і розповідати. Те, що про нього говорили і писали газетярі, викликало захоплення публіки: «Принц парадокса», «Майстер красномовства», «Апологет краси», «Король життя», «Підкорювач духовних вершин». Це зірковий Оскар Уайльд!

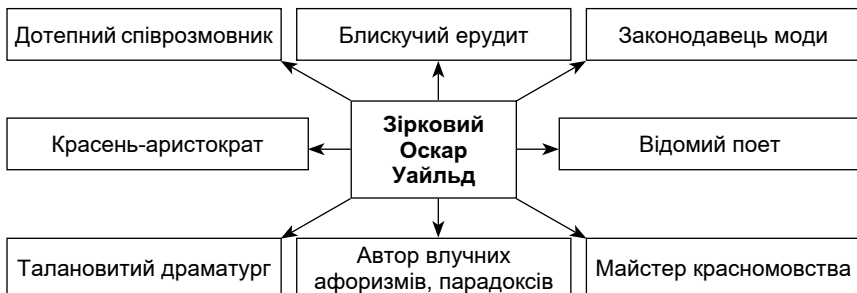
Проте дотепник і жартівник зазнав у своєму житті найвищого злету і найбільшого падіння. Відомий поет, блискучий драматург і багатий аристократ був засуджений за «непристойну поведінку» і провів два роки у в'язниці, а майно його без усяких сумнівів розтягли кредитори. Ім'я нещодавнього кумира було зганьблено, навіть згадка про Оскара Уайльда в манірному англійському суспільстві вважалася непристойною. За три роки після повернення з в'язниці витончений естет, зірковий Оскар помер у безпросвітних злиднях і цілковитій самотності. Однак стражі моральних устоїв не змогли викреслити з літератури ім'я автора казок «Щасливий принц», «Соловей і троянда», «Велетень-егоїст», «Молодий король», «Кентервільський привид», «Хлопчик-зірка».

2. Словникова робота.

Парадокс – думка, що істотно не збігається із загальноприйнятими теоріями, усталеними поглядами або суперечить здоровому глуздові, хоча насправді може не бути хибною.

Денді – модно, вишукано одягнений аристократ, франт.

3. Робота з підручником: прочитати матеріал про Оскара Уайльда (с. 92–93), скласти асоціативний куц «Зірковий Оскар Уайльд».

4. Словникова робота.

Саван – поховальне покривало.

Аргументи – докази.

Святий Мартін – у католиків покровитель мандрівників.

Прокажений – хворий на жакливу невиліковну інфекційну хворобу проказу (лепру).

Бурштін – напівдорогоцінний тьмяний, прозорий або напівпрозорий камінь, викопна смола хвойних дерев.

Жаба-ропуха – вид великої жаби, по боках тулуба якої розміщуються дрібні бородавки червонуватих відтінків.

Баговиння – болотна рослинність та грязюка.

Алебарда – довгий спис із сокирою.

Яшма – напівдорогоцінний камінь, який може бути різних відтінків – від червоного до чорного.

Тюрбан – східний головний убір.

Місто Гяурів – місто невірних, тобто тих, хто не мусульманин.

Канчук – батіг.

Скіпетр – ознака монаршої влади, палиця, оздоблена коштовностями.

5. Коментоване читання казки «Хлопчик-зірка».

6. Евристична бесіда за змістом казки.

1. Коли та як було знайдено Хлопчика-зірку?

2. Чому дружина Лісоруба не хотіла усиновлювати дитину?

3. Як врода обернулася проти хлопчика в його стосунках з одноплітками, прийомними батьками, природою?

4. Які найгірші риси проявив хлопчик при зустрічі із жебрачкою?

5. Чому Хлопчик-зірка не зрадив, що його знайшла матір, а відштовхнув та образив її?

6. Як змінилася зовнішність Хлопчика-зірки після нищої поведінки з матір'ю?

7. Як шукає герой скривджену матір? Чому йому не можуть допомогти сили природи?

8. Які поневіряння випали на долю хлопця, коли він розшукував матір?

9. Як Хлопчик-зірка опинився у рабстві у страшного чаклуна?

10. Які три завдання мав виконати герой, аби отримати свободу і життя? Хто допоміг йому і чому?

11. Чому Хлопчик-зірка відмовляється від знайдених монет на користь жебрака? Чи був цей вибір правильним?

12. Коли до героя повернулася врода? Чим вона відрізнялася від колишньої?

13. Як і за що Хлопчик-зірка просив пробачення у матері?

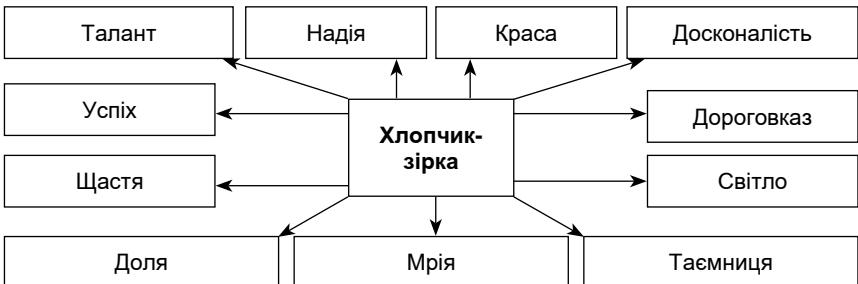
14. Яка винагорода чекала на героя за його чесноти?

7. Робота над символікою назви казки.

Кожен літературний твір – це «загадка». Іноді відгадка криється у назві твору – «Хлопчик-зірка». Що таке зірка? Це щось гарне, таємниче, але холодне, далеке і недоступне. Що може означати поєднання слів «зірка» і «хлопчик»?

8. Складання синонімічно-асоціативного куща «Хлопчик-зірка» за поданими фразеологізмами зі словом *зірка*.

Під щасливою зіркою народитися – мати щасливу долю; *вірити у свою (щасливу) зірку* – поклатися на долю; *зірку з неба дістати* – виконати бажання; *зірка, що падає*, – здійснення бажань, мрій; *крізь терни до зірок* – долати перешкоди задля мрії; *як зірок на небі* – багато; *запалити зірку* – відкрити талант; *досвітня зірка (зоря)* – символ надії; *зірка першої величини* – найкращий, досконалий; *дороговказна зірка* – символ правильного шляху.

V. Підсумки.

Знайдіть у казці влучні вислови, поясніть ці афоризми.

1. А хіба не вічний холод у тій хаті, де люди з кам'яними серцями? 2. Чи ж то найбільше горе – втратити свою вроду? 3. Сам я всього-на-всього раб, але тобі я подарую волю. 4. Як ти вчинив зі мною, так я вчинив з тобою. 5. Ти перший зглянувся на мене. 6. Твоя біда гірша, ніж моя.

VI. Домашнє завдання.

1. Опрацювати матеріали підручника (с. 92–94).
2. Завдання 1, 2 (с. 105).
3. Підготувати переказ ключових моментів казки.

Тема: Оскар Уайльд. «Хлопчик-зірка». Казкові персонажі, їхня характеристика. Основний конфлікт. Еволюція образу головного героя

Мета: висловити враження і власне ставлення до персонажів казки «Хлопчик-зірка»; розкрити гуманістичний зміст казки, моральні цінності, втілені у ній, еволюцію образу головного героя;

розвивати творчу уяву, навички зв'язного мовлення, спілкування, аналізу і систематизації навчального матеріалу, вміння висловлювати свою думку та обґрунтовувати її; формувати полікультурну компетенцію;

виховувати повагу до літературної творчості, підтримувати стійкий інтерес до казки як до художнього твору повчального та розважального характеру; формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручники, дидактичний матеріал, відеофрагмент кінострічки «Казка про Зоряного хлопчика» (1983 р., режисер Л. Нечасєв).

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

...То что есть красота
И почему её обожествляют люди?
Сосуд она, в котором пустота,
Или огонь, мерцающий в сосуде?

Н. Заболоцкий. «Некрасивая девочка»

Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

Цитатна реконструкція: за поданими цитатами перекажіть основні епізоди казки.

1. А двоє Лісорубів усе йшли та йшли, сердито похукуючи на задерев'янілі пальці та шурхаючи своїми здоровенними, підбитими залізом чобітьми по зледенілому снігу.

2. ...Трапилося щось дуже дивне: прекрасна, надзвичайно яскрава зірка впала з неба.

3. Я знайшов щось у лісі і приніс тобі, щоб ти подбала про нього...

4. ...Дитя-зірка росло й виховувалося вкупі з дітьми Лісоруба...

5. І він підійшов до жебрачки ближче і став кидати в неї камінцями та насміхатися, і вона з жахом дивилася на нього, і не могла відвести погляду.

6. Хлопчик-зірка навіть не ворухнувся: він наглухо закрив своє серце...

7. Та ж ти бридкий, як ропуха, і відразливий, як гадюка!

8. І кого тільки зустрівач дорогою, всіх запитував, чи не бачили його матері.

9. ...Блукав він по світу і ніде ніколи не зустрів ні любові, ні доброзичливості, ані милосердя.

10. ...А ми продамо цю потвору в рабство.

11. Я шукаю монету з білого золота, але ніде не можу її знайти, і якщо я не принесу її моему господарю, він мене дуже битиме.

12. І Хлопчик-зірка зглянувся на бідне Зайченя і звільнив його...

13. Я шукаю монету з жовтого золота, яка десь тут захована, і якщо я її не знайду, мій господар поб'є мене і я навіки зостанусь у нього в рабстві.

14. А Хлопчик-зірка зайшов у печеру і в найдалшому кутку її побачив монету з червоного золота.

15. І ворота палацу відчинилися, і назустріч Хлопчикові-зірці поспішили священнослужителі та найзнатніші вельможі міста.

16. Мати моя! Несила мені більше терпіти ці страждання. Даруй мені своє прощення і дозволь вернутися назад до лісу.

17. ...І став він правити містом, що стояло над річкою. І він був милосердний і справедливий до всіх.

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Складання порівняльної цитатної характеристики Хлопчика-зірки.

Зовнішність	...Мав личко біле й ніжне, мов вирізьблене зі слонової кістки, і золоті кучері — як пелюстки нарциса, і губи — як пелюстки червоної троянди, і очі — як фіалки, що дивляться в чисту воду струмка. І він стрункий, немов квітка в полі...	Та ж ти бридкий, як ропуха, і відразливий, як гадюка! Обличчям він став схожий на жабу, а тіло його вкрилось лускою, як у гадюки.
Стосунки з однолітками	Дітьми Лісоруба і всіма іншими сільськими дітьми він гордував... Біг до своїх ровесників і верховодив ними. ...І вони стали такі ж немилосердні, як і він.	Тікай звідси геть, бо нам гидко гратися разом з такою потворою, як ти. ...Діти дражили його й кидали у нього камінцями...
Таланти хлопчика	...Він був гарний, прудконогий, умів танцювати, співати та грати на сопілці.	За послугу, яку я тобі зробив, ти мені віддячив у багато разів більшою, і за мою доброту відплатив ти мені сторицею.

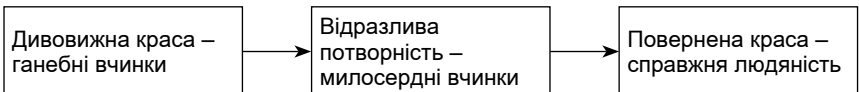
Ставлення до скривджених	Він не тільки не мав співчуття до нужденних, сліпих, калік і всіх скривджених долею, а ще й кидав у них камінцями та проганяв на шлях...	Та прокажений благав його доти, доки Хлопчик-зірка змилювався над ним і віддав йому монету з білого золота.
Відносини з природою	...Він виклюював кротові очі гострим шпичаком з очерету. Заради втіхи попідрівав... крила (коноплянці)	І Хлопчик-зірка похилив голову, заплакав і став просити пробачення у всіх божих створінь...
Самооцінка	...А він – шляхетного роду, адже походить від Зірки. Себе ж любив, і часто... біля кринички і усміхався собі з утіхи, милуючись своєю вродою.	Я не королівський син, а син бідної жебрачки. І як ви можете казати, що я вродливий, коли я знаю, що на мене гідко глянути?
Ставлення до матері	...Я тут не бачу нікого, крім цієї бридкої старчихи. Ніякий я тобі не син, бо ти бридка старчиха в лахмітті. Тож тікай звідси, щоб я більше не бачив твого бридкого обличчя.	Я зрікся тебе в дні своєї гордині. Не відштовхни мене в годину мого смирення... Даруй же мені любов... Прийми ж своє дитя...

2. Розподільчий диктант. Розподіліть риси характеру Хлопчика-зірки.

Жорстокість, безсердечність, справедливість, егоїзм, доброта, холодність, любов, гуманізм, гордість, милосердя, співчуття, чванство, зарозумілість, доброчесність, гнів, грубість, самозакоханість, шляхетність, скромність, повага до матері, пихатість, людяність, мудрість, співчуття, готовність до самопожертви.

На початку казки	У фіналі казки

3. Складання опорної схеми «Шлях до справжньої краси»: еволюція образу Хлопчика-зірки.

4. Мистецьке відлуння.

1. Перегляньте фрагмент кінострічки «Казка про Зоряного хлопчика» (1983 р., режисер Л. Нечаєв) «Хлопчик-зірка вирушає на Землю».

2. Чим зумовлені сюжетні відхилення від літературного джерела?

5. Творча робота «Діаманта».

Діаманта – це віршована форма із семи рядків, перший та останній з яких – поняття з протилежним значенням. Цей вид вірша складається за такою схемою:

- 1 рядок: тема (іменник)
- 2 рядок: означення (2 прикметники)
- 3 рядок: дія (3 дієслова або дієприкметники)
- 4 рядок: асоціації (4 іменники)
- 5 рядок: дія (3 дієслова або дієприкметника)
- 6 рядок: означення (2 прикметники)
- 7 рядок: тема (іменник)

1. Дитя-зірка
2. Презирливий, жорстокий
3. Насміхається, верховодить, гордує
4. Прокляття, прозріння, подорож, рабство
5. Шукає, допомагає, жертвує
6. Милосердний, добрий
7. Правитель

V. Підсумки.

Хвилина поетичних паралелей.

Прочитайте вірші М. Заблоцького «О красоте человеческих лиц» та «Шел Господь пытать людей в любви...» С. Есенина. Знайдіть спільні мотиви казки Оскара Уайльда та поетичних рядків.

* * *

Шел Господь пытать людей в любви,
Выходил он нищим на кулижку.
Старый дед на пне сухом, в дуброве,
Жамкал деснами зечерствелую пышку.

Увидал дед нищего дорогой,
На тропинке, с клюшкою железной,
И подумал: «Вишь, какой убогой, –
Знать, от голода качается, болезный».

Подошел Господь, скрывая скорбь и муку:
Видно, мол, сердца их не разбудишь...
И сказал старик, протягивая руку:
«На, пожуй... маленько крепче будешь».

С. Есенин

О КРАСОТЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКИХ ЛИЦ

Есть лица, подобные пышным порталам,
Где всюду великое чудится в малом.
Есть лица – подобия жалких лачуг,
Где варится печень и мокнет сычуг.
Иные холодные, мертвые лица
Закрыты решетками, словно темница.
Другие – как башни, в которых давно
Никто не живет и не смотрит в окно.
Но малую хижинку знал я когда-то,
Была неказиста она, небогата,
Зато из окошка ее на меня

Струилось дыханье весеннего дня.
Поистине мир и велик и чудесен!
Есть лица – подобья ликующих песен.
Из этих, как солнце, сияющих нот
Составлена песня небесных высот.

Н. Заболоцкий

VI. Домашнє завдання.

1. Завдання 3, 4 (с. 105).
2. Дібрати матеріал до роздуму «Що таке справжня краса?»

Тема: Урок розвитку зв'язного мовлення. Твір-роздум на морально-етичну тему за прочитаними казками «Що таке справжня краса?»

Мета: висловити враження і власне ставлення до героїв прочитаних казок; розвивати зв'язне мовлення, образне мислення учнів, уміння висловлювати свою думку та обґрунтовувати її; розвивати навички зв'язного мовлення, спілкування, аналізу і систематизації навчального матеріалу;

виховувати повагу до творчості, підтримувати стійкий інтерес до казки як до художнього твору повчального та розважального характеру; формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручники, опорна схема «Особливості твору-роздуму», тлумачні, орфографічні словники.

Тип уроку: урок розвитку зв'язного мовлення.

Май душу, май серце і будеш людиною на всі часи.

Ч. Діккенс

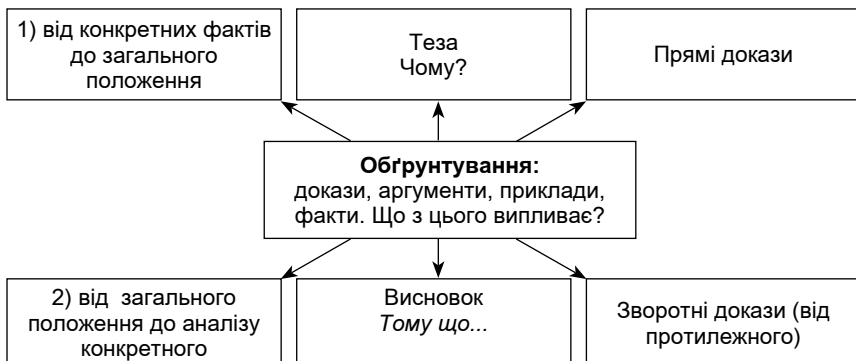
Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

Робота з опорною схемою «Особливості твору-роздуму».

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Робота над структурою твору.

За типом мовлення це роздум. Визначте, які з питань будуть належати до тези, які – до доказів, а які – до висновку. На основі питань складіть план твору.

План

Формулювання тези. Справжня краса не зовнішня, а внутрішня.

Аргументи.

1. Протиставлення краси людських чеснот царівни і бездушної краси мачухи в «Казці про мертву царівну та сімох багатирів» О. Пушкіна.

2. Перемога справжньої краси мистецтва над штучною в казці «Соловейко» Г.К. Андерсена.

3. Зосередженість на власній винятковості, жорстокість до інших людей – причини потворності Хлопчика-зірки з казки О. Уайльда.

4. Фантастичне відродження краси Хлопчика-зірки – вияв справжньої краси людини.

Висновок. Краса внутрішня непомітна, вона виявляється в усіх вчинках людини – в її душі.

2. Словникова робота.

Я думаю... Я вважаю... Мені здається, що... На мою думку... На моє переконання... Моя точка зору така... Я так вважаю, бо... Чому я так думаю? Тому що... Підтвердженням моєї думки може бути те, що... До того ж... Довести свою думку я можу такими прикладами: по-перше, ... , по-друге, ... На користь моєї думки можу навести такі факти... Я переконаний, що... Світова література дає багато прикладів... Народна мудрість свідчить... Казка теж багата на приклади з цієї теми...

3. Робота над епіграфом твору: серед наведених висловлювань видатних людей та прислів'їв доберіть те, що є найвлучнішим до твору. Обґрунтуйте свій вибір.

1. У людині все має бути прекрасним: і обличчя, і одяг, і душа, і думки (А. Чехов). 2. Доброта – мова, на якій німі можуть говорити і яку глухі можуть чути (Вольтер). 3. Людина подібна дробові: у знаменнику – те, що вона про себе думає, у чисельнику – те, що вона є насправді. Чим більший знаменник, тим менший дріб (Л. Толстой).

4. Робота над добором цитат. Доберіть 2–3 влучні речення з казок, які ви могли б використати у творі.

Приклади.

О. Пушкін. «Казка про мертву царівну та сімох багатирів»

1. Потихеньку піросла І, мов квітка, розцвіла. Білолиця, чорнобрива, І сумирна, й непримхлива.	2. Що й казати, була цариця: І висока, і струнка, І розумна, і метка, Тільки дуже вередлива, Гордовита та злослива.

Г.К. Андерсен. «Соловейко»

1. Соловей співав так чудово, що на очах імператора виступили сльози і покотились по обличчю. Тоді соловей заспівав ще чарівніше, аж серце стискалось від його пісні. 2. Весь обсіпаний діамантами, рубінами і сапфірами...

Оскар Уайльд. «Хлопчик-зірка»

1. Себе ж любив, і часто... біля кринички усміхався собі з утіхи, милуючись своєю вродою. 2. Та ж ти бридкий, як ропуха, і відразливий, як гадюка!

5. Словникова робота.

Які слова ви б використали у своєму творі?

Неприємний, потворний від злості, кам'яне серце, бездушний, холодний, черствий, не здатний на звичайні людські почуття, байдужий, ненависть до всього світу, турботливий, щедрий, відкритий людям, добрий, милосердний, щирий, людяний, співчутливий, емоційний, працьовитий, доброзичливий, талановитий, усипаний коштовностями, проста сіренька пташка, бездушний механізм, жива душа митця, повага до матері, ввічливість, самозакоханість, холодна краса, справжні почуття, вірність у коханні, безсердечність.

6. Робота над твором.

Пам'ятка для роботи над твором-роздумом

План твору-роздуму

1. Теза.	4. Другий аргумент.
2. Перший аргумент.	5. Приклад з історії, власного життя.
3. Приклад з літератури чи інших видів мистецтва.	6. Висновок.

Усі елементи твору логічно пов'язані: аргументи доводять тезу, приклади підтверджують правильність аргументів. Це означає, що коли наявні дві тези, то потрібно аргументувати кожну з них двома доказами і до кожного добирати приклади. Тому треба намагатися чітко й лаконічно викладати свої думки.

Зверніть увагу на такі моменти:

наявність усіх названих елементів;
поєднання їх відповідним чином (теза підтверджується аргументами, прикладами, висновком);
вживання певних слів та виразів, відповідних кожній частині тексту.

Вимоги до тези:

теза розташована на початку твору;
теза сформульована лаконічно;
у тезі є слова, які виражають власну думку.

Вимоги до прикладів, аргументів та висновку:

аргументи містяться після тези та відповідають їй;
приклади йдуть після аргументів і відповідають їм;
приклади мають бути яскравими, з художньої літератури або інших видів мистецтва, з історії чи власного життя;
висновок міститься після прикладів і відповідає тезі;
використані відповідні слова й вирази, які потрібні для аргументації, наведення прикладів та висновку.

V. Підсумки.

Редагування творів.

Обговорення учнівського твору, виявлення помилок, стилістичних недоречностей, недоліків у побудові висловлення та колективний пошук кращого варіанта. Для цього пропонуємо кожній парі учнів обмінятися чернетками. Декілька хвилин відводиться на читання, пошук помилок, обговорення в парах. Тоді надається учням можливість висловитися.

Учитель спрямовує роботу в потрібному напрямі: акцентує увагу на типових помилках, за потреби допомагає виправити та усунути недолугі місця, поліпшити текст тощо.

VI. Домашнє завдання.

1. Підготуватися до контрольної роботи «Літературні казки».
2. Закінчити роботу над твором.

Тема: Контрольна робота «Літературні казки»

Мета: підбити підсумки та узагальнити знання учнів про літературні казки, їхню жанрову специфіку, сюжетне розмаїття, виявити рівень умінь і навичок учнів;

розвивати зв'язне мовлення, логічне мислення, виховувати зібраність, дисциплінованість, уміння зосередитися.

Обладнання: зошит для самостійних та контрольних робіт.

Тип уроку: урок контролю рівня навчальних досягнень.

Чим більше знаєш, тим більше можеш.

Е. Абу

Хід і структура уроку

I. Оголошення теми, мети, завдань уроку.

II. Мотивація навчальної діяльності. Ознайомлення з критеріями оцінювання завдань.

III. Робота над контрольними завданнями.

Виконується за посібником «Світова література, 5 клас. Зошит для контрольних та самостійних робіт» (автор *Євгенія Волощук*).

IV. Підсумки уроку.

V. Домашнє завдання.

Підготуватися до уроку позакласного читання – прочитати казку Р. Кіплінга «Рікі-Тікі-Таві».

Тема: Урок позакласного читання. Редьярд Кіплінг «Рікі-Тікі-Таві». Велика війна сміливого мангуста

Мета: ознайомити учнів із фактами життя та особливостями творчості Редьярда Кіплінга; продемонструвати розмаїття «Книги джунглів»; визначити особливості анімалістичної літературної казки, її відмінності від народної казки про тварин;

проаналізувати зміст літературної казки «Рікі-Тікі-Таві»; висловити враження і власне ставлення до подій казки, розкрити її гуманістичний зміст та втілені в ній моральні цінності;

розвивати творчу уяву, навички зв'язного мовлення, спілкування, аналізу і систематизації навчального матеріалу, уміння висловлювати свою думку та обґрунтовувати її; формувати полікультурну компетенцію;

виховувати повагу до літературної творчості; формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: тексти казки, портрет Редьярда Кіплінга, фотографії тварин – персонажів казки, ілюстрації до казки, дидактичний матеріал.

Тип уроку: урок позакласного читання.

Природа так про все потурбувалася,
що всюди знаходиш, чого вчитися.

Леонардо да Вінчі

Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

Знайдіть відповідність.

<i>Автор (упорядник) казок</i>	<i>Країна</i>
Г.К. Андерсен	Німеччина
Оскар Уайльд	Данія
Шарль Перро	Росія
Олександр Пушкін	Англія
Брати Грїмм	Франція

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Слово вчителя про факти біографії та творчості Р. Кіплінга.

Джозеф Редьярд Кіплінг народився в 1865 р. в місті Бомбей (з 1995 р. Мумбай) в Індії, яка на той час була англійською колонією. Його майбутні батьки, молоді освічені люди, які через скруту залишили Англію в пошуках постійного заробітку, познайомилися саме на берегах озера Редьярд.

За освітою батько Редьярда був скульптором та декоратором, працював у місцевій школі мистецтв, музеї індійського мистецтва, в газетах та журналах.

Дитинство Редьярда було безхмарним. Будинок Кіплінгів нагадував палац, а слуги-індійці щиро любили дітей та піклувалися про них. Виховувала Редьярда няня. Ймовірно, саме вона навчила хлопчика мови індусів – хінді та розповідала йому індійські казки про тварин. Ці розповіді допомогли майбутньому письменнику створити збірку оповідань «Книга джунглів». До речі, першою мовою хлопчика була не англійська, а хінді. Коли дитині виповнилося шість років, батьки за усталеною традицією англійців, які працювали в Індії, вирішили, що освіту Редьярд має здобувати в Англії. Але в приватному пансіоні від перевтоми та знуцань вихователки хлопчик швидко почав

втрачати зір. Він повернувся до Індії, де Редьярд поступово одужав. У 12 років Редьярда знову відвезли до Англії, де він мав вступити до військової школи. Армійський дух та дисципліна сподобалися юнакові, і він зміг завоювати повагу однокласників та викладачів.

У 16 років Редьярд знову повернувся до Індії, почав працювати помічником редактора газети. Кіплінгу довелося багато їздити країною. Це давало можливість ознайомитися зі звичаями, побутом, культурою індійців, які охоче розповідали юнаку місцеві казки, перекази, легенди. Ці враження знайшли відображення не тільки в статтях, нарисах журналіста-початківця, але й у віршах, оповіданнях, казках. Поступово Редьярд стає популярним письменником, і його казками, серед яких і «Книга джунглів», зачитуються всі. Власне, після цього сім'я Кіплінга переїжджає до Англії. У 42 роки Джозеф Редьярд Кіплінг здобуває Нобелівську премію з літератури, яка є символом найвищих досягнень у галузі науки і мистецтва слова. Він виявився першим із письменників Великої Британії, який був удостоєний цієї високої нагороди.

За своє довге творче життя Кіплінг створив безліч чудових творів. Ось деякі з найвідоміших його робіт: «Прості оповідання з гір» (1888), «Книга джунглів» (1894), «Друга книга джунглів» (1895), «Сім морів» (1896), «Кім» (1901, роман), «Казки просто так» (1902), «П'ять націй» (1903, вірші), казки «Звідки у Кита така горлянка», «Чому у верблюда горб», «Звідки у носорога шкура», «Слоненя», «Сказання про старого кенгуру», «Звідки взялися броненосці», «Як було написано перший лист», «Як був придуманий алфавіт», «Кішка, яка сама собі пані», «Метелик, який тупнув ногою» та інші.

2. Історія створення та особливості казки «Рікі-Тікі-Таві».

Один з найвідоміших творів Редьярда Кіплінга – казка «Рікі-Тікі-Таві», яка входить до «Книги джунглів». Книга створена за мозаїчним принципом: вона складається з п'ятнадцяти фрагментів, а з історією Мауглі пов'язані лише вісім. Поряд з розповідями про Мауглі – історії Білого Котика і маленького мангуста Рікі-Тікі-Таві, розповідь про диво Пуран Бхагата, який є героєм багатьох пенджабських легенд. Фрагменти – самостійні історії, але вони зібрані в єдине художнє ціле. Перед читачами відкривається далекий і таємничий світ джунглів і його мешканців. Кіплінг поєднав у «Книзі джунглів» поезію і прозу: кожен фрагмент має поетичне обрамлення. Головна думка заявлена у вірші-епіграфі. Прозаїчний текст її розвиває, конкретизує. У завершальному вірші думка узагальнюється.

Кіплінг добре знався на індійському фольклорі і міг черпати сюжети своїх казок з незамулених джерел казок і легенд дивовижної країни. У Кіплінга дуже своєрідні, незвичайні казки, і незвичайні вони насамперед тим, що їхні головні герої – люди і тварини – співіснують як рівноправні жителі планети Земля. Саме такою є казка «Рікі-Тікі-Таві», присвячена винищувачу змії – сміливому мангусту.

3. Засвоєння елементів теорії літератури.

Анімалістична література – художні твори, які зображують світ тварин і рослин.

Анімалістична літературна казка – казка, в якій тварини зображуються такими, якими вони є в природі, змальовуються їхній характер, звички, поведінка, і в жодному разі під ними не маються на увазі люди – в цьому головна відмінність таких казок від фольклорних про тварин.

4. Картка-інформатор: демонстрація малюнків або фотографій тварин.

Мангуст – хижа тварина. Довжина тіла приблизно 65 см, хвіст – завдовжки 50 см. Шерсть сіро-коричнева. Хвіст вкритий довгим волоссям. Інша назва мангуста – фараоновий щур. Мешкає в чагарниках поблизу житла людини. Полює вночі. Харчується зміями, мишами, птахами, комахами.

Королівська кобра – найбільша у світі (до 5–6 м) отруйна змія. Живе понад 30 років і росте впродовж усього свого життя. Живе переважно на землі, утім вона відмінно плаває і повзає по деревах, тож сховатися від неї вельми складно. Укус королівської кобри може вбити навіть слона.

Смертність від укусів отруйних змій в Індії – найвища в світі. Щорічно від зміїної отрути там гине майже 80 тисяч осіб. Змій в Індії величезна кількість – тільки видів 216, з яких 52 – отруйні. На плазунів можна натрапити де завгодно, а не лише в джунглях чи біля водойм. Особливо часто змії заповзають у людські оселі в період дощів, бо вода заливає їхні нори.

Саме тому мангуст – дуже шанована тварина в Індії, адже тримати його у себе в саду означає забезпечити всю сім'ю від нападу плазунів, а також позбутися гризунів. Окрім того, мангусти, зовсім як кішки, прив'язуються до господарів, дозволяють брати себе на руки, гладити і пестити.

5. Евристична бесіда за змістом казки.

1. Хто такий Рікі-Тікі-Таві? Чому мангуст отримав таке ім'я? Прочитайте опис тваринки.

2. Як мангуст опинився в будинку Великої Людини?

3. Як хлопчик Тедді поставився до Рікі-Тікі-Таві? Чому вони подружилися?

4. Що сподобалося мангусту в родині Тедді?

5. Що робив Рікі-Тікі-Таві першого дня?

6. Про що мангуст дізнався від пташки Дарзі? Яка трагедія сталася у птаха?

7. Пригадайте першу зустріч Рікі-Тікі-Таві з королівськими кобрами. Чим закінчилася перша сутичка мангуста з Нагом та Нагайною? Чому Рікі-Тікі-Таві не переслідував ворога?

8. У чому були переваги Рікі-Тікі-Таві, а в чому – кобр?

9. Хто така Карайт? Чим небезпечна маленька змійка? Як мангусту вдалося здолати її?

10. Про що розмовляли щур Чучундра та Рікі-Тікі-Таві? Яку долю мангустові передвістив щур?

11. Яку розмову підслухав уночі у ванній кімнаті Рікі-Тікі-Таві?

12. Чому мангуст надумав напасти на Нага? Чим закінчився цей двобій?

13. Хто допоміг Рікі-Тікі-Таві знайти кубло зі зміїними яйцями та відволікти Нагайну?

14. Чому Нагайна вирішила атакувати Тедді та членів його родини?

15. Чи було страшно Рікі-Тікі-Таві? Куди довелося податися Ріккі в гонитві за Нагайною? Чим завершилося протистояння кобри та мангуста?

16. Які почуття переполюють мангуста після перемоги?

17. Про що співає Дарзі в останній пісні казки?

6. Робота в парах «Основні персонажі казки». Розподіліть персонажів казки на ворогів та друзів мангуста.

Друзі: Тедді, його родина, щур Чучундра, Дарзі, дружина Дарзі.

Вороги: Карайт, Наг, Нагайна.

7. Переказ ключових моментів казки «Рікі-Тікі-Таві».

1. Перша зустріч з Нагом та Нагайною.

2. Несподіваний поєдинок з Карайт.

3. Нічний бій з Нагом.

4. Знищення зміїного кубла.

5. Останнє протистояння з Нагайною.

8. Цитатна характеристика образу Рікі-Тікі-Таві.

Зовнішній вигляд	І хвіст, і хутро були у нього, як у маленької кішки, а голова і всі звички – як у ласочки. Очі в нього були рожеві, і кінчик його неспокійного носа теж був рожевий. Рікі міг почуватися, де заманеться, все одно якою лапкою: чи передньою, чи задньою. І так умів він розпушити свій хвіст, що хвіст той робився схожим на круглу довгу щітку. І його бойовий клич, коли він мчав у високих травах, був рікі-тікі-тікки-тікки-чк!
Цікавість	...Від носа до хвоста весь горить цікавістю. «Біжи дізнайся й рознюхай», – написано на родинному гербі у мангустів.
Непосидючість	Весь цей день він тільки й робив, що бігав по всьому будинку. Він швидко оббіг усю околицю, нюхнув тут, нюхнув там...
Розуміння свого призначення	...Хоча Рікі-Тікі ніколи не бачив живої кобри, бо мати годувала його мертвими, він добре розумів, що мангуст для того й існують на світі, щоб битися зі зміями, перемагати їх.
Вірність і відданість друзям	У цю ніч... він врятував від смерті нас – і тебе, і мене.

Спритність	Ріккі відскачів убік і хотів було її вкусити, але проклята порошно-сіра голівка опинилася біля самої його потилиці, і, щоб скинути її зі спини, йому довелося перевернутися в повітрі.
Стійкість	...І хоча він думав, що прийшла його смерть, але вирішив зустріти її, не розтискаючи зубів.
Надзвичайна сміливість, відвага	Таким чином він вигравав тільки секунду, але цією секундою він відмінно скористався. Наг розмахував мною на всі боки, але не міг струсити мене геть! Він уже був неживий... Виходь же, Нагайно! Виходь і воюй зі мною. Тобі недовго залишатися вдовою!
Винахідливість, кмітливість	Дарзі, якщо у тебе залишилася хоч крапля розуму, лети зараз до стайні і зроби вигляд, що у тебе перебите крило, і нехай Нагайна женеться за тобою до цього куца, розумієш?
Розважливість	Битися ж у відкритому місці мені дуже невидібно: Наг може мене здолати.

9. Висновки.

Мангуст Рікі-Тікі-Таві для Р. Кіплінга – ідеал героя, який здійснює героїчні вчинки аж ніяк не для нагороди, а волею свого серця, як відданий та сміливий друг.

10. Усна характеристика Рікі-Тікі-Таві.

V. Підсумки.

Тестування

- Хто такий Рікі-Тікі?
  - ласка; б) кішка; в) мангуст; г) щур.
- Чому мангуст мав таку кличку?
  - кличка схожа на бойовий клич мангуста; б) автору сподобалося таке поєднання звуків; в) так завжди називають мангустів; г) тому що події відбувалися в Індії.
- Як сталося, що мангуст потрапив у сім'ю Великої Людини?
  - була повінь; б) був землетрус; в) прийшов сам; г) обрав собі друга Тедді поміж інших хлопчиків.
- Які риси характеризують Рікі-Тікі?
  - хитрий, ледаркуватий, добрий; б) розумний, неповороткий, сміливий; в) цікавий, сміливий, наполегливий; г) жорстокий, спритний, підступний.
- Хто такий Дарзі?
  - птах; б) птах-кравець; в) кобра; г) хатня миша.
- Чому плакав Дарзі, коли з ним знайомився Рікі?
  - Наг з'їв його пташеня; б) пташеня випало із гнізда; в) плакав від щастя; г) від болю, бо зламав крило.
- Якого кольору був Наг?
  - сірого; б) коричневого; в) зеленого; г) чорного.

8. Де кобри вместили своє кубло?
а) в саду; б) на смітнику; в) на динній грядці; г) у закутку ванної кімнати.
9. Ріккі впився зубами Нагу в ...
а) хвіст; б) капюшон; в) голову; г) щелепу.
10. Як допоміг тваринці батько Тедді?
а) убив кобру сокирою; б) убив кобру з рушниці; в) убив кобру палицею; г) засипав кобру землею в норі.
11. Як вчинив Рікі з родиною кобр?
а) пожалів кобру-царівну; б) залишилася одна Нагайна;
в) знищив усіх; г) залишилися діти.
12. Яка головна думка цього твору?
а) треба дбайливо ставитися до тварин; б) треба любити і бути відданим друзям; в) хвала сміливості та стійкості маленької тварини-охоронця; г) необхідно тримати отруйних змій окремо від інших живих істот.

VI. Домашнє завдання.

1. Намалювати ілюстрації до казки Р. Кіплінга.
2. Знайти відмінності анімалістичної казки Кіплінга від фольклорних казок про тварин.

ПРИРОДА І ЛЮДИНА

Тема: Пейзаж у літературі та інших видах мистецтва

Мета: виразно читати і емоційно сприймати пейзажну лірику та прозу; дати визначення термінів «тема», «ідея», «пейзаж», «епітет», «метафора»; встановити специфіку літературного пейзажу порівняно з іншими творами мистецтва (живопису, музики);

розвивати творчу уяву, навички зв'язного мовлення, спілкування, аналізу і систематизації навчального матеріалу, уміння висловлювати свою думку та обґрунтовувати її; формувати полікультурну компетенцію;

виховувати повагу до літературної творчості; формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручники, ілюстрації, дидактичний матеріал, репродукції творів живопису («Зима» І. Шишкіна, «Рання весна», «Українська ніч» А. Куїнджі, «Золота осінь» В. Полєнова, «Літо» І. Левітана); аудіозаписи твору П. Чайковського «Пори року», уривка з опери М. Римського-Корсакова «Травнева ніч».

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Природа – це казка, яку треба читати серцем.

Леся Українка

Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

Асоціювання до ключового слова. За поданими висловами видатних письменників та власним досвідом спілкування з природою складіть асоціювання «природа».

1. Природа не храм, а майстерня, і людина в ній працівник (*І. Тургенєв*).
2. Скільки років землі – і мільярд, і мільйон, а яка вона й досі ще гарна! (*Л. Костенко*)
3. Вражаюча мудрість природи, яка при такій нескінченній різноманітності зуміла всіх зрівняти! (*Еразм Роттердамський*)
4. Краса – це правда, правда – це краса, ось усе, що ти знаєш на землі (*Дж. Кітс*).

5. Люби природу не як символ

Душі своєї,

Люби природу не для себе,

Люби для неї.

6. Не то, что мните Вы, природа:

Не слепок, не бездушный лик –

В ней есть душа, в ней есть свобода,

В ней есть любовь, в ней есть язык.

М. Рильський

Ф. Тютчев

Приклад учнівських асоціацій.

Широчінь, безмежність, воля, радість, відпочинок, сонце, тепло, вічність, краса, різноманіття, любов, творчість.

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Вступне слово вчителя.

Життя людини завжди невід'ємне від природи. Пізнаючи її таємниці, людина створювала міфи, легенди, перекази. Люди споконвіку

боялися і шанували, берегли і всотували ту гармонію, що існувала в природі. Поступово людське бажання зрозуміти «мову» і «душу» природи виявилось сильнішим за страх перед її грізною стихією. Тепер людина навчилася літати вище птахів і долати відстань швидше за звук, вона пронизує земну твердь до вогняного ядра і небесну сферу до розпечених світил.

Але природа залишається великою, не пізнаною до кінця книгою, що написана дивною мовою, яку ми читаємо щодня. Вона живе і розвивається за своїми законами. Природа відкривається людині грізними стихіями і мальовничими ландшафтами, ніжністю ранку і безкінечністю зоряного неба, неосяжністю і таємничістю морських глибин та розмаїттям барв усіх пір року. Чи треба вчитися читати і розуміти природу? Художники, поети, музиканти – кожен по-своєму осмислює голос природи, по-своєму бачить прекрасне в тому, до чого ми, пересічні люди, зазвичай залишаємося байдужими.

Так, у поезії здавна осінь, зима, весна і літо означали значно більше, ніж звичайні пори року, бо вони пов'язані з радістю пробудження, розквіту, зі смутком і журбою згасання життєвих сил.

2. Засвоєння елементів теорії літератури.

Тема – те, про що йдеться в художньому творі.

Ідея – основна думка художнього твору.

Пейзаж (від фр. *місцевість, краєвид*) – картина (або опис) природи в художньому творі. Пейзаж передає настрої, почуття людини, він співзвучний його душі. Світ душі людини і світ природи віддзеркалюються один від одного, перебувають у гармонії, зливаються у загальний хор життя і любові. Не тільки в літературі, а й в образотворчому мистецтві, музиці митці зображують пейзаж. Художники використовують зорові образи, а музиканти – звукові.

3. Творча робота «Мистецькі паралелі».

Природа, з точки зору художника, – універсальний світ пізнання особистості людини. Весна – пора пробудження, осінь – вразлива пора року, коли вся природа завмирає перед настанням зими. Досконалу вічну гармонію природи зображено на полотнах видатних пейзажистів Івана Шишкіна «Зима», Архипа Куїнджі «Рання весна», Василя Полєнова «Золота осінь», Ісаака Левітана «Літо».

Російський композитор П. Чайковський теж любив природу і навіть написав фортепіанний цикл із 12 п'єс «Пори року». Кожна п'єса присвячена певному місяцю року, всі п'єси мають підзаголовки, який пояснює зміст музичної картини. (Січень – «Біля коминка», лютий – «Масляна», березень – «Пісня жайворонка», квітень – «Пролісок», травень – «Білі ночі», червень – «Баркарола», липень – «Пісня косаря», серпень – «Жнива», вересень – «Половання», жовтень – «Осіння пісня», листопад – «На трійці»,

грудень – «Святки»). У п'єсах П. Чайковського головне – не тільки музичне відтворення природи, а почуття і думки людини, роздуми про людське життя.

У XVIII ст. італійський композитор Антоніо Вівальді написав твір «Чотири пори року» – цикл із чотирьох скрипкових концертів. Цей цикл став одним з найпопулярніших його творів. Кожний концерт присвячений одній із пір року і складається із трьох частин, що відповідають кожному місяцю.

1. Прослухайте чотири уривки з п'єси «Пори року» П. Чайковського.

2. Встановіть відповідність музичних уривків пейзажам живописним («Зима» І. Шишкіна, «Рання весна», «Українська ніч» А. Куїнджі, «Золота осінь» В. Полєнова, «Літо» І. Левітана).

3. Які почуття пробуджують у вас музичний та живописний пейзажі?

4. У чому полягає відмінність у зображенні картин природи в живописі, музиці, літературі?

4. **Творча робота. Порівняйте зображення травневої ночі в різних видах мистецтва.**

	Джон Кітс «До солов'я»	М. Гоголь «Травнева ніч»	А. Куїнджі «Українська ніч»	М. Римський- Корсаков «Травнева ніч»
Вид мистецтва	Література	Література	Живопис	Музика
Тема	Краса травневої ночі			
Ідея	Ніч сповнена щемливої краси і одухотвореної сили кожної рослини.	Велична краса, широчінь, могутній спокій природи, чистої, глибокої, як душа народу.	Розкішна, оксамитова, темно-синя ніч повновладно панує над фантастичним світом.	Тиха романтична ніч, сумна і втаємничена.
Як через стан природи передано настрої людини?	Закоханість у природу.	Захват від величчя природи.	Втаємниченість і загадковість.	Сум, схвилюваність.
Образи	Шипшина, глід, троянда, незримі пахощі.	Місяць, небо, ліси, стави.	Місяць, мазанки, тополі, млин.	Нічні птахи, шум води.
Засоби творення образів	Художнє слово.	Художнє слово.	Фарби.	Звуки.

5. Засвоєння елементів теорії літератури.

Ріма – співзвучність у закінченнях віршованих рядків.

Ритм утворюється впорядкованим чергуванням наголошених і ненаголошених складів у рядку.

Метафора – образний вираз, який вживається у переносному значенні та ґрунтується на уподібненні одного предмета чи явища іншому. Метафору також можна охарактеризувати як приховане порівняння, де пропущені характерні для відкритого порівняння слова *немов, неначе* тощо.

Епітет – художнє означення, яке надає образу додаткових емоційних та смислових відтінків. Найчастіше такі означення виражені прикметниками.

6. Літературознавчий практикум.

1. Порівняйте віршований та прозовий пейзажі. У чому відмінність? Чим досягаються мелодійність і рівномірність звучання вірша?

2. Випишіть із підручника (с. 120) в зошит визначення термінів «епітет», «метафора». Знайдіть риму у вірші Дж. Кітса «До солов'я».

3. Чим досягається художня виразність, яскравість та емоційність уривків з вірша «До солов'я» та повісті «Травнева ніч»?

4. Випишіть у зошит визначення термінів «метафора», «епітет».

5. Випишіть епітети із запронованих уривків. Визначте їхню роль.

6. Випишіть метафори із запронованих уривків. Визначте їхню роль.

Дж. Кітс «До солов'я»	М. Гоголь «Травнева ніч»
Епітети	
Незримі квіти, пасторальна шипшина, недовговічний глід, росисті вечори, колючі віти	Срібне світло, дивне повітря, чарівна ніч, спокійні стави, незаймані гущавини
Метафори	
Троянду між її колючих віт – Притулок мух у вечори росисті.	Прекрасний зальотник – нічний вітер, що закрався зненацька, цілує їх; черемхи боязко простягають свої гілки; шепочуть іноді листям.

V. Підсумки.

Стилістичний практикум: запропонуйте свої епітети замість пропущених із поезії Кітса. Порівняйте авторські епітети з власними. Обґрунтуйте свій вибір.

1. Зійти на гору, просторінь ...

Побачити річок, долин без ліку,

В гай занести ... тягар думок,

Де олень, перескочивши струмок,
З наперстянки зганяє бджілку ... (*Велику, легкий, дику*)

2. Тому, хто в місті жив, як у неволі,
Так любо вийти в тишу ...
І в височінь ...

Послать молитву небесам і долі. (*Польову, усміхнено-живу*)

VI. Домашнє завдання.

1. Навести приклади пейзажів з прочитаних художніх творів.
2. Виконати завдання 7 (с. 121).

Тема: Джон Кітс. «Про коника та цвіркуна». Поетизація образу природи у вірші, його ідея

Мета: ознайомити учнів із віхами життя й особливостями творчості Джона Кітса;

встановити його роль у розвитку пейзажної лірики; виразно читати і емоційно сприймати пейзажну лірику; визначити ставлення автора до світу природи, підкреслити емоційне забарвлення описів природи, їхню роль у тексті; розвивати творчу уяву, навички зв'язного мовлення, спілкування, аналізу і систематизації навчального матеріалу, уміння висловлювати свою думку та обґрунтовувати її; формувати полікультурну компетенцію;

виховувати повагу до літературної творчості; формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручники, портрет Джона Кітса, дидактичний матеріал, репродукції картин Дж. Констебла «Дедхемська долина», «Оране поле».

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Я брат ваш – земле, океане, вітре!

П. Шеллі

Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

Літературознавчий практикум: з'єднай стрілочками терміни та їхнє визначення.

Те, про що йдеться в художньому творі.

Епітет

Картина природи в художньому творі.

Рима

Співзвучність у закінченнях віршованих рядків.

Тема

Основна думка художнього твору.

Пейзаж

Упорядковане чергування наголошених

і ненаголошених складів у рядку.

Метафора

Образний вираз, який вживається у переносному значенні та ґрунтується на уподібненні одного предмета (чи явища) іншому.

Ритм

Художнє означення, яке надає образу додаткових емоційних та смислових відтінків.

Ідея

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Вступне слово вчителя.

***

Чотири зміни бачимо щороку.
Чотири їх і в смертного: весна,
Коли так легко, як вода потоку,
У душу лється вся краса земна.
Є в нього й літо: як сита медова,
Тоді живить його хмільний запас
Юнацьких спогадів; небесна мова
Тоді чутніша. А в осінній час

Він зажадає тиші, й крила згорне,
І, мерклим зором дивлячись на світ,
Минатиме прекрасне й неповторне,
Як те, до чого звик з дитячих літ.

У нього є й зима: холодні сходи
У темряву. Такий закон природи.

Це один із багатьох сонетів Дж. Кітса, з творчістю якого ми ознайомимося на уроці. Пейзажна лірика цього англійського поета відрізняється глибиною філософської думки і водночас простотою і гармонією форми. Провідна тема його поезії – поклоніння красі та благодійній дії могутньої і щедрої природи і мистецтва на людину.

2. Робота над біографією Дж. Кітса: прочитайте уривок вірша Дж. Кітса «Пісня про себе»; прочитайте відомості про життєвий і творчий шлях поета (с. 116–119); складіть ланцюжок важливих життєвих подій у долі письменника.

Народився 31 жовтня 1795 р. в Лондоні

Раннє сирітство хлопчика.

Хист до медицини.

Літературна самоосвіта.

Шлях вільної поетичної творчості.

Захопиви подорожі до Шотландії, кохання.

Боротьба зі страшною хворобою.

Передчасна смерть 23 лютого 1821 р.

3. Слово вчителя про історію створення вірша «Про коника та цвіркуна».

Упродовж свого короткого творчого шляху Кітс охоче звертався до пейзажної лірики, значно збагатив її, зробивши різноманітнішою, виразнішою. Особливо досконало він опанував складну і строгу поетичну форму сонета, який вважається вершиною поетичної майстерності. Один із найцікавіших пейзажних сонетів Дж. Кітса — «Про коника та цвіркуна», написаний у грудні 1816 р. під час п'ятнадцятихвилинного поетичного змагання з Лі Хантом на задану тему. Кітс написав вірш швидше, хоча згодом віддав перевагу сонету Ханта над своїм.

4. Виразне читання вірша «Про коника та цвіркуна».

5. Евристична бесіда.

1. Які рядки у творі вам найбільше сподобалися? Зачитайте.
2. Яка тема та ідея твору?
3. Чому можна вважати цю поезію зразком пейзажної лірики?
4. Які рядки у вірші ви вважаєте найважливішими? Поясніть чому.
5. Як ви розумієте вираз «поезія землі»? Як би сказали ви?
6. Що відчуває поет? А ви? Які слова відтворюють ці почуття?
7. На які дві частини ви розділили б цей вірш?
8. Назвіть пори року, зображені у першій і другій частинах вірша. Придумайте заголовки до кожної з них і запишіть.
9. Для чого, на вашу думку, автор скористався протиставленням? Знайдіть у вірші антитези, підкресліть їх пунктиром.
10. Як мотив мовчання об'єднує дві частини вірша?
11. Якою картиною закінчується вірш? Проведіть паралелі до першої строфи поезії. Що дає така побудова твору?
12. Знайдіть рядки, які вам сподобалися найбільше. Підкресліть їх хвилястою лінією.
13. Поясніть вирази: *Це коник, він поймає гори й доли, на стернях довгий ведучи танок; Коли зима в мовчання крижане поля заковує.* Опишіть ці картини своїми словами.
14. За допомогою яких художніх засобів змальовується краса природи, її чарівність?
15. Знайдіть рядки, що римуються.
16. Якими словами ви визначили б загальний ритм вірша?
17. Яку картину ви намалювали б за змістом цього вірша? Які кольори там переважали б?

6. Висновки.

У цьому сонеті Кітс надзвичайно повно і виразно передав своє світле сприйняття вічного руху життя і красу природи. Він

зображує живу картину літнього дня, яка відчувається так само реально, як і затишок жарко натопленої кімнати взимку, коли в полях лютують заметілі. Поет розкриває в малому велике, бачить прекрасне в звичайному – піснях коника та цвіркуна. Композиційно вірш розпадається на дві частини. Перша частина вірша малює спекотний літній полудень, коли все живе завмерло, причаїлося і, здається, вже ніщо не може протистояти печучому сонцю. Друга частина встановлює аналогію між діями сонця і морозу на все живе. Антитеза образів літа та зими взаємопов'язана зі смисловою антитезою. Малюючи невмирущу красу природи, Кітс протиставляє літню спеку і птахів, втомлених від жаркого сонця, коникові, а довгий зимовий вечір, мороз і тишу – цвіркунові. Закінчується сонет словами: «Спів коника в траві на сіножаті». Так утворюється композиційне кільце, чим посилює філософське твердження Кітса про вічний рух життя. Своєрідне ритмічне звучання сонета, його жива змістовність говорять про оптимістичний настрій автора.

7. Лабораторна робота «У поетичній майстерні»: знайдіть образи в поезії Кітса, які викликають зорові картини, звуки, тактильні відчуття.

	Літо	Зима
Зорові	Обнизує покоси й частокони	Поля заковує
Слухові	Мовчать серед гілок птахи в гаю; Невтомний голосок	Мовчання крижане; Цвіркун у хаті заводить пісню
Тактильні	У затінку стебла або стодоли	В теплі міцніє

8. Висновки.

Прагнучи якомога різноманітніше охарактеризувати явище, поет звертається до системи складних звукових, зорових, дотикових образів. Для читача вони зливаються в єдине ціле, малюючи природу без штучних прикрас, проте водночас сповнену спокійною невибагливістю та вражаючою гармонією.

9. Мистецьке відлуння.

1. Розгляньте репродукції картин Дж. Констебла «Дедхемська долина» (с. 147), «Оране поле». Порівняйте їх із віршем Дж. Кітса «Про коника та цвіркуна».

2. У чому, на вашу думку, полягає краса цих пейзажів? Що спільного у пейзажах Кітса і Констебла?

У Констебла і Кітса, справді, є спільне: це – поєднання ліричності та величчя природи. Художнику в маленькій картині з сільським видом вдається передати неосяжність неба – у невеликому ліричному вірші поет узагальнює особисте почуття із загально-

людським. На великому полотні художнику вдається зберегти власні переживання – у вірші поет передає найтонші нюанси душевних переживань ліричного героя. Цікаво, що, швидше за все, Кітс ніколи не бачив картин Констебла, а той не читав поезії Кітса.

V. Підсумки.

Робота в парах. Випишіть епітети та метафори, використані Кітсом у вірші «Про коника та цвіркуна», визначте їхню роль у творі.

Епітети	Метафори
Невтомний голосок, довгий танок, мовчання крижане.	Мовчать птахи, зима поля заковує, поезія землі не вмере.

VI. Домашнє завдання.

1. Виписати приклади епітетів та метафор з вірша Дж. Кітса.

Тема: Йоганн Вольфганг Гете. «Нічна пісня мандрівника». Зображення взаємозв'язку різних сфер природи та людини в поетичному творі

Мета: ознайомити учнів із віхами життя й особливостями творчості Й.В. Гете, розкрити його роль у розвитку світової літератури; виразно читати та емоційно сприймати пейзажну лірику; визначити ставлення автора до світу природи, підкреслити емоційне забарвлення описів природи, їхню роль у тексті;

розвивати творчу уяву, навички зв'язного мовлення, спілкування, аналізу і систематизації навчального матеріалу, уміння висловлювати свою думку та обґрунтовувати її; формувати полікультурну компетенцію;

виховувати повагу до літературної творчості; формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручники, портрет Й.В. Гете, дидактичний матеріал, репродукція картин К. Фрідріха «Гора Вацманн», «Мандрівник над морем туману».

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Природа – єдина книга, яка на всіх своїх сторінках має глибокий зміст.

Й.В. Гете

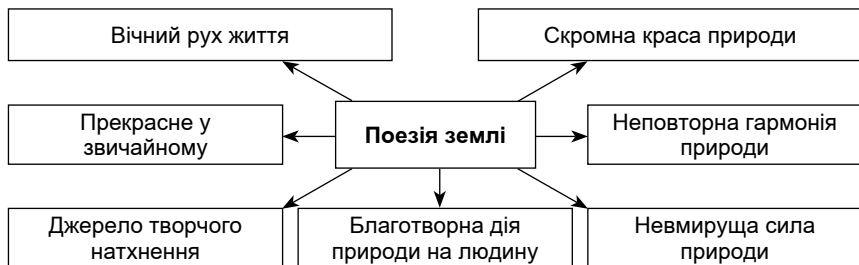
Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

Складання асоціативного куща «Поезія землі» за віршем Дж. Кітса.

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Вступне слово вчителя.

8 серпня 1749 р. у Франкфурті-на-Майні у дружини імперського радника Катаріни Єлізабет Текстор-Гете народилася дитина без ознак життя. Повитуха розтирала новонародженого вином, поки маля не закричало. Якщо народження людини пов'язане з міфом, то міф народження Гете пов'язаний з вибором: він знав, що місія його в цьому світі сповнена відповідальності, і це штовхало його до життя.

Саме такою була поява Гете, видатного німецького та європейського поета-просвітителя. Але величезною волею він розвинув у собі таку життєздатність, що, здавалося, для нього не існувало поняття «старість», а його відхід з цього світу став не більш ніж відходом людини, що виконала свій земний обов'язок і захотіла нарешті вічного спокою.

Про життя і творчість Гете російський письменник Іван Тургенев сказав: «Життя і поезія не розпадаються у нього на два окремих світи: його життя було його поезією, його поезія була його життям». Сьогодні ми ознайомимося з обома його світами: життям і поезією, які подібно до світла в гранях кристалів вражають своєю різноманітністю і красою, збігом масштабу обдарування і особистості.

2. Робота над біографією Й.В. Гете: за матеріалами підручника та розповіддю вчителя складіть опорну схему «Універсальність особистості Гете».

Учитися Вольфганг почав у три роки. Це були уроки читання. Вже у семирічному віці він вивчав «мертві» мови – латину і давньогрецьку. Потім, аж до вступу в університет, майбутній поет майже щороку опановуватиме якусь галузь знань, а саме:

у 9 років – французьку мову і малювання;

в 11 років – італійську мову;

у 13 років – англійську та давньоєврейську мови;

у 14 років – основи юриспруденції та гри на фортепіано і флейті;

у 15 років – античну філософію;

у 16 років – фехтування, верхову їзду та латинську літературу.

Крім цього, Гете залюбки грав у лялькових домашніх виставах і захоплювався садівництвом.

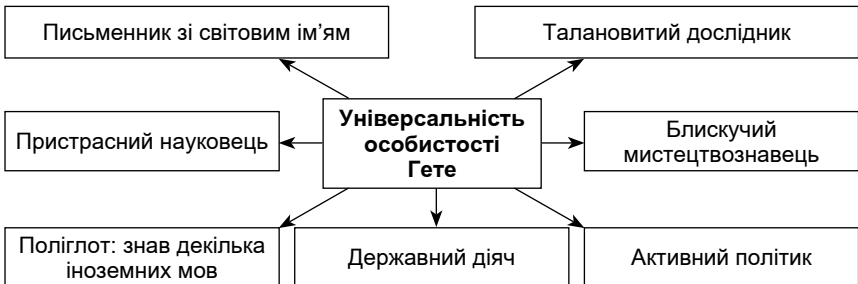
Середовище, в якому ріс майбутній письменник, сприяло формуванню його як інтелектуала – особистості з широким світоглядом і глибокими знаннями: батько Гете був власником великої бібліотеки, що нараховувала до 2000 томів, та картинної галереї, а бабуся влаштовувала різдвяні лялькові вистави для дітей.

У 16 років Гете став студентом юридичного факультету Лейпцизького університету і вночі вдумливо взявся за літературну творчість, виявляв інтерес до середньовічної історії та фольклору.

Коли Гете виповнилося 26 років, герцог міста Веймар, який захоплювався творами молодого поета, запросив його на службу до себе. Приїзд талановитого молодого письменника зробив Веймар центром німецької культури.

Гете був пристрасним і обдарованим дослідником. Веймарське видання його творів складало 56 томів, 12 з яких – наукові праці. За змістом вони охоплювали весь спектр природничих наук: ботаніку, зоологію, анатомію, палеонтологію, мінералогію, фізику, хімію, астрономію. І це ще неповний перелік. Серед найбільших наукових досягнень Гете – розробка власної, загалом правильної, теорії прогнозування погоди; початок нової галузі знань – метаморфоз рослин; відкриття міжщелепної кістки у людини. 30 років пролежали наукові праці Гете у шухляді, оскільки науковий світ був ще не готовий до їх сприйняття.

Життя Гете не обмежувалося літературою та наукою. Він – вищий чиновник у справах церкви та шкільної освіти, член Таємної ради, керує будівництвом та військовою справою, бере участь у відновленні гірничих розробок. У сфері його інтересів – політика, державна діяльність, реформи. Саме в цей період Гете пише вірш «Нічна пісня мандрівника».

3. Словникова робота.

Палеонтологія – наука, що вивчає викопні організми в їхньому історичному розвитку та взаємозв'язку з довкіллям.

Мінералогія – наука, що вивчає мінерали, їхній склад, будову, фізичні властивості, умови утворення, народногосподарське значення.

Метаморфоза – т у т: видозмінення вегетативних органів рослин у процесі еволюції внаслідок пристосування їх до інших функцій. Наприклад, у барбарису і кактусів колючки є видозміненим листям.

4. Слово вчителя про історію створення вірша «Нічна пісня мандрівника».

Гете любив мандрувати, споглядати природу, блукати полями й лісами, підніматися на пагорби і гірські вершини, шукаючи самоти і натхнення.

Коли 6 вересня 1780 р. поет піднявся на вершину гори Кікельхан, він написав своїй коханій Шарлотті фон Штайн: «Тут я і заночував, щоб уникнути міського бруду, штовханини, скарг, прохань, всієї цієї непереборної людської суєти». І того самого вечора Гете олівцем написав на дерев'яній стіні мисливської сторожки вісім віршованих рядків.

Як вважають дослідники творчості поета, на створення вірша його міг надихнути не тільки побачений гірський пейзаж, а й вірш давньогрецького поета Алкмана, який першим ввів у світову поезію мотив повного заспокоєння, нічного сну, розлитого в природі на гірських вершинах. Поезії тієї епохи, до речі, мовами оригіналу, були настільними книгами Гете.

5. Мистецьке відлуння.

Розгляньте репродукції картин К. Фрідріха «Мандрівник над морем туману», «Пейзаж із самотнім деревом» (с. 122), «Гора Вацманн» (с. 148). Чи можуть, на вашу думку, ці картини слугувати ілюстраціями до вірша Гете «Нічна пісня мандрівника»? Обґрунтуйте свою думку.

6. Виразне читання вірша «Нічна пісня мандрівника».

7. Засвоєння елементів теорії літератури.

Ліричний герой – це образ, що виникає в уяві читача від вражень, висловлених у творі почуттів, переживань, роздумів. Ліричний герой не обов'язково тотожний з автором. Через нього автор або передає власні почуття, або просто відображає переживання.

8. Евристична бесіда.

1. Які картини природи зображує поет у вірші?
2. З якої висоти дивиться ліричний герой на природу?
3. Які образи передають сонну нерухомість природи?
4. Чому протиставлений спокій природи?
5. Який настрій у ліричного героя? Чого він прагне?
6. Доведіть, що феноменом вірша є поєднання простоти форми зі складністю вираженої думки.
7. Які багатомірні смисли розкриває поезія Гете?
8. У чому незвичність ритмічного малюнку вірша?

9. Висновки.

Погляд поета спрямований звідкілясь із космічних висот, він змальовує картину нічного спокою, що розливається в безмежному світі: вершини гір, верхівки дерев, птахи в лісах, людина. У Гете сонна незворушність зображена через відсутність вітру, співу птахів. Однак цей спокій різний: він абсолютний лише на гірських вершинах (це вічний, божественний спокій); у верхівках дерев – ледь відчутний подих вітерця, що от-от з'явиться; ненадовго замовкли непосидючі птахи, проте бентежний і втомлений людський дух ще не дійшов рівноваги, спокій і відпочинок – лише передчуття. Так принишкла природа, протипоставлена почуттям стомленого мандрівника. Але вільний і прекрасний світ – джерело життя і натхнення для людини.

Вірш Гете поєднує, здавалося б, непоєднуване: граничну простоту і складність образів, скупість поетичної мови і одночасно багатомірність виражених у ній смислів, невігадливості і водночас витонченості форми. Незвичайний і навіть парадоксальний ритмічний малюнок вірша. Текст створений із коротких за кількістю слів рядків. Контраст довгих і коротких рядків створює особливе динамічне тло поетичного вислову, відчуття руху – всупереч заціпенінню, яке охоплює природу.

10. Хвилина компаративного аналізу. Порівняйте вірш Гете «Нічна пісня мандрівника» з віршем М. Лермонтова «Горные вершины... (із Гете)».

	Й.В. Гете «Нічна пісня мандрівника»	М. Лермонтов «Горные вершины... (із Гете)»
Тема	Зображення нічного спокою.	
Ідея	Спокій природи, що спить, протиставлений почуттям стомленого мандрівника.	Тяжкий шлях мандрівника і гармонія природи.
Роль природи	Природа – таємниця, але вона близька людині.	Природа підкреслює психологічний стан людини.
Емоційний стан ліричного героя	Зачарований тишею, споглядає і вивчає світ.	Глибокий невгамовний смуток.
Образи	Вершини, нічна імла, птахи, що заснули.	Легідні долини, темна ніч, імла, листя, яке не тремтить, дороги, які не курять.
Наявність епітетів, метафор	Майже відсутні.	Активно використані.
Ритм	Динамічний, рухливий.	Плавний, спокійний.
Вид лірики	Пейзажна.	

V. Підсумки.

Хвилина поетичних паралелей. Прочитайте вірш Ф. Тютчева, присвячений пам'яті Й.В. Гете. На які риси характеру поета звертає увагу Ф. Тютчев? Які факти з життя німецького поета вас вразили найбільше?

***

На древе человечества высоком
Ты лучшим был его листом,
Воспитанный его чистейшим соком,
Развит чистейшим солнечным лучом!
С его великою душою
Созвучней всех на нём ты трепетал,
Пророчески беседовал с грозой
Иль весело с зефирами играл!
Ни зимний вихрь,
Ни буйный ливень летний
Тебя сорвал с родимого сучка:
Был многих краше, многих долголетней,
И сам собою пал, как из венка.

Ф. Тютчев

VI. Домашнє завдання.

1. Опрацювати матеріали підручника (с. 122–125).
2. Завдання підручника 4 (с. 126).
3. Вивчити вірш Й.В. Гете «Нічна пісня мандрівника» напам'ять.

Тема: Генріх Гейне. «Задзвени із глибини...». Втілення краси весняної природи у вірші. Зв'язок із фольклором

Мета: ознайомити учнів із віхами життя й особливостями поезії Г. Гейне, розкрити роль поета у розвитку світової літератури;

навчити виразно читати і емоційно сприймати пейзажну лірику, зокрема «Задзвени із глибини...»; визначити ставлення автора до світу природи, звернути увагу на емоційне забарвлення описів природи, їхню роль у тексті;

розвивати творчу уяву, навички зв'язного мовлення, спілкування, аналізу та систематизації навчального матеріалу, уміння висловлювати свою думку та обґрунтовувати її; формувати полікультурну компетенцію;

виховувати повагу до літературної творчості; формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручники, портрет Г. Гейне, дидактичний матеріал, аудіо-запис «Весняного вальсу» Й. Штрауса, «Пісні жайворонка» з циклу «Пори року» П. Чайковського.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Один з найбільших ліриків світу.

М. Рильський

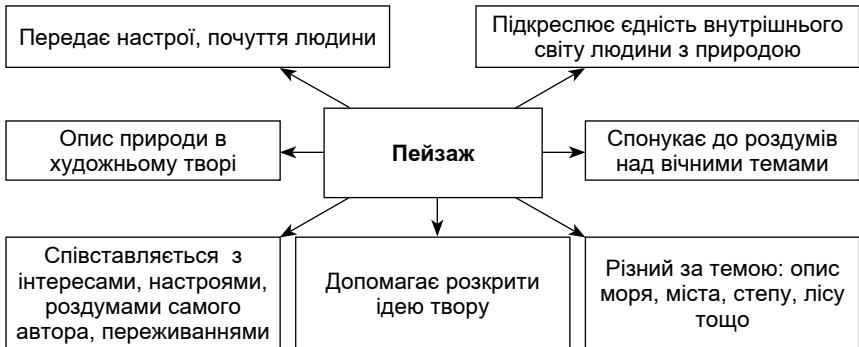
Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

Складання асоціативного куща «Пейзаж та його роль у поезії».

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Вступне слово вчителя.

Визначний німецький поет Генріх Гейне ввійшов в історію світової поезії як неперевершений лірик, співець кохання і природи. Серед радощів буття, за визначенням самого поета, у його творчості і житті лише три були найважливішими – Любов, Батьківщина і Природа. І хоча у цій низці Природа проголошена останньою, вона незмінно присутня у всіх його поетичних творах. Стримана і непоказна природа для Гейне – наймиліша, найрідніша, найнатхненніша. Ліси, луки, річки, водоспади – все потрапляє під уважне око поета. Генріх любить горду красу дерев, адже кожне дерево для нього ще й символ.

(Учитель зачитує вірші «На півночі дикій...», «Місячним світлом сп'яніли липи...»).

Так сосна і пальма у вірші уособлюють самотніх людей, які тягнуться один до одного і ніколи не зможуть подолати відстань. «Місячним світлом сп'яніли липи...» – пише поет, і виникає образ прекрасного, сповненого пахоцями літа. Листочки липи, немов серця, тому закоханим подобаються ці теплі духмяні дерева.

2. Робота з інформаційними картками «Портрет Г. Гейне»: за поданими висловлюваннями та репродукцією скласти портрет поета.

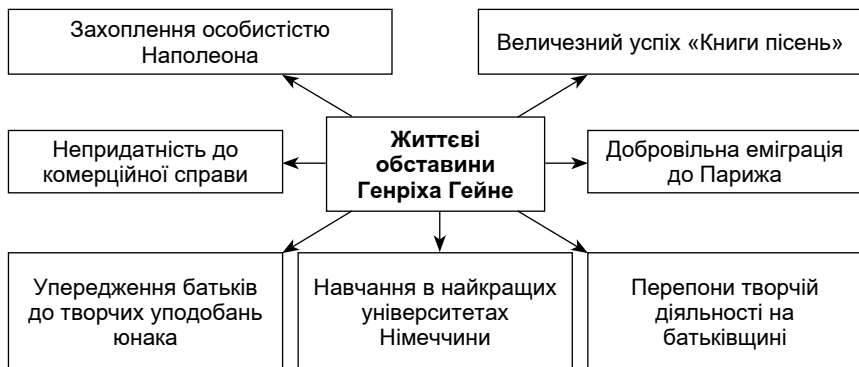
1. Французький письменник Теофіль Готье так змалював у розквіті життєвих сил портрет Генріха Гейне: «То був вродливий чоловік років 35–36-ти, зовні здоровий і міцний; германський Аполлон – так хотілося його назвати тому, хто дивився на його високі»

біле чоло, чисте, як мармур, і оповите пишним білявим волоссям. Блакитні очі натхненно сяjali; круглі повні щоки були аж ніяк не бліді, як це було модно на той час. Навпаки, на них палахкотів класичний рум'янець. Він не мав вусів і бороди, не палив, не пив пива, відчуваючи, як і Гете, відразу до цих трьох речей... Це був чарівний бог – лукавий, як біс, але дуже добрий, що б там про нього не казали».

2. Риси характеру і манери поведінки Гейне французька письменниця Жорж Санд характеризувала так: «Жартує Гейне досить в'їдливо, і його дотепи боляче зачіпають. Його вважають злим, проте це глибоко помилкова думка; адже наскільки злий у нього язик, настільки ж добре серце... Цим він здатний налякати кожного, хто не знайомий з його внутрішнім світом і таємницями особистого життя».

3. Родичі з упередженням стежили за першими літературними спробами Гейне. З особливим скептицизмом до них поставився дядько майбутнього поета Соломон Гейне, який за короткий час із простого клерка став мільйонером, власником п'ятих за величиною статків у Європі. «Якби цей хлопець був здатний хоч на щось путне, він не писав би віршів», – виніс той свій суворий вирок поетові-початківцю. Племінник не розгубився: «Знаєш, дядьку, найкраще в тобі – це те, що ти носиш моє прізвище».

3. **Робота над біографією Г. Гейне:** за матеріалами підручника складіть опорну схему «Життєві обставини Г. Гейне».

4. Слово вчителя про історію створення вірша «Задзвени із глибини...».

Ліричні вірші раннього періоду творчості Гейне склали збірку «Книга пісень» (1827). Це був відгук на перше нерозділене кохання поета до кузини Амалиї. У віршах Гейне – смуток і туга, все живе, все може думати, страждати, співати і співчувати, особливо природа. Збірка принесла йому визнання в Німеччині, а згодом і в усьому світі. За життя автора вона перевидавалася 13 разів. Багато віршів

були покладені на музику видатними композиторами, такими як Р. Шуман, Ф. Шуберт, П. Чайковський, М. Мусоргський, О. Бородин, М. Римський-Корсаков, М. Лисенко, Б. Лятошинський.

5. Виразне читання вірша «Задзвени із глибини...».

6. Евристична бесіда.

1. Визначте тему та ідею твору.

2. Чому цю поезію вважають зразком пейзажної лірики?

3. Які образи складають поетичний світ Гейне?

4. Чому весняна пісня має звучати з «глибини тихої печалі»?

Які, на вашу думку, факти біографії знайшли відображення в образі «тихої печалі»?

5. Хто, на вашу думку, співає весняну пісню?

6. Яким змістом наповнені образи дому і троянди? Символом яких прагнень ліричного героя вони є?

7. Які слова вказують на те, що природа співчуває ліричному герою?

8. Як спонукальні дієслова підкреслюють оптимістичні настрої вірша?

9. В яких словах простежується авторське кепкування над коханістю ліричного героя?

10. Чи нагадає вам вірш фольклорну пісню? Чим саме?

7. Висновки.

Вірш Г. Гейне оспівує красу весняної природи. Ліричний світ поета населений птахами, які виспівують свої шлюбні пісні, квітами зеленого саду, трояндою як символом кохання. Природа – натхненна союзниця його переживань: разом з ним вона радіє приходу весни і сумує через розставання з коханою, сподівається на краще. Так у поезії підкреслюється органічна єдність людини з глибинно таємничим життям природи. Гейне залюбки живив у вірші елементи фольклорної пісні: мотиви (любов – весна, радість – весна, надія – весна), традиційну символіку (дім, троянда), повтори, паралелі між пейзажами і душевним станом людини.

8. Засвоєння елементів теорії літератури.

Звукопис – це художній прийом, що полягає у створенні образів через добирання таких слів, які імітують звуки реального світу (завивання вітру, ревіння мотора тощо).

9. Дослідницька робота «Таємниці поетичного звукопису».

1. Зазвичай не приписують кожному звуку суворе певне смислове або колірне значення. Але існують деякі закономірності:

[р] – це щось гучне, яскраве, червоне, гаряче, швидке;

[л] – блакитне, свіже, плавне, легке;

[н] – ніжне, сніг, небо;

[д] і [т] – задушливе, тяжке, туман, п'ятьма;

[дз] – дзвінке, кришталеве, чисте, вода, спів птахів;

[м] – миле, м'яке, матір, море;
[а] – широта, далечінь, океан, розмах;
[о] – високе, блакитне.

2. Знайдіть приклади звукопису у вірші «Задзвени із глибини...».

3. Визначте, в чому полягає художній сенс використання цього прийому в кожному прикладі.

4. Поясніть значення звука в мові художньої літератури.

10. Висновки.

У вірші поет використав звукопис – повтори приголосних звуків [л], [н], [дз] (*задзвени, дзвени, глибини, лине, льон, мила, дали*); голосні звуки [а], [и] (*глибини, мила, льон, знайди, ним, дали*). Використаний звукопис підкреслює весняний настрій, свіжість та чистоту природи навесні, робить виразнішими образи, допомагає відчутти настрій ліричного героя. Деякі образи виникають в уяві лише через звукопис: птахи, що співають весняну пісню, журчання талих вод, пронизлива далечінь.

11. Мистецьке відлуння.

1. Прослухайте п'єсу «Пісня жайворонка» з циклу «Пори року» П. Чайковського. Знайдіть у ній дві теми. Охарактеризуйте їх. Який настрій навіює вам цей музичний твір?

2. Прослухайте «Весняний вальс» Й. Штрауса. Якими засобами в музичному творі передано весняний настрій?

V. Підсумки.

Складіть опорну схему «Особливості зображення природи в поезії Г. Гейне».

Приклад.

VI. Домашнє завдання.

1. Опрацювати матеріали підручника (с. 126–129).
2. Вивчити вірш «Задзвени із глибини...» напам'ять.

Тема: Урок виразного читання. пейзажна лірика

Мета: розвивати навички виразного читання поетичного твору, уміння висловлювати свою думку та обґрунтовувати її;

виховувати повагу до літературної творчості; виховувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати любов до краси поетичного слова, інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручники, дидактичний матеріал, аудіозапис «Місячної сонати» Л. ван Бетховена, уривка першого концерту А. Вівальді з частини «Весна» (цикл «Чотири пори року»).

Тип уроку: урок виразного читання.

Ну що б, здавалося, слова...
Слова та голос – більш нічого.
А серце б'ється-ожива,
Як їх почує!..

Т. Шевченко

Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

Практикум теорії виразного читання. З'єднай стрілочками терміни та їх визначення.

Те, про що йдеться в художньому творі.	<i>Логічна пауза</i>
Зупинка між окремими словами, реченнями відповідно до змісту, почуттів, намірів висловлювання.	<i>Рима</i>
Співзвучність у закінченнях віршованих рядків.	<i>Тема</i>
Основна думка художнього твору.	<i>Інтонація</i>
Упорядковане чергування наголошених і ненаголошених складів у рядку.	<i>Логічний наголос</i>
Виділення голосом основних слів, за допомогою яких виражається зміст усієї фрази.	<i>Ритм</i>
Швидкість правильного і природного відтворення змісту твору.	<i>Ідея</i>
Мелодійний лад мови, який відображає ставлення до висловлювання.	<i>Темп</i>

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Слово вчителя.

Не всім, на жаль, добре вдається читати вірші напам'ять. Щоб привернути увагу слухачів, аби вони слухали уважно і співпереживали почуте, треба не тільки читати виразно, з душею, доносячи кожне слово, кожен звук до їхніх вух, а й уміти триматися перед аудиторією. А для цього слід багато й наполегливо працювати над своїм мовленням і вимовою, поставою і жестами. Наприклад, відомий давньогрецький політик, філософ Демосфен мав вади мовлення, боявся натовпу, але все це успішно подолав і став одним із найвідоміших ораторів усіх часів і народів.

Цей урок пов'язаний із розвитком пам'яті, запам'ятовуванням. Існує ціла наука – мнемоніка, яка допомагає швидко і якісно запам'ятовувати інформацію. Ще давні люди замислювалися над проблемою запам'ятовування. Існує така легенда: якось давньогрецького поета Сімоніда Кеоського (556–469 рр. до н. е.) запросили на великий бенкет. Коли гості вже сиділи за столом, слуга раптом викликав поета із зали. Саме це і врятувало Сімоніда від загибелі, бо він єдиний, хто з присутніх залишився живий: у цей час рухнула стеля, і всі присутні у залі загинули. Ніхто не знав усіх запрошених на бенкет. Тоді Сімонід почав пригадувати, тобто викликати в пам'яті зорові спогади, в якому порядку сиділи запрошені за столом, і завдяки цьому вдалося встановити особи всіх загблих.

Ця трагедія настільки вплинула на Сімоніда, що він створив новий метод запам'ятовування, який дістав назву метод «локуса», тобто місця.

Сімонід вигадав уявне місто, де було кілька районів – для хронології, географічних назв, імен тощо. У кожному районі було 10 будинків по 100 кімнат у кожному. У цих вигаданих кімнатах містилась інформація, яку потрібно було запам'ятати.

Майже всі давні оратори та філософи користувалися цим методом і постійно вдосконалювали його: Піфагор, Плутарх, Цицерон та інші. Жоден із них не виступав із конспектом у руках! Пізніше цей метод дістав назву «метод Цицерона». Цицерон для кращого запам'ятовування використовував власний будинок, розміщуючи тези (пункти поширеного плану) своїх промов у різних кутках кімнат. Мабуть, відтоді й пішло прислів'я: «Вдома і стіни допомагають».

Існують і сучасні методи запам'ятовування, наприклад, «Школа ейдетики». От кілька корисних порад:

- Усе, що хочеш запам'ятати, – уявляй!
- Май на увазі: все, що ти побачив, відчув, почув, – уже запам'яталося.
- Не думай словами – думай образами (уявленнями).
- Легко пригадується тільки те, що уявив. Тому фантазуй!

- Не заучуй вірші строфами (куплетами), а тільки повністю.
- Не повторюй того, що вивчаєш, 4–5 разів поспіль, краще зроби це через 1–3 години.
- Похвали себе навіть за незначні успіхи.
- Перед тим як заснути, уявляй себе здоровим і щасливим.
- Прокладайся із задоволенням, уявляючи майбутні успіхи.

2. Робота над виразним читанням вірша Гете «Нічна пісня мандрівника».

1. Зверніть увагу на розділові знаки у вірші. Поясніть їх. Відповідно до розділових знаків розставте паузи.

2. Пам'ятайте, що Гете вдалося у восьми рядках описати масштабну картину сонної природи, яку під час читання потрібно вміти уявляти, тому паузи мають відтворити непорушну тишу ночі. Крапки, тире допоможуть у цьому.

3. Пам'ятайте, що для даного твору характерна спокійна атмосфера. Висловіть своє ставлення до змальованих картин природи.

4. Визначте початок і закінчення фраз, що мають змістову цілісність.

5. Позначте суголосні склади.

6. Помітьте слова, що мають найвище емоційне навантаження. Виділіть їх інтонацією.

7. Аргументуйте, що спокій природи, яка спить, співставлений з почуттями стомленого мандрівника.

8. Визначте у вірші строфу, що є кульмінацією думки автора і ліричного героя. Оберіть спосіб зосередити увагу слухача на цих рядках.

9. Виберіть інтонацію (розповідна, таємнича, схвильована, мрійлива, схвильована, радісна, дружня, впевнена тощо).

10. Складіть партитуру вірша.

11. Прочитайте вірш відповідно до виконаних завдань.

3. Мистецьке відлуння.

1. Прослухайте аудіозапис «Місячної сонати» Бетховена. Які образи виникли у вас під час прослуховування твору? Які почуття він викликав у вас? (Душевний спокій, почуття прекрасного).

2. Чим співзвучний музичний твір Бетховена з віршем Гете?

3. Прослухайте уривок першого концерту А. Вівальді з частини «Весна» (цикл «Чотири пори року»). Якими музичними засобами створено картину весни?

4. Чи можна, на вашу думку, використати ці твори як музичний супровід для декламування віршів Гете та Гейне?

4. Виразне читання віршів.

Пам'ятка «Секрети акторської впевненості»

1. Перед читанням напам'ять повтори подумки текст вірша.
2. Перед декламуванням стань зручно і правильно: виструнчися, розправ плечі, набери потрібну кількість повітря.
3. Назви автора і твір, який читатимеш.
4. Для впевненості на початку читання можна дивитися періодично на двох-трьох учнів, з якими товаришуєш, щоб не знітитися, а згодом, оволодівши ситуацією, слід розсосередити свою увагу по всьому класу.
5. Декламування вірша можна супроводжувати рухами, мімікою, проте жести і міміка мають бути стриманими, не відволікати слухача.
6. Не поспішай. Під час пауз повітря набирай рівними частинами.
7. Декламуючи, уявляй озвучені тобою картини і з відповідним настроєм і належним темпом передавай їх. Не бійся забути слова.
8. Не варто занадто голосно читати вірш, оскільки майстерність декламування художнього твору визначається насамперед темпом, інтонацією, дотриманням пауз, настроєм, а також мімікою, жестами тощо.

V. Підсумки.

Порівняння декламації різних учнів.

VI. Домашнє завдання.

1. Виконати завдання 4 (с. 129).

2. Прочитати першу частину оповідання «Лобо» Е. Сетон-Томпсона.

Тема: Ернест Сетон-Томпсон. «Лобо». Авторські спостереження за світом природи

Мета: ознайомити учнів із життям та особливостями творчості Е. Сетон-Томпсона;

виразно читати та емоційно сприймати оповідання «Лобо» (перша частина); знаходити у творі описи тварин, розкрити роль авторських спостережень у відтворенні світу природи, їх емоційне забарвлення, роль у тексті; визначити ставлення автора до тваринного світу, коментувати відповідні цитати;

розвивати творчу уяву, навички зв'язного мовлення, спілкування, аналізу і систематизації навчального матеріалу, уміння висловлювати свою думку та обґрунтовувати її; формувати полікультурну компетенцію;

виховувати повагу до літературної творчості; формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручники, портрет Е. Сетон-Томпсона, дидактичний матеріал, репродукції малюнків Е. Сетон-Томпсона, його картин «Лобо – король вовків», «Переслідування».

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Чтобы жизнь улыбалась волкам – не слышал.

В. Высоцкий. «Конец охоты на волков»

Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

1. Актуалізація суб'єктивного досвіду учнів. Які асоціації у вас викликає слово *вовк*? Пригадайте прислів'я, приказки, казки, легенди, пов'язані з вовками.

2. Слово вчителя.

З давніх-давен у слов'ян, греків, скандинавів, германців вовк був істотою сакральною, тобто священною. Часто вовка вважали заступником роду, тому йому поклонялися, його шанували, оберігали.

Священний вовк шанувався слов'янами, і відгомони цих шанувань збереглися в міфах, легендах і казках. Слов'янська богиня землі, родючості та шлюбу Лада у міфах перекидається на вовчицю. Покровителем вовків вважався і бог родючості й сонячного світла Дажбог (подібний Аполлону, теж покровителеві вовків), а в греків вовк був супутником бога війни.

Отож вовк – істота двоєдина. З одного боку, він тісно пов'язаний із сонячними божествами, мудрий і вірний супутник, могутній вісун. З другого – хижий демон, чужий звір зі світу мертвих.

Дехто вважав, що вовки служать чаклунам, відьмам. Звіра часто уявляли перевертнем – людиною, перетвореною на хижака. І в усній народній творчості роль вовка страшна: «Прийде сіренський вовчок і укусить за бочок». Існує багато сталих виразів, фразеологізмів та прикмет: *вовка ноги годують; вовчий апетит; накинудися як вовча зграя; самотній вовк; вовче серце (вовчий характер); вити вовком; сірий вовк; з вовками жити – по-вовчи вити; тягав вовк – потягнуть і вовка; вовки з'являються в поселеннях – на голод; вовк дорогу перебіжить – на щастя*. Проте немає правил без винятків. Є достатньо прикладів і позитивної ролі вовка. За легендою, братам Ромулю і Рему, засновкам Риму, життя врятувала саме вовчиця. Герой «Книги джунглів» Р. Кіплінга Мауглі жив у вовчій зграї. У російській народній казці «Іван-Царевич і Сірий вовк» ця тварина є чарівним казковим помічником.

Однак нині слава у цих чотирилахих недобра. Чим вони заслужили таку репутацію у людини, чим завинили перед нами?

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Вступне слово вчителя.

У 30-х роках ХХ ст. на порослих ялівцем і сосняком пагорбах, по сусідству з індіанськими хатинами, знаменита людина – письменник,

художник, натураліст – зводила собі будинок. Митець сам накреслив план споруди, сам добирав колоди і камені, нарівні з теслями не випускав з рук сокири. Дике, незатишне місце він вподобав. Обрав, щоб решту днів прожити серед природи, ще не сплюндрованої людиною. Кожен будинок може розповісти щось про господаря. І ця людина не просто в'їхала в кимось побудоване житло. На цьому місці колись горіло багаття очолюваної знаним мандрівником експедиції. І письменника полонили ці пагорби.

Свої листи цей чоловік не підписував, а малював слід вовка. А друзі-індіанці дали йому ім'я Чорний Вовк. Хто ж ця людина?

Це – відомий канадський натураліст та митець Ернест Сетон-Томпсон, з життєвим і творчим шляхом якого ми й ознайомимося.

2. Створення проблемної ситуації: чому канадські індіанці назвали Е. Сетона-Томпсона Чорним Вовком?

3. Творча робота: за матеріалами підручника відтворіть портрет Чорного Вовка – письменника, художника, натураліста.

Письменник	Художник	Натураліст
<p>Започаткував новий напрям у літературі про тваринний світ, де правдиво змальовується поведінка тварин. Автор так званого «вовчого» циклу оповідань: «Лобо», «Вінніпезький вовк», «Бедледський Біллі, або Вовк-переможець», «Тіто. Історія лугової вовчиці».</p> <p>Вовк – улюблений герой письменника.</p>	<p>Професійний художник: освіта в Торонтському коледжі мистецтв, Лондонській школі живопису. Найкращі роботи із зображенням тварин з природи. Найвідоміші картини: «Лобо – роль вовків», «Переслідування» (зображення гонитви вовків за саянами).</p> <p>Ілюстратор власних літературних творів про тварин.</p>	<p>Щоденник зі спостереженнями над життям природи (вів упродовж життя). Автор наукових праць із зоології.</p> <p>Як авторитетний вчений-природознавець отримав посаду державного натураліста. Організував у Канаді «Лігу лісознавства» – організацію, що ставила за мету вивчення рідної природи та охорону тварин.</p> <p>Наукові досягнення відзначені найвищою нагородою США – золотою медаллю «Еліот».</p>

4. Картка-інформатор «Вовк з погляду науки».

Зоологи вважають вовків високорозвиненими хижаками, зі складною соціальною поведінкою. Вовк швидкий і сильний, витривалий і живучий, може обходитися без їжі до двох тижнів. Рятуючись від переслідування, здатен розвивати швидкість до 60 км на годину, а якщо небезпека – до 85 км! Сіроманці успішно уникають різноманітних пасток, постійно змінюють при цьому свою поведінку. Найчисленніші вовки в степу, в районах вільного випасу худоби, тому що для них головний об'єкт харчування – копитні тварини. Поїдаючи хворих та слабких тварин, ці хижаки виконують роль санітарів природи.

Вовки – суспільні тварини, які живуть, як правило, сім'ями, що складаються з 6–10 різновікових особин, хоча іноді чисельність зграї може сягати і 20. На чолі зграї завжди стоять вовк-ватажок – найсильніший самець зграї – і його вовчиця. Пари у них постійні, часто на все життя, тільки загибель одного з них змушує іншого шукати собі іншу пару.

Певних збитків завдають вовки скотарству та мисливському господарству, тому в Україні полювання на вовків дозволено у будь-яку пору року. Однак у багатьох країнах цього звіра занесено до Червоної книги. Отже, збереження виду залежить від того, чи навчиться людина співіснувати із цим звіром.

5. Засвоєння елементів теорії літератури.

Оповідання – невеликий прозовий твір, сюжет якого найчастіше ґрунтується на одному епізоді з життя персонажа. Невеликі обсяги оповідання вимагають чітко побудованого сюжету, герої вже мають сформований характер.

6. Словникова робота.

Анімаліст (лат. animal – звір, тварина) – художник або письменник, що зображує тварин. *Анімалістична література* – художні твори, які зображують світ тварин і рослин.

7. Слово вчителя про історію створення оповідання «Лобо».

Оповідання «Лобо» входить до відомої збірки «Дикі тварини, як я їх знаю». Головні герої цих оповідань – звірі, у кожного з яких свій характер, своя життєва історія. Ці розповіді настільки насичені емоціями, що не залишають байдужими ні дітей, ні дорослих. Тварини в цих історіях просто незвичайні, а їхнє життя повне всіляких подій і несподіваних зустрічей! Звички та дії звірів не викликають жодних сумнівів у реалістичності цих оповідань.

Книга талановитого письменника-натураліста стала однією з улюблених багатьох поколінь читачів, які щиро люблять природу. Серед оповідань особливе місце посідають твори, присвячені вовкам. І це не випадково – у знаннях життя і поведінки вовків Сетон-Томпсон попереду багатьох натуралістів.

«Вовки завжди були улюбленою темою моїх малюнків», – писав автор оповідань про тварин. Цій темі Сетон-Томпсон присвятив цілі живописні полотна. Президент США Теодор Рузвельт, пристрасний мисливець, коли побачив картину «Переслідування», на якій зображено зграю з дванадцяти вовків, що засніженим шляхом наздоганяють сани, вигукнув у захваті: «Я ніколи ще не бачив картини, де б так чудово були зображені вовки!»

8. Коментоване читання першої частини оповідання «Лобо».

9. Словникова робота.

Лобо – іспанською мовою «вовк». *Бланка* – іспанською мовою «біла».

Скальп – частина шкіри з волоссям із голови людини чи звіра, яка в індіанців вважається доказом перемоги. *Стрихнін* – отрута. *Штат* – територіальна одиниця поділу країни.

10. Евристична бесіда за змістом першої частини оповідання «Лобо».

1. Розгляньте малюнки вовків Е. Сетона-Томпсона, картини «Лобо – король вовків», «Переслідування». Порівняйте з описом Лобо в оповіданні.

2. Чи відповідає опис поведінки і звичок вовка в оповіданні науковим уявленням про цих тварин?

3. Чому ватажка вовчої зграї називали «Володар Лобо»? Опишіть його зовнішність.

4. Якою була зграя Лобо? Чому він не хотів збільшувати її новими особинами?

5. Які загальновідомі вигадки про вовків спростовувала поведінка Лобо та його зграї?

6. Як Лобо піклувався про свою зграю?

7. Чого боявся Лобо? Чому ніколи не нападав на людину?

8. Яку сцену спостерігав ковбой в улоговині? Чому Лобо не брав участі у розправі над телицею, хоча сам її завалив?

9. До яких хитроців вдавалися мисливці, аби вполювати ватагу знаменитого вовка?

V. Підсумки.

Завдання на розвиток творчої уяви.

У Сетона-Томпсона є свій природний календар. Січень у нього – «Сніжний», лютий – «Голодний», липень – «Місяць високих трав», вересень – «Місяць червоного листа». Придумайте ланцюжком назви інших місяців.

VI. Домашнє завдання.

1. Опрацювати матеріали підручника (с. 130–137).

2. Скласти план першої частини оповідання «Лобо».

3. Прочитати другу частину оповідання.

4. Намалювати свої ілюстрації до прочитаного.

Тема: Е. Сетон-Томпсон. «Лобо». Звички і закони вовчої зграї

Мета: виразно читати та емоційно сприймати оповідання «Лобо» (друга частина); знаходити у творі описи тварин, розкривати роль авторських спостережень у відтворенні світу природи, їхнє емоційне забарвлення, роль у тексті; визначати ставлення автора до тваринного світу, коментувати відповідні цитати;

розвивати творчу уяву, навички зв'язного мовлення, спілкування, аналізу і систематизації навчального матеріалу, уміння висловлювати свою думку та обґрунтовувати її; формувати полікультурну компетенцію;

виховувати повагу до літературної творчості; формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручники, портрет Е. Сетон-Томпсона, дидактичний матеріал.

Тип уроку: комбінований урок.

У вовків немає правил поведінки. Вони їм не потрібні. Вовкам, щоб бути вовками, не потрібні ніякі правила.

Сіра Сова

Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

Літературний диктант.

1. Де відбуваються події оповідання? (*Курумпо*)
2. Як називали мексиканці старого Лобо? (*Володар Лобо*)
3. Скільки вовків було в зграї Лобо? (*П'ять*)
4. Як звали подругу Лобо? (*Бланка*)
5. Що було особливістю рудого вовка, помічника Лобо? (*Нечувана спритність*)
6. Яку данину збирала вовча зграя зі скотарів? (*Одна корова щодня*)
7. До якої тварини ніколи не торкалася ватага Лобо? (*До падали*)
8. Як розважалися вовки? (*Різали овець*)
9. Чого боявся Лобо? (*Вогнепальної зброї*)
10. На кого вовки ніколи не нападали? (*На людину*)
11. Яка звичка вовків допомагала уникнути небезпеки? (*Їсти тільки впольовану дичину*)
12. Яку винагороду призначили за голову ватажка зграї? (*Тисяча доларів*)

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Евристична бесіда «Зграя Лобо та її закони».

1. Чому Лобо був ватажком зграї?
  2. У чому причини нечисленності зграї Лобо?
  3. Які індивідуальні риси мали вовки в зграї Лобо?
  4. Як життя вовків перепліталось з життям скотарів?
  5. Чому скотарі лютували і боялися Лобо?
  6. Що було непорушним законом для вовків зграї?
- 2. Складання опорної схеми.**

3. Коментоване читання другої частини оповідання «Лобо».

4. Евристична бесіда за змістом другої частини оповідання.

1. З яких міркувань оповідач пристав на пропозицію покласти край нападам вовків?

2. Який висновок про можливість впольовати вовка робить оповідач після вивчення місцевості?

3. Які отруйні приманки були заготовлені для Лобо? Чому це не дало результату?

4. Які головоломки довелося розв'язати Лобо, щоб вижити?

5. Що розповіли сліди біля капканів про нічні походи Лобо?

6. Чому оповідач порівнює Лобо з перевертнем?

7. Якими людськими рисами наділяє автор Лобо у протистоянні з оповідачем?

8. Як оповідач ставиться до Лобо? Чим захоплюється у поведінці вовка?

9. Чи був оповідач гідним суперником Лобо? Як Лобо виявив свою зневагу до мисливця?

5. Хвилина творчого перевтілення «Йдемо вовчим слідом»: переказати епізод «Лобо та капкани» від імені вожака зграї; від імені Бланки; від імені скотарів, які дізналися про випадок від мисливця (за вибором).

V. Підсумки.

Творча робота «Бути вовком»: закінчити речення, скориставшись читацьким досвідом оповідання «Лобо».

Вовче право – ... (вічно бути першим); вовча доля – ... (вічно битися); вовча сила – ... (сталеві нерви); вовча гордість – ... (нікого не боятися); вовчі закони – ... (згряя єдина); вовча доблесть – ...

(битися до останнього); вовча зграя – ... (непереможна); якщо ти вовк – ... (ніколи не здавайся).

VI. Домашнє завдання.

1. Скласти план другої частини оповідання «Лобо».
2. Прочитати третю частину оповідання.

Тема: Е. Сетон-Томпсон. «Лобо». Протистояння людини і хижака

Мета: виразно читати і емоційно сприймати оповідання «Лобо» (третя частина); знаходити у творі описи тварин, розкривати роль авторських спостережень у відтворенні світу природи, їхнє емоційне забарвлення, роль у тексті; визначати ставлення автора до тваринного світу, коментувати відповідні цитати; розвивати творчу уяву, навички зв'язного мовлення, спілкування, аналізу і систематизації навчального матеріалу, уміння висловлювати свою думку та обґрунтовувати її; формувати полікультурну компетенцію;

виховувати повагу до літературної творчості; формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручники, портрет Е. Сетон-Томпсона, дидактичний матеріал, аудіозапис пісні В. Висоцького «Полювання на вовків», фрагмент фільму «Легенда про Лобо» (режисери Дж. Алгар, Дж. Коуффер, 1962 р.)

Тип уроку: комбінований урок.

Что могу я один? Ничего не могу!
Отказали глаза, притушилось чутьё...
Где вы, волки, бывшее лесное зверьё,
Где же ты, желтоглазое племя моё?!

В. Высоцкий. «Конец охоты на волков»

Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

За опорною схемою «Анімалістична література» розповісти про її особливості.

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Коментоване читання третьої частини оповідання «Лобо».

2. Евристична бесіда за змістом третьої частини оповідання.

1. Яке спостереження наштовхнуло оповідача на думку, що у зграї Лобо не все гаразд?

2. Якою звичкою вовків скористався мисливець для полювання на Бланку?

3. Як Бланка потрапила до капкана? Кого кликала вовчиця на порятунок?

4. Як Бланка зустріла смерть? Яке почуття оволоділо оповідачем після трагедії з вовчицею?

5. Як змінилася поведінка Лобо після втрати подруги? Як вовк помстився за смерть вовчиці?

6. Як Лобо потрапив у підступну пастку і повівся в останньому двобої?

7. Чому Лобо не покликав на допомогу зграю вдруге?

8. Чому оповідач вирішив зберегти життя Лобо і взяти до табору?

9. Куди дивився вовк в очікуванні смерті? Як вожак провів останні години життя?

10. Які почуття викликає у вас фінал оповідання? На чій стороні читацькі симпатії: вовка чи оповідача?

11. Якою ви уявляєте подальшу долю вовків, що залишилися на волі?

3. Мистецьке відлуння.

1. Перегляньте фрагмент фільму «Легенда про Лобо» (режисери Дж. Алгар, Дж. Коуффер, 1962 р.), що розповідає про загибель Лобо.

2. Чим відрізняється фінал фільму від фіналу оповідання? Який на вас справив більше враження?

4. Творча робота «Правда про вовків. Вовча вірність».

Вовки створюють пари раз і на все життя. Втрачаючи пару, вожак подеколи залишає і зграю. Вовки вміють любити і не вміють зраджувати. Знайдіть в оповіданні рядки, які підкреслюють справжню вірність Лобо. Використовуючи їх як опорні, складіть усну розповідь про вовчу вірність.

1. Старий ватажок блукав мов неприкаяний, сподіваючись знайти Бланку.

2. Він-бо не хотів її кидати, але нічим не міг зарадити біді, порятувати.

3. ...Протяжливий стогін вихопився з грудей Лобо. Від його скорботи хололо в серці.

4. ...Вовк так гірко побивався.

5. ...Знавісніло гасав навколо ранчо, втративши страх.

6. Він ні на мить не припиняв пошуків своєї подруги, натрапив на її слід, сліпо, не роздумуючи, кинувся вперед і потрапив у пастку.

7. Тож чи можна було сподіватися, що серце цього нескореного свальця стерпить потрійний удар? Він втратив і силу, і волю, і подругу.

8. Ми поклали Лобо поруч із нею, і ковбой сказав: «Нарешті ти знайшов її. Тепер ви знову разом».

5. Робота в групах. «Суть протистояння хижака і людини».

Лобо	Мисливець
Ніколи не нападав на людину.	Боронить своє майно, прагне позбутися зграї.
Інстинкт самозбереження рятує від отрути, вовк виказує презирство до дій мисливця.	Намагається отруїти вовків.
Відмінний нюх та обережність вовка допомагають вижити.	Встановлює хитромудрі капкани.
Глибоко страждає від втрати подруги, не припиняє її пошуків.	Втілює в життя підступний план щодо подруги Лобо, жорстоко вбиває Бланку.
Сліпо, не роздумуючи, кидається в пастку.	Заманює в пастку вовка, наслідивши в капканах відтятою лапою його подруги.
Навіть прикутий до капканів бореться за свободу.	Обманом накидають ласо на шию хижака.
Незламність духу і гордість.	Щось схоже на жалість на хвилинку ворухнулося у серці.
Не їсть і не п'є в полоні. Байдужість до власного стану.	Сталевими ланцюгами прип'яли до стовпа.
Висновки	
Гордість та сила духу вовка, якого не зламав полон. Віддав перевагу смерті життю у неволі.	Жорстокість, інколи невинуватна, людини, яка на боротьбу з вовком мобілізувала всі свої сили та хитрість.

6. Створення проблемної ситуації: хто в двобої вовка і людини справжній хижак?

1. Учні пропонують дискусійне питання «Хто в двобої вовка і людини справжній хижак?» і завдання – визначити власну позицію.

2. У протилежних кінцях класу розміщуються плакати: «Лобо – вовк з людськими почуттями, розумний хижак, заслуговує на іншу долю», «Мисливець вчинив по-хижацьки, хоча і людина», «Випадок непересічний, можливо є інші шляхи порозуміння людини і звіра».

3. Учасники дискусії стають біля відповідного плаката, залежно від їхньої думки щодо обговорюваної проблеми. Всі, хто

поділяє одну і ту саму думку, мають обговорити її та виробити спільні аргументи на її захист, обґрунтувати свою позицію.

4. Після викладу різних точок зору можна запропонувати тим, хто змінив свою думку, перейти до іншого плаката та обґрунтувати причини свого переходу.

5. Під час підбиття підсумків дискусії учасники мають назвати найпереконливіші аргументи своєї та протилежної сторони.

В и с н о в о к. Вовк, як будь-який представник дикої природи, полює, щоб вижити і продовжувати свій рід. Вовк – хижак, таким він створений природою, є її невід’ємною частиною і живе відповідно до свого призначення.

А людина?.. Вона часто забуває про те, що все на світі має своє призначення. Вона пам’ятає тільки про себе, свої права та інтереси. Ернест Сетон-Томпсон писав: «Після цієї історії з Лобо я щиро бажаю переконати людей, що кожна з наших рідних диких істот – сама по собі цінна спадщина, яку ми не вправі знищити чи позбавити її наших дітей».

V. Підсумки.

Мистецьке відлуння.

1. Прослухайте пісню Володимира Висоцького «Полювання на вовків». Які спільні мотиви у прослуханій пісні та прочитаному оповіданні Е. Сетона-Томпсона?

2. Які риси вовків викликають повагу?

VI. Домашнє завдання.

1. Творча робота. Скласти цитатну характеристику Бланки.

2. Скласти розповідь «Полювання на вовків».

Тема: Е. Сетон-Томпсон. «Лобо». Характеристика центральних образів оповідання

Мета: характеризувати образ Лобо як головного героя оповідання;

знаходити у творі описи тварин, розкривати роль авторських спостережень у відтворенні світу природи, їхнє емоційне забарвлення, роль у тексті; визначити ставлення автора до тваринного світу, коментувати відповідні цитати;

розвивати творчу уяву, навички зв’язного мовлення, спілкування, аналізу і систематизації навчального матеріалу, уміння висловлювати свою думку та обґрунтовувати її; формувати полікультурну компетенцію;

виховувати повагу до літературної творчості; формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручники, дидактичний матеріал.

Тип уроку: урок узагальнення матеріалу.

Было дружбой, стало службой.

Бог с тобою, брат мой волк!..

Не взвожу тебя в злодеи, –

Не твоя вина – мой грех...

М. Цветаева, «Волк»

Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

Сюжетна реконструкція: розташуйте ключові епізоди оповідання «Лобо» згідно з сюжетом, стисло перекажіть основні події.

Слава зграї сірих вовків Курумпо	Розповідь нічних слідів хитрого вовка	Останні дні старого вовка
Помилка та загибель Бланки	Лобо	Розправа над телицею, вибраною на обід
Спроби оповідача перехитрити Лобо		Хитрощі найкращих мисливців
Вожак зграї потрапив у пастку	Звички та закони вовків зграї Лобо	Туга та жага помсти Лобо

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Складання цитатної характеристики Лобо.

Зовнішність та риси вдачі	Цитати
Опис зовнішності	Справжній велетень, могутня шия, очі ясні й чисті, могутні ікла.
Фізична сила	Старий Лобо – справжній велетень – був надзвичайно дужим і хитрим звіром. Лобо наздогнав [телицю], люто вп'явся в горло, і, вгрузаючи в землю лапами, різко спинився. Від могутнього ривка телиця повалилася, задерши ратиці догори.
Лідерство у зграї	Зграя Лобо була невеликою. Може, він сам не хотів збільшувати ватаги, а може, всіх відлякувала його аж надто лиха вдача.
Взірець для зграї	Терпець Лобо урвався, з горла вихопилося глухе виття, він стрімголов помчав на череду.
Владність	Могутнім володарем, чия свавільна влада простяглася на весь край, був тут старий сірий вовк.
Гострий нюх	Гострий нюх ватажка завжди визначав людський запах і давав їм можливість уникнути неминучої загибелі.

Зовнішність та риси вдачі	Цитати
Незвичайний розум	Він ніколи не схибив: завжди непомильно розпізнавав приманку. Лобо... неухильно обминав небезпеку, розв'язуючи всі мої головоломки... Ватажка не так легко було обдурити...
Дивовижна обережність	Якийсь добрий звіриний янгол літав на дюйм над ним і охороняв від небезпеки, що чигала на нього.
Ставлення до людини	Ніколи не нападав на людину й всіляко уникав зустрічі з нею. Лобо боявся лише вогнепальної зброї.
Вовча вірність	Він-бо не хотів її кидати, але нічим не міг зарадити біді, порятувати. Старий ватажок блукав мов неприкаяний, сподіваючись знайти Бланку.
Гордість	Старий ватажок не брав участі в розправі. Він уже кликав [зграю] в скрутну мить, і ніхто не прибіг на допомогу. Більше він кликати не с хотів.
Оцінка оповідача	Володар Лобо, старий проноза, старий пройда, невгамовний свавільник, герой незліченних спустошливих набігів, вірний Лобо.

2. Складання плану-характеристики Лобо.

1. Лобо – ватажок легендарної вовчої зграї.
2. Зовнішність вовка як вияв його фізичної сили.
3. Найхарактерніші риси вдачі Лобо:
  - а) гострий нюх;
  - б) незвичайний розум;
  - в) дивовижна обережність;
  - г) владність та гордість.

4. Щемляча вовча вірність Лобо як причина його полону.

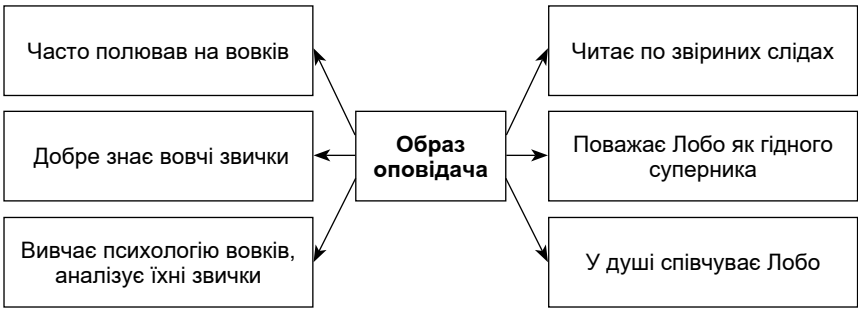
5. Моральна перемога вовка над мисливцями.

6. Авторське ставлення до вовчого ватажка.

7. Моє ставлення до Лобо.

3. Усна характеристика Лобо.

4. Складання опорної схеми «Образ оповідача та його ставлення до природи».

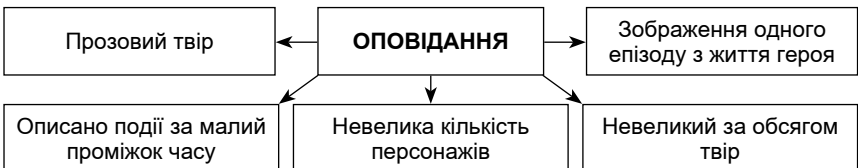
5. Створення проблемної ситуації для дискусії «Чи має людина змінити своє ставлення до природи?»

Е. Сетон-Томпсон зауважував: «Я переконаний, що кожна з цих тварин є дорогоцінним спадком...». Розвиваючи цю думку, письменник питає: «Людина не змовчить, якщо її образять, а у кого знайде захист безсловесна тварина?»

Знаменитий письменник, великий друг тварин Д. Даррелл поглиблює цю тему: «Ми отримали в спадок невимовно прекрасний і розмаїтий сад, але біда в тому, що ми нікчемні садівники. Ми не подбали про те, аби засвоїти найпростіші правила садівництва. Зі зневагою ставлячись до нашого саду, ми готуємо собі в недалекому майбутньому світову катастрофу, на зразок атомної війни, причому робимо це зі щирим самовдоволенням малолітнього ідіота, який стриже ножицями картину великого художника. З року в рік повсюдно ми створюємо пилові пустелі і стимулюємо ерозію, зводячи ліси нанівець і піддаючи луки надто інтенсивному випасу, забруднюємо промисловими відходами повітря і воду. Ми настільки відірвалися від природи, що загордилися і бачимо себе богами. Такий світогляд ніколи не приносив добра. На відміну від нас, тварини не владні над своїм майбутнім. У них немає членів парламенту, котрих вони могли б засипати скаргами, вони не можуть оголосити страйк і вимагати кращих умов. Їхнє майбутнє, саме їхнє існування – в наших руках».

V. Підсумки.

За схемою довести, що «Лобо» Е. Сетон-Томпсона є оповіданням.

VI. Домашнє завдання.

1. Переглянути кіноверсію оповідання «Лобо». Порівняти її з літературним першоджерелом.

2. Обміркувати, чому режисер назвав Лобо вовком, який змінив Америку.

3. Підготувати усний твір за власним досвідом «Тварина, яка залишила слід у моему серці».

Тема: Контрольна робота «Вірші про природу. Ернест Сетон-Томпсон»

Мета: підсумувати й узагальнити знання учнів про зображення природи в художній літературі, сюжетне та жанрове розмаїття прочитаних творів, виявити рівень умінь і навичок учнів;

розвивати зв'язне мовлення, логічне мислення;

виховувати дисциплінованість, зібраність, уміння зосередитися.

Обладнання: зошит для самостійних та контрольних робіт.

Тип уроку: урок контролю рівня навчальних досягнень.

Не бійся, що не знаєш, – бійся, що не вчишся.

Китайський афоризм

Хід і структура уроку

I. Оголошення теми, мети, епіграфа, завдань уроку.

II. Мотивація навчальної діяльності. Ознайомлення з критеріями оцінювання завдань.

III. Робота над контрольними завданнями.

Виконується за посібником «Світова література, 5 клас. Зошит для контрольних та самостійних робіт» (автор Є. Волощук).

IV. Підсумки уроку.

V. Домашнє завдання.

1. Пригадати прочитані твори про однолітків, їхні пригоди та мрії.

2. Проілюструвати улюблені твори про однолітків.

Резервні уроки – 3 години.

II семестр

СВІТ ДИТИНСТВА

Тема: Марк Твен. «Пригоди Тома Сойєра». Факти життя і творчості Марка Твена

Мета: ознайомити учнів із життям та особливостями творчості Марка Твена; виразно читати (зокрема «в ролях», коментоване читання) та емоційно сприймати розділ 2 «Чудовий маляр» повісті «Пригоди Тома Сойєра»; дати оцінку моральним якостям, вчинкам персонажів повісті; дати початкові уявлення про поняття «повість», «роман»; визначити окремі художні засоби створення образу Тома та його товаришів (портрет, вчинки, мова, ставлення до інших тощо);

розвивати творчу уяву, навички зв'язного мовлення, спілкування, аналізу і систематизації навчального матеріалу, уміння висловлювати свою думку та обґрунтовувати її;

виховувати повагу до літературної творчості; формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручники, портрет Марка Твена, дидактичний матеріал, фотографія пам'ятника Тому Сойєру та Геку Фінну в Ганнібалі.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Усі ми родом з дитинства.

Антуан де Сент-Екзюпері

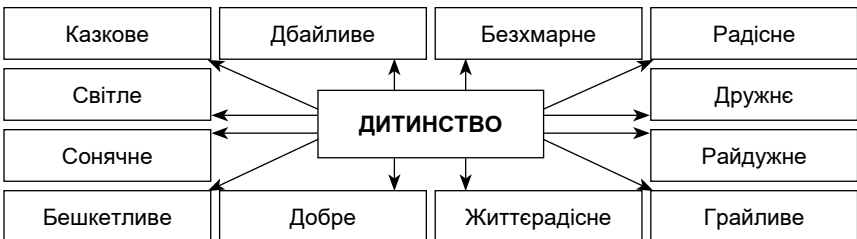
Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

Актуалізація суб'єктивного досвіду учнів: які асоціації у вас викликає слово «дитинство»?

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Вступне слово вчителя.

Кожна людина колись була дитиною. І великі письменники також були дітьми. І теж, напевно, бешкетували, ганяли голубів і боялися темряви. Але, подорослішавши, люди часто забувають свої дитячі

роки, стають нудними і буркітливими. І тоді чудовий світ дитинства назавжди відходить у минуле, а шкода. Добре, що деякі мудрі дорослі (найчастіше письменники) беруться писати книжки. Ну, а ми, читаючи ці твори, можемо дізнатися, якою ж була їхня країна далекого дитинства.

Жив на світі один цікавий чоловік. У нього була незвичайна біографія, дивне ім'я і химерний будинок. На одну третину це був пароплав, на іншу третину – собор, а ще одна – годинник із зозулею. Вечорами він любив сидіти на «палубі». Це був... Марк Твен. І сьогодні ми вирушимо в країну його далекого дитинства. Адже це велика майстерність – дорослій людині написати про дітей так, аби діти впізнали самих себе і уявили цілком реальних однолітків, таких, як вони самі. Створити такий твір здатна тільки людина, яка зберегла дитинство в собі, зберегла дитячу щирість, чистоту, відвертість. Це вкрай важливо – зуміти протягом складного дорослого життя зберегти дитячу безпосередність. Саме такою людиною був американський письменник Марк Твен.

2. Робота з портретом Марка Твена (с. 154).

Молодша дочка Марка Твена С'юзен згадувала: «У нього вельми гарне сиве волосся, не надто густе й не надто довге, – якраз таке, як слід; римський ніс, завдяки якому його обличчя видається ще красивішим, добрі сині очі й маленькі вусики».

Знаменитий американський письменник-гуморист мав зовнішність, очевидно, досить типову для своїх співгромадян. У всякому разі він неодноразово отримував листи і фотографії від своїх двійників. Одному з них він відповів: «Дорогий сер. Дякую вам за лист і фотографію. Ви справді дуже схожі на мене. Впевнений, що якби ви стояли навпроти мене замість дзеркала, то я зміг би голитися, дивлячись на вас».

3. Словникова робота.

Псевдонім (грец. *ψευδης* – помилковий і грец. *Όνομα* – ім'я) – ім'я, яке використовується людиною у тій чи іншій діяльності замість справжнього, даного при народженні, зафіксованого в офіційних документах. Псевдонімами найчастіше користуються діячі літератури і мистецтва. З поширенням Інтернету використання псевдонімів стало як ніколи актуальне: практично кожен користувач Інтернету має псевдонім, який прийнято називати ніком.

4. Картка-інформатор «Походження псевдоніма Марк Твен».

Справжнє ім'я письменника Семюель Ленгхорн Клеменс, а Марк Твен – його псевдонім. Замолоду він був лоцманом, водив великі пароплави по підступних водах мінливої бурхливої річки. Маяків там на той час не було, лише разові буйки, які ставив сам лоцман, палицею дістаючи дна та скидаючи загнуту дошку з важким каменем на одному кінці та свічкою у паперовому ліхтарикі – на

іншому. Глибина русла, аби корабель проплив, становила два сажні (приблизно 4 м). «Марк Твен!» – кричав лоцман, вимірюючи глибину фарватеру, щоб судно не сіло на мілину. Ці слова в перекладі з англійської означають «Позначка два». Згодом цей вислів і став псевдонімом письменника.

5. Робота над біографією письменника: слово вчителя про дитячі роки письменника.

«Я з'явився на світ в 1835 році разом із кометою Галлея... Бог, напевно, вирішив: ось два химерних непояснених явища...» Так про себе, про комету і про Бога міг сказати тільки Марк Твен, самовпевнений насмішник, який ще за життя став легендою. Дитина була зовсім малою, коли його батьки переїхали до селища, розташованого на річці Міссісіпі. Там, у Ганнібалі, і минуло його дитинство. У житті майбутнього письменника були і безтурботні дні на островці, і пустотлива радість купання в Міссісіпі, і невдоволення школою, де вчитель був вкрай беручий до різок, і захоптив пригоди, і щастя близькості до природи. Біля Ганнібала були таємничі печери, де можна заблукати. Був там і свій індіанець Джо, який справді заблукав і помер би з голоду, якби не кажани, котрими харчувався.

До десяти років Сем був учасником усіх хлоп'ячих ігор, шибеником, якому до снаги було переплисти Міссісіпі, втекти зі школи. Він не був зразковим хлопчиком, хоча і мав багато чеснот. У недільній школі Сем та його приятель грали на проповіді в карти, аж раптом до них підійшов священник, хлопці поспіхом сховали колоду в його просторий одяг. Коли священник, благословляючи вірян, здійснював руку, на людей посипалися королі та дами.

Коли у Ганнібалі зупинявся пароплав, селище оживало – діти і дорослі бігли до пристані. І звичайно, кожен хлопчисько думав, що немає нічого кращого, ніж пароплави, немає нічого почеснішого за роботу лоцмана.

З 12 років Сем розпочав свою трудову діяльність.

6. Дослідницька робота «Багатий життєвий досвід Марка Твена».

1. Прочитайте матеріал підручника (с. 154–156).

2. Складіть опорну схему «Багатий життєвий досвід Марка Твена».

7. Засвоєння елементів теорії літератури.

Повість – середній за обсягом прозовий твір, який змальовує низку подій з життя головного героя, з великою кількістю дійових осіб, а за широтою охоплення життєвих явищ та глибиною їх розкриття посідає проміжне місце між романом та оповіданням.

8. Слово вчителя про історію створення повісті «Пригоди Тома Соєра».

1875 р. Марк Твен розпочав писати «Пригоди Тома Соєра» – твір, якому судилося ввійти до скарбниці світової літератури. Спочатку він думав, що ця книжка не для дітей і читатимуть її тільки дорослі. На час виходу у світ «Пригод Тома Соєра» поширеним жанром дитячої літератури були так звані книжки для недільної школи. Писалися вони у набожній манері, і розповідали про добрих дітей, які підуть до раю, і про поганих, які, звичайно, закінчать життя на шибениці. Традиційним героєм цих опусів був доброчесний, побожний та кволий від хвороби хлопчик, що встигає перед смертю навернути на праведний шлях маленького негідника, який не воліє відвідувати недільної школи.

Книжка Твена була спрямована проти такої літератури, стверджуючи любов до свободи, самостійності, до всього чистого, здорового, світлого в людині. У «Пригодах Тома Соєра» Марк Твен спробував воскресити проведені в Ганнібалі дитячі роки, які, попри всі незгоди, що судилося пережити, збереглися в пам'яті.

Твен називав свою книгу гімном дитинству, перекладеним прозою: «Я розповів у “Томі Соєрі” про власні витівки. Я був бешкетником і завдавав матері чимало клопоту». «Більшість пригод, описаних у цій книзі, відбувалося насправді: дві-три пригоди зі мною, інші зі шкільними моїми товаришами. Гек Фінн існував насправді. Том Соєр теж. Але не як окрема особа: в ньому поєдналися риси трьох моїх знайомих хлопчиків», – зауважував письменник.

(Демонстрація фотографії пам'ятника Тому Соєру та Геку Фінну в Ганнібалі).

9. Коментоване читання другого розділу «Чудовий маляр».

10. Евристична бесіда за прочитаним розділом.

1. Яким настроєм сповнена картина літнього суботнього ранку?
2. Як і чому змінюється настрої Тома?
3. Чому життя здавалося важким тягарем, а світ – нікчемним та безглуздим?
4. Які думки не давали спокою Томові під час фарбування паркану?
5. Якими скарбами володів Том? Чи можна їх вважати скарбом з точки зору дорослої людини?
6. Яка рятівна думка прийшла в Томову голову?
7. Хто такий Бен Роджерс? Ким він себе уявляв цим суботнім ранком?

8. Як Том переламав хід суперечки з Беном на свою користь? Якими психологічними прийомами скористався Том?

9. Як змінився настрій Тома до середини суботи?

10. Яке відкриття він зробив?

V. Підсумки.

Дидактична гра «Скарбничка мудрості»: прочитайте дібраний зі скарбнички афоризм Марка Твена, проілюструйте його прикладом з прочитаного розділу повісті.

1. Хто не знає, куди йде, може сильно здивуватися, потрапивши не туди. 2. Коли сумніваєшся, говори правду. 3. Справжній друг з тобою, коли ти не правий. Коли ти правий, кожен буде з тобою. 4. Часто найдієвіший спосіб ввести людину в оману – сказати їй чисту правду. 5. Мабуть, немає нічого більш дратівливого, ніж чийсь хороший приклад. 6. Доброта – це те, що може почути глухий і побачити сліпий.

Висновок. Особистість Марка Твена надзвичайна. Його любов до життя та гумор вражають, як і влучні висловлювання, що є справжньою скарбницею людської мудрості.

VI. Домашнє завдання.

1. Опрацювати матеріали підручника (с. 154–157).

2. Виразно читати другий розділ.

3. Порівняти факти дитинства Марка Твена з вчинками та поведінкою Тома.

Тема: Марк Твен. «Пригоди Тома Соєра». Світ уяви та гри Тома Соєра

Мета: виразно читати (зокрема «в ролях», коментоване читання) та емоційно сприймати розділ 2 «Чудовий маляр» повісті «Пригоди Тома Соєра»; дати оцінку моральним якостям і вчинкам персонажів повісті; дати початкові уявлення про поняття «повість», «роман»; визначити окремі художні засоби створення образу Тома і його товаришів (портрет, вчинки, мова, ставлення до інших тощо);

розвивати творчу уяву, навички зв'язного мовлення, спілкування, аналізу і систематизації навчального матеріалу, уміння висловлювати свою думку та обґрунтовувати її;

виховувати повагу до літературної творчості; формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручники, дидактичний матеріал.

Тип уроку: комбінований.

Діти відразу і невимушено освоюються зі щастям, бо вони самі по природі своїй – радість і щастя.

Віктор Гюго

Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

Літературний диктант.

1. Назвіть справжнє ім'я письменника Марка Твена. (*Семюель Ленгхорн Клеменс*)

2. Що означає псевдонім Марк Твен? (*Позначка два*)

3. У якому місті минуло дитинство Марка Твена? (*Ганнібал*)

4. У якому віці розпочав трудову діяльність майбутній письменник? (*У 12 років*)

5. Яку професію опанував першою? (*Робітник друкарні*)

6. Де відбуваються події повісті «Пригоди Тома Соєра»? (*Містечко Санкт-Петербурга*)

7. Як звали зведеного брата Тома? (*Сід*)

8. Хто виховує Тома? (*Тітка Поллі*)

9. Яке завдання суботнього ранку отримав Том від тітки Поллі? (*Фарбувати паркан*)

10. Ким уявляв себе Бен Роджерс, коли вийшов на прогулянку? (*Пароплавом*)

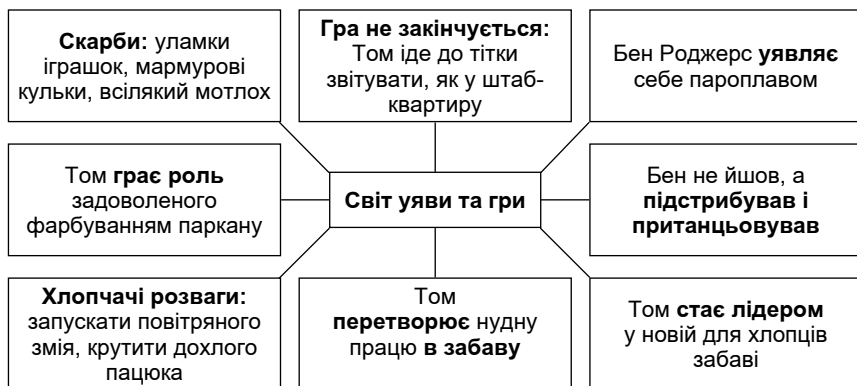
11. Що отримав Том від Бена за можливість пофарбувати паркан? (*Недоїдене яблуко*)

12. За що Том продав чергу фарбувати Біллі Фішеру? (*За повітряного змія*)

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Прочитайте «в ролях» другий розділ «Чудовий маляр».

2. Складіть опорну схему «Світ уяви та гри» за прочитаним розділом.

3. Творча робота «Велике відкриття звичайної суботи».

Порівняйте за поданими категоріями ранок і день суботи, визначте, як Том відкрив великий закон не лише дитячого, а й дорослого життя.

	Ранок		День
Настрій Тома	Навоколишня радість природи поблякла, душу його оповив глибокий смуток.	Окрилило натхнення – не що інше, як натхнення, геніальна, блискуча думка.	У серці буяла радість.
Ставлення до життя	Життя видалося йому безглуздим, а існування – важким тягарем.		...Жити на світі не так уже й погано.
Кількість скарбів	Злиденне багатство: уламки іграшок, мармурові кульки, всілякий мотлох.		Він перетворився на багатія, що купався в розкошах.
Положення серед товаришів	[Хлопці] гратимуться і глузуватимуть з нього, що йому доведеться так важко працювати.		Він прегарно провів час у великім товаристві, нічого не робив, а на паркані з'явився аж потрійний шар вапна!
Відкриття Тома	Том відкрив великий закон, який керує вчинками людей, а саме: коли хлопчикові або дорослому забagnetься чогось, треба, щоб цього нелегко було досягти.		

4. Засвоєння елементів теорії літератури.

Повість – прозовий твір, який має більший, ніж оповідання, обсяг. У повісті зазвичай змальовано низку подій із життя головного героя й детально зображено пов'язаних з ним другорядних персонажів (с. 155).

Роман – великий за обсягом твір, у якому на тлі суспільних подій зображено значну частину життя головного героя або його долю в цілому. У романі діє багато персонажів, і не всі вони пов'язані з головним героєм (с. 156).

5. Літературознавчий практикум: знайдіть у тексті приклади засобів творення комічного в повісті Марка Твена.

V. Підсумки.

Робота в парах.

1. Пригадайте, які «багатства» мав Том після того, як дозволив хлопчикам «отримати задоволення» від фарбування паркану.

2. Назвіть їх, спершу без книжки, а потім перевірте себе за книжкою. (Паперовий змій, дохлий щур з мотузком, щоб зручніше було крутити, дванадцять кульок, зламана губна гармоніка, уламок синього пляшкового скла, щоб дивитися крізь нього, порожня котушка, ключ, який нічого не відмикав, шматок крейди, кришталева пробка від графіна, олов'яний солдатик, пара пуголок, шість хлопавок, однооке кошеня, мідна дверна ручка, собачий нашийник без собаки, держак від ножа, чотири шматки апельсинової шкірки і стара віконна рама).

3. Які предмети (дрібнички, іграшки) склали б щастя подружці Тома Соєра – Беккі Тетчер?

4. Перевірте свої припущення і прочитайте фрагменти сьомого розділу повісті, в яких ідеться, зокрема, про захоплення та інтереси Беккі.

VI. Домашнє завдання.

Прочитати розділи шостий, дев'ятий.

Тема: Марк Твен. «Пригоди Тома Соєра». Провідні ідеї твору

Мета: виразно читати (зокрема «в ролях», коментоване читання) і емоційно сприймати розділи шостий, дев'ятий повісті «Пригоди Тома Соєра»; дати оцінку моральним якостям, вчинкам персонажів повісті; визначити окремі художні засоби створення образів персонажів (портрет, вчинки, мова, ставлення до інших тощо); порівнювати образи Тома Соєра і Гекльберрі Фінна, визначити на рівні рис характеру схожість і відмінність між ними;

розвивати творчу уяву, навички зв'язного мовлення, спілкування, аналізу і систематизації навчального матеріалу, уміння висловлювати свою думку та обґрунтовувати її;

виховувати повагу до літературної творчості; формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручники, дидактичний матеріал.

Тип уроку: комбінований.

Три речі можна перевірити тільки у трьох випадках: стійкість – у небезпеці, мужність – у гніві, дружба – у труднощах.

Французьке прислів'я

Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

Дидактична гра «Том Соєр та містечко Ганнібал»: назвіть ім'я будь-якого персонажа повісті Марка Твена. Хто він? Як

пов'язаний з головним героєм? (Переможе той учень, хто останнім відповість правильно).

Приклад.

Тітка Поллі, брат Сід, Джим, Мері, Біллі, директор недільної школи Уолтерс, адвокат Тетчер, суддя Тетчер, проповідник, Бен, Гекльберрі Фінн, Беккі, Джеф Тетчер, Джо Гарпер, індіанець Джо, Меф Поттер, місіс Гарпер, вдова Дуглас.

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Коментоване читання розділів «Том знайомиться з Беккі», «Трагедія на цвинтарі».

2. Словникова робота.

Відщепенець – той, хто відірвався від певного суспільного середовища, викинутий суспільством. *Волоцюга* – бездомна людина, яка не працює, живе з жебрацтва, крадіжок, постійно змінюючи місце перебування. *Романтичний* – той, що захоплюється незвичайним, таємничим, сповненим героїчного та піднесеного.

3. Евристична бесіда за прочитаними розділами.

1. Чому Том почувався нещасним у понеділок уранці?
2. Як Том втратив зуба?
3. Чому всі матері в містечку боялися Гекльберрі Фінна, а діти йому заздрили?
4. Які хлопчачі теми обговорювали Том і Гек?
5. Доведіть, що хлопчики найбільше цінують гру, таємниці, пригоди.
6. Яке значення мають забобони в дитячих іграх?
7. З якою метою Том і Гек збиралися вночі на кладовище?
8. Який настрій у читача та хлопчиків створює опис старого цвинтаря?
9. Чи справдилися очікування друзів щодо пригод?
10. Коли фантазія про чортів поступається місцем страшній реальності?

11. З якою метою Том і Гек прийшли на кладовище? Кого вони там побачили?

12. Що спричинило сварку дорослих?

13. Який злочин скоїв індіанець Джо?

14. Як вдалося індіанцю перекласти провину за вбивство лікаря на Мефа Поттера?

15. У чому запряглися Том і Гек після втечі з цвинтаря?

4. Засвоєння елементів теорії літератури.

Портрет (фр. *portrait* – *зображення обличчя людини*) – опис зовнішності героя, один із засобів створення характеру персонажів. Портрет героя часто свідчить про його уподобання, риси характеру, майновий стан, вид діяльності. Справа автора –

підкреслити в зовнішньому вигляді тільки окремі, найвиразніші риси чи подати докладний його опис (с. 183).

5. Робота з портретом Гека Фінна: які слова характеризують зовнішність Гека та його внутрішній світ і спосіб життя?

6. Читання в ролях уривка «Зустріч з Геком Фінном».

7. Робота в групах: конкурс «Певний засіб».

Ви, звичайно, пам'ятаєте розмову Тома Сойлера з Геком Фінном про те, як позбутися бородавок. Ви отримуєте тексти, де розповідається про те, як за хлопчачими рецептами звести бородавки. Але окремих слів не вистачає. Треба їх вписати та перевірити за підручником, яка група виконала завдання найточніше.

Треба піти самому в ... , подивитися, де є ... з гнилою водою, рівно ... стати спиною до пенька, ... в воду і приказувати: «...-зерно, ... -зерно, розмелись мукою, ... , візьміть бородавки з собою». А потім, заплющивши очі, швиденько відійти на ... кроків, обернутися ... довкола, після цього піти додому й ... .. , бо коли скажеш – усі чари зникнуть.

Візьми ... і йди з нею на ... , у таке місце, де поховано якусь ... людину. ... прийде чорт, а може, й два-три, але ти їх не побачиш, тільки почувеш ... , принаймні почувеш, як вони розмовлятимуть. Коли вони потягнуть чолов'ягу геть, жбурни їм навздогін ... і приказуй: «Чорт за мертвяком, кіт за чортом, бородавка за котом, ... від мене всі разом». Від цього всяка ... .. .

8. Конкурс «Клятва» (робота в групах).

Після того як Том і Гек стали мимовільними свідками вбивства на цвинтарі, вони дійшли згоди мовчати. Договір був скріплений кров'ю.

Групи отримали набори слів, з яких потрібно скласти текст клятви, що написав Том на сосновій дощечці і яку пізніше друзі закопали в землю. Перемагає команда, що виконала завдання швидше й точніше за інші.

Гек Фінн, за зубами, і, і нехай, вони, клянуться, обидва, будуть тримати язик, якщо розкажуть про нього, і здохнуть, Том Сойер, щодо цієї справи, що впадуть на місці.

9. Дослідницька робота «Кодекс дружби Тома і Гека».

1. Які пункти ви записали б до кодексу дружби?

2. Наведіть приклади, що Том і Гек дотримуються правил дружби.

3. Чому, на вашу думку, інші хлопці в повісті товариші по грі, але не друзі Тома?

4. Зробіть висновок: чи справжні друзі Том і Гек.

5. Чи є у вас справжній друг?

Кодекс дружби	Приклади
Рівність у стосунках	У Тома є родина і все необхідне для життя, Гек – волоцюга, але один одного вони поважають. Том – лідер, але поступається, коли треба, Гекові.
Спільні інтереси	Захоплюються скарбами, таємницями, прагнуть пригод.
Довіра	Вночі відправляються на цвинтар.
Розуміння один одного	Обмінюються «скарбами», ідеями, мають спільні ігри та розваги.
Зберігання довірених таємниць	Дотримуються клятви, яку дали після пригод на кладовищі.
Вміння разом долати труднощі	Стали свідками вбивства, пережили жакливі хвилини.
Допомога і підтримка у важку хвилину	Підтримали один одного, коли таємниця кладовища скувала їх холодним страхом.

V. Підсумки.

Творча робота «Услід за автором»: використовуючи фразеологізми з повісті Марка Твена, розкажіть про пригоду Тома і Гека на кладовищі.

Фразеологізми	Їх тлумачення
Лізти чортові в зуби	Лізти у ризиковані справи
Збити з пантелику	Збити з правильної думки
Стало кепсько на душі	Стало тоскно
Накликати халепу	Потрапити в біду
Дати часу	Швидко втекти
Нашорошити вуха	Прислухатися

VI. Домашнє завдання.

1. Читати розділ 23.

2. Порівняти кіноверсію повісті з літературним першоджерелом. Чи такими ви уявляли героїв та їхні пригоди?

Тема: Марк Твен. «Пригоди Тома Соєра». Цінності дитинства та їхній вплив на доросле життя. Вплив світу дорослих на дитячі взаємини

Мета: виразно читати і емоційно сприймати розділ 23 повісті «Пригоди Тома Соєра»; дати оцінку моральним якостям, вчинкам персонажів повісті; визначити окремі художні засоби створення образів персонажів (портрет, вчинки, мова, ставлення до інших тощо); визначити риси характеру Тома;

розвивати творчу уяву, навички зв'язного мовлення, спілкування, аналізу і систематизації навчального матеріалу, уміння висловлювати свою думку та обґрунтовувати її;

виховувати повагу до літературної творчості; формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручники, дидактичний матеріал.

Тип уроку: комбінований.

Дорослі завжди повинні пам'ятати про те, щоб не показати дітям поганого прикладу.

Ювенал

Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

Дидактична гра «Впізнай героя».

1. Кров тече в мені дарма. Тепер ви у мене в руках, і ми з вами поквитасємось, так і знайте! (*Індіанець Джо*)

2. Що це означає? Ви правила гроші наперед, і я заплатив вам сповна. (*Лікар Робінзон*)

3. Не слід мені було пити ввечері. В мене й досі гуде в голові, – ще дужче, ніж тоді, коли ми йшли сюди. Я наче в тумані, нічого не пригадаю. (*Меф Поттер*)

4. Вільний птах. Він блукав, де йому заманеться, в погожу годину ночував десь на чужому ґанку, а в негоду – в порожніх діжках. (*Гек Фінн*)

5. Надто вже дбає про цей паркан: адже він виходить на вулицю. (*Тітка Поллі*)

6. Він гриз яблуко, а в проміжках голосно гудів і дзвінко кричав: «Дінь-дон-дон, дінь-дон-дон», бо вдавав із себе пароплава. (*Бен Роджерс*)

7. У цю важку й безнадійну хвилину його раптом окрило натхнення – не що інше, як натхнення, геніальна, блискуча думка. (*Том Соєр*)

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Коментоване читання розділу 23.

2. Словникова робота.

Суд Лінча – вбивство людини, підозрюваної у злочині або порушенні громадських звичаїв, без суду і без слідства, зазвичай вуличним натовпом, найчастіше повішенням, існував у США в XIX ст.

3. Евристична бесіда за прочитаним розділом.

1. Розкажіть про душевні муки Тома перед судом над безвинним Мефом Поттером.

2. Якої думки Том і Гек про заарештованого Мефа?

3. Чому розмова про подальшу долю старого п'янички не заспокоїла хлопців?
4. Як почувалися друзі після розмови з арештантом?
5. Чому Том зголосився виступити свідком на захист Мефа?
6. Як проходило судове засідання?
7. Про що розповів Том суду? Якою була реакція індіанця Джо на слова хлопчика?
8. Як змінилося ставлення в містечку до Тома після його вчинку?
9. Які риси характеру Тома розкрилися в цьому розділі?
4. **Творча робота «Чи важко подолати свій страх?»**: дослідіть, як Том Соєр долає страх.

Етапи подолання страху героя	Висновки
Том – свідок вбивства лікаря на цвинтарі.	Природний дитячий страх перед трагічними подіями, свідком яких йому довелося випадково бути.
Том і Гек дають один одному клятву на крові про мовчання.	
Муки совісті, що невинна людина відповідь за чужий злочин.	Страх перед жажливими подіями, яким неможливо запобігти.
Спогади про добрі і щирі вчинки Мефа.	
Відвідини Мефа у в'язниці.	Усвідомлення необхідності боротися зі злом як спосіб подолання страху.
Намагання дізнатися більше про можливий перебіг суду.	
Виступ у суді за свідка.	

5. Висновки.

З розвитком сюжету повісті ми бачимо, що життя ставить Тома перед серйозними моральними випробуваннями, як, наприклад, в епізоді вбивства Робінзона. Злочин вчинив індіанець Джо, проте він unikнув заслуженої кари і звинуватив у всьому безвинного Поттера. Ставши випадковим свідком убивства на цвинтарі, Том перемагає страх перед Джо і викриває перед судом справжнього злочинця, тим самим рятуючи Поттера від шибениці.

6. Дослідницька робота «Світ дітей і дорослих».

Щирість світу дітей	Суворая реальність світу дорослих
Гра і уява як основа буття.	Реальне вбивство лікаря Робінзона.
Вірна дружба Тома і Гека.	Підступність індіанця Джо.
Хлопчачі забобони і вигадуння смішних рецептів від бородавок.	Пияцтво Мефа, яке довело його до в'язниці.
Щирий розіграш товаришів чудового маляра.	Обман індіанцем лікаря щодо оплати, Мефа – щодо його вини у смерті Робінзона.

Щирість світу дітей	Суворая реальність світу дорослих
Гумор, щирий сміх.	Образи, погрози індіанця.
Скарби з усякого мотлоху.	Жага грошей.
Пошук пригод.	Прагнення помсти.
Докори сумління, що невинна людина постраждає.	Наклеп на співучасника нічної пригоди Мефа.
Здатність на дорослі вчинки: сміливий виступ свідком у суді.	Боягузтво Джо і втеча від правосуддя.
Висновки	
Найкраще в людині закладене з дитинства.	Доросле життя часто руйнує наївність та щирість світу, який бачить дитина.
Проблемні запитання:	
Чому людина, коли дорослішає, так змінюється? Як зберегти в собі світло дитинства в дорослому житті?	

7. Висновки.

Марк Твен наполегливо підводить читача до думки, що життя може бути прекрасним і захопливим, що «чари» приховані в найбуденніших речах і що Том мав рацію, коли шукав у житті «чудес» і не мирився із сірим обивательським існуванням.

V. Підсумки.

Дискусія за проблемними запитаннями.

1. Чому людина, коли дорослішає, так змінюється?
2. Як у дорослому житті зберегти в собі світло дитинства?

Пам'ятка «Основні правила дискусії»

1. Усі відкрито висловлюють свої думки.
2. Усі точки зору мають поважатися.
3. Слухайте інших не перериваючи.
4. Не говоріть надто довго і надто часто.
5. Говорить лише одна особа – інші уважно слухають.
6. Дотримуйтесь позитивних ідей та стосунків.
7. Не критикуйте себе та інших.
8. Незгоди та конфлікти щодо ідей не повинні бути спрямовані на конкретну особу.

VI. Домашнє завдання.

1. Читати розділ 31.
2. Порівняти кіноверсію повісті з літературним твором. Чи таки ми ви уявляли героїв та їхні пригоди?

Тема: Урок розвитку зв'язного мовлення. Стислий переказ за фрагментом повісті Марка Твена «Пригоди Тома Соєра» («У Мак-Дугаловій печері»)

Мета: розвивати зв'язне мовлення, образне мислення учнів, уміння висловлювати свою думку та обґрунтовувати її; удосконалювати навички та вміння відтворення тексту зі збереженням послідовності подій та встановлення залежності між подіями і вчинками героїв на основі ключових художніх деталей; вміння замінювати діалог персонажів непрямою мовою;

розвивати навички зв'язного мовлення, спілкування, аналізу і систематизації навчального матеріалу, уміння висловлювати свою думку та обґрунтовувати її;

виховувати уважного читача, що вміє переказувати прочитане та відстоювати власну думку щодо зображуваних подій; формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручники, дидактичний матеріал.

Тип уроку: урок розвитку зв'язного мовлення.

Коли суть справи обдумана задалегідь,
слова приходять самі собою.

Горацій

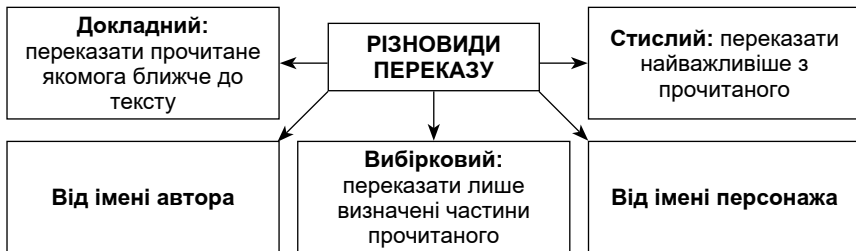
Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

За сигнальною картою пригадати основні різновиди переказу та їхні особливості.

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Інформаційна довідка.

Найзахоплюючий епізод повісті «Пригоди Тома Соєра», безумовно, той, де Том і його подружка Беккі заблукали в похмурому і таємничому печерному лабіринті. Марк Твен описав не що інше, як знамениту Мамонтову печеру – одне з сучасних семи чудес природи – найбільшу печеру у світі. Вчені стверджують, що вік Мамонтової печери приблизно 240 млн років. Відкрита вона була випадково: в 1798 р. мисливець, що переслідував пораненого ведмеда, виявив вхід до печери. Екскурсантам, що потрапляють туди,

відкривається невимовне видовище: величезні бурульки-сталакти-ти звисають зі стелі, а бурульки-сталагміти ростуть навпаки, з підлоги. На стінах печери природа виліпила дивовижні фігури, що нагадують квіти, дерева і тварин. Вони мають різне забарвлення через присутність у них солей різних металів. Для героїв Марка Твена небезпечна прогулянка по печерному лабіринту закінчилася благополучно – їм вдалося знайти вихід. Однак діти неабияк змерзли, адже були легко одягнені, а температура в Мамонтовій печері незмінна і становить лише 12 °С!

2. Словникова робота.

Сталактит – кам'яна бурулька на стелі печери, росте вниз.
Сталагміт – кам'яна бурулька на підлозі печери, що росте вгору.

Ніагара – мається на увазі Ніагарський водоспад, один з найвищих і найкрасивіших водоспадів у світі.

3. Робота над змістом переказу.

4. Евристична бесіда за розділом «Заблукали у печері».

1. У чому була підступність прогулянки печерою?
2. Як честолюбне бажання дітей відкрити нові місця печери завело їх до лабіринту?
3. Які дива відкрилися Тому і Беккі під час блукання печерними галереями?
4. Коли діти занепокоїлися? Чому вони не могли повернутися тією самою дорогою?
5. Які почуття охопили дітей? Хто з них більше плакав, а хто намагався триматися до останнього? Як Том підбадьорював дівчинку?
6. Що намагався Том зробити задля порятунку?
7. Які випробування очікували на бранців печери? Які риси характеру проявив Том?
8. Чи правильним було рішення Тома залишитися біля струмка?
9. Які ідеї про порятунок приходять в голову Тому?
10. Які нові страхи і перешкоди стали Томові на заваді після дослідження бокових галерей?
11. Як врятувалися діти?

5. Робота над переказом.

Складання плану переказу

1. Дива Мак-Дугалової печери:
  - а) кривуляста галерея;
  - б) струмок з водоспадом;
  - в) сталактитова печера;
  - г) підземне озеро.
2. Атака кажанів.
3. У пошуках іншої дороги.

4. Випробування Мак-Дугалової печери:

- а) страх і відчай;
- б) фізична втома;
- в) голод і темрява;
- г) зустріч зі злочинцем.

5. Щасливий порятунок.

Робота над добором цитат

Дива Мак-Дугалової печери

Кривуляста галерея	Плутанина імен, дат, адрес.
Струмок з водоспадом	Протягом століть утворив мереживну Ніагару з блискучого міцного каміння.
Сталактитова печера	Безліч блискучих сталактитів. Дивуючись і захоплюючись її красою. Джерело, дно якого було вистелене сяючими кристалами.
Підземне озеро	Туманні обриси.

Випробування Мак-Дугалової печери

Страх і відчай	З кожною новою невдачею він дедалі більше занепадав духом... ...Було навіть ще жакливіше, ніж той моторошний сміх. Відкрила жакливу істину... Їм здавалося, що вони тут уже дні і тижні.
Фізична втома	Втомлені ноги відмовилися нести далі... Обоє були страшенно потомлені...
Голод і темрява	Діти не спускали очей з останнього недогарка свічки і спостерігали, як він безжалісно тане. Запанував жах цілковитої темряви. ...Голод знову почав мучити в'язнів. Жалюгідний шматочок тільки збільшив голод. Прокинулися голодні, пригнічені.
Зустріч зі злочинцем	Від страху кожен м'яз у Томовому тілі послабнув.

Боротьба за життя бранців печери

Активність у пошуках виходу	Рухаючись у якомусь напрямі, хоч навмання, вони принаймні йшли вперед, може, до виходу, але сісти – це означало засудити себе на смерть...
Шляхетність вчинків, підтримка одне одного	Беккі їла з апетитом, але Том лише торкнувся своєї їжі. Він удавав, що не втрачає надії знайти шукачів або вихід з печери. Том просив її підбадьоритися, не втрачати надії...

6. Усні перекази учнів, редагування побудованих текстів.

V. Підсумки.

Робота над письмовим переказом.

Пам'ятка

Основні вимоги до змісту письмової творчої роботи:

Добре знання матеріалу.

Чітко продумана логіка розкриття питання (теми).

Використання найпереконливіших цитат.

Образність викладу.

Стилістична, орфографічна і пунктуаційна грамотність.

Для переказу необхідно:

- зрозуміти завдання;
- дібрати необхідний фактичний матеріал;
- розподілити (згрупувати) його за пунктами плану;
- порівняти подібності чи відмінності подій, образів;
- зробити висновки, узагальнення.

VI. Домашнє завдання.

1. Закінчити роботу над письмовим переказом.
2. Підготуватися до характеристики Тома і Гека.

Тема: Марк Твен. «Пригоди Тома Соєра». Образи Тома Соєра та Гекльберрі Фінна

Мета: дати оцінку моральним якостям, вчинкам Тома Соєра та Гекльберрі Фінна; визначити окремі художні засоби створення образів персонажів (портрет, вчинки, мова, ставлення до інших тощо); визначити та систематизувати риси характеру Тома та Гека;

розвивати творчу уяву, навички зв'язного мовлення, спілкування, аналізу і систематизації навчального матеріалу, уміння висловлювати свою думку та обґрунтовувати її;

виховувати повагу до літературної творчості; формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручники, дидактичний матеріал.

Тип уроку: узагальнення знань.

Життя – це пригода, в якій є місце подвигу.

Ж. Верн

Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфу уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

Дидактична гра «Азбука».

Задається буква П. Учням по одному, парами або по 4 особи (2 парті об'єднуються) пропонується скласти список зі слів або

словосполучень, що починаються з цієї букви і тісно пов'язані з пригодами, які довелося пережити Тому. Завдання виконується 5 хвилин. Потім результати порівнюються. Перемагає команда з найдовшим списком, слова в якому строго відповідають завданню. Інші групи доповнюють свої записи тими словами, яких нема в їхніх списках.

Приклад.

Печера, Поттер, пароплав, пірат, порятунок, покарання, пошук скарбів, пікнік, подорож тощо.

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Робота з опорною схемою «Прийоми зображення героя».

2. Евристична бесіда за характеристикою образу Тома.

1. Назвіть риси характеру Тома, які вам подобаються, і ті, які – ні. Обґрунтуйте відповідь прикладами.

2. Хто виховує Тома? Охарактеризуйте його родину.

3. Яким постає перед нами дитинство головного героя? В які ігри полюбляє грати хлопчик? Які фантазії намагається втілити в життя?

4. Як характеризують Тома його скарби?

5. Що стало запорукою дружби між Томом і Геком?

6. Які пригоди довелося пережити друзям? Які найкращі риси характеру вони виявили?

7. Розкажіть про ставлення Тома до навчання. Що є джерелом його життєвого досвіду?

8. Чому дорослі не розуміють вчинків Тома? Наведіть приклади, коли Том порушує заборони.

9. Доведіть, що Том цінує свободу.

10. Які епізоди свідчать, що Том – благородна і великодушна людина, що вміє пробачати?

11. Чи впевнені ви, що Том заради справедливості готовий пожертвувати власним спокоєм і благополуччям? Обґрунтуйте свою думку.

12. Доведіть, що сміливість – провідна риса героя.
13. Що свідчить про кмітливість хлопчика?
14. Які душевні переживання викликають повагу до героя?
15. Як характеризує Тома його перша закоханість?
16. Яким бачать Тома в сім'ї (брат, тітка), у школі, друзі та однолітки (Гек, Бен), Беккі, у місті (Тетчер, проповідник, місіс Гарпер, вдова Дуглас)?
17. Як автор ставиться до свого героя?

3. Зоровий диктант «Блискавка». Вчитель з інтервалом демонструє картки зі словами, а учні мають записати лише ті, які відповідали б характеру Тома.

Відданість, жорстокість, хоробрість, працьовитість, жадібність, кар'єризм, готовність прийти на допомогу, доброта, ненависть до чесних людей, щирість, чесність, байдужість, підступність, зрадливість, вдячність, скромність, героїзм, витривалість, кмітливість, рішучість, безкорисливість, сила духу, жага пригод, винахідливість, волелюбність, вірність дружбі.

4. Усна характеристика образу Тома Соєра.

Приклад.

Дванадцятирічний Том – мешканець маленького провінційно-американського містечка Санкт-Петербург. Його життя минає в іграх і забавах, які раз у раз народжує його невгамовна фантазія. Хлопчина – сирота. Його виховує сестра покійної матері, благочестива тітонька Поллі. Йому не цікаве те життя, що тече навколо, але він змушений дотримуватися загальноприйнятих правил: ходити до школи, відвідувати у неділю церковну службу, охайно одягатися, чемно поводитися за столом, рано лягати спати. Але Том щоразу порушує ці правила, чим викликає обурення тітки.

Заповзятості і спритності Тому не бракує: паркан фарбують інші хлопчики, до того ж самі за це ще й щедро платять. Розіграти кого-небудь, вигадати щось незвичайне – це стихія Тома. Він багато читає, тож прагне і власне життя зробити таким яскравим, як у пригодницьких романах. Він влаштовує ігри в індіанців, піратів, розбійників. Через свою бурхливу енергію Том потрапляє у всілякі халепи: вночі на цвинтарі стає свідком убивства, присутній на власних похоронах. Утім Том не такий собі шибайголова, він здатний на героїчні вчинки, наприклад, коли рятується сам і рятує Беккі в Мак-Дугаловій печері.

5. Порівняльна характеристика Тома Соєра та Гека Фінна. За критеріями порівняйте образи героїв повісті.

	Том	Гек
Родина	Сирота, виховується тіткою.	Син п'янички, якому немає діла до власного сина, належить сам собі.

Добробут	Має все необхідне для життя.	Волоцюга, злидар, безхатько.
Ставлення до гри, фантазій	Життя проходить в іграх, забавах.	Ватажок та учасник хлопчачих ігор.
Ставлення до навчання	Змушений ходити на навчання, але школу не любить.	Ніхто не змушує ходити до школи.
Вірність дружбі	Вірний друг.	Прекрасний товариш не тільки в іграх, але і в складних ситуаціях.
Жага до пригод	Любить небезпеку і пригоди.	Стає учасником та ініціатором багатьох пригод.
Провідні риси	Сміливість, кмітливість, милосердя, рішучість, весела вдача.	
Ставлення городян	У ньому наче біс сидить, але став героєм, врятувавши Мефа.	Усі матері в містечку боялися, а діти заздрили. Визнали героєм після порятунку вдови.
Ставлення один до одного	Дружить з Геком, незважаючи на заборони, його не цікавлять матеріальний стан і положення в суспільстві.	Цінує дружбу з Томом. Намагається вчитися в нього найкращого.

6. Засвоєння елементів теорії літератури.

Пригодницька література – твори із захоплюючим сюжетом про складні випробування, через які проходять герої. В основі цих творів – напружені конфлікти особистого чи громадського життя, в яких персонажі найповніше виявляють риси свого характеру.

Завдання: доведіть, що «Пригоди Тома Соєра» – пригодницька повість.

Ознаки пригодницького твору	«Пригоди Тома Соєра» як пригодницька повість
Основа сюжету – пригода, незвичайні, захоплюючі, напружені події.	Том і Гек – свідки вбивства на цвинтарі. Втеча на безлюдний острів. Порятунок вдови. Загублені в печері.
Велика кількість різноманітних таємниць, загадок.	Пошук скарбів.
Несподівані сюжетні повороти.	Індіанець Джо перекладає провину за скоєний злочин на Мефа. Втеча хлопчиків на острів Джексон. Втеча індіанця Джо із залу суду.

Ознаки пригодницького твору	«Пригоди Тома Соєра» як пригодницька повість
Складні випробування, через які проходять герої.	Страх перед кровожерливим індіанцем. Сміливість виступити в суді свідком. Шлях до порятунку в печері.
Упродовж тривалого часу незрозумілою є поведінка деяких персонажів.	Поведінка Тома напередодні суду.
Захоплюючий сюжет переплітається з вирішенням важливих проблем.	Проблема впливу світу дорослих на світ дитячих цінностей.
У пригодах розкривається характер персонажів.	Том і Гек виявили сміливість, силу духу, мужність; свідомо допомогали і співчували Мефу, врятували вдову Дуглас.

V. Підсумки.

Знайдіть творче рішення. Доведіть, що основою пригод можна вважати випадок, продовживши перелік щасливих випадків, які допомагали Тому Соєру та Гекльберрі Фінну.

1. Випадково стали свідками злочину на цвинтарі.
2. Том випадково знайшов вихід з Мак-Дугалової печери.
3. ...
4. ...

VI. Домашнє завдання.

1. Завдання 5 (с. 179) усно.
2. Завдання 6 (с. 179) письмово.

Тема: Елеонор Портер. «Полліанна». Щирість, мужність і оптимізм героїні твору

Мета: ознайомити учнів із життям та особливостями творчості Елеонор Портер; особливостями побудови повісті «Полліанна»; виразно читати (зокрема «в ролях», коментоване читання) та емоційно сприймати уривки повісті, дати оцінку моральним якостям, вчинкам персонажів повісті; розвивати уявлення про поняття «повість»; визначити окремі художні засоби створення образу Полліанни (портрет, вчинки, мова, ставлення до інших тощо); розвивати творчу уяву, навички зв'язного мовлення, спілкування, аналізу і систематизації навчального матеріалу, уміння висловлювати свою думку та обґрунтовувати її;

виховувати повагу до літературної творчості; формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручники, портрет Елеонор Портер, дидактичний матеріал, фотографія пам'ятника Полліанні в публічній бібліотеці міста Літлтон.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Люди випромінюють те, що тримають у серцях і думках... Наділений любов'ю до ближнього і вдячністю неминуче заразить цим оточуючих.

Е. Портер

Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

Актуалізація суб'єктивного досвіду учнів. У які ігри грають ваші улюблені літературні персонажі?

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Вступне слово вчителя.

Книга, яку ми сьогодні почнемо читати, розповідає про незвичайну «гру в радість», що змінила життя всього містечка і відкрила серця багатьох людей назустріч простим євангельським словам: «Завжди радійте». «Гра у радість», яку подарувала читачам американська письменниця Елеонор Портер, зігриває душу і захоплює. Це ліки від усіх хвороб, бо причина їх завжди криється в нас самих.

У глибинці будь-якої країни, як маленької, так і найбільшої, ще збереглися містечка з дво-, триповерховими будинками, з водяними млинами, з білими шпильастими кам'яними церквами. Одне з таких містечок – Літтлтон, розташоване біля підніжжя Білих гір на півночі США. Містечко зовсім невелике – його населення складає лише 6 тисяч осіб, але, як не дивно, воно входить до числа найпопулярніших міст Америки. І цією популярністю Літтлтон зобов'язаний не тільки першим переселенцям зі Старого Світу. Головна визначна пам'ятка міста – невелика бронзова статуя дівчинки в солом'яному капелюшку із широко розкинутими в сторони руками, ніби вона готова обійняти весь світ. Це пам'ятник Полліанні, героїні знаменитого роману американської письменниці Елеонор Портер, яка народилася тут, у Літтлтоні, в 1868 р.

2. Робота над біографією письменника: за підручником складіть візитну картку письменниці.

Візитна картка Елеонор Портер

Ім'я	Елеонор Портер
Батьківщина	США, м. Літлтон
Дата народження	19 грудня 1868 р.
Інтереси та захоплення	Співи, музика
Літературна спадщина	14 романів, чотири томи оповідань
Літературні твори, які принесли успіх	«Полліанна», «Юність Полліанни»

3. Слово вчителя про історію створення повісті «Полліанна».

Справжню славу Елеонор Портер принесла повість «Полліанна». Вона написала її в саду, який розташовувався на даху нью-йоркського будинку. За словами авторки, про кращий кабінет вона і не мріяла. Мало хто міг очікувати, що невеличка повість схвилює всю країну. Такий приголомшливий успіх «Полліанни» літературознавець Грейс Колброн пояснює так: «Читач сприйняв цю книгу всім серцем тому, що вона йому дійсно сподобалася. Книга підкуповує... щирістю. ...Читачі готові взяти з цієї книги урок для свого життя. А це і є одна з найважливіших цілей мистецтва».

Книжка кілька разів була екранізована в США та інших країнах. А однією з перших виконавиць ролі Полліанни ще в 1920 р. була знаменита Мері Пікфорд, акторка, яка знімалася в фільмах з легендою німого кіно – Чарлі Чапліном.

4. Коментоване читання розділів «Міс Поллі», «Приїзд Полліанни».

5. Евристична бесіда за прочитаними розділами.

1. Хто така Поллі Гаррінгтон? Що бентежило червневого ранку господиню багатого будинку?
2. Чому перервалися стосунки двох сестер Поллі та Анни? Чому донька Анни отримала таке дивне ім'я Полліанна?
3. Чому небога мала оселитися у міс Поллі?
4. Яку кімнату виділила багата тітка некликаним гості?
5. Чому служниця Ненсі почувалася ніяково, зустрічаючи Полліанну?
6. На кого чекала Полліанна на вокзалі? Якою була реакція дівчинки, коли вона дізналася, що зустріла її служниця, а не тітка?
7. Про що розповідала Полліанна під час подорожі? Як вибір тем і жвавість бесіди характеризують дівчинку?
8. Про що читач дізнається з розповіді героїні про її життя? Яких поневірянь і жорстоких втрат вона зазнала?
9. Якою уявляє Полліанна свою нову домівку? Чому запитання дівчинки викликають смуток у Ненсі?

V. Підсумки.

Самостійна робота «Перше враження»: яке враження справила на вас Полліанна?

VI. Домашнє завдання.

1. Опрацювати матеріали підручника (с. 180–182).
2. Прочитати розділи «Маленька кімнатка на горищі», «Гра».
3. Виписати портрет Полліанни.

Тема: Е. Портер. «Полліанна». Ідея радості життя й відкриття світу в творі

Мета: виразно читати (коментоване читання) і емоційно сприймати розділи повісті «Маленька кімнатка на горищі», «Гра»; дати оцінку моральним якостям, вчинкам персонажів повісті; визначити окремі художні засоби створення образу Полліанни (портрет, вчинки, мова, ставлення до інших тощо); розвивати творчу уяву, навички зв'язного мовлення, спілкування, аналізу і систематизації навчального матеріалу, уміння висловлювати свою думку та обґрунтовувати її;

виховувати повагу до літературної творчості; формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручники, дидактичний матеріал.

Тип уроку: комбінований урок.

Нам дарує радість не те, що нас оточує, а наше ставлення до навколишнього, і ми буваємо щасливі, володіючи тим, що любимо, а не тим, що інші вважають гідним любові.

Ф. де Ларошфуко

Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

1. Стилістичний практикум.

1. Випишіть, як Полліанна ставиться до людей, речей, різних життєвих ситуацій.

2. Знайдіть ключові слова, якими послуговується героїня.

3. Що є визначальним у поведінці Полліанни?

Ситуація	Цитата
Краєвид	Погляньте! Хіба не чудовий краєвид?! Яка гарна вулиця! Я знала, що тут так гарно .
Втрата батька	Так, радіти , що тато пішов на небо, щоб бути там із мамою та іншими дітьми. Він казав, що я маю радіти за них.
Будинок	Та він просто чудовий! А скільки навколо дерев і трави, я ніколи не бачила стільки трави!
Тітка Поллі	Я така щаслива , що ви в мене є!
Небажання тітки зустріти племінницю	А знаєте, я навіть рада , що вона не приїхала мене зустрічати, бо наша зустріч попереду.
Багатство тітки	Я дуже рада , адже, мабуть, це чудово – мати багато грошей.
В домі тітки не їдять морозива	Однак це навіть на краще – адже якщо з'їси забагато, може заболіти живіт.
Бідність батька	Але так навіть краще – що я не звикла до гарних речей.

2. Висновки.

Полліанна – дівчинка зі щирим серцем, добрим характером, уміє радіти навіть тоді, коли радіти нема чому, а своїм оптимізмом повертає радість оточуючим. Про це свідчить і мова героїні: ключовими словами для неї є *чудовий, гарний, щасливий, кращій*.

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Коментоване читання розділів «Маленька кімнатка на горищі», «Гра».

2. Евристична бесіда за прочитаними розділами.

1. Якою була зустріч міс Поллі з племінницею? Як у цій сцені протиставлені персонажі?

2. Як сприйняла Полліанна заборону згадувати батька в домі тітки Поллі?

3. Опишіть обстановку в будинку міс Поллі. Яке враження вона справила на дівчинку?

4. Чому тітка вирішила, що Полліанна марнослава дівчинка?

5. Що побачила Полліанна на горищі та в своїй кімнаті?

6. Які переваги вбачала у своїй новій кімнаті Полліанна?

7. За що небога отримала перше покарання від тітки?

8. Що дивує Ненсі в поведінці Полліанни?

9. Про яку гру розповідає дівчинка новій подрузі? Як потрібно «грати в радість»?

10. Чому тітка після розмови з небогою назвала Полліанну дивною?

11. Чому Полліанна плакала в своїй кімнатці? Чи важко грати в її гру?

3. Порівняльний аналіз.

Порівняйте поведінку і почуття міс Поллі та Полліанни під час їхнього знайомства.

Міс Поллі Гаррінгтон	Полліанна
Міс Поллі Гаррінгтон <u>не підвелася</u> , щоб зустріти племінницю. Вона поглянула на неї поверх книги, яку саме читала. <u>Простягнула руку</u> . На кожному пальці, здавалося, було <u>холодно написано</u> : «Обов'язок». <u>Сухо відповіла</u> міс Поллі, намагаючись звільнити свої коліна від пальчиків дівчинки. – Мені <u>нецікаво</u> , що сказав твій тато, – <u>перервала</u> її тітка Поллі. Ти маєш запам'ятати одну річ, але раз і назавжди: <u>ніколи не говори зі мною про твого батька!</u>	Дівчинка <u>побігла через усю кімнату й припала до колін</u> тітки. Це так <u>чудово</u> , що в мене з'явилися ви... – О, тітонько Поллі! Я <u>така щаслива</u> , що ви дозволили мені приїхати жити з вами, – <u>плачучи заговорила</u> дівчинка. Полліанна <u>відступила назад, нервово засміявшись</u> . У дівчинки <u>перехопило дух</u> від хвилювання. Дівчинка <u>слухняно пішла за тіткою</u> .

4. Висновки.

Міс Поллі пережила чимало драм і крах власного кохання, замкнулася в собі, тому й зустріла 11-річну племінницю, яка добиралася до неї одна через всю країну, холодно, суворо, манірно. Не маючи власних дітей, ця, по суті, непогана жінка просто нічого про них не знала. Натомість Полліанна тішиться з того, що в неї нарешті з'явилася рідна людина. Дівчинка радіє знайомству з тіткою, чекає від неї лагідного слова. Холодний прийом родички хоч і засмутив Полліанну, утім вона не полишає надії на ту крихту радості, яку знаходила в тих дрібницях, з яких складається наше повсякденне життя.

5. Робота з текстом «Як “гра в радість” робить світ кращим?»
Знайдіть у тексті, як Полліанна намагається радіти навіть за неприємних ситуацій.

Втрата батька	...Радіти, що тато пішов на небо, щоб бути там із мамою та іншими дітьми. Він казав, що я маю радіти за них.
Маленька кімната на горищі	Та раптом я згадала, що терпіти не можу свого ластовиння, і зраділа, що не маю люстра. А потім побачила цей чудовий краєвид з вікна і зрозуміла, що мені є з чого радіти.
Дівчинку залишили без вечері	... Я люблю хліб з молоком і буду рада розділити з тобою [Ненсі] вечерю! Чому ж не радіти?
Хотіла ляльку, прислали милиці	Треба радіти з того, що милиці виявилися непотрібними!
Заборона говорити про покійного батька	Мені буде навіть легше, якщо я не говоритиму про нього.

V. Підсумки.

За статтею підручника «Літературна кухня. Як побудована повість “Полліанна”?» складіть правила «гри в радість».

Приклад.

Правила «гри в радість»

1. Кожна людина може грати в цю гру.
2. Щиро радій життю.
3. Будь вдячний за все, що дає життя.
4. У будь-якій ситуації знаходь щось таке, з чого можна було б порадіти.
5. Перетвори кожен день на маленьке свято.
6. Подаруй собі і людям щастя.

VI. Домашнє завдання.

1. Опрацювати матеріали підручника (с. 182–184).
2. Навчити «гри в радість» своїх рідних і близьких.
3. Прочитати додатково «Полліанна йде у гості», «Сюрприз для місіс Сноу», «Знайомство з Джиммі», «Пригода у Пендлтонському лісі».

Тема: Е. Портер. «Полліанна». Вплив героїні на життя міста. Полліанна та її друзі

Мета: виразно читати (зокрема коментоване читання) і емоційно сприймати розділи повісті «Полліанна йде у гості», «Сюрприз для місіс Сноу», «Знайомство з Джиммі», «Пригода у Пендлтонському лісі»; дати оцінку моральним якостям, вчинкам персонажів повісті; визначити окремі художні засоби створення образу Полліанни (портрет, вчинки, мова, ставлення до інших тощо);

розвивати творчу уяву, навички зв'язного мовлення, спілкування, аналізу і систематизації навчального матеріалу, уміння висловлювати свою думку та обґрунтовувати її;

виховувати повагу до літературної творчості; формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручники, дидактичний матеріал, фрагмент кінострічки «Полліанна» (режисер С. Хардінг, 2003 р.).

Тип уроку: комбінований.

У наше життя приходять радість, коли у нас є чим зайнятися, є кого любити і є на що сподіватися.

В. Франкл

Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

Літературний диктант «Уважний читач».

1. На честь кого була названа Полліанна? (Двох сестер Поллі та Анни)

2. Хто зустрівчав Полліанну на вокзалі? (*Ненсі та Тімоті*)
3. Якого кольору сукня була на Полліанні? (*Червона картата*)
4. Що мали придбати замість валізи Полліанни в Жіночій допомозі? (*Килим*)
5. Де тітка Поллі приготувала кімнату для племінниці? (*На горішці*) Чому вона обрала саме це місце?
6. Якою була перша заборона в домі тітки? (*Згадувати батька*)
7. Що у валізі Полліанни займало найбільше місця? (*Книжки*)
8. Що в кімнаті дівчинки підняло їй настрій? (*Вид з вікна*)
9. За що Полліанна отримала своє перше покарання? (*Спізнилася на вечерю*)
10. Що отримала дівчинка замість очікуваної ляльки? (*Милиці*)
11. Хто винайшов «гру в радість»? (*Батько Полліанни*)
12. Хто перший зголосився грати з Полліанною у «гру в радість»? (*Ненсі*)

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Коментоване читання розділів «Полліанна йде у гості», «Сюрприз для місіс Сноу», «Знайомство з Джиммі», «Пригода у Пендлтонському лісі».

2. Евристична бесіда.

1. Чому Полліанні було шкода Незнайомця?
2. Хто така місіс Сноу? Чому Ненсі не хоче її відвідувати?
3. Чим здивувала Полліанна місіс Сноу?
4. Що цікавого придумала дівчинка для відвідин хворої леді?

5. Як місіс Сноу відреагувала на пропозицію Полліанни «грати в радість»?

6. Які зміни відбуваються в будинку міс Поллі з появою Полліанни? Чому тітка погодилася, аби у них з'явилися кіт Флафі та собака Бафі?

7. Як Полліанна надумала змінити долю хлопчика Джиммі з притулку? Що зробила вона для цього? Чому тітка та члени Жіночої допомоги не захотіли взяти до себе хлопчика?

8. Яка пригода трапилася у лісі з Джоном Пендлтоном? Як дівчинка йому допомогла?

9. Яка таємниця пов'язує тітку Поллі з Джоном Пендлтоном?

3. Цитатна реконструкція: як змінюється життя міс Поллі з приїздом Полліанни?

Перша зустріч	Вона поглянула на неї поверх книги, яку саме читала... На кожному пальці, здавалося, було холодно написано: «Обов'язок».
---------------	--

Здивування	Вона рада, що я її покарала, а мені не варто перейматися, що я це зробила. І їй подобається жити зі мною! Дивина та й годі, – мовила міс Поллі, знов беручи книжку.
Порада Полліанни	– Тітонько, а хіба не можна жити так, щоб радіти своєму обов'язку? – несміливо запитала вона. – Що? – міс Поллі дивилася вгору із неприхованим здивуванням, після чого її щоки вкрилися червоними плямами. Вона повернулася і, роздратована, пішла сходами вниз.
Відчуття безпорадності перед щирістю дівчинки	Міс Поллі просто не знала, що відповісти. Правду кажучи, вона почувалася абсолютно безпорадною. Вже втретє після приїзду Полліанни вона намагалася її покарати, і втретє дівчинка сприйняла покарання як найвищу у світі винагороду. Мабуть, не дивно, що міс Поллі почувалася безсилою!
У будинку з'явилися тварини	І тітка Поллі не знайшла ні сил, ні слів, щоб заперечити племінниці.
Зміни у зовнішності	У дзеркалі вона побачила дуже миловидну особу... Вона світілася від хвилювання і несподіванки... Очі заблищали, і це дуже личило міс Поллі. Волосся... м'якими хвилями спадало на чоло.
Щаслива доля тітки	– Полліанна, я тобі першій прийшла сказати. Скоро доктор Чілтон стане твоїм дядьком. І все це завдяки тобі. О, Полліанна, я така рада, я така щаслива! – раптом голосно вигукнула вона.

4. Рольова гра «Мій друг Полліанна». Від імені міс Поллі, міс Сноу, Джиммі, Ненсі, Джона Пендлтона розповісти за планом про їхню дружбу з Полліанною.

1. Яке було перше враження від зустрічі з Полліанною?
2. Чи здивувала дівчинка своїм оптимізмом?
3. Чим Полліанна допомогла?
4. Чи грали ви у гру, яку запропонувала Полліанна?
5. Які риси характеру найбільше в ній цінуюте?

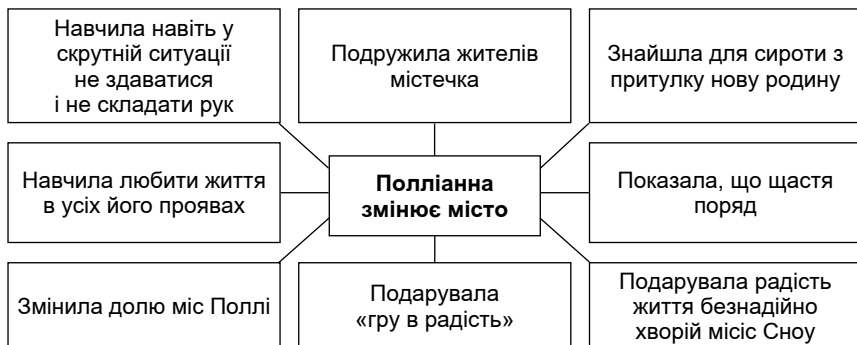
5. Мистецьке відлуння.

1. Перегляньте фрагмент кінострічки «Полліанна» (режисер С. Хардінг, 2003 р.) «Полліанна захворіла».

2. Чи допомагав оптимізм дівчині у важкі хвилини?
3. Що може допомогти Полліанні перебороти хворобу?

6. Робота в парах.

Складіть опорну схему «Вплив Полліанни на життя міста».

7. Висновки.

Колись батько навчив Полліанну «грати в радість», і тепер вона намагається не сумувати і завжди, навіть у найважчій ситуації, знаходити те, чому можна порадіти. Дівчинка підкорила серця слуг, які працювали в будинку, а потім сусідів, а згодом і всіх городян. Усіх вона навчила грати в свою гру, і кожному ця гра допомагала впоратися з хворобами, негараздами і образами. Полліанна, таким чином, знайшла багато друзів і серед дорослих, і серед однолітків, змінила на краще не лише характер тітоньки, а й її долю. Ясним сонечком входить Полліанна в похмурі будинки, і їй вдається пом'якшити, здавалося б, зовсім скам'янілі серця. Люди ж, переймаючи цю гру, стають добрішими, людянішими, починають усвідомлювати мету свого існування.

V. Підсумки.

Творча робота «Лист Полліанні».

Повість закінчується листом Полліанни тітці Поллі та дядькові Тому про те, що вона може ходити. «Я така рада! Я так усьому рада!» – пише вона рідним і близьким.

Напишіть листа Полліанні про те, що було радісного у вас цього дня.

VI. Домашнє завдання.

1. Намалювати портрет Полліанни, якою ви її уявляєте.

2. Переказати епізод повісті, який справив на вас найбільше враження.

Тема: Е. Портер. «Полліанна». Образ Полліанни

Мета: характеризувати образ Полліанни; дати оцінку моральним якостям, вчинкам головної героїні; визначити окремі художні засоби створення образу Полліанни (портрет, вчинки, мова, ставлення до інших тощо);

розвивати творчу уяву, навички зв'язного мовлення, спілкування, аналізу і систематизації навчального матеріалу, уміння висловлювати свою думку та обґрунтовувати її;

виховувати повагу до літературної творчості; формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручники, дидактичний матеріал, ілюстрації.

Тип уроку: урок узагальнення знань.

Умей творить из самых малых крох.
Иначе для чего же ты, кудесник?
Умей хотеть – и силою желаний
Господень дух промчится по струнам.

К. Бальмонт

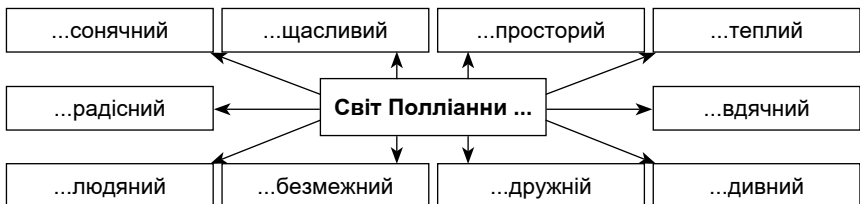
Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

Асоціативна хвиля «Світ Полліанни».

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Евристична бесіда.

1. Хто така Полліанна? Чому в неї таке дивне ім'я?

2. Чому дівчинка оселилася у тітки Поллі?

3. Що ми знаємо про батьків Полліанни?

4. У розділі «Приїзд Полліанни» знайдіть портрет героїні.

Яким було перше враження від знайомства з дівчинкою? Чому вона видалася дивною?

5. Які слова найчастіше вживає героїня? Як її характеризує така мова?

6. Що це за гра, в яку грає Полліанна? Для чого їй така гра?

7. Хто став друзями Полліанни? Чому Ненсі, Тімоті, місіс Сноу, Джиммі було цікаво проводити час із цією дівчинкою?

8. Як змінила Полліанна життя людей у містечку? Як їй це вдалося?

9. Уявіть: ви познайомилися з такою дівчинкою. Як би ви її сприйняли? Відповідь обґрунтуйте.

10. Які риси характеру притаманні Полліанні? Чому її вважають дивною дитиною?

11. Яке випробовування випало на долю Полліанни? Хто допоміг їй перемогти хворобу?

2. Висновки.

Після смерті батька-священика маленьку Полліанну з «почуття обов'язку» взяла до себе сувора тітка. І важко довелося б сироті в цьому похмурому будинку, але батько передав своїй дочці у спадок безцінний дар – навчив її «грі в радість». Дівчинка вміє за будь-яких обставин радіти життю, вбачати в усьому кращій бік, а в людях – тільки світле і щире. І що важче радіти, то складнішою і цікавішою стає гра. Вигадниця намагалася не сумувати і знаходити вихід з будь-якої складної ситуації. Поява в містечку доброї і щирої Полліанни буквально змінила життя його мешканців, відкривши серця багатьох людей.

3. Робота з узагальнюючою таблицею «Полліанна – головна героїня повісті».

Ситуації	Риси характеру
Скрутне матеріальне становище	Оптимізм, очікування щастя
Дарує людям «гру в радість»	Відкритість, віра в радість
Дружба з Ненсі	Уміння знаходити друзів і дружити
Відвідини важкохворої місис Сноу	Милосердя
Допомога Джону Пендлtonу в лісі	Доброта, чуйність
Турбота про Джиммі	Співчуття, відповідальність за інших
Стосунки з тіткою	Любов, щирість

4. Творча робота з кольорописом «Дівчина-веселка».

У повісті «Полліанна» є образ, з яким неодноразово асоціюється маленька героїня. Це веселка. Один із персонажів книги – Джон Пендлтон називає Полліанну «любителькою веселок», «райдужною дівчинкою». Не тільки тому, що за сюжетом, бажаючи відвернути його від думок про хворобу, Полліанна за допомогою знятих із підсвічників кришталевих підвісок перетворює його сумну кімнату на подобу казкового палацу, що сяє всіма кольорами веселки. У Біблії після Всесвітнього потопу веселка стає знаменням вічного заповіту між Богом і землею. Навіть люди, далекі від віри, сприймають веселку як природне диво, яке торжествує над грозою, дарує тим, хто її бачить, радість і надію. Так вселяє у людей ці надзвичайні почуття і Полліанна.

5. Складіть веселкову палітру характеру Полліанни, обґрунтуйте свій вибір.

Приклад.

Червоний	Енергійність, активність, рішучість , тому що це колір життєдайної енергії.
Жовтогарячий	Радість , бо колір символізує тепло і радість.
Жовтий	Людяність і доброта , оскільки це колір сонця і тепла.
Зелений	Сподівання на краще , колір символізує надію.
Блакитний	Душевність , тому що блакитний колір традиційно символізує душу.
Синій	Впевненість, віра , бо це колір безпеки і довіри.
Фіолетовий	Багата фантазія та уява , тому що це колір мудрості, гармонії, вічності.

6. Обговорення ілюстрацій учнів до повісті, кольорів, які використали вони у своїх малюнках.

7. Створення проблемної ситуації. Чи можна Полліанну вважати чарівницею?

1. Прочитайте (прослухайте) вірш Ю. Моріц «Пісня про чарівника».

2. Назвіть схожі риси чарівника і Полліанни.

3. Чи можна вважати Полліанну чарівницею? Доведіть вашу думку.

4. Що таке справжнє диво?

Песня о волшебнике

Сапожник починает нам ботинки,
 А плотник – табуретку и крыльцо,
 Но только у волшебника в починке
 Светлеет ваше сердце и лицо!
 Какая тонкая работа –
 Счастливым сделать хоть кого-то,
 Цветок удачи принести,
 От одиночества спасти,
 А самому потом тихонечко уйти...
 Волшебник – это сказочная личность,
 И сказочно он скромн, господа,
 В нём сказочно отсутствует двуличность,
 И выгод он не ищет никогда.
 Язык чужой обиды и печали
 Волшебник изучает с детских лет,
 Его вселять надежды обучали –
 И это основной его предмет!

Юнна Мориц

8. Ситуативна гра «Діалог з літературним героєм»: придумайте запитання до Полліанни і знайдіть рядки у повісті, які можуть бути відповідями на них.

Приклад.

1. Якою ти уявляла свою нову кімнату?
2. Чому ти плакала в перший вечір, коли залишилася на самоті?
3. Чи легко було виконувати наказ тітки Поллі про батька?
4. Яка подія була найрадіснішою відтоді, коли ти оселилася у тітки?

9. Хвилина компаративного аналізу: порівняльна характеристика Полліанни та Тома Соєра.

Критерії порівняння	Полліанна	Том Соєр
Автор, назва твору	Елеонор Портер, «Полліанна».	Марк Твен, «Пригоди Тома Соєра».
Родина	Сирота, виховується в тітки Поллі.	Сирота, виховується в тітки Поллі.
Ставлення до виховання і навчання	Погоджується з насиченою програмою виховання і навчання, але запитує: «Коли ж я буду жити?».	Мусить ходити на навчання, але школу не любить.
Добробут	Скрутні матеріальні умови, але змінилися після переїзду до тітки.	Має все необхідне для життя.
Роль дружби	Цінує дружбу, має багато друзів.	Вірний друг не тільки в іграх, але і в складних ситуаціях.
Гра в житті героя	Гра в радість.	Шибайголова та учасник хлопчачих ігор (у піратів, робінзонів тощо).
Основні риси вдачі	Оптимізм, віра в краще, людяність, енергійність, доброта, багата уява та фантазія.	Любить небезпеку і пригоди, сміливість, кмітливість, милосердя, рішучість, весела вдача.
Ставлення городян	Змінила життя багатьох мешканців на краще.	У ньому наче біс сидить. Городяни змінили свою думку після його виступу в суді.

10. Висновки.

Як і багато інших значних творів американської літератури, повість «Полліанна» зазнала впливу «Пригод Тома Соєра» Марка Твена. Любов до Тома Соєра і Гекльберрі Фінна, зрозуміло, відчувається і в творі Елеонор Портер. Сюжет, в якому головними героями є племінниця і тітка, та до того ж тітка на ймення Поллі, з усією очевидністю відсилає до «Пригод Тома Соєра». Полліанна та Том загалом не протиставлені образи, а зіставлені. Вони є втіленням дитинства з його сонячним, радісним

світосприйняттям, безумовною вірою в щастя. Ці два образи поєднує радість життя – почуття душевного задоволення, яке веде людину правильним шляхом, навіть у найскладніших ситуаціях, у найважчі хвилини не дає зневіритися.

V. Підсумки.

Робота в групах «Уроки добра та милосердя».

1. Знайдіть і випишіть з повісті афоризми Полліанни.

2. Як ви їх розумієте? Наведіть приклади з тексту.

3. Складіть міні-роздум, використавши як тезу один з афоризмів.

1. Коли шукаєш привід для радощів, забуваєш про неприємне.

2. Яка різниця, тепло на вулиці чи холодно, коли в твоїй кімнаті цілий день живе маленька веселка? 3. Вона зовсім не схожа на інших, а коли люди не схожі, це так цікаво! 4. Собаки і кішки чомусь розуміються на людях краще, ніж люди. 5. Немає такої біди, яка найгірша. Завжди можна знайти ще гіршу.

VI. Домашнє завдання.

Підготуватися до контрольної роботи.

Тема: Контрольна робота. «Марк Твен. Елеонор Портер»

Мета: підбити підсумки й узагальнити знання учнів з теми «Світ дитинства», виявити рівень умінь і навичок учнів;

розвивати зв'язне мовлення, логічне мислення, виховувати зібраність, дисциплінованість, уміння зосередитися.

Обладнання: зошит для контрольних і самостійних робіт.

Тип уроку: урок контролю і оцінювання навчальних досягнень.

Вчися так, ніби ти будеш жити вічно.

Махатма Ганді

Хід і структура уроку

I. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.

II. Мотивація навчальної діяльності. Ознайомлення з критеріями оцінювання завдань.

III. Робота над контрольними завданнями.

Виконується за посібником «Світова література, 5 клас. Зошит для контрольних і самостійних робіт» (автор Є. Волощук).

IV. Підсумки уроку.

V. Домашнє завдання.

1. Пригадати прочитані фантастичні твори.

2. Подумати, в чому особливості фантастичної літератури.

СИЛА ТВОРЧОЇ УЯВИ

Тема: Льюїс Керролл. «Аліса в Країні Див». Творча історія книги, її зв'язок з біографією письменника та життям Англії вікторіанської доби

Мета: ознайомити учнів із життям та особливостями творчості Льюїса Керролла, перекладами його книг; розповісти про творчу історію книги «Аліса в Країні Див»;

розвивати творчу уяву, навички зв'язного мовлення, спілкування, аналізу і систематизації навчального матеріалу, уміння висловлювати свою думку та обґрунтовувати її;

виховувати повагу до літературної творчості; формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручники, портрет Льюїса Керролла, дидактичний матеріал.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Треба йти, йти і не зупинятися, поки не прийдеш. Куди йти, не знаю, тільки треба обов'язково йти. Це найкращий шлях до досягнення мети.

Л. Керролл

Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

Актуалізація суб'єктивного досвіду учнів. «Літературна розминка»: якою ви уявляєте Країну Див? Які літературні твори, де герої потрапляють у чарівну країну, ви читали?

Приклад.

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Вступне слово вчителя.

Знаменитий на весь світ британський університет Оксфорд досі продовжує гру, розпочату колись цією людиною.

Приїжджали сюди сто років тому читачі «Пригод Аліси в Країні Див» і запитували: «Чи можна побачити Льюїса Керролла?»

Сором'язливий, високий на зріст джентльмен, що заїкався, відповідав: «Е-е-е, тут такого немає. Моє ім'я До-Доджсон». Це тепер у відповідь на запитання «Де тут жив Льюїс Керролл?» перепитують: «Доджсон?» – «Так». – «Де знаходилася його квартира?» І у відповідь чуємо: «Важко сказати». Важко?! Льюїс Керролл (він же Чарлз Доджсон Лютвідж) прожив в Оксфорді 47 років, майже 40 років викладав тут математику. І після всього цього ніхто не знає його точної адреси?

До того ж завдання не спрощувалося, а тільки ускладнювалося, навіть тоді, коли Доджсон таки зізнавався, що він – Керролл і це він автор «Аліси в Країні Див» і «Аліси у Задзеркаллі». Сучасники не вірили ні власним вухам, ні очам: «Як?! Ця бліда особистість, сухар і педант написав такі захопливі книжки?»

Одним словом, ця людина, як би її там не називали, загадала всім загадку. Наш урок сьогодні ми присвячуємо цій загадковій людині, англійському письменнику, математику, логіку Льюїсу Керроллу.

2. Розвиток поняття псевдонім: слово вчителя «Як з'явився псевдонім Льюїс Керролл».

Доджсон просто взяв своє справжнє ім'я «Чарлз Доджсон» і вивконав з ним «фокус-покус»: спочатку переклав на латину – вийшло «Каролус Людовікус», потім поміняв слова місцями і швидко (поки ніхто нічого не помітив) переклав їх знову на англійську. У результаті замість нудного Чарлза Лютвіджа він отримав дивакуватого і веселого Льюїса Керролла, а також світову славу на додачу.

Недарма в «Алісі в Країні Див» відбулася дивна розмова:

– Хочеш втратити своє ім'я?

– Ні, – злякалася Аліса. – Звичайно, не хочу!

– І даремно, – сказав Комар недбало. – Подумай, як це було б зручно!

3. Робота над описом зовнішності Л. Керролла.

Вродою письменника природа обділила. Вже в підлітковому віці у нього була купа недоліків. Обличчя юнака було асиметричне – одне око було розташоване помітно вище за інше, куточки рота дивилися в різні боки. Понад те, він був шульгою. Здавалося б, що з того? Але це зараз нормально, а тоді бідоласі довелося переучуватися писати правою рукою. Родова травма зробила Доджсона (поки варто називати його так, до Льюїса Керролла ще далеко) глухим на одне вухо. Але найстрашніше – жахливе заїкання. Що могло, здавалося б, вийти з такої людини, над якою природа ніби навмисно насміялася? Утім людство полюбило цю дивну людину.

4. Робота над біографією письменника. За підручником (с. 198–200) складіть опорну схему «Від Чарлза Доджсона до Льюїса Керролла».

Чарлз Доджсон	Льюїс Керролл
Солідний професор математики, занурений у формули та цифри	Фантазер і дотепний жартівник, фокусник
Похмурий і відлюдькуватий дженгльмен	«Король нісенітниць», винахідник розваг і розіграшів
Самотній і дисциплінований	Кращий друг дітей
Нудний і прискіпливий викладач	Завзятий гравець у шахи, крокет, більярд, триктрак
Майже нікуди не виїжджав	Перший пасажир залізниці
Сором'язливий, невпевнений заїка	Вигадник головоломок, загадок, жартів
Диякон	Завзятий театрал. Майстер фотографії
Автор численних наукових праць	Автор чудернацьких казкових історій

5. Робота над історичною карткою-інформатором. За «Довідкою Кота Ученого» (с. 200) запишіть п'ять словосполучень, які складуть історичну картку-інформатор «Вікторіанська доба».

1. Суворі правила моралі та поведінки.
2. Сумлінне виконання своїх обов'язків.
3. Стриманість у почуттях.
4. Самодисципліна.
5. Здоровий глузд.

6. Слово вчителя про історію створення казок про Алісу.

4 липня 1862 р. Керролл разом зі своїм другом і трьома сестрами Лідделл, доньками віце-канцлера Оксфордського університету (Лорін було 13 років, Алісі – 10, Едіт – 8 років) вирушили на човні прогулятися Темзою. Під час подорожі Аліса звернулася до Керролла з проханням розповісти їм казку. Він розповів, а коли вже прощалися, почув від неї: «Містер Доджсон, як би мені хотілося, аби ви записали для мене пригоди Аліси».

Згодом Льюїс Керролл розповідав, що він «просидів цілу ніч, записуючи в зошиті всі дурниці, які запам'яталися». Перший примірник казки Льюїс Керролл переписав для Аліси Лідделл від руки і прикрасив 37-ма власними малюнками, а також написав для неї спеціальну віршовану присвяту. Ось його прикінцева строфа:

Алісо, казку давніх днів
Сховай до сивини
В тім тайничку, де бережеш
Дитячі любі сни,
Немов прочанин квітку з піль
Своєї сторони!

Казку Алісі було вручено в листопаді 1864 р. А всі інші читачі змогли її прочитати тільки в 1865 р., коли книжка вийшла друком

з малюнками відомого англійського художника Джона Теннієла. Читачі казку прийняли із захопленням! Багато разів книжку перевидавали. А за кілька років (1871 р.) Керролл написав її продовження – «Аліса у Задзеркаллі». На цей твір письменника надихнула інша дівчинка – Аліса Теодора Рейкс. Було їй на той час вісім років. Коли казку було написано, Керролл зізнався: «Мабуть, ця книга коштувала мені навіть більше мук, ніж перша, тож ні в чому не повинна їй поступатися». Вона й не поступалася. На Льюїса Керролла знову очікував величезний успіх. Рекордною є кількість перекладів «Аліси в Країні Див» у світі – книга була перекладена 125-ма мовами. Загальна кількість видань «Аліси в Країні Див» у світі наближається до тисячі.

6. Введення терміна «прототип».

Прототип – особа, яка послужила письменникові джерелом створення літературного персонажа.

7. Шалена карусель «Хто є хто в “Алісі...”»

Л. Керролл обожнював усілякі ігри та загадки. Отож і дізнаємося, хто є хто в «Алісі...», за допомогою гри.

Гру проводимо за допомогою технології «Кожен учить кожного». Вона дає змогу передавати свої знання однокласникам. Застосування цього методу дає загальну картину понять і фактів, а також підвищує інтерес до навчання. Організуємо «карусель»:

- Підготуйте картки з текстами по одній на кожного учня.
- Роздайте по одній картці кожному в групі.
- Протягом декількох хвилин учні читають інформацію на картці. Перевірте, чи розуміють вони прочитане.
- Запропонуйте їм ознайомити зі своєю інформацією учасників групи, переходячи від одного учня до іншого.
- Учень може одночасно говорити тільки з однією особою. Завдання полягає в тому, щоб переказати свою інформацію, самому отримати відомості від іншого учня і записати їх у зошит.
- Протягом відведеного часу треба забезпечити спілкування кожного учня з максимальною кількістю інших для отримання якомога повної інформації.

Приклад.

1. У казковій Алісі дуже багато від дівчинки Аліси Лідделл. Вона така ж розумна, добра, смілива і смішна. Та й своє ім'я Аліса Лідделл віддала літературній тезці.

2. Птах Додо – це сам Керролл. Затинаючись, він виголошував своє ім'я: «До-До-Доджсон». Про цього дивовижного птаха Володимир Висоцький написав пісню:

Ну и последнее, хочется мне:
Чтобы всегда вы меня узнавали,
Буду я птицей в волшебной стране,
Птицей Додо меня дети прозвали.

3. Робін Гусак – це Робінсон Дакворт (колега Керролла, з яким вони разом пливли по Темзі пам'ятного липневого дня).

4. Австралійський Папужка Лорі – Лоріна, старша сестра Аліси, Орлятко Ед – молодша сестра Аліси Едіт. Інші казкові персонажі теж своїм корінням пов'язані з реальним світом. В особі Білого Кролика з парою лайкових рукавичок Керролл жартує над власною слабкістю – він ніколи не виходив на вулицю без рукавичок.

5. Чеширський Кіт родом із графства Чешир, але влаштувався він на гілках старого каштана в маленькому оксфордському саду, де любили гратися сестри Лідделл.

6. Образ Капелюшника був «списаний» Керроллом з продавця меблів, дивака Теофіла Картера, який завжди носив циліндр і раз по раз вибухав чудернацькими ідеями. Водночас у цей образ був вкладений натяк на популярну в Англії приказку «божевільний, як капелюшник», що, за припущенням дослідників, мала реальне підґрунтя: в Англії ХІХ ст. капелюшники змушені були працювати з отруйними речовинами, які нерідко спричиняли психічні розлади.

7. Образ Шаленого Зайця створений на основі англійської приказки «Божевільний, як березневий заєць».

V. Підсумки.

Робота в парах «Поміркуйте над текстом».

Льюїс Керролл дуже любить і вміє вигадувати нові слова. Найсерйозніші, найсолідніші, найважчі слова за його наказом перекидаються, і ходять на голові, і показують фокуси, і перетворюються на інші – словом, хтозна-що виробляють!

Курзу-Верзу (англ. Jabberwocky) – істота, що літає та плює вогнем. Англійський письменник спробував ввести в мову неіснуючі слова, що підкоряються, проте, усім законам мови.

1. Прочитайте вірш «Курзу-Верзу» з казки «Аліса в Задзеркаллі».

2. Знайдіть вигадані слова.

3. Поясніть їхнє значення за допомогою Шалам-Балама та Аліси.

4. Перекладіть вірш звичайною мовою. Що змінилося при цьому?

5. Зробіть висновок про особливості мови казки Л. Керролла.

VI. Домашнє завдання.

1. Опрацювати матеріали підручника (с. 200–201).

2. Завдання 1–3 (с. 203–204).

3. Прочитати перший розділ «Аліси в Країні Див».

Тема: Льюїс Керролл. «Аліса в Країні Див». Особливості художньої мови твору

Мета: виразно читати та емоційно сприймати уривки «Аліси в Країні Див» (розділ I); переказувати зміст основних епізодів твору Л. Керролла; дослідити художні особливості книги;

розвивати творчу уяву, навички зв'язного мовлення, спілкування, аналізу і систематизації навчального матеріалу, уміння висловлювати свою думку та обґрунтовувати її;

виховувати повагу до літературної творчості; формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручники, дидактичний матеріал.

Тип уроку: комбінований.

У всьому є своя мораль, треба тільки вміти її знайти.

Л. Керролл

Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

Біографічний ланцюжок: не повторюючись, ланцюжком розповісти цікаві факти біографії Л. Керролла.

Приклад.

1. Народився в Англії, в селі Дерсбері графства Чешир, 27 січня 1832 р. в сім'ї скромного парафіяльного священика.

2. Був старшим із 10 дітей та головним фантазером у родині.

3. Змайстрував театр маріонеток, показував фокуси, видавав цілу серію рукописних журналів.

4. Його життя нерозривно пов'язане з Оксфордом. Він з відзнакою закінчив коледж Оксфордського університету відразу на двох факультетах: математики та класичних мов.

5. Прийняв сан диякона, щоб стати професором математики Оксфордського університету.

6. Його пристрасть – фотографія. Він знімав багатьох відомих людей свого часу, але найбільше любив фотографувати дітей.

7. Усе життя страждав від сильного заїкання.

8. Вів самотній спосіб життя, уникав особистих зустрічей.

9. Дуже любив писати листи.

10. Відчуваючи себе скуто серед дорослих, він відмінно розумівся на дітях і саме для них написав найголовніший і найвідоміший твір у своєму житті.

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Коментоване читання розділу «Униз і вглиб кролячою норою».

2. Евристична бесіда за прочитаним.

1. Як починається казка? Чому нудьгувала Аліса?
  2. Як виглядав Кролик? Що здивувало дівчинку в його поведінці?
  3. Що незвичного ви помітили у висловлюваннях Аліси? Зачитайте речення з комічним ефектом.
  4. Що бачила Аліса, коли падала глибочним колодязем? Що викликало у героїні здивування? А що вона сприйняла як належне?
  5. Про що думала Аліса під час падіння? Що можна дізнатися про особливості навчання у вікторіанську добу?
  6. Якщо ви вивчаєте англійську мову, простежте, як у думках Аліси кіт перетворюється на мишу, а потім – на крота.
  7. Які пригоди очікували на Алісу в пошуках входу до саду, що за маленькими дверцятами?
  8. Які чарівні предмети знайшла героїня і чи змогла ними правильно скористатися?
  9. Чому Аліса плакала? Як вона зазвичай заспокоювала себе?
- 3. Робота з текстом. «Дива підземного світу».**
1. Які дива побачила Аліса в підземному світі?
  2. Перекажіть згадані епізоди близько до тексту.

4. Хвилина компаративного аналізу. Чим «Аліса в Країні Див» відрізняється від фольклорних чарівних казок?

Фольклорна чарівна казка	«Аліса в Країні Див»
Фольклорна казка	Літературна казка
Спільне	
Подорож героя в невідому дивовижну країну	
Зустріч з чарівними персонажами	
Наявність предметів з чарівними якостями	

Відмінне	
Причина подорожі – виконання завдання, пошук	Причина подорожі – звичайна цікавість
Мета подорожі – побороти зло	Мета подорожі – гра
Сюжет розвивається за сталою схемою: зачин, потрібний повтор, кінцівка	Сюжет розвивається непередбачено для читача
Чарівні предмети знаходять своє відповідне призначення	Героїня не змогла правильно скористатися знайденими чарівними речами
Відсутність розлогих описів, розмірковувань героя	Детальні описи див, докладні розмірковування героїні
Використання повторів, постійних епітетів	Мовні каламбури, жарти, комічні ситуації
Закінчується перемогою добра над злом	Пригоди закінчуються разом зі сном героїні

5. Засвоєння елементів теорії літератури.

Нонсенс (безглуздя) – особливий жанр літератури, що за своїм змістом – весела нісенітниця з метою просто розсмішити. За часів Льюїса Керролла письменники часто складали вірші, короткі висловлювання, повні нісенітниць. Але нонсенс – це шлях до істини від зворотного. Це не лише гра, а й спосіб бачити життя з незвичного боку, так, як дивляться на світ діти. Прийом нонсенсу був добре відомий англійським дітям XIX ст., тому що гра була надзвичайно популярною. Згадаймо, як діти обожноють ходити задом наперед, читати всі вивіски з кінця, коли «молоко» перетворюється на «околом», а «хліб» на «білх».

6. Творча робота «У майстерні казкаря».

Казка – дуже дивна, незвичайна, не схожа на інші твори. Тому потрібно потрапити в майстерню письменника і розгадати деякі секрети її створення. Автор побудував свою казку за законами гри в нісенітницю.

1. Знайдіть зразок нонсенсу в казці «Аліса в Країні Див».

– Уявляю, як Діні буде сумно сьогодні без мене! [Діна – це кішка]. Хоч би ж не забули, коли питимуть чай, поставити і їй блюдечко з молоком. Діно, кицюню моя! Як жаль, що ти не зі мною! Миші так глибоко, боюся, не водяться, але кроти – близькі мишачі родичі тут, мабуть, є. От лише... чи їдять коти кротів?

Тут Алісу почав змагати сон, і вона вже бубоніла собі під ніс, немов крізь дрімоту:

«Чи їдять коти кротів?.. Чи їдять коти кротів?..»

Часом виходило щось таке: «Чи їдять коти кротів?..», бо коли не знаєш відповіді на питання, то байдуже, з якого боку його ставити. Аліса відчула, що дрімота вже заволоділа нею і їй почало снитися, ніби вона гуляє попідручки з Діною і цілком серйозно запитує: «Ну-бо, Діно, признавайся: чи ти колись їла кротів?»

2. Пограйте в нісенітницю. Правила гри:

На аркуші запишіть перший рядок, наприклад: *День починався радісно...* Потрібно придумати другий рядок, бажано зберегти риму, загорнути листок так, щоб не було видно першого рядка, віддати іншому і т.д.

3. Прочитайте отримані тексти.

4. Зробіть висновок, яку роль відіграє гра в казці Л. Керролла.

7. Робота в парах «Чи завжди потрібно виправляти безглуздя?»

1. Допоможіть Алісі висловити свою думку точніше. Уявіть себе редакторами і зробіть мову дівчинки зв'язною та логічною.

– Ова! – чудувалася Аліса. – Після такого падіння не страшно й зі сходів скотитися! Ото вдома дивуватимуться, яка я хоробра! Та що там сходи! Тепер я й не писнула б, якби впала навіть із даху! Цікаво, скільки миль я вже пролетіла? – міркувала Аліса вголос. Мабуть, уже й до центра Землі недалеко. Ану прикиньмо: по-моєму, до нього ще десь чотири тисячі миль. А що як я провалюся наскрізь? Ото буде кумедно – вигулькнути серед людей, що ходять униз головою!

2. Що змінилося в результаті вашої редакторської роботи? (*Аліса стала звичайною дівчинкою, позбавленою своїх особливостей*)

3. Який прийом втрачається, коли ми намагаємося зробити твір «правильним»? (*Зникає безглуздя. А між тим, це основний елемент стилю автора*)

4. Зробіть висновок про роль мовної характеристики героїні.

V. Підсумки.

За статтею підручника «Літературна кухня» (с. 201–202) складіть опорну схему «Особливості казки Л. Керролла» за ключовими словами *демонструє, виявляє, утверджує, відкриває, звільняє, перетворює.*

VI. Домашнє завдання.

Прочитати другий розділ «Аліси в Країні Див».

Тема: Льюїс Керролл. «Аліса в Країні Див». Світ уяви та захопливі пригоди Аліси

Мета: виразно читати та емоційно сприймати уривки «Аліси в Країні Див» (розділ II); переказувати зміст основних епізодів твору Л. Керролла; дослідити художні особливості книги; розглянути нісенітницю як засіб створення казкових ситуацій у повісті Л. Керролла «Аліса в Країні Див»; навчити розуміти авторську фантазію в контексті жанру; виявляти особливості художньої мови повісті-казки «Аліса в Країні Див» на підставі фрагментів оригіналу (за умови володіння іноземною мовою) або на підставі перекладу;

розвивати творчу уяву, фантазію, навички зв'язного мовлення, спілкування, аналізу і систематизації навчального матеріалу, уміння висловлювати свою думку та обґрунтовувати її;

виховувати повагу до літературної творчості; формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручники, дидактичний матеріал.

Тип уроку: комбінований.

Все дивасніше й дивасніше!

Л. Керролл

Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфу уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

Гра «Чарівний кошик».

У кошику знаходяться предмети, які з'являлися у казці: чарівне віяло, пляшечка з написом «Випий мене», тістечко з написом «З'їж мене», баночка з наліпкою «Помаранчеве варення», золотий ключик, подарунок з адресою «Шановній правій нозі Алісиній...», білі рукавички, табличка відмінювання слова «миша», кишеньковий годинник. Завдання учням: не заглядаючи в кошик, витягти з нього предмет і розповісти, яку роль відіграв цей предмет у пригодах Аліси в Країні Див.

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Коментоване читання розділу «Озеро сліз».

2. Евристична бесіда за прочитаним у формі гри «Сюрприз».

Ідея сюрпризу полягає в тому, що після опрацювання прочитаного учні тягнуть жеребки, на яких написано «учитель», що означає відповідати вчителю на поставлене запитання, «товариш» – відповідає товариш по партії, «сам» – відповідає сам учень, «допомога друга» – відповідає друг учня, «підручник» – знайти і зачитати відповідь у підручнику, «сюрприз» – відповідь можна переадресувати кому завгодно.

1. Про що розмірковувала Аліса, коли збільшувалася?

2. Для чого автор скористався таким літературним елементом, як нонсенс, описуючи мрії Аліси про подарунки своїм ногам?

3. Яким побачила Аліса Білого Кролика? Куди він поспішав?

4. Яку головоломку розгадувала Аліса, обмахуючись віялом? Чи можна вважати цю головоломку прикладом нонсенсу? Обґрунтуйте свою думку.

5. Чому Аліса вже вкотре не змогла потрапити до дивного саду?

6. Яким чином виникло озеро? Які думки промайнули в Аліси, коли вона потрапила до озера власних сліз?

7. Про що розмовляла Аліса з мишею? Чому виникли непорозуміння?

8. З якими птахами та звірами познайомилася Аліса та грала в Гасай-Коло?

9. Як Алісі вдалося потрапити до чарівного саду?

3. Інценізація уривка «Розмова з мишею».

4. Робота з текстом. Складіть збірку абсурдних висловлювань героїв, перекажіть епізод казки, де є такі слова.

1. Все дивасніше й дивасніше!

2. О бідні мої ноженята, хто ж вас тепер взуватиме, у панчішки вбиратиме? Напевно, не я!.. Тепер ми надто далеко одне від одного, щоб я могла дбати про вас: мусите давати собі раду самі!..

3. А якщо я не та, що була, то, скажіть-но, хто я тепер?.. Оце головоломка... Крім того, вона – то вона, а я – це я, а... О лядоньки, як важко в усьому цьому розібратися!..

4. Перевірмо географію: Лондон – столиця Парижа, а Париж – Риму, а Рим...

5. Отже: чотири на п'ять – дванадцять, чотири на шість – тринадцять, чотири на сім – е-е, так я ніколи не дійду до двадцяти!

6. Спочатку Аліса подумала, що якимось дивом упала в море. «А коли так, – сказала вона собі, – то додому я повернуся залізницею».

7. «Може, вона не тямить по-нашому? – подумала Аліса. – Може, це французька миша, що припливла з Вільгельмом Завойовником?»

8. – Ми більше не говоритимемо про це, якщо вам не до вподоби.
 – *Ми?! Ми* не говоритимемо!.. – завершчала Миша, тремтячи усім тілом аж до кінчика хвоста. – Начебто *я* говорила про таке!..
9. «Але тепер, – подумала Аліса, нема сенсу отак роздвоюватися.
 – Мене заледве й на одну вистачає!»

5. Хвилинка лінгвістичного аналізу.

I варіант (за умови володіння англійською мовою)

Країна Див – край дивовижних питань і ще дивніших відповідей. І живуть у цьому краю дивовижні істоти. Власне, населяють вони не якусь країну, а мову, нашу щоденну мову. «Я тобі покажу, де раки зимують!» Або: «Так далеко, куди і Макар телят не ганяв». Добре, уявімо собі бідного Макара, ім'ям якого часто погрожують, але який не замислюється, а звідки він, цей Макар?

1. Спробуйте дібрати до англійських приказок відповідні українські, як це зробив перекладач В. Корнієнко.

rabbit foot	талісман на щастя
to be born yesterday	бути наївним, легковірним
a white elephant	дорогий, але даремний подарунок
top dog	господар становища
to work with a spirit	працювати з вогником
monkey business	клеїти дурня
afraid of one's own shadow	боятися власної тіні
nest egg	гроші, відкладені на чорний день
murdering the time	вбивати час
to buy a pig in poke	купити kota в мішку
to fight like cats and dogs	жити як кішка з собакою
have money to burn	кури грошей не клюють
between a rock and a hard place	між молотом і ковадлом

2. Зробіть висновок про особливості мови казки.

3. Поміркуйте, у чому складність перекладу твору з англійської.

II варіант (учні не володіють мовою оригіналу)

Складіть словничок приказок та прислів'їв «Аліси в Країні Див».

1. Як з риби пір'я. 2. Коти із графства Чешир сміються на весь шир. 3. Усмішка від вуха до вуха. 4. Не пхай свого носа до чужого проса. 5. Розчепірений на всі боки. 6. Закарбуй на носі. 7. Не всі вдома. 8. Не змигнувши оком. 9. Голова обертом.

6. Коментар учителя.

Існує велика кількість перекладів казки на багато мов світу, зокрема українською мовою. Літературні критики і самі перекладачі відзначали, що казка Керролла побудована на англійських дотепях і каламбурах, фольклорі, лінгвістичних і філологічних тонкощах. Тому при буквальному перекладі втрачається гумор та гра, а при асоціативному виходить зовсім інша книжка. До цього часу не існує єдиного принципу перекладу казки Л. Керролла.

V. Підсумки.

Дидактична гра «Куля безглуздя».

Учитель промовляє речення, яке закінчується певним словом, пов'язаним з героями або предметами казки Л. Керролла «Аліса в Країні Див». Завдання учнів полягає в тому, щоб дібрати до останнього слова фразу, яка б починалася з цього слова та закінчувалася іншим словом з теми, над яким продовжити роботу інший учень. Гра закінчується, коли не вистачає фантазії придумати щось, не повторюючись. Дозволяється лише тричі використати слово «Аліса».

Приклад.

Учитель. Починається подорож у Країну Див із зустрічі дівчинки з Білим Кроликом.

Перший учень. Білий Кролик перевіряв час за годинником.

Другий учень. Годинник викликав подив Аліси.

Третій учень. Аліса пірнула слідом за Кроликом у нору.

Четвертий учень. Нора перетворилась на колодязь.

VI. Домашнє завдання.

1. Прочитати шостий розділ «Аліси в Країні Див».

2. Завдання 1–2 (с. 220).

Тема: Льюїс Керролл. «Аліса в Країні Див». Країна Див та її мешканці

Мета: виразно читати й емоційно сприймати уривки «Аліси в Країні Див» (розділ шостий); переказувати зміст основних епізодів твору Л. Керролла; дослідити художні особливості книги; розглянути нісенітницю як засіб створення казкових ситуацій у повісті Л. Керролла «Аліса в Країні Див»; навчити розуміти авторську фантазію в контексті жанру; виявляти особливості художньої мови повісті-казки «Аліса в Країні Див»;

розвивати творчу уяву, фантазію, навички зв'язного мовлення, спілкування, аналізу і систематизації навчального матеріалу, уміння висловлювати свою думку та обґрунтовувати її;

виховувати повагу до літературної творчості; формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручники, дидактичний матеріал, фрагменти кінофільму «Аліса в Країні Див» (режисер Тім Бертон, 2010 р.), аудіозапис пісні В. Висоцького «Много неясного в странной стране...» з дискоспектаклю «Аліса в Країні Див», ілюстрації Джона Теннієла до «Аліси в Країні Див».

Тип уроку: комбінований.

Країна Див – це те, що ми є... При всій своїй фантастичності Країна Див у вищій мірі реальна: це світ, де закочують істерики і де вас виштовхують з черги на автобус.

Р. Бредбери

Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

Дидактична гра «Перевертні»: складіть слова – літературознавчі поняття, пов'язані з твором Л. Керролла – з переплутаних складів. Знайдіть та стрілочкою вкажіть правильне визначення.

ка - каз	Художня література, в якій зображується дивний і незвичайний світ, з яким людина в реальному житті зіткнутися не може.
ка - фан - ти- тас	Розповідь про фантастичні події та чарівних персонажів.
сене - нон	Щось нелогічне, нісенітниця, те, що суперечить здоровому глузду.
сурд - аб	Ім'я, яке використовується людиною в тій чи іншій діяльності замість справжнього.
вість - по	Особливий жанр літератури, яка має своїм змістом веселу нісенітницю, а метою – просто розсмішити.
тип - про - то	Середній за обсягом прозовий твір, який змальовує низку подій із життя головного героя, з великою кількістю дійових осіб.
до - нім - псев	Особа, яка послужила письменникові джерелом створення літературного персонажа.

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Коментоване читання розділу «Порося та перець».

2. Евристична бесіда за прочитаним.

1. Як виглядали Лакей-Карась та Лакей-Жабун? Якого листа доставив Лакей-Карась?

2. Чому дівчинка довго не могла потрапити до будиночка?

3. Кого побачила Аліса всередині будиночка?

4. Яку роль, на вашу думку, відіграє перець як художня деталь?

5. Чому Кіт видався Алісі дивним?

6. Як поведуться Герцогиня та кухарка?

7. Як Аліса впоралася з немовлям? Чим воно не сподобалося Алісі? Які дивні перетворення очікували на немовля?

8. Про що говорила Аліса з Котом? Про яких мешканців Країни Див дізнається героїня? Як зник Кіт?

3. Мистецьке відлуння.

1. Перегляньте фрагмент сучасної екранізації «Аліси в Країні Див» (режисер Т. Бертон, США, 2010 р.) «Божевільне чаювання».

2. Хто бере участь у чаюванні? Чому воно божевільне?

3. За допомогою яких відеоефектів режисеру вдалося передати дивну атмосферу шаленого чаювання?

4. Коментар учителя.

Портрет народу, країни складається з безлічі деталей. Традиції, звичаї, правила – це підвалини, на яких тримаються країни. У казці «Аліса в Країні Див» про них чимало можна дізнатися. Англійській традиції влаштовувати чаювання Керролл присвячує цілий розділ («Божевільне чаювання»). Чаюють Капелюшник, Заєць і Сонько. А чи мають ці персони, окрім чаювання, інші заняття? Ні! «Тут завжди час пити чай! Ми не встигаємо навіть посуд мити!» – скаржиться Капелюшник. Чи можна чаювання, якому немає ні початку, ні кінця, назвати нормальним? Звичайно, ні. Воно вже давно перетворилося на шалене. Керролл навмисно перебільшує добру англійську традицію, аби показати, як легко нормальне перетворюється на аномалію. А люди, які зятато дотримуються традицій, перетворюються на їхніх жертв.

5. Творча робота «Країна Див та її мешканці»: складіть перелік персонажів, з якими зустрілася Аліса, назвіть їхні головні риси та визначте їхнє ставлення до дівчинки.

Білий Кролик	Кролик, за яким Аліса потрапила до Країни Див, з рожевими очима, одягнений у жилетку і лайкові рукавички, носить у кишені годинник. Підвищена педантичність, неухильне дотримання норм, навіть у гардеробі, нервова метушливість – основні риси Білого Кролика.
Миша в озері сліз	Образлива, сварлива. Алісі, щоб умиловити Мишу, довелося докласти багато зусиль.
Чеширський кіт	Вигляд у персонажа добродушний, проте в нього багато зубів і довгі пазури. Аліса вважала його своїм другом. Сам кіт думає, що знаходиться не при своєму розумі, оскільки бурчить, коли задоволений, і вихляє хвостом, коли сердиться. Він уміє зникати – як повністю, так і частково, – залишаючи лише усмішку або голову.
Лакей-Карась	Чванливий, пихатий.
Лакей-Жабун	Алісу постійно соромить, докоряє, звинувачує у невмінні поводитися і розмовляти.
Герцогиня	Має жорстокий характер, полюбляє повчати, хоча постійно демонструє власну дурість, на кожному кроці твердить: «А мораль звідси така...»

Кухарка	Зваривши суп, починає жбурляти в Герцогиню все, що потрапляє під руку.
Немовля	Реве як навіжене, вередує, перетворюється на порося. Нагадує Алісі деяких знайомих дітей.
Капелюшник	При зустрічі з Алісою поводить себе нетактовно, тому героїня просить його «не переходити на особистості». Загадує їй загадки і періодично намагається розбудити Сонька. За висловом Чеширського кота, Капелюшник несповна розуму. Капелюшник постійно п'є чай, продає капелюхи і співає пісні на концерті.
Шалений Заєць	Божевільний Заєць, якого Аліса зустрічає на божевільному чаюванні. Він пропонує маленькій дівчинці випити вина і вважає, що потрібно завжди говорити те, що думаєш.
Сонько	Більшу частину часу спить. Капелюшник і Заєць користуються ним замість подушки. Іноді уві сні починає співати, тоді його щипають за боки, аби він замовк.
Висновки	
Самі диваки і безумці, вони, однак, не сприймають дивацтв інших і готові принижувати, повчати, виховувати всіх, хто не схожий на них.	

6. Коментар учителя.

«Країна Див – це те, що ми є...» Так казав чудовий американський письменник-фантаст Рей Бредбері. Чи впізнаємо ми фантастичних мешканців Країни Див? Чи можна в них вгадати реальних людей? Цілком. Бредбері вельми виразно і навіть категорично висловився з цього питання: «При всій своїй фантастичності Країна Див у вищій мірі реальна: це світ, де закочують істерики і де вас виштовхують з черги на автобус». Тобто персонажів, схожих на мешканців Країни Див, можна зустріти на кожному кроці, у будь-який час. Таких, кому не догодиш, під кого неможливо підлаштуватися, хто нікого, крім себе, не слухає, хто вічно драгується, хто бездарно гає час у безглузких розмовах, іграх, хто геть нікуди вихований і не хоче знати ні про які правила і норми. Одним словом, абсурд і в нашому житті – нерідке явище. Чи можна такого уникнути? Звичайно. «Я схильний вважати, що, показуючи, які ми по суті неспокійні, безрозсудні, грубі і неспокійні діти, Аліса постачає нам антитіла, аби вижити в цьому світі» (Рей Бредбері).

7. Мистецьке відлуння.

1. Л. Керролл намалював до казки 37 ілюстрацій, однак його малюнки були аматорськими, тому до ілюстрування книжки був запрошений професійний художник Джон Тенніел. У творчій співпраці з автором художник створив 42 чорно-білі ілюстрації до «Аліси в Країні Див», які досі вважаються одними з найкращих.

2. Прочитайте матеріал підручника «У світі мистецтв» про ілюстрації до казки Л. Керролла.

3. Перегляньте ілюстрації Дж. Тенніела, знайдіть відповідність ілюстрації та персонажа, якого розглядали в творчому завданні.

4. Якими ви уявляли героїв казки «Аліса в Країні Див»?

8. Словесне малювання.

1. Прослухайте аудіозапис пісні В. Висоцького «Много неясного в странной стране...» з дискоспектаклю «Аліса в Країні Див».

2. У тексті пісні знайдіть слова, які характеризують цю країну.

3. Які фантазії видалися вам найцікавішими?

4. Якою ви уявляєте Країну Див? Опишіть її.

Много неясного в странной стране,
Можно запутаться и заблудиться.
Даже мурашки ползут по спине,
Если представить, что может случиться.

Вдруг будет пропасть и нужен прыжок.
Струсишь ли сразу? Прыгнешь ли смело?
А? э... так-то, дружок,
В этом-то всё и дело.

Добро и зло в стране чудес – как и везде встречаются,
Но только здесь они живут на разных берегах.
Здесь по дорогам всякие истории скитаются,
И бегают фантазии на тоненьких ногах.

В. Высоцкий

V. Підсумки.

1. Дидактична гра «Скарбничка мудрості».

Льюїс Керролл написав казку-нонсенс. У ній багато гри, але, згадаймо, «нонсенс» – це ще і точка зору, спосіб сприймати звичне з незвичного боку, дивитися свіжим поглядом. Саме так дивилася на світ дівчинка Аліса і їй багато чого відкрилося.

Завдання: прочитайте дібраний з казки афоризм, пригадайте, кому він належить і з якої причини виник, проілюструйте його прикладом.

1. Убити Час! Хіба таке йому може сподобатися! Якщо б ти з ним не сварилася, могла б просити у нього все, що хочеш. (*Капелюшник*)

2. Нема сенсу отак роздвоюватися. Мене заледве й на одну вистачає! (*Аліса*)

3. Ти завжди можеш узяти більше, ніж нічого. (*Аліса*)

4. Зустріти б кого-небудь розумного для різноманітності! (*Аліса*)

5. ...У всьому є своя мораль, потрібно тільки вміти її знайти! (*Герцогиня*)

6. Спершу страта, а тоді вирок! (*Королева*)

7. А якщо я не та, що була, то, скажіть-но, хто я тепер? (*Аліса*)

8. Подумати тільки, що через якісь речі можна так зменшитися, що перетворитися на ніщо. (*Аліса*)

9. Я знаю, ким я була сьогодні вранці, коли прокинулася, але з тих пір я вже кілька разів змінювалася. (*Аліса*)

10. Що толку в книжці... якщо в ній немає ні картинок, ні розмов? (*Аліса*)

2. Питання для дискусії: герцогиня в казці вважає: «У всьому є своя мораль, треба тільки вміти її знайти». А Аліса думає: «А може бути, тут немає ніякої моралі». Чи є мораль у казці Л. Керролла?

VI. Домашнє завдання.

1. Скласти запитання для гри між командами, пов'язані зі змістом та художніми особливостями казки «Аліса в Країні Див».

2. Індивідуальні завдання: самостійно прочитати розділи казки, які не ввійшли до підручника.

3. Завдання 6 «Пофантазуйте!» (с. 220).

Тема: Льюїс Керролл. «Аліса в Країні Див». Образ Аліси. Персонажі, які оточують героїню

Мета: характеризувати образ Аліси; дати оцінку моральним якостям, вчинкам головної героїні казки; визначити окремі художні засоби створення образу Аліси (вчинки, мова, ставлення до інших тощо);

розвивати творчу уяву, фантазію, навички зв'язного мовлення, спілкування, аналізу і систематизації навчального матеріалу, вміння висловлювати свою думку та обґрунтовувати її;

виховувати повагу до літературної творчості; формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручники, дидактичний матеріал, фрагмент мультфільму «Аліса в Країні Див» (режисер Є. Пружанський, 1981 р.).

Тип уроку: узагальнення знань.

Якою ж була ти, Алісо? Люблячою, насамперед... , а потім чемною... і ще довірливою... і, нарешті, допитливою – допитливою до крайності... коли все нове і добре...

Льюїс Керролл

Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфу уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

Дидактична гра «Дивасний крокет».

У крокет грають дві команди: ставлять одна одній почергово домашні запитання, пов'язані зі змістом та художніми особливостями казки «Аліса в Країні Див». Якщо відповідь на запитання суперника правильна, зараховується один бал і надається право

поставити своє запитання, якщо неправильна – супротивник дає відповідь сам і здобуває право на новий хід. Враховуються оригінальність, кмітливість, гумор, ґрунтовність, за які команди заохочуються додатковими балами.

IV. *Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.*

1. Сюжетна реконструкція: розташуйте пригоди Аліси згідно з розвитком сюжету.

Сюжетна реконструкція	Перевір себе
Гасай-Коло та Довгий Хвіст	1. Униз і вглиб кролячою норою
Що порадила гусинь	2. Озеро сліз
Порося та перець	3. Гасай-Коло та Довгий Хвіст
Озеро сліз	4. Кролик крутить Крутихвостом
Божевільне чаювання	5. Що порадила гусинь
Свідчить Аліса	6. Порося та перець
Кролик крутить Крутихвостом	7. Божевільне чаювання
Униз і вглиб кролячою норою	8. Королевин крокет
Розповідь Казна-Що-Не-Черепahi	9. Розповідь Казна-Що-Не-Черепahi
Хто вкрав пиріжки	10. Омарова кадриль
Королевин крокет	11. Хто вкрав пиріжки
Омарова кадриль	12. Свідчить Аліса

2. Робота в групах «Образне малювання».

1. Учні розбиваються на команди.
2. Команди мають продемонструвати епізоди казки у вигляді пантоміми, які найвиразніше характеризують Алісу:

Аліса йде слідом за білим Кроликом;
 Аліса куштує напій і стає маленькою;
 Аліса тоне в озері сліз;
 Аліса на божевільному чаюванні.

3. Кожен з учасників грає певну роль.
4. Інші учасники мають відгадати та прокоментувати відтворений епізод.

3. Мистецьке відлуння.

1. Перегляньте фрагмент мультфільму «Аліса в Країні Див» (режисер Є. Пружанський, 1981 р.), «Аліса свідчить у суді».
2. Які риси характеру Аліси відображені в поданому фрагменті?

4. Евристична бесіда.

1. Якою ми бачимо Алісу на початку твору?

2. Знайдіть у фразі «...Зроду-віку ще не траплявся їй Кролик з нагрудною кишенькою та ще й при годиннику» ключові слова, які дали поштовх пригодам Аліси. Яка риса характеру героїні є основною?

3. Що неймовірно побачила Аліса в Країні Див? Чому Аліса легко сприйняла подорож до нового світу? Яка пригода вам видалася найцікавішою?

4. Які випробування довелося здолати Алісі в Країні Див?

5. Які запитання Аліса постійно ставить сама собі та оточуючим? Як ці запитання характеризують її?

6. Наведіть приклади з тексту, що Аліса уважна до деталей, помічає всілякі дрібниці.

7. Розкажіть про навчання Аліси. Які предмети вона вивчає? Чим захоплюється? В які ігри грає Аліса?

8. Доведіть, що Аліса – ввічлива дівчинка.

9. Л. Керролл зауважує: «Усе найнеймовірніше вона готова була пробачити». Що і кому головна героїня пробачала?

10. Чи можна вважати Алісу сміливою та незалежною? Наведіть приклади.

11. Які риси інших дітей її віку притаманні Алісі?

5. Висновки.

Аліса – вихована семирічна дівчинка, неспроможна бути брутальною, ображати, натомість вона завжди з усіма ввічлива і привітна. Головна героїня здобуває освіту, інша річ, наскільки освіта якісна. Її вчать іноземних мов (французької), музики, математики. Аліса знає собі ціну («я не Мейбл») і своє місце в суспільстві. Дівчинка прагне зрозуміти незрозумілі їй слова, а для початку переробляє їх на свій зрозумілий лад, шукає в них сенс. Аліса схожа на всіх маленьких дітей ще й тим, що скрізь і в усьому вона підмічає всілякі дрібниці, деталі. Дівчинка легко сприймає дива, перетворення і взагалі Країну Див, оскільки для неї, як і для інших дітей її віку, фантастичний світ так само справжній, як і світ реальний. Багато випробувань довелося пройти Алісі, а найголовніше серед них – випробування її розуму і здорового глузду в недолугому і безглуздому світі, яке вона гідно витримала.

6. Робота з узагальнюючою таблицею «Образ Аліси».

Ситуації	Риси вдачі
Пішла за Кроликом у нору.	Допитливість, цікавість
Не панікує, коли падає колодязем.	Сміливість
Розмірковує по-дитячому, куштує напої та тістечка, не переймаючись наслідками.	Дитяча наївність, безпосередність

Вмовляє Мишу не ображатися, стукає у двері буди-ночка і чекає, поки дозволять увійти.	Вихованість, ввічливість
Не дивується дивам, які трапляються в Країні Див.	Фантазія
Проходить безліч випробувань.	Витримка
Вчить іноземні мови, математику, географію, музику.	Освіченість

V. Підсумки.

П'ять життєвих уроків від Аліси в Країні Див.

Головна особливість казки «Аліса в Країні Див» полягає в тому, що вона цікава в будь-якому віці. Твір подобається за незвичайний сюжет, а глибокий зміст дає можливість повчитися.

За поданими уривками складіть п'ять життєвих уроків від Аліси в Країні Див.

<ul style="list-style-type: none"> – Чи не були б ви такі ласкаві сказати, як мені звідси в-братися? – Залезить, куди йти, – відказав Кіт. – Власне, мені однаково, куди йти... – почала Аліса. – Тоді й однаково, яким шляхом, – зауважив Кіт. – ...аби лиш кудись дійти, – докінчила Аліса. – О, кудись та дійдеш, – сказав Кіт. – Треба тільки до-статньо пройти. 	Вирішіть, куди ви хочете йти!
Ану пригадаймо: коли я прокинулась – чи була я такою, як завжди? Щось мені пригадується, ніби я почувалася інакше. А якщо я не та, що була, то, скажіть-но, хто я тепер?.. Оце так головоломка...	Змініютеся, але залишай-теся при цьому самими собою!
<ul style="list-style-type: none"> – Тоді думай, що кажеш, – мовив Заєць. – Я завжди думаю! – покvapливо сказала Аліса. – При-наймні... принаймні кажу, що думаю... Зрештою, це одне й те саме! 	Слідкуйте за своїми словами і думками!
<ul style="list-style-type: none"> – Можливо, саме від лютого перцю люди стають такі сер-диті, – провадила вона, щаслива, що відкрила нове правило. – Від гірчиці – гіркне на душі, від кориці – починаєш усім ко-ритися, від звіробою – визвірюються, а... а зате від карамелі чи інших цукерок діти стають солодкі-пресолодкі! Шкода, що люди цього не знають, – інакше були б не такі скупі на цу-керки... 	Не скупіться на добрі почуття!
<ul style="list-style-type: none"> – Якби ти знала Час так, як я, – насупився Капелюшник, – ти б цього не казала, бо Він – живий. – Не розумію, – сказала Аліса. – Це б пак! – зневажливо тріпнув головою Капелюшник. – Ти ж, мабуть, із Часом ніколи й словом не перекинулася! ...З Часом треба поводитися правильно! Бач, якби ти з ним дружила, він робив би з годинником усе, що захочеш. 	Бережіть час!

VI. Домашнє завдання.

Підготуватися до уроку позакласного читання за твором Дж. Родарі «Пригоди Джельсоміно в Країні брехунів».

Тема: Урок позакласного читання. Джанні Родарі. «Пригоди Джельсоміно в Країні брехунів»

Мета: ознайомити учнів із фактами життя й особливостями творчості Дж. Родарі; продемонструвати яскравість художнього світу повісті-казки «Пригоди Джельсоміно в Країні брехунів», реальне і фантастичне у творі; висловити враження і власне ставлення до подій казки, розкрити її гуманістичний зміст, моральні цінності, втілені в ній;

розвивати творчу уяву, навички зв'язного мовлення, спілкування, аналізу і систематизації навчального матеріалу, уміння висловлювати свою думку та обґрунтовувати її; формувати полікультурну компетенцію;

виховувати повагу до літературної творчості; формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: тексти повісті, портрет Дж. Родарі, виставка книжок письменника, ілюстрації, фрагмент фільму-казки «Цибуліно» (СРСР, 1972 р., режисер Т. Лісіціан) за участю Дж. Родарі, фрагмент фільму-казки «Чарівний голос Джельсоміно» (СРСР, 1977 р., режисер Т. Лісіціан) «Визвольна пісня Джельсоміно».

Тип уроку: урок позакласного читання.

У казках зберігаються тисячі гіпотез. Казки можуть дати нам ключі, щоб увійти в дійсність новими шляхами. Вони відкривають дитині світ і вчать, як перетворювати його...

Дж. Родарі

Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

Актуалізація суб'єктивного досвіду учнів.

Літературні твори, де герої потрапляють у чарівну країну

Клайв Стейплз Льюїс, «Хроніки Нарнії»	Діти через платтяну шафу потрапляють до країни Нарнії, володарем якої є лев Аслан.
Льюїс Керролл, «Аліса в Країні Див»	Аліса потрапляє до Країни Див через кролячу нору.
Джонатан Свіфт, «Мандри Гуллівера»	Гуллівер опинився в країні ліліпутів після корабельної аварії.
Лаймен Френк Баум, «Чарівник країни Оз»	Ураган відносить Дороті до чарівної країни, де правлять дві добрі та дві злі феї.

Кетрін Уеслі, «Десяте королівство»	Вірджинія випадково потрапляє до чарівного порталу, який переносить її до дев'яти казкових королівств, де правлять герої відомих казок.
Арабські казки про Синдбада-мореплавця	Синдбад під час подорожей опиняється в країні волохатих мавп, країні людоджерів та інших чарівних країнах.

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Слово вчителя про факти біографії та творчості Дж. Родарі «Чарівник з країни Дитинство».

На півночі Італії, біля самого підніжжя Альп, є озеро д'Орта з такою синьою і прозорою водою, що здається, ніби це клаптик неба пролився дощем на кам'яністі береги. Біля цього озера затишно розташувалося невелике містечко Омен'я, вузькі вулички і низькі будинки якого потопають у зелені й квітах. Саме там 23 жовтня 1920 р. і народився Джанні Родарі.

Батько хлопчика, Джузеппе Родарі, був булочником – власником невеликої пекарні і хлібного магазинчика.

У дитинстві Джанні Родарі багато хворів, був украй слабкою дитиною. Незважаючи на це, вчився грати на скрипці, складав вірші, із задоволенням малював і мріяв стати знаменитим художником. Коли хлопчикові виповнилося 9 років, помер батько. У сім'ї настала скрута. Щоб прогодувати сім'ю (у Джанні було ще два брати – Чезаре і Маріо), мати влаштувалася працювати служницею в багатий будинок.

Вчитися Джанні Родарі довелося в духовній семінарії – там не тільки вчили дітей бідняків, але ще й безкоштовно годували й одягали. Закінчивши семінарію в 1937 р., він пішов працювати, щоб допомагати родині. Родарі став учителем у початковій школі й одночасно відвідував лекції на філологічному факультеті Міланського університету.

Джанні Родарі подобалося працювати з дітьми, він придумував для своїх учнів смішні і повчальні історії: «Я розповідав у класі історії, які не мали ані найменшого стосунку до реальної дійсності і здорового глузду, історії, які я вигадував, тому що любив дітей і сам був не проти повабитися...» І учням учитися було страшенно цікаво, бо «у дійсність можна ввійти з головного входу, а можна влізти в неї – і це дітям набагато забавніше – через квартиру». Багато його казок народжувалися просто на шкільних уроках: «Подорож Блакитної стріли», «Джип у телевізорі», «Пригоди Джельсоміно в Країні брехунів», «Казки по телефону», «Планета новорічних ялинок», «Які бувають помилки».

А потім Родарі вирішив записати ці історії і продовжував їх записувати і тоді, коли перейшов на іншу роботу, в газету. Коли

про вірші і казки дізналися видавці, вони із задоволенням взялися друкувати їх у газетах, дитячих журналах, видавати окремими книжками.

Найвідоміша з книжок Дж. Родарі – казка-повість «Пригоди Цибуліно» про хлопчика-цибулинку та його друзів. Герої цієї казки живуть у фантастичній країні, населеній чоловічками-овочами та чоловічками-фруктами. У казці постійно поєднуються реальність і вигадка. Автор узяв за правило: розважаючи, говорити й про серйозне. Бадьорій, безжурний Цибуліно захищає бідних, бореться за справедливість, виступає проти жорстокості і зла. Твір отримав особливо широку популярність в СРСР, де були створені мультфільми, фільм-казка «Цибуліно», де сам автор знявся в епізодичній ролі.

2. Перегляд фрагмента фільму-казки «Цибуліно» (СРСР, 1972 р., режисер Т. Лісіціан) за участю Дж. Родарі.

3. Історія створення повісті-казки «Пригоди Джельсоміно в Країні брехунів».

Дж. Родарі зауважував: «Мені здається, що найнебезпечніші вороги людства – це брехуни. На світі є сотні брехунів... Брехун – це той, хто говорить про мир, а на ділі стоїть за війну... Я дуже вірю в силу правди... Правда схожа на голос співака – той голос, від якого тремтять шибки». Саме таким голосом Родарі наділив Джельсоміно, і цей чарівний дар дав змогу хлопчикові протистояти королівству брехунів. У боротьбі за правду зброя письменника – слово. І цією зброєю Джанні Родарі володів досконало.

Саме поняття «Країна брехунів» стало метафорою лицемірної і лукавої політики. Ім'я Джельсоміно в Італії ввійшло до фразеологізмів («Сказано пошепки Джельсоміно» – сказано так, щоб почули всі; «Він співає, як Джельсоміно» – похвала співакові або оратору, його спів вище за всілякі похвали). Ім'я Джельсоміно стало взірцем чесності.

4. Дидактична гра «Впізнай героя».

1. Цей герой любив співати, і, щоб відвести душу, йому доводилося йти кудись подалі: в ліс, на берег озера чи в поле. Залишившись на самоті, він лягав на траву і починав співати. І відразу всі кроти, гусениці, мурашки та інші підземні мешканці вилазили на поверхню і тікали в різні боки, вважаючи, що почався землетрус. (Джельсоміно)

2. Коли цьому кровожерному героєві набридло борознити безкраї моря і грабувати торгові кораблі, він, уже немолодий і втомлений від розбійницьких пригод, вирішив захопити острівець і заснувати там свою державу. Він проголосив себе королем, а своїх людей перетворив на генералів, міністрів. (Король Джакомоне Перший)

3. Вона була суворою на вигляд старенькою приблизно дво metro зросту, покровителькою кішок. Щовечора вона приносить пакет із недоїдками бродячим котам, які збираються біля королівського парку. (*Тітонька Кукурудза*)

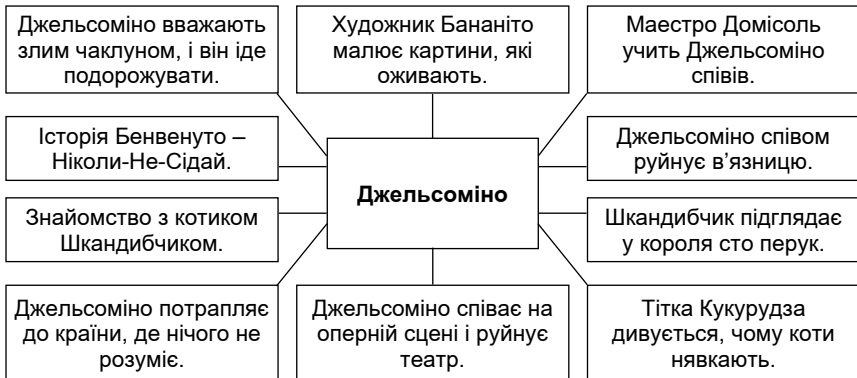
4. У цього героя була невідома медицині хвороба: коли герой сидить, він швидко старіє – для нього хвилинка дорівнює цілому дню. Він завжди повинен бути в русі. Інакше він може швидко зістаритися і вмерти. Тому герой, щоб ніколи не сидіти, вирішив мандрувати по світу і робити добрі справи. (*Бенвенуто – Ніколи-Не-Сідай*)

5. Схожою на дівчинку її робило волосся, зібране на потилиці у кінський хвіст. В іншому вона могла легко зійти за хлопчика, тому що завжди носила джинси і картату жилетку. Вона, як і її тітонька, завжди боролася за правду і, закінчивши школу, стала вчителькою. (*Дівчинка Ромолетта*)

6. Зброя цього героя – пензлі, фарби, полотно та натхнення. Потрапивши до поліцейського відділка, малює собі обід, чим викликає здивування та повагу начальника поліції. (*Художник Бананіто*)

7. Незвичайний герой, якого дівчинка намалювала на стіні шматком кольорової крейди, вкраденим у школі. Та оскільки цієї миті з'явився поліцейський, вона швиденько дременула, не домаювавши однієї лапи. Ожив завдяки голосу Джельсоміно. (*Шкандибчик*)

5. Сюжетна реконструкція: розташуйте ключові епізоди повісті-казки згідно з сюжетом, стисло перекажіть основні події.

6. Інсценізація початку третьої глави повісті-казки «Пригоди Джельсоміно в Країні брехунів»: Джельсоміно знаходить срібну монету і хоче купити хліба.

7. Мистецьке відлуння.

1. Перегляньте фрагмент фільму-казки «Чарівний голос Джельсоміно» (СРСР, 1977 р., режисер Т. Лісіціан) «Визвольна пісня Джельсоміно».

2. У фільм введено таку деталь портрета Джельсоміно, як золоте волосся. У книжці про це не йдеться. Подумайте, що дає таке режисерське доповнення до казки?

8. Казкові паралелі.

1. Хто з вивчених героїв народних казок став прообразом художника Бананіто? (*Малян з китайської казки «Пензлик Маляна»*). Порівняйте ці образи.

2. Хто з героїв вивчених казок теж потрапляє до незвичайної країни? Порівняйте образи Аліси та Джельсоміно.

V. Підсумки.

Літературний диктант за казкою Дж. Родарі «Пригоди Джельсоміно в Країні брехунів».

1. Що означає в перекладі українською ім'я «Джельсоміно»?

2. Якою могутньою силою володів Джельсоміно?

3. Чому Джельсоміно змушений був покинути своє село і піти в мандри?

4. В яку країну потрапив Джельсоміно?

5. Що в цій країні називали «гумкою»? А що – «чорнилом»?

6. З якою незвичайною твариною познайомився Джельсоміно в Країні брехунів?

7. Як звали короля Країни брехунів і ким він був раніше?

8. Чого навчив Шкандибчик вихованців тітоньки Кукурудзи і ким вони були?

9. Як називалася газета Країни брехунів?

10. Що трапилося з картинами художника Бананіто, коли він їх виправив?

11. Назвіть прізвисько Бенвенуто.

12. У чому полягала рідкісна хвороба Бенвенуто?

13. Як Джельсоміно звільнив тітоньку Кукурудзу та її кішок з божевільні?

14. Що залишилося від королівства Джакомоне?

15. Де знайшов Джельсоміно зниклого Шкандибчика?

16. Хто і як відновив палац Джакомоні?

17. Що відомо про подальшу долю Джакомоні?

18. Ким стала тітонька Кукурудза?

19. Які професії обрали Ромолетта і Джельсоміно, коли подорослішали?

VI. Домашнє завдання.

1. **Творча робота.** Один з розділів казки має назву «Якщо митець знає фах геніально, все гарне в нього постає реально». Кого з героїв казки можна назвати справжніми митцями? Наведіть приклади.

2. Намалюйте ілюстрації до повісті-казки Дж. Родарі.

Тема: Марина Цвѣтаєва. «Книжки в обкладинках червоних». Чарівний світ літератури й мистецтва у вірші М. Цвѣтаєвої

Мета: ознайомити учнів із життям та особливостями творчості М. Цвѣтаєвої; розкрити особливості розвитку сюжету в ліричному творі М. Цвѣтаєвої (як плин почуттів, спогадів, роздумів, образів); характеризувати образ ліричної героїні вірша «Книжки в обкладинках червоних», світ її захоплень, роль літературних і музичних асоціацій у творі;

розвивати творчу уяву, навички зв'язного мовлення, спілкування, аналізу і систематизації навчального матеріалу, уміння висловлювати свою думку та обґрунтовувати її;

виховувати повагу до літературної творчості; формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручники, портрет М. Цвѣтаєвої, дидактичний матеріал, аудіозапис «Вечірніх фантазій» Р. Шумана, фортепіанного концерту ля мінор «Пер Гюнт» Е. Гріґа.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

А що є читання – як не розгадування, глумачення, витягування таємного, яке залишилося за рядками, за межею слів. Читання – насамперед – співтворчість.

М. Цвѣтаєва

Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіґрафа уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

Літературна розминка (с. 220). Гра «Пароль».

Гра «Пароль» застосовується для швидкого залучення учнів до роботи, коли можна об'єднати організаційний момент уроку з актуалізацією опорних знань і грою. Привітавшись, учитель не пропонує учням сісти, а просить кожного назвати, не повторюючись (ланцюжком – один за одним), назву та автора улюбленої книжки – своєрідний пароль, який пов'язаний з прочитаними літературними творами та темою уроку.

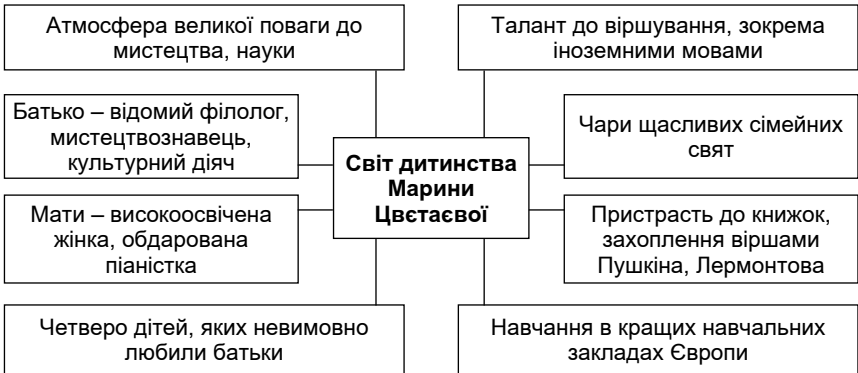
IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Вступне слово вчителя: робота з портретом М. Цвѣтаєвої.

Любов до Книги приходить до кожного з нас ще в дитинстві. І Марина Цвѣтаєва, майбутня поетеса, полюбила їх у ранньому віці. Погляньте на портрет. Комусь знайоме це обличчя? Так, це поетеса – Марина Іванівна Цвѣтаєва. Вона народилася наприкінці позаминулого століття, у 1892 р. Якби нам поталанило потрапити до неї в гості, то ми в помешканні почули б звуки музики, дзвінкi дитячі голоси. А довкола – безліч книжок! Цікаво, Москва отримала в подарунок від сім'ї Цвѣтаєвих три бібліотеки: батька, матері й діда. У цьому будинку всі любили і шанували книжку.

2. Робота над біографією. За підручником складіть опорну схему «Світ дитинства Марини Цвєтаєвої».

3. Слово вчителя про історію створення вірша.

Марина Цвєтаєва і в дитинстві, і згодом не просто любила читати, а любила читати пристрасно, «провалювалася» в книжки з головою. Як пише її біограф Вікторія Швейцер, «ледь навчившись читати, вона накинулася на книжки і почала читати все не перебираючи: книжки, які давала їй мати і які брати не дозволяла...». І згодом, коли вчилася в гімназії, вона, за спогадами однокласниць, «незмінно читала або щось писала на уроках, явно байдужа до того, що відбувається в класі; тільки зрідка раптом підніме голову, почувши щось варте уваги, іноді зробить якесь зауваження і знову зануриться в читання».

Хіба можна сказати про Цвєтаєву: «Любила читати»? Книжкою жила... Про свою пристрасть до читання Цвєтаєва написала і в ранньому вірші «Книжки в обкладинках червоних...». Вірш увійшов до першої книжки «Вечірній альбом», яку Цвєтаєва, будучи ще «гімназисткою VII класу», видала в 1910 р. своїм коштом – усупереч усім канонам про літературний дебют.

4. Словникова робота.

Едвард Гріг – норвезький композитор-романтик, музичний діяч, піаніст, диригент. Творчість Гріга формувалася під впливом норвезької народної культури.

Роберт Шуман – німецький композитор, диригент, музичний критик, педагог. Один з найвизначніших композиторів-романтиків.

Цезар Кюї – російський композитор і музичний критик, член «Могучої кучки», професор фортифікації, інженер-генерал. Творча спадщина композитора вирізняється ліричною виразністю, витонченістю.

5. Виразне читання вірша «Книжки в обкладинках червоних».

6. Евристична бесіда за прочитаним.

1. Чому присвячено вірш? (*Вірш Марини Цвєтаєвої про «книжки в обкладинках червоних», про улюблені книжки та улюблене заняття – читання. У Цвєтаєвої головним символом дитинства стала книжка. А улюблені книжки дитинства виявляються для неї справжньою цінністю*).

2. Що незвичного в назві вірша – «Книжки в обкладинках червоних»?

3. Як героїня звертається до книжок? (*«Мої ви друзі незрадливі»*). Книжки для Цвєтаєвої справді були живішими і реальнішими, ніж люди, про що вона неодноразово говорила)

4. Як ви розумієте значення епітета незрадливі? (*Через характеристику книжок і книжкових героїв дається характеристика життєвих обставин, у яких опинилася героїня: якщо є «незрадливі» друзі, отже, з'явилися і ті, що зрадили*)

5. Які ще теми звучать у вірші? Зачитайте рядки. (*Про диво творчої уяви, про щастя співпереживання. Про музику, культуру. Про тугу за ідеалом. Про золоту, безтурботну пору дитинства. Про маму, яка все розуміє*)

6. Які рядки підкреслюють автобіографічність вірша? Що означає для поета дитинство? (*Вірші Цвєтаєвої автобіографічні, особисті. Поетеса ще юна, але, ледь вступивши в пору своєї юності, звертається до спогадів про дитинство, як до чудесного джерела щасливих миттєвостей життя*)

7. А як у першій строфі автор називає дитинство? (*«Дитячі раювання» – це щастя, насолода, блаженство. І цей стан асоціюється у вірші передусім з книжками, до яких героїня постійно звертається*)

8. Які рядки вірша переносять у спогади про дитинство? (*Картині минулого присвячено основну (центральну) частину, яка обрамляється роздумами героїні, що вже подорослішала. Її дитинство минуло серед музики і книжок. Вона часто засиджувалася допізна і засинала над улюбленою книжкою*)

9. Якими словами передано любов до матері? (*Мати героїні так само захоплена своєю грою на фортепіано, як дочка читанням*)

10. Які деталі допомагають автору зобразити затишний будинок, де панує любов до мистецтва, культури? Що викликає захоплення ліричної героїні? (*Її стан виражено в знаках оклику: вона щаслива, що має можливість поринути у світ книжок. Загальна атмосфера будинку сприяє цьому. Тут спокій, умиротворення,*

чудова музика – той самий рай, про який уже йшлося в перших рядках)

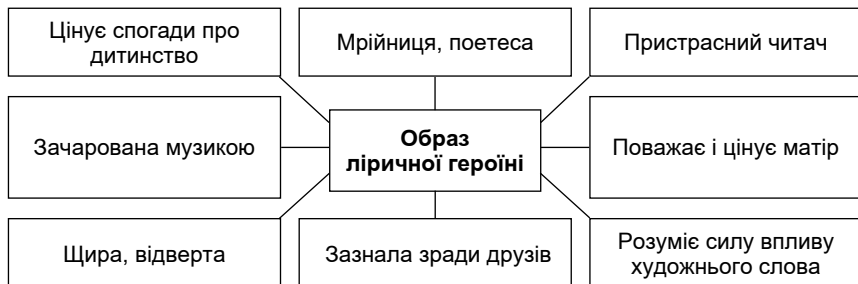
11. Які літературні герої згадуються у вірші? Чи знаєте ви їх? З яких вони творів? (*Оживають в уяві герої улюблених книжок: Том Соєр, Гек Фінн, Беккі, індіанець Джо, Принц, Жебрак з творів Марка Твена «Пригоди Тома Соєра», «Принц і жебрак»*)

12. Про які епізоди з творів Марка Твена йдеться в цих строфах?

13. Хто із читачів зможе краще зрозуміти цей вірш? (*Звичайно, той, хто читав твори Марка Твена, хто сам переживав подібні почуття. Автору вірша немає потреби переповідати зміст книжок і пояснювати, хто такі Том, Беккі та інші*)

14. Чим приваблюють героїню характери перерахованих персонажів? (*Том Соєр і Гек Фінн сміливі і відважні не тільки в пошуках дитячих пригод. Том Кенті, герой повісті «Принц і жебрак», випадково опинившись на троні, зробив за велінням серця багато доброго, і спадковий принц Едуард, відчувши на собі тяжку долю свого двійника-обірванця, багато зрозумів, став великодушним*)

7. Творча робота «Образ ліричної героїні, яка любить читати».

1. Прослухайте аудіозапис «Вечірніх фантазій» Р. Шумана.

2. Які образи виникли у вас під час слухання музики? Які почуття викликав цей музичний твір? (*Душевний спокій, почуття прекрасного*). Яким рядкам вірша М. Цветаєвої суголосний музичний твір Шумана?

3. Прослухайте уривок фортепіанного концерту ля мінор «Пер Гюнт» Е. Гріга.

4. Чи можна, на вашу думку, скористатися цими творами як музичним супроводом для декламування вірша Марини Цветаєвої?

V. Підсумки.

Складання пам'ятки «Своєрідність вірша “Книжки в обкладинках червоних”».

**Пам'ятка «Своєрідність вірша
«Книжки в обкладинках червоних»»**

- Вірш передає думки і почуття ліричної героїні, яка захоплюється чарівним світом літератури й мистецтва.
- Сюжет розвивається як плин почуттів, спогадів, роздумів.
- Вірш побудовано на літературних та музичних асоціаціях.

VI. Домашнє завдання.

1. Опрацювати матеріали підручника (с. 220–222).

2. Виразно читати вірш «Книжки в обкладинках червоних», вивчити напам'ять (за бажанням).

Тема: Урок виразного читання. М. Цветаєва. «Книжки в обкладинках червоних»

Мета: розвивати практичні навички з техніки мовлення, з логіки читання, розширити знання про засоби емоційно-образної виразності, визначити жанрові особливості виразного читання ліричного твору;

розвивати творчу уяву, навички зв'язного мовлення, спілкування, аналізу і систематизації навчального матеріалу, уміння висловлювати свою думку та обґрунтовувати її;

виховувати повагу до літературної творчості; формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручники, дидактичний матеріал.

Тип уроку: урок виразного читання.

Люди перестають мислити, коли перестають читати. Ні про що не думає лише той, хто нічого не читає.

Д. Дідро

Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

Дидактична гра «Асоціативна хвиля».

У грі може брати участь весь клас або група. Задається тема, наприклад: «Яких правил з техніки мовлення і логіки читання ми повинні дотримуватися при виразному читанні?». Перший учасник гри називає одне з ключових слів чи словосполучень, що належать до теми, приміром, «логічна пауза», наступний учасник повинен спочатку повторити мовлене попереднім учнем, а потім назвати слово, пов'язане за змістом з уже сказаним: «непомітне дихання». Наступний повторює слова 1 і 2 учасників, додаючи своє. Новий учасник збільшує асоціативний ряд новим словом. Зрештою утворюється довгий ланцюжок, що відповідає визначеній темі.

Приклад.

Логічний (фразовий) наголос, пауза, темп, основний тон мовлення, мелодика (підвищення і зниження голосу), ритм, дихати непомітно, читати чітко, уміти читати голосніше-тихіше, вище-нижче, швидше-повільніше, уміти читати розділові знаки, використовувати логічні, фізіологічні паузи в тексті...

Той, хто помиляється або робить довгу паузу, вибуває з гри. Перемагає той, хто залишиться останнім і правильно проговорить весь утворений ланцюжок слів.

Методична допомога при організації гри: гра пройде організованіше, якщо попросити всіх учасників вийти до дошки і встати в шеренгу. Тоді той, хто помиляється чи робить довгу паузу, виходить із шеренги і сідає на своє місце, ланцюжок швидко рідіє. Крім того, можна попросити одного з учнів записувати ланцюжок, що утворився, і його завдання – першим встановити зроблену помилку; учитель може знаходитися поруч із цим учнем – це полегшить йому контроль за ситуацією. Щоб підсилити дидактичну функцію, перше слово може назвати вчитель: наприклад, складне, але важливе слово чи термін, повторюючи, п'ятикласники добре запам'ятають його; по-друге, учитель сам стає безпосереднім учасником гри.

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Робота в парах.

«Дзеркало»

Гравці розбиваються на пари, стають або сідають один навпроти одного. Перший у парі – «людина», другий – «дзеркало». «Людина» виконує вправи артикуляційної та дихальної гімнастики (див. с. 65), а «дзеркало» намагається якомога точніше повторити його рухи, «злитися» з ним. «Дзеркало» може відчутти ритм подиху «людини» і синхронізувати з нею свій подих. Через кілька хвилин учитель пропонує «дзеркалу» і «людині» помінятися ролями. Наприкінці вправи можна попросити учнів розповісти про свої відчуття в різних ролях. Яка роль була легше – «дзеркала» чи «людини»? Чому?

«Дзеркало, що спізнюється»

Гру можна ускладнити. «Людина» починає рухатися, а «дзеркало» повторює її рухи, запізнюючись на один або два такти. Цей варіант вимагає від «дзеркала» набагато більшої уваги і зібраності.

2. Робота над виразним читанням вірша «Книжки в обкладинках червоних».

1. Складіть план вірша, виділивши окремі закінчені епізоди.

1. Прощальний привіт з дитинства.
2. Як добре з книжкою вдома.
3. Разом з героями книжок.
4. Мрія про повернення в дитинство.

2. Яку інтонацію слід обрати для першої частини вірша? (Автор починає вірш спокійно, неспішно, потім напруженість зростає, щоб перетворитися на справжній шал почуттів).

3. Зверніть увагу на звертання в першій частині. Виділіть його інтонаційно.

4. Пам'ятайте, що в другій частині лаконічно зображено сценку, яку при читанні варто уявляти, тому паузи, знаки оклику, крапки мають відтворити емоції радісного дитинства.

5. Зверніть увагу на дивовижний за своєю стислістю і насиченістю діалог дівчинки з матір'ю. Попрацюйте з інтонацією: з якою інтонацією і почуттям говорить мати? (*Суворо, але спокійно*); які інтонації у дочки? (*Не стільки з проханням, скільки твердо наполегливі*); чому діалог складається з таких коротких реплік? (*Дівчинка і мама розуміють одне одного з півслова, йдеться про те, що їм обом добре відомо, ситуація повторюється неодноразово*).

6. Розгляньте синтаксис речень третьої частини. (*Це короткі односкладні речення, які лаконічно змальовують епізод літературного твору, після чого зображуються самі герої*).

7. Яку роль відіграють численні крапки? Який настрій ліричної героїні вони передають?

8. Зверніть увагу на вставне речення. Як читати, у якому темпі, з якою інтонацією слово в дужках? (*Тут передається почуття героїні, яке вона відчуває при читанні сторінок про небезпечні пригоди героїв Марка Твена*).

9. Проаналізуйте розділові знаки частини, що розповідає про принца та жебрака. (*Перше речення в епізоді має описовий характер, закінчується крапками, наступне речення, яке містить інформацію про несподіваний поворот подій, оформляється знаком оклику. Так розділові знаки в цьому реченні приходять на допомогу прислівнику «раптом», підсилюють його*).

10. Як змінюється інтонація в останніх рядках? (*Залишаючи улюблених героїв, лірична героїня вірша занурюється в свої почуття. Але потім – емоційний вибух, посилений вигуком*).

11. Визначте слова, що мають найвище емоційне навантаження. Інтонаційно виділіть їх.

12. Визначте строфу, що є кульмінацією думки автора і ліричної героїні. Оберіть спосіб зосередити увагу слухача на цих рядках.

13. Виберіть інтонацію для кожної частини вірша. (*Розповідна, таємнича, схвильована, мрійлива, радісна, дружня, впевнена тощо*).

14. Прочитайте вірш відповідно до зроблених висновків.

3. Виконання інтенсивної вправи в удосконаленні навичок виразного читання: під ритмічний відлік; з прискоренням; з переходом на незнайомий текст; у темпі скоромовки; тексту, перекритого смужками; з відривом погляду від тексту.

4. Виразне читання напам'ять.

Кожен з учнів починає з того етапу, який вважає за потрібний. Якщо читання не виходить, слід повернутися на попередній етап. Ті, хто вдома вивчив напам'ять, зможуть поновити знання і відразу перейти до останнього пункту, а хто не підготувався, зможуть освоїти до 50–70 % завдання.

V. Підсумки.

Співставлення декламування різних учнів.

VI. Домашнє завдання.

1. Завдання підручника 5 (с. 224).
2. Підготуватися до контрольної роботи.

Тема: Контрольна робота. «Льюїс Керролл. Марина Іванівна Цвєтаєва»

Мета: підбити підсумки та узагальнити знання учнів з теми «Сила творчої уяви», виявити рівень умінь і навичок учнів; розвивати зв'язне мовлення, логічне мислення; виховувати дисциплінованість, зібраність, уміння зосередитися.

Обладнання: зошит для контрольних та самостійних робіт.

Тип уроку: урок контролю і оцінювання навчальних досягнень.

Мудрим ніхто не вродився, а навчився.

Прислів'я

Хід і структура уроку

I. Оголошення теми, мети, завдань уроку.

II. Мотивація навчальної діяльності. Ознайомлення з критеріями оцінювання завдань.

III. Робота над контрольними завданнями.

Виконується за посібником «Світова література, 5 клас. Зошит для контрольних і самостійних робіт» (автор Є. Волощук).

IV. Підсумки уроку.

V. Домашнє завдання.

1. Пригадати прочитані твори сучасної дитячої літератури.

2. Уявіть зовнішність персонажа на ім'я Мумі-троль. Намалюйте його.

СУЧАСНА ЛІТЕРАТУРА. У КОЛІ ДОБРИХ ДРУЗІВ

Тема: Туве Янсон. «Капелюх Чарівника». Чарівність художнього світу твору

Мета: ознайомити учнів із життям та особливостями творчості Туве Янсон; переказувати близько до тексту зміст прочитаних розділів повісті «Капелюх чарівника»; розкрити особливості сюжету; висловлювати власні погляди щодо подій і вчинків героїв;

розвивати творчу уяву, навички зв'язного мовлення, спілкування, аналізу і систематизації навчального матеріалу, уміння висловлювати свою думку та обґрунтовувати її;

виховувати повагу до літературної творчості; формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручники, портрет Туве Янсон, дидактичний матеріал, виставка творчих робіт учнів – малюнків, якими вони уявляють зовнішність персонажа на ім'я Мумі-троль, книжки Туве Янсон, ілюстрації автора до казок про мумі-тролів, карта Мумі-дола.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Світ дітей – це пейзаж, намальований яскраво, де добро і зло невіддільні одне від одного...

Т. Янсон

Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

Літературна розминка (с. 226).

Огляд виставки творчих робіт учнів – малюнків, що зображують персонажа на ім'я Мумі-троль. Після аналізу учнівських робіт учитель демонструє книжки Туве Янсон, ілюстрації автора до казок про мумі-тролів.

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Вступне слово вчителя.

Чи відомі вам ці книжки? Сьогодні розповідь про письменницю Туве Янсон та героїв її книжок. Гадаю, що вони вам сподобаються і ті, хто ще не читав ці твори, обов'язково прочитають.

Туві Янсон народилася в Гельсінкі в 1914 р. Коли твоя мама – художник, а тато – скульптор, жити досить весело. Коли в будинку майже всю ніч грає музика, кімнати заповнені людьми... Коли будинок бабусі стоїть на величезній галявині в лісі... Тоді життя стає схожим на казку: можна знайти величезний срібний камінь, можна мати свій власний айсберг, а ще вирости і придумати мумі-тролів.

...Спочатку Туві тільки ілюструвала, як мама, чужі книжки... А потім виходить її перша книжка. Із цього моменту вир мумі-подій захоплює весь світ...

2. Робота над біографією Т. Янсон: за підручником складіть асоціативний куц «Дитинство Туве Янсон як джерело казкового світу мумі-тролів».

3. Слово вчителя про історію створення книжок про мумі-тролів.

У 1938 р. Туве Янсон написала і проілюструвала свою власну книжку – казкову повість про мумі-тролів – і, нарешті, «...відчула справжню свободу, коли сама почала виконувати обидва види роботи». Але перша книжка ще нікому не відомої письменниці побачила світ лише через три роки. Тільки-но це сталося, Т. Янсон зрозуміла, що просто не в змозі назавжди забути про мумі-тролів, до яких пройнялася щирою симпатією. І вона написала ще одну, згодом ще одну, і ще, і ще... Так з'явилося чимало надзвичайних книжок з досконалими, оригінальними малюнками.

4. Міфологічний словник.

Легенди про тролів зародилися в Скандинавії. Тролі у скандинавському фольклорі – фантастичні істоти, зазвичай ворожі людині. Вони начебто лякали людей своїми розмірами і чаклунством. За іншими повір'ями, тролі жили в замках і підземних палацах. У фольклорі тролі бувають не тільки гігантами, але й маленькими, схожими на гномів істотами, що живуть у печерах (таких тролів зазвичай називали лісовими).

У серії книжок фінської письменниці Туве Янсон з'являється, мабуть, найоригінальніший погляд на тролів: це маленькі миролюбні істоти, що живуть тихим життям. Зовні вони схожі на іграшкових людиноподібних гіпопотамів. Мумі-тролі – фантастичні істоти, ведуть цілком людський спосіб життя.

Зауважимо: не людський, а людяний спосіб життя.

5. Віртуальна подорож Мумі-долом.

1. Прочитайте статтю підручника «Літературна кухня. Хто мешкає в Долині Мумі-тролів?» (с. 229).

2. Віднайдіть втрачену інформацію опису Мумі-долу.

На вершині розгулював ... (*весняний*) вітер і на всі ... (*чотири*) сторони розорювався блакитний ... (*горизонт*). На ... (*заході*) було море, на ... (*сході*) річка, петляючи, ... (*уповзала*) в глиб Пустельних гір, на півночі простягались ... (*дрімучі ліси*), а на півдні з труби – ... (*Мумі-будинку*) клубочився димок.

6. Словесне малювання: у казці подекуди трапляється опис Мумі-долу, спираючись на карту і власну уяву опишіть, яким ви його бачите.

Долину мумі-тролів заселяють мумі-тролі, хропусі, мумрики, мурдрики, гемулі, мюмлі, чепурулі з капарулями та інші істоти, наділені рисами і людей, і тварин. У них є «обличчя», і своїми характерами, поведінкою, вчинками, звичаями і звичками ці персонажі надзвичайно схожі на людей – вони бліднуть, червоніють, вибачаються, дякують, п'ють каву і сік, танцюють, сваряться. Але мешканці долини Мумі-тролів зовсім не люди – у багатьох з них є лапи й хвіст.

Рідна домівка мумі-тролів – гостинний блакитний будиночок, який розташований у прекрасній Долині Мумі. Це той жаданий і гостинний причал, де завжди радо зустрінуть мандрівника, хоч ким би він був, де обігрують, нагодують, зрозуміють і втішать, бо там більше за скарби цінують дружбу і любов. У Мумі-будинку найбільше поважають індивідуальність і намагаються її побачити в кожному. Тут розуміють: будь-який троль, проживаючи в Мумі-будинку, повинен мати можливість узяти те, що найбільше відповідає його унікальним здібностям.

7. Засвоєння елементів теорії літератури: «Словник Мудрої Соби» (с. 227–228).

Літературний герой (або літературний персонаж) – дійова особа літературного твору.

8. Дидактична вправа «Знайди персонаж».

Світ казки Янсон незрозумілий без авторських малюнків. Її світи не існують кожен окремо. Вони доповнюють і розкривають один одного.

Знайдіть відповідність між ілюстрацією та персонажем казки «Капелюх Чарівника».

Мумі-троль

Загальний улюбленець. Зворушує своєю відкритістю, доброзичливістю, любов'ю до батьків та симпатією до друзів. Він із задоволенням, як і будь-яка дитина, віддається різноманітним пригодам, мандрівкам, прагне чогось нового, незвіданого, таємничого і чарівного. Інколи маленькому Мумі здається, що час уповільнюється, а думки стають великими-великими: це він росте. Загалом Мумі-троль хоробрий, але іноді полохливий. Легко знайомиться, чим заважає головного болю своїй мамі.

Мумі-мама

Найкраща мама у світі! Мама Мумі-троля – втілення доброти, ніжності, турботи. Завжди готова прийняти нову «порцію» друзів коханого сина.

Мумі-тато

Народився за найнезвичайнішого розташування зірок. Замолоду багато подорожував, сам збудував Мумі-будинок. Він – найвідоміший письменник у Долині Мумі та її околицях. Талановитий, постійний у своїх уподобаннях, дружбі, здатний на екстравагантні витівки, захочує все неординарне у своєму оточенні.

Нюхмурик

Це той, хто навесні будить Мумі-дол. Кожне літо проводить у Мумі-долі, а восени йде в далекі краї. Знайомий з усіма тваринами і птахами. Вірний друг Мумі-троля, невтомний шукач пригод. У ньому вирує кров романтика і поета. Любить викурити люльку і пограти на губній гармошці. Не любить таблички із заборонами, будинки і сторожа парку.

Хропусь

Зовні схожий на Мумі-троля, але, як і всі хропусі, змінює свій колір залежно від настрою. Має перуку. Любить наводити лад і проводити різноманітні збори. Дуже серйозний тип. Утім не розуміє, навіщо на світі існують сестри.

Хропся

Сестричка Хропуся. Кокетлива модниця: має шовковистий чубчик і золотий браслетик на ніжці. Любить прикраси і проводить багато часу перед люстерком. Може бути напрочуд серйозною.

Чмих (Крихітне Звірятко)

Трошки жадібний, любить скиглити. Небайдужий до всього яскравого і солодкого. Знайшов незвичайний грот (щоправда, не зовсім сам).

Гемуль

У нього величезний ніс. Ходить у сукні, яка дісталася йому від тітки. Він надокучливий, любить командувати і ніколи не визнає своїх помилок. Колекціонує поштові марки. Коли грають у схованки, завжди ховається під диваном – на більше в нього не вистачає уяви.

V. Підсумки.

Проблемне питання: чи можна знайти дорогу до Мумі-долу?

Мумі-дол – чарівна вигадана країна, але дорога в Долину мумі-тролів – країну дружби, любові, уваги до ближнього – відкрита для всіх, особливо для тих, хто мріє про тепло та душевність. Аби потрапити в гості до мумі-тролів, потрібні фантазія та доброзичливість.

VI. Домашнє завдання.

1. Опрацювати матеріали підручника (с. 226–227).
2. Завдання 1–4 (с. 229–230).
3. Прочитати перший розділ казки «Капелюх Чарівника».

Тема: Т. Янсон. «Капелюх Чарівника». Втілення ідей доброти, щирості, сімейних цінностей

Мета: переказувати близько до тексту перший розділ повісті «Капелюх Чарівника»; розкрити особливості сюжету; висловлювати власне судження щодо подій і вчинків героїв;

розвивати творчу уяву, навички зв'язного мовлення, спілкування, аналізу і систематизації навчального матеріалу, уміння висловлювати свою думку та обгрунтовувати її;

виховувати повагу до літературної творчості; формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручники, дидактичний матеріал, аудіозапис пісні «Білогриві конячки» композитора В. Шаїнського.

Тип уроку: комбінований.

Скажи мне, что есть счастье – тихая река,
пожатые лапы или мирный вечер?
Выплывть из тины, ила, тростника
морскому ветру свежему навстречу?
А что есть жизнь – мечта или волна?
Большой поток или туча грозовая?

*Вірш, який прочитав Гемуль
на честь родини Мумі-тролів*

Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

Установи відповідність між прізвищем письменника та його казкою.

Т. Янсон	«Аліса в Країні Див»
Г.К. Андерсен	«Рікі-Тікі-Таві»
Л. Керролл	«Хлопчик-зірка»
Р. Кіплінг	«Соловей»
О. Уайльд	«Казка про мертву царівну та сімох багатирів»
О. Пушкін	«Капелюх Чарівника»

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Коментоване читання першого розділу «Капелюха Чарівника».

2. Евристична бесіда за прочитаним.

1. З якими чарівними персонажами ви познайомилися в першому розділі? Опишіть їх. *(Це казкові істоти, схожі на бегемотиків, у них є чотири лапи, хвіст)*

2. Які у них звички? *(Зимова сплячка, гостинність)*

3. Розкажіть про стосунки в родині Мумі-тролів.

4. Хто такий Нюмумрик?

5. Як чарівний капелюх потрапив до мумі-тролів?

6. Як проводить час Мумі-тато? Чи сподобався йому капелюх?

7. Яке перше диво створив капелюх? Як ним скористалися в родині Мумі-тролів?

8. Якими рисами характеру наділені тролі? *(Вони допитливі, добрі, справедливі, люблять подорожувати, фантазувати, творити. Їм притаманні терпіння, доброта, ввічливість)*

9. Чим мумі-тролі схожі на людей, а чим відрізняються? *(Зимова сплячка, як у звичайних тварин; п'ють каву, читають газети, пишуть мемуари, як люди, опис місцевості відповідає географічному опису Фінляндії)*

10. Чи нагадає життя мумі-тролів дитячі роки письменниці?

11. Доведіть, що казку написала фінська письменниця. *(Тролі – казкові персонажі фольклору Скандинавії, опис природи Мумі-долу схожий на природу Скандинавії)*

3. Рольова гра «Як капелюх Чарівника з'явився в Мумі-долі?»: від імені Мумі-тата, Мумі-мами, Мумі-троля, Нюхмумрика розповісти за планом про появу капелюха.

1. Хто і коли знайшов капелюх?

2. Навіщо його забрали додому?

3. Хто приміряв капелюха і що раптом сталося?

4. Як герої надумали користуватися капелюхом?

5. Що дивного відбулося в будинку того дня?

6. Чи здогадалися мешканці, що хмаринки – дивовижне петворення, яке зробив капелюх?

4. Творча робота «У родинному колі Мумі-тролів»: складіть характеристику родини Мумі-тролів, доберіть цитати.

Характеристика	Цитати
Мумі-тато завжди галантний та вишукано чемний, він читає газети й пише мемуари.	Тато крутився перед дзеркалом, розглядав себе спереду, і ззаду, і з боків... ...подався на другий поверх писати свої Мемуари (велику книгу, в якій розповідається про бурхливу юність Мумі-тата).

Мумі-мама, як всі мами, добра, щира, гостинна і постійно клопочеться на кухні.	...Добродушно усміхнулася Мама. – Їжте більше яєць, дітоньки! Ви ж цілу зиму протрималися на самій лише глиці! – і знову зникла у кухні. Мама визирнула з кухонних дверей і замерла на порозі від подиву.
Цінується вільне внутрішнє життя.	Усі вже поснідали, випили каву і розбрелися хто куди.
Підтримується домашній затишок.	Мама саме готувала запіканку, і їй було не до дитячих пустощів.
Повага і терпіння членів родини один до одного.	– Гарно, – відказала Мама. – Ти у ньому маєш дуже мужній вигляд. – Гм, незле, але як на мене, без капелюха у тебе значно статечніший вигляд, – мовила Мама.
Численні друзі.	...Мумі-троль, Нюхмумрик та Чмих піднялися на ґанок... – Після сніданку поглянемо, що поробляють Хропусі, – запропонував Мумі-троль.
Життя дітей без турбот, сповнене веселощів.	У саду Хропусь і Нюхмумрик захопилися новою забавою. Вони спрямовували свої хмаринки назустріч одна одній і на повному лету зіштовхувалися. Хто впав першим, той програв.
Життя з пригодами, але вони не порушують заведеного порядку речей.	– Поглянь, що ми знайшли! – похвалився Мумі-троль. – Чудового чорного капелюха...

5. Висновки.

Мумі-дол – райське містечко, повне безтурботних веселощів, любові та домашнього затишку, де завжди раді гостям і терплячі до чужих примх. Атмосфера доброзичливості, толерантності, душевності та любові панує в щасливій Долині мумі-тролів: усім допомагають і нікого не залишають у біді. Будинок мумі-тролів відкритий для всіх. Мама переймається лише тим, що захочуть на десерт її нові гості. У будинку завжди повнісінько гостей. Звичайно, час від часу в будинку відбуваються неймовірні події, на нудьгу ніхто не нарікає.

6. Музичні паралелі.

1. Яку нову гру винайшли герої? Уявіть, як мумі-тролі скачуть на хмаринках? З чим хочеться порівняти хмаринки?

2. Фантазії Туве Янсон виявилися співзвучні з думками дитячого письменника С. Козлова та композитора В. Шайнського. Вони написали дитячу пісню «Білогриві конячки». Прослухайте її.

3. Який настрій створюють пісня та казка Туве Янсон?

V. Підсумки.

Розв'яжи кросворд «Капелюх Чарівника».

				1	Т	Р	О	Л	Б								
				2	М	У	М	І	-	Т	Р	О	Л	Б			
				3	В	О	Д	А									
				4	Г	Е	М	У	Л	Б							
	5	Х	Р	О	П	С	Я										
6	З	А	П	І	К	А	Н	К	А								
				7	Р	О	С	Л	И	Н	И						
				8	Х	О	В	А	Н	К	И						
				9	Н	Ю	Х	М	У	М	Р	И	К				

1. Скандинавський міфологічний персонаж – прототип героїв Мумі-долу.
2. Ім'я головного героя казки «Капелюх Чарівника».
3. На що перетворився пісок у чарівному капелюсі?
4. Герой казки, який має величезний ніс, ходить у сукні, що дісталася йому від тітки.
5. Сестричка Хропуся.
6. Що Мумі-мама готувала, коли з'явилися дивовижні хмаринки?
7. Що колекціонував Гемуль?
8. У яку гру грав Мумі-троль з друзями під час дощу?
9. Герой, який має у власності губну гармошку.

VI. Домашнє завдання.

1. Завдання 1–2 (с. 242).
2. Прочитати другий розділ казки «Капелюх Чарівника».

Тема: Т. Янсон. «Капелюх Чарівника». Персонажі казки, втілення в них ідей доброти, щирості

Мета: переказувати близько до тексту другий розділ повісті «Капелюх Чарівника»; розкрити особливості сюжету; висловлювати власне судження щодо подій і вчинків героїв;

розвивати творчу уяву, навички зв'язного мовлення, спілкування, аналізу і систематизації навчального матеріалу, уміння висловлювати свою думку та обґрунтовувати її;

виховувати повагу до літературної творчості; формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручники, дидактичний матеріал, фрагмент мультфільму «Мумі-тролі. Капелюх Чарівника», частина друга «Літо в Мумі-долі» (1983 р., режисер А. Аляшев).

Тип уроку: комбінований.

Вигаданий світ моїх мумі-тролів – це світ, за яким у глибині душі, либонь, сумує чи не кожний з нас.

Т. Янсон

Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

Бліцтест.

1. Що роблять мумі-тролі взимку?

а) грають у сніжки; б) катаються на лижах; в) сплять; г) будують фортеці.

2. Який птах повідомив мумі-тролів, що прийшла весна?

а) грак; б) зозуля; в) жайворонок; г) шпак.

3. На якому музичному інструменті грав Нюхмумрик?

а) гітарі; б) губній гармошці; в) сопілці; г) гусях.

4. Де мумі-тролі знайшли капелюх Чарівника?

а) на горі; б) на річці; в) у лузі; г) у полі.

5. Для чого пристосували капелюх?

а) як головний убір; б) як пташине гніздо; в) як човник, що пустили по річці; г) як кошик для паперу.

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Коментоване читання другого розділу «Капелюха Чарівника».

2. Евристична бесіда за прочитаним.

1. У яку гру вирішили зіграти друзі Мумі-троля під час дощу? Про які сімейні традиції Мумі-тролів ми дізнаємося?

2. Як Мумі-троль потрапив до капелюха? Чому така схованка йому здалася напрочуд вдалою?

3. Як змінився Мумі-троль, сидючи під капелюхом?

4. У чому виявився комізм ситуації, коли Мумі-троль вирішив показатися товаришам?

5. Чому Мумі-троль вирішив, що це нова гра? Коли гра вже не веселить героя?

6. Хто впізнав Мумі-троля в новому вигляді? Чому, на вашу думку, тільки мама його впізнала?

7. Хто такий Мурашиний Лев? Чому друзі вирішили випробувати силу чарівного капелюха на ньому?

8. До яких хитрощів довелося вдатися, щоб упіймати лютого Мурашиного Лева?

9. Що очікували товариші від небезпечного експерименту? Як готувалися до невідомого перетворення? Як поведуться друзі під час експерименту?

10. Які дива робив капелюх? Яким став Мурашиний Лев? Що сталося зі словником? піском?

11. Чому Гемуль не поділяв радощів друзів з приводу перемін Мурашиного Лева?

12. Яке рішення приймають Мумі-тато і Мумі-мама, коли довідалися про вигівки дітей? Про що шкодує Мумі-троль, коли позбулися капелюха?

3. Впізнай героя за описом.

1. Часто бродив один вночі, мав губну гармошку, носив старий зелений капелюх і старий костюм, мав котячі очі, які бачать у темряві. (*Нюхмурик*) 2. Розумний, обережний, буркотливий, колекціонує поштові марки і рослини, без волосся, носить плаття, яке дісталося йому в спадок від тітки. (*Гемуль*) 3. Любить готувати млинці, вранці варить каву, впізнала сина в образі потвори. (*Мумі-мама*) 4. Любить читати газети, пише мемуари, в дитинстві був обдарованою дитиною, яку не розуміли, часто повторює фразу: «Клянуса своїм хвостом!» (*Мумі-тато*) 5. Найдовше перебуває в зимовій сплячці, страшенно боїться грози, перший знайшов печеру. (*Сніфф*) 6. Змінює свій колір залежно від настрою. (*Хропся*) 7. Лютий звір, який, обертаючись, як пропелер, може вкрутитися в пісок, перетворився на їжачка. (*Мурашиний Лев*) 8. Загальний улюбленець, з маленьким зграбним хвостиком, гарними добрими очима. (*Мумі-троль*) 9. Друг Мумі-троля, який запропонував гнати короля Каліфорнії за образи Мумі-троля. (*Чмих*) 10. Завжди прилітає додому верхи на чорній пантері, колекціонує рубіни, загубив чарівного капелюха. (*Чарівник*)

4. Мистецьке відлуння.

1. Переглянути уривок з мультфільму «Мумі-тролі. Капелюх Чарівника», частина друга «Літо в Мумі-долі» (1983 р., режисер А. Аляшев).

2. Чим відрізняється зовнішність мумі-тролів у мультфільмі від зовнішності мумі-тролів, яких малювала Т. Янсон?

3. Які приклади підтверджують думку про щасливе дитинство в Мумі-долі?

5. Мозковий штурм «Світ дитинства в казці».

6. Робота з текстом. Складіть цитатний ланцюжок, за яким розкажіть про цінності дитинства країни мумі-тролів.

1. У саду Хропуть і Нюхмумрик захопилися новою забавою. Вони спрямовували свої хмаринки назустріч один одному і на повному лету зіштовхувалися. Хто впав першим, той програв.

2. Одного тихого теплого дня, коли над Долиною Мумі-тролів сіявся літній дощик, друзі вирішили погратися у хованки вдома.

3. Мумі-троль... подумав собі, що то, напевно, нова гра, і радісно засміявся: «Я – Король із Каліфорнії!».

4. – Він тут! – зашепотів Хропуть. – Та як його заманити до слоїка? – Дай-но я спробую, – так само пошепки відповів Мумі-троль.

Трохи віддалік він прикопав слоїк у пісок горловиною догори і голосно крикнув:

– Слабаки ті мурашині леви!

5. Женіть його! Женіть у шюю того потворного короля, який ображає нашого Мумі-троля.

6. Настав час провести експеримент і подивитися, чи й Мурашиний Лев змінить свою подобу в капелюсі. Експериментів без ризику не буває! Кидайте його до капелюха!

7. Кілька секунд панувала мертва тиша. Враз її порушив регіт Нюхмумрика, не встиг він відхекатися, як за ним й інші лягли покотом від сміху; вони галасували, штурхали один одного під боки, і радості їхній не було меж.

8. Та чари ще не закінчилися. З крисів капелюха закапотіло, потім задзюркотіло, і враз потоки води потекли на килимок; чужомовним словам довелось рятуватися, дряпаючись на стіни.

9. – Ходи, я тебе пригорну! – розпростерла обійми Мумі-мама. – Свого рідного маленького Мумі-троля я впізнаю завжди!

V. Підсумки.

Хвилина фантазії.

1. Пофантазуйте, на що перетворюються монетка, щітка для одягу, дзеркальце, коли потрапляють у капелюх Чарівника.

2. В які ігри можна було б зіграти з новими предметами?

VI. Домашнє завдання.

1. Прочитати п'ятий розділ казки «Капелюх Чарівника».

2. Завдання 3–4 (с. 342).

Тема: Т. Янсон. «Капелюх Чарівника». Чарівність світу мумі-тролів

Мета: переказувати близько до тексту п'ятий розділ повісті «Капелюх Чарівника»; розкрити особливості сюжету; висловлювати власне судження щодо подій і вчинків героїв;

вдосконалювати навички написання творчих переказів; збагачувати словниковий запас учнів;

розвивати творчу уяву, навички зв'язного мовлення, спілкування, аналізу і систематизації навчального матеріалу, уміння висловлювати свою думку та обгрунтовувати її;

виховувати повагу до літературної творчості; формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручники, дидактичний матеріал.

Тип уроку: комбінований.

Як можна пересвідчитися, чи Чарівник існує насправді?

Т. Янсон

Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

Назвіть імена героїв твору. Як характеризують їх ці висловлювання?

1. Клянуся своїм хвостом! Клянуся своїм хвостом! (*Мумі-тато*)
2. Я – Король із Каліфорнії! (*Мумі-троль*) 3. Він найліпший Мумі-троль у світі, і ми його страшенно любимо! (*Хропся*) 4. Женить у шию того потворного короля, який ображає нашого Мумі-троля! (*Чмих*)
5. Свого рідного маленького Мумі-троля я впізнаю завжди! (*Мумі-мама*) 6. Хто тут сказав «слабак?» (*Мурашиний Лев*) 7. Я навіть не наважуюся думати, що станеться, коли він вирветься на волю! (*Хропуть*) 8. Збагнути не можу, чому ви стільки галасу здіймаєте з приводу речей звичайних і очевидних! (*Гемуль*) 9. Це не байка. Усе розказане – правда. (*Нюхмумрик*)

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Коментоване читання п'ятого розділу «Капелюха Чарівника».

2. Евристична бесіда за прочитаним.

1. Яку дитячу забаву зображено в розділі? Чи розповідали ви самі страшні історії на ніч?

2. Від кого почув Нюхмумрик страшну історію про Чарівника?

3. Яким зображено дім Чарівника?

4. Яка тварина супроводжує його?

5. Що колекціонує Чарівник? Якої коштовності не вистачає в його колекції?

6. Яку таємницю розкриває Нюхмумрик друзям?

7. Чому діти стривожилися?

3. Творча робота в групах «Історія Чарівника».

1. Уважно перечитайте текст. Визначте найважливіші фрагменти переказу: гора, дім Чарівника, Чарівник, пантера, скарби, королівський рубін.

2. На папірцях різного кольору запишіть ключові слова для опису обраних фрагментів переказу (гора – синій колір, дім Ча-

рівника – жовтий, опис чарівника – фіолетовий, пантера – чорний, скарби – червоний, королівський рубін – бордовий).

3. Після завершення роботи на дошці вивішуються папірці від кожної з груп, порівнюються на предмет кількості обраних фрагментів, обговорюються обрані ключові слова, які можна використати для опису.

Гора	На краю світу, височенна, паморочиться в голові, чорна як сажа, гладенька мов шовк, бездонне провалля, хмари стеляться.
Дім Чарівника	На самому вершечку гори. Немає ні вікон, ні дверей, немає даху.
Чарівник	Літає, може обернутися на будь-кого, просотатися під землю чи опуститися на морське дно, очі червоно виблискують у темряві. Ночами літає світом і збирає рубіни.
Пантера	Чорна, вміє літати.
Скарби	Приховані скарби, рубінів не злічити, світяться, наче очі диких звірів, хмари, фарбують у криваво-червоний колір.
Королівський рубін	Завбільшки, як голова чорної пантери, палахкотить, немов живе полум'я.

4. «Дива капелюха Чарівника». Визнач, на що перетворилися предмети після того, як вони були в капелюсі Чарівника, з'єднай їх стрілками.

Ячна шкаралупа	дивна смішна тваринка
Мумі-троль	крихітний їжачок
Мурашиний Лев	хмаринки
Пісок	зів'яле листя
Сторінки словника	чужомовна комашня
Чужомовні слова	вода

5. Робота над планом переказу з творчим завданням «Історія Чарівника»: творче завдання – доповніть текст описом чарівного капелюха.

1. Гора на краю світу.
2. Дивний дім.
3. Чарівник та його звички.
4. Скарби Чарівника.
5. Коли Чарівник стане щасливим?
6. Усні перекази учнів з творчим завданням, їх редагування.

V. Підсумки.

Письмовий переказ з творчим завданням «Історія Чарівника».

VI. Домашнє завдання.

1. Завдання 6 (с. 242).
2. Завдання 8 «Пофантазуйте!» (с. 242).

3. Прочитати інші твори Т. Янсон, скориставшись порадами «Літературного навігатора» (с. 242–244).

Тема: Урок розвитку зв'язного мовлення. Контрольний твір

Мета: розвивати навички зв'язного мовлення, спілкування, аналізу і систематизації навчального матеріалу, уміння висловлювати свою думку та обґрунтовувати її;

виховувати уважного читача, що вміє передавати прочитане та власну думку щодо прочитаного; формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручники, дидактичний матеріал.

Тип уроку: урок розвитку зв'язного мовлення.

Як досягти успіху учням? – Доганяти тих, хто попереду, і не чекати на тих, хто позаду.

Аристотель

Хід і структура уроку

- I. Оголошення теми, мети, завдань уроку.*
- II. Мотивація навчальної діяльності. Ознайомлення з критеріями оцінювання твору.*
- III. Робота над контрольним твором.*
- IV. Підсумки уроку.*
- V. Домашнє завдання.*

Тема: Роальд Дал. «Чарлі і шоколадна фабрика»

Мета: ознайомити учнів із життям та особливостями творчості Роальда Дала; особливостями сюжету повісті «Чарлі і шоколадна фабрика»; виразно читати (зокрема в «ролях», коментоване читання) і емоційно сприймати уривки повісті; дати оцінку моральним якостям, вчинкам персонажів повісті; розвивати творчу уяву, навички зв'язного мовлення, спілкування, аналізу і систематизації навчального матеріалу, уміння висловлювати свою думку та обґрунтовувати її;

виховувати повагу до літературної творчості; формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручники, портрет Р. Дала, дидактичний матеріал.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Я пишу тільки про те, що захоплює дух чи смішить. Діти знають, що я на їхньому боці.

Роальд Дал

Хід і структура уроку

- I. Організаційний момент.*
- II. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.*
- III. Актуалізація опорних знань.*

Актуалізація суб'єктивного досвіду учнів: назвіть улюблені солодощі літературних героїв книжок, які ви прочитали.

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Слово вчителя. «Шпигун, який псував цукерки».

Приготуйтеся до шоколадного смаку пригод: ми починаємо знайомство з повістю Роальда Дала «Чарлі і шоколадна фабрика».

Роальд Дал народився 13 вересня 1916 р. в Уельсі, у містечку Лландафф, у сім'ї вихідців з Норвегії, ім'я йому дали на честь знаменитого норвежця Амундсена. У 1920 р. його семирічна сестра Астрід померла від апендициту, а за кілька тижнів від пневмонії помер і батько. Смерть рідних людей наклала відбиток на все життя Дала. Мати дуже любила сина, але не виказувала своїх почуттів. У численних школах він усвідомив, наскільки ворожий до дітей світ дорослих. Мати пообіцяла чоловікові дати хлопчикові англійську освіту, хоча взагалі говорили вдома норвезькою. Учився Дал погано, але захоплювався фотографією, багато читав і завдяки високому зросту 197 см був капітаном шкільної футбольної команди.

В університет Дал не вступав. Кілька років він працював у компанії «Шелл», а наприкінці 1930-х як співробітник компанії жив на острові Танганьїка в окремому будинку з кухарем, слугами, двома товаришами по службі та отруйними зміями і левами по сусідству. З початком Другої світової війни пішов служити в повітряні війська, став льотчиком, та одного разу вночі в пустелі зазнав катастрофи. Проте незважаючи на важкі травми голови, ніг і хребта, вибрався з палаючого літака. Після госпіталю повернувся на фронт. Роальд збив ще кілька німецьких винищувачів, але поранення давалося взнаки і невдовзі він став військово-повітряним аташе в Нью-Йорку і одночасно працював на британську розвідку.

Дал був прекрасним оповідачем. Якось знайомий письменник, почувши його військові історії, порадив надіслати їх у газету. Так усе й розпочалося. Роальд Дал написав загалом 17 дитячих книжок. Найвідоміші – «Джеймс і гігантський персик»; «Чарлі і шоколадна фабрика»; «Чарлі і великий скляний ліфт»; «Жахливий крокодил», «Приголомшливий містер Лис».

Більшу частину творів Дал написав у своїй хижі, яку він називав своїм «гніздечком». У кабінеті досі знаходяться предмети, що милували око письменника під час роботи: велика куля, згорнута з обгортки від цукерки, улюблене зігнуте крісло і жовті блокноти в лінійку, які привозили із США. Дивно, але в кабінеті немає письмового столу – Дал завжди писав олівцем, поклавши блокнот на коліна і підклавши під нього стосик картону.

2. Робота над біографією Роальда Дала: за підручником підготувати план презентації письменника (с. 244–246).

1. Важке дитинство.
2. Робота в нафтовій компанії.
3. Участь у бойових діях Другої світової війни.
4. Дипломатична місія.
5. Письменницька діяльність.

3. Слово вчителя про історію створення повісті «Чарлі і шоколадна фабрика».

Казка Дала народилася з дитячих вражень письменника. У Рептоні, де він вчився, знаходилася знаменита шоколадна фабрика «Кедбері», і звідти до школи часто приносили на дегустацію коробки нових цукерок. «Час від часу кожен хлопчик нашої школи отримував просту сіру картонну коробку, – пише Дал в автобіографічній повісті “Хлопчик”. – Хочете вірте, хочете ні, це був подарунок від великої шоколадної фабрики “Кедбері”. Усередині коробки лежали дванадцять плиток, всі різної форми, з різними начинками і всі з номерами від 1 до 12. Одинадцять шоколадок були новими винаходами фабрики. Дванадцята, добре нам відома, була “контрольною”». Роальд та інші хлопчики дегустували їх, причому ставилися до цього відповідально. Письменник згадує, що саме в той час він став сприймати шоколад як щось складне, як результат лабораторних досліджень і часто мріяв про роботу в кондитерській лабораторії, уявляв, як він створює новий, небачений досі, сорт шоколаду, щоб його похвалив сам містер Кедбері – далекий прототип Віллі Вонки. «Це були солодкі мрії, чудові фантазії, і я не сумніваюся, що пізніше, тридцять п’ять років потому, коли я роздумував над сюжетом моєї другої книжки для дітей, я згадав ті маленькі картонні коробки та шоколадки-новинки всередині них і почав писати книжку під назвою “Чарлі і шоколадна фабрика”».

4. Коментоване читання розділів 1–12.

5. Евристична бесіда за прочитаним.

1. Хто такий Чарлі Бакет?
2. Яка у Чарлі родина? Чому велика родина жила в злиднях?
3. Чого найбільше хотілося Чарлі?
4. Що робив Чарлі ввечерами в кімнаті бабусь та дідусів?
5. Чому Віллі Вонку вважають чарівником шоколадної справи? Які дивовижні солодощі він винайшов?

6. Який палац збудував Віллі Вонка для індійського принца?
7. Чому фабрика Вонки стала незвичайною?
8. Яку акцію оголосив Віллі Вонка для любителів солодоців?

Що мало стати винагородою власникам золотих квитків?

9. Хто були перші щасливчики акції шоколадного чарівника?
10. Як Чарлі і його дідусь Джо намагалися отримати заповітний квиток?

11. Чому родина Бакетів почала голодувати? Як Чарлі переносив нові злидні?

12. Яке диво трапилося із Чарлі? Як він виграв золотий квиток?

6. Творча робота в групах «П'ять щасливчиків». Підготуйте розповідь про одного зі щасливих власників золотих білетів на фабрику Віллі Вонки. Складіть коротку характеристику для опорної схеми.

Август Глуп

На фотографії був зображений дев'ятирічний хлопчик такої неймовірної товщини, що здавалося, його накачали величезним насосом. Він був у суцільних жирних складках, а обличчя нагадувало величезну кулю з тіста. А з цієї кулі дивилися на світ малюсінькі оченята-намистинки.

Він з'їдає в день стільки шоколаду, що не знайти квиток було б для нього просто неймовірно. Їжа – його хобі. Більше він нічим не цікавиться.

Верука Солт

Моя маленька все більше засмучувалася і, коли я приходив додому, щоразу починала кричати: «Де мій золотий квиток? Хочу золотий квиток!» Вона годинами валялася на підлозі, дригала ногами і верещала.

Я поїхав у місто і почав скуповувати всі шоколадки містера Вонки, які тільки мені траплялися. Я, мабуть, купив тисячі плиток, сотні тисяч. Потім я велів загрузити шоколад на вантажівки і відправити до мене на фабрику. На моїй фабриці... працює близько ста жінок, вони луцять горіхи, перед тим як посолити їх і обсмажити. Цим-то жінкам я і сказав: «О'кей, дівчата, з цієї хвилини кінчайте луцтити горіхи і починайте знімати обгортки з шоколадок». І вони взялися за справу. Кожна працівниця моєї фабрики з ранку до вечора тільки цим і займалася.

Віолетта Б'юргард

Я постійно жую гумку! Але коли я почула про цю затію з золотими квитками містера Вонки, я кинула жуйку і перейшла на шоколадки в надії на удачу. Зараз, зрозуміло, я знову жую гумку. Я її просто обожаю, жити без неї не можу. Я жую весь день і роблю перерву тільки на час їжі. Тоді я виймаю гумку з рота і приклеюю її за вухом. Так вона краще зберігається. Моя мама каже, жувати гумку нежіночно – це не личить справжній леді, вона бачити не може, як

мої щелепи постійно ходять вгору-вниз. Але я з нею не згодна, та й хто вона така, щоб критикувати мене!

Вам буде цікаво дізнатися, що ось цю жуйку я жую вже три місяці. Це рекорд.

Майк Тіві

Дев'ятирічний володар золотого квитка сидів перед величезним телевизором і, ні на хвилину не відриваючись від екрану, дивився фільм, в якому одна шайка гангстерів розстрілювала з кулеметів іншу зграю гангстерів. Сам Майк Тіві був обвішаний не менше ніж вісімнадцятьма пістолетами різного калібру. Час від часу він схоплювався зі стільця і стріляв.

Я дивлюся бойовики щодня! Я дивлюся всі фільми, навіть всяку погань, де немає стрільби. Найбільше я люблю фільми про гангстерів. Вони найкращі, ці гангстери, особливо коли починають палити з пістолетів або гамселити один одного палицями! Кошмар! Чорт забирай, я б все віддав, щоб опинитися на їхньому місці. Ось це справжнє життя! Жаж!

Чарлі Бакет

Але більш за все на світі йому хотілося... шоколаду. Щоранку по дорозі в школу Чарлі зупинявся біля вітрин і, притулившись носом до скла, дивився на гори шоколаду, а у самого слинки текли. Тільки раз на рік, у свій день народження, Чарлі Бакету вдавалося покуштувати шоколаду. Цілий рік вся сім'я збирала гроші, і, коли наступав щасливий день, Чарлі отримував у подарунок маленьку плитку шоколаду.

— Дивись, мамо! Дивись! Останній золотий квиток! Він мій! Я знайшов на вулиці гроші і купив дві шоколадки, і в другій виявився золотий квиток! Навколо мене зібралася юрба, всі хотіли подивитися! Мене виручив продавець! Я всю дорогу біг!

V. Підсумки.

Словесне малювання «Яким я уявляю шоколадний палац?»: яким ви уявляєте шоколадний палац? Доповніть його опис розповіддю про інші дивовижні солодощі, які винайшов Віллі Вонка.

Принц Пондішері написав чарівнику шоколаду Віллі Вонку листа, в якому запрошував його приїхати до Індії і побудувати для

нього величезний шоколадний палац. Віллі Вонка погодився і збудував такий палац! Сто кімнат, і всі зі світлого і темного шоколаду. Цеглини шоколадні, і цемент, що скріплював їх, шоколадний, і вікна шоколадні, стіни і стелі теж із шоколаду, так само як і килими, картини, меблі. А варто було повернути кран у ванній, і звідти лився гарячий шоколад.

Містер Віллі Вонка робить зефір, який пахне фіалкою, і дивовижні карамельки, які кожні десять секунд міняють колір, а ще маленькі цукерки, які просто тануть у роті. Він уміє робити жуйку, яка ніколи не втрачає смаку, і цукрові кульки, які можна надути до величезних розмірів, а потім проткнути шпилькою і з'їсти. Але головний секрет містера Вонки – чудові, голубі в цяточку, пташині яєчка. Коли кладеш таке яєчко в рот, воно стає дедалі менше і врешті-решт тане, але на кінчику язика залишається крихітне рожеве пташеня.

VI. Домашнє завдання.

1. Опрацювати матеріали підручника (с. 245–246).
2. Прочитати розділи 13–27.
3. Підготувати ілюстрації до екскурсії шоколадною фабрикою.

Тема: Р. Дал. «Чарлі і шоколадна фабрика». Цікаві пригоди на казковій шоколадній фабриці містера Вонки

Мета: ознайомити з особливостями сюжету повісті «Чарлі і шоколадна фабрика»; виразно читати (зокрема «в ролях», коментоване читання) та емоційно сприймати уривки повісті; дати оцінку моральним якостям, вчинкам персонажів повісті;

розвивати творчу уяву, навички зв'язного мовлення, спілкування, аналізу і систематизації навчального матеріалу, уміння висловлювати свою думку та обґрунтовувати її;

виховувати повагу до літературної творчості; формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручники, дидактичний матеріал, фрагмент фільму «Чарлі і шоколадна фабрика» (режисер Т. Бертон, 2005 р., США).

Тип уроку: комбінований.

Компанія «Шоколадна фабрика Віллі Вонки» посідає 15 місце в списку найбагатших вигаданих компаній, її статки оцінюють у 21 мільярд доларів.

Журнал «Forbes»

Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

Впізнай героя за висловлюванням.

1. До того як я почала жувати на світовий рекорд, я зазвичай раз на день міняла жуйку і робила це в ліфті, коли поверталася зі школи.

(Віолетта Б'юргард) 2. Гей ви, дурні, невже не бачите, що я дивлюся телевізор? Не заважайте! *(Майк Тіві)* 3. Казка! Ех, сюди б відро... *(Август Глуп)* 4. Де мій золотий квиток? Хочу золотого квитка! *(Верука Солт)* 5. Це хахливо! Я розорюся! Довкола лише шпигуни! Мені доведеться закрити фабрику! *(Віллі Вонка)* 6. Май на увазі, надія на те, що шоколадка та сама, дуже мала. Розумієш? *(Дідусь Джо)* 7. Останній золотий квиток! Він мій! *(Чарлі)* 8. Слово «повинен» тут не підходить. *(Містер Бакет)*

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Коментоване читання розділів 13–27.

2. Евристична бесіда за прочитаним.

1. Яке враження справив Віллі Вонка на присутніх на церемонії?

2. Як розпочалася екскурсія? Які аромати вразили екскурсантів?

3. Що побачили діти та їхні батьки в шоколадному цеху?

4. Хто такі умпа-лумпи? Як вони опинилися на фабриці Віллі Вонки? *(Умпа-лумпи – маленькі чоловічки, зростом не вище коліна, які працюють на фабриці. Містер Вонка привіз їх з якоїсь країни Умпландії, де вони жили в будиночках на деревах, у надзвичайно важких умовах, переслідувані хижакками, змушені харчуватися огидними зеленими гусеницями, у той час як їхня улюблена їжа – какао-боби, які вони тепер отримують в необмеженій кількості на фабриці Вонки)*

5. Яка пригода сталася з Августом Глупом? Про що йшлося в пісні, яку співали умпа-лумпи після розставання з Августом? Чи заслужив хлопчик таке покарання? *(У шоколадному цеху компанія втрачає Глупа: не звертаючи уваги на застереження містера Вонки, він жадібно п'є шоколад, нахилившись з берега, зісковзує в річку і ледь не тоне, але його зтягує в одну зі скляних труб, по яких шоколад розподіляється по всій фабриці)*

6. Які враження отримали екскурсанти від подорожі шоколадною рікою? Про які незвичні солодощі вони дізналися?

7. Якими солодкими винаходами пишається Віллі Вонка? Хотіли б ви скуштувати вічні льодяники та волохаті іриски?

8. Яку жуйку презентував господар екскурсантам?

9. Що сталося з Віолеттою Б'юргард, коли вона без дозволу почала жувати експериментальну жуйку? *(Віолетта, незважаючи на застережливі крики кондитера, бере експериментальну жуйку-обід і починає жувати її. На жаль, жуйка ще недоопрацьована, і десертна частина жуйки, чорничний пиріг з вершками, викликає побічний ефект: Віолетта роздувається і стає схожою на величезну ягоду чорниці. Умпа-лумпи викочують її в інший цех, щоб там віджати з неї чорничний сік)*

10. Яку пісню заспівали їй умпа-лумпи? Яке явище висміює автор в образі Віолетти Б'юргард?

11. На які дива натрапила екскурсія в диво-коридорі?

12. Хто працював у Віллі Вонки в горіховому цеху?

13. Як білки реагували на бажання Веруки Солт привласнити одну з них? За що отримала покарання Верука? *(Верука Солт починає вимагати, щоб їй негайно купили одну з учених білок, але це неможливо – містер Вонка не продає своїх білок. Верука, незважаючи на заборону Вонки, намагається власноруч зловити одну з білок, і це закінчується для неї погано: білки навалюються на неї і скидають у сміттєпровід, а потім зіштовхують у сміттєпровід і батьків Веруки)*

14. Які дивовижі фабрики відкрилися відвідувачам з висоти великого скляного ліфтолета? Чим ліфтолет відрізнявся від звичайного ліфта?

15. Що таке Телевізійний Шоколад?

16. Як змінилася зовнішність Майка Тіві після того, як він опинився в чарівному телевізорі? Яких дітей висміюють умпа-лумпи в своїй пісні? *(Майк Тіві мріє стати першою у світі людиною, яку показуватимуть по шоколадному телебаченню. Він стає під передавальну телешоколадную камеру, здійснює подорож і опиняється на телеекрані. Майк живий і здоровий, проте під час подорожі зменшився, його зріст – не більше дюйма, і він бігає по долоні своєї матері. Щоб повернути хлопчикові нормальні розміри, Майка доводиться відрядити в цех випробувань жувальної гумки для розтягування на спеціальному верстаті)*

3. Словесне малювання.

1. Знайдіть цитати, які характеризують умпа-лумпів.

2. Намалюйте, яким ви їх уявляєте.

1. Та вони не вище мого коліна! 2. Яке в них смішне довге волосся! 3. Маленькі чоловічки, не більші за дитячу ляльку середнього розміру, залишили свої справи і здивовано дивилися на незнайомців.

4. Один з них показав рукою на дітей, пошепки щось сказав іншим чотирьом, і всі п'ятеро весело розреготалися. 5. Всі ночі безперервно їм снилися боби какао, а вдень вони без перестану говорили про них.

6. Умпа-лумпи – чудові робітники. 7. Вони люблять танцювати і співати і без кінця складають нові пісні. 8. Умпа-лумпи – пустотливий народ і люблять жарти. 9. На них зараз такий самий одяг, який вони носили, коли жили в джунглях. Їм так подобається.

4. Віртуальна екскурсія «Шоколадна фабрика Віллі Вонки». За малюнками учнів складіть план фабрики, розкажіть про дива, які можна побачити в кожному цеху.

Фабрика Віллі Вонки велика, розташована як на поверхні, так і під землею. На фабриці є безліч цехів, лабораторій, складів.

Про деякі в повісті розповідається докладно, а про деякі можна дізнатися лише з назви, тому потрібно пофантазувати.

Шоколадний цех

Це долина, де все їстівне і солодке: трава, кущі, дерева. Долиною протікає річка з рідкого шоколаду вищої якості, який перемішується і збивається за допомогою водоспаду.

Цех винаходів

Це дослідницька лабораторія і експериментальне виробництво – улюблене дітище містера Вонки. Тут розробляються нові солодощі: вічні льодяники, які можна смоктати рік і більше, і вони не зникнуть, волохаті іриски, від яких починає рости густе волосся на голові, вуса і борода, жуйка-обід, під час жування якої людина відчуває, що вона їсть обід з трьох страв, при цьому навіть наїдається, так, ніби дійсно з'їла обід.

Цех усміхнених цукерок

Цех, де готуються квадратні цукерки з живими усмішками на всі боки.

Горіховий цех

У цьому цеху навчені білки сортують горіхи: хороші йдуть у виробництво, погані – у сміттєпровід.

Телешоколадний цех

У телешоколадний цех потрапляють за допомогою великого скляного ліфтолета, який за своєю суттю є не ліфтом, а літальним апаратом, здатним вільно переміщатися в будь-якому напрямку. У цьому цеху відбуваються випробування останнього винаходу Вонки – телевізійного шоколаду. Вонка розробив спосіб передачі шоколаду на відстань, подібно до того, як передаються на відстань телевізійні сигнали. Переданий таким чином шоколад приймається звичайним телевізором, його можна взяти з екрана і з'їсти. У процесі передачі шоколад сильно зменшується в розмірах, тому, щоб отримати плитку звичайних розмірів, шоколадна плитка, що передається, повинна бути величезних розмірів.

Льодяникова шахта глибиною 10 000 футів (тобто глибиною понад 3 км)...

Вершково-шоколадна ковзанка...

Лимонадний басейн...

Ферма корів, які дають шоколадне молоко...

Цех шипучих підйомних напоїв...

5. Мистецьке відлуння.

1. Перегляньте фрагмент фільму «Чарлі і шоколадна фабрика» (режисер Т. Бертон, 2005 р., США).

2. Під час зйомок фільму було використано майже 207 тисяч галонів¹ бутафорського шоколаду для шоколадної річки, для створення шоколадного водоспаду задіяно 38 тисяч 500 галонів. Головним спонсором картини стала шоколадна корпорація Nestle, що надала для зйомок приблизно 1850 плиток справжнього шоколаду. Водночас було виготовлено 110 тисяч плиток бутафорського шоколаду, загорнутого в оригінальну упаковку Nestle. Льодяники на деревах, гігантські плантації рожевого цукрового очерету і м'ятні цукерки є справжніми кондитерськими виробами. Чи вдалося режисеру створити в фільмі настрої свята і шоколадного дива?

3. Порівняйте свої уявлення про чарівну шоколадну фабрику з баченням режисера.

V. Підсумки.

Творча робота «Репортаж по пригоди на шоколадній фабриці».

Серед різновидів репортажу надзвичайно цікавим, багатограним і відповідальним є репортаж-включення. У ньому ви стаєте актором, перевтілюючись у героя. І хоча журналіст повинен прагнути об'єктивно висвітлювати події, сила репортажу-включення – в особистій причетності журналіста до цієї події, у його власній оцінці, тому що вона базується на своїх почуттях і досвіді.

Тоді читач (глядач) стає не тільки свідком, а й учасником подій, начебто бачить їх ізсередини.

Ваша задача – перевтілитися в Чарлі і від його імені розповісти (тобто зробити репортаж) про пригоди на шоколадній фабриці.

Правила написання репортажу, які склали самі журналісти

Правило кількості	Зробіть свій репортаж настільки інформаційним, наскільки потрібно. Не перевантажуйте його інформацією, якщо в цьому немає потреби.
Правило якості	Намагайтеся, щоб ваш текст був тільки правдивим, не кажіть про те, чого не знаєте.
Правило адресації	Розповідайте по темі і не пишть те, що для теми не важливе.
Правило засобу	Будуйте репортаж логічно, уникайте неточних виразів та двозначних висловлювань, небажаних повторень. Промовляйте чітко, зрозуміло й дещо емоційно.

VI. Домашнє завдання.

1. Прочитати розділи 28–30 повісті.
2. Завдання підручника 2, 3 (с. 246).

¹ Галон – одиниця об'єму та місткості. У США галон рідини – 3,785 літра.

Тема: Р. Дал. «Чарлі і шоколадна фабрика». Доброта і щирість головного героя

Мета: ознайомити з особливостями сюжету повісті «Чарлі і шоколадна фабрика»; виразно читати (зокрема «в ролях», коментоване читання) та емоційно сприймати уривки повісті; дати оцінку моральним якостям, вчинкам персонажів повісті;

розвивати творчу уяву, навички зв'язного мовлення, спілкування, аналізу і систематизації навчального матеріалу, уміння висловлювати свою думку та обґрунтовувати її;

виховувати повагу до літературної творчості; формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручники, дидактичний матеріал.

Тип уроку: комбінований.

На світі немає нічого неможливого!

Р. Дал

Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфу уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

Знайдіть відповідність між персонажем та халепою, яка стала з ним на шоколадній фабриці.

Август Глуп Білки навалюються на персонажа і скидають у сміттєпровід, а потім зіштовхують усміттєпровід і батьків.

Верука Солт Жадібно п'є шоколад і, перехилившись з берега, зісковзує в річку і лід не тоне, але потрапляє в одну зі скляних труб.

Віолетта Б'юргард Персонаж залишився живий і здоровий, проте під час подорожі зменшився, його зріст – не більше дюйма, і він бігає по долоні своєї матері.

Майк Тіві Роздувається і стає схожим на величезну ягоду чорниці. Умпа-лумпи викочують в інший цех, щоб там віджати чорничний сік.

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Складання цитатної характеристики Віллі Вонки.

Екстравагантна зовнішність	І справді, – незвичайна людина! У чорному циліндрі. У красивому фракі з темно-фіолетового оксамиту. У темно-зелених штанах. У перлинно-сірих рукавичках. А в руці він тримав ціпок із золотою голівкою. А очі... очі були напрочуд блискучі. Здавалося, у них мерехтять яскраві іскорки. Та й все обличчя світилося радістю.
----------------------------	--

Майстер шоколаду	А чи знаєш ти, наприклад, що він придумав понад двісті нових видів шоколаду і всі з різною начинкою? Жодна кондитерська фабрика в світі не випускає таких солодких і смачних шоколадок!
Великий винахідник солодоців	Містер Віллі Вонка робить зефір, який пахне фіалкою, і дивовижні карамельки, які щодесять секунд міняють колір, а ще маленькі цукерки, які просто тануть у роті. Він вміє робити жуйку, яка ніколи не втрачає смаку, і цукрові кульки, які можна надути до величезних розмірів, а потім проткнути шпилькою і проковтнути.
Творча особистість	Ах, який це був палац! Сто кімнат, і всі зі світлого і темного шоколаду. Цеглини шоколадні, і цемент, який скриплював їх, шоколадний, і вікна шоколадні, стіни і стелі теж із шоколаду, так само, як і килими, картини, меблі.
Ревно береже секрети виробництва	Це жахливо! Я розорюся! Кругом одні шпигуни! Мені доведеться закрити фабрику!
Талановитий менеджер	А в кінці подорожі кожен з відвідувачів отримує спеціальний подарунок – стільки шоколаду і солодоців, що вистачить на все життя! Отже, шукайте золоті квитки!
Кондитерський геній	Ніде в світі не перемішують шоколад за допомогою водоспаду! Він перемішує шоколад. І успіє його. Збиває і робить легким і повітряним!
Винахідливий інженер	Це ліфтоліт! Він може рухатися не тільки вгору-вниз, але і вправо, і вліво, і навкоси – у будь-якому напрямку! Він може доставити нас у будь-який цех фабрики...
Непересічний учений	Коли я вперше побачив, як працює звичайний телевізор, мені в голову прийшла приголомшлива думка. Якщо можна передати по повітрю на великі відстані картинку, попередньо розбивши її на мільйони найдрібніших частинок, а потім знову зібравши в єдине ціле на телеекрані, то чому не можна виконати те саме з шоколадкою...
Живе за законами краси	Перед ними простяглася чарівна долина, по обидва боки якої тяглися зелені луки, а внизу протікала широка коричнева ріка. А як вам мої дерева? Подобаються? А мої чарівні куці? Правда, чудово? Я ж вам казав, що не виношу каліцтва! І, звичайно, всі вони їстівні! Кожне зроблене з чогось смачного!
Щедрість	Хіба ти не пам'ятаєш, що було написано на золотих квитках? Кожна дитина отримує стільки солодоців, що на все життя вистачить. Для кожного приготована колони вантажівок, догори набитих цукерками.

Шляхетність	Як я люблю свою шоколадну фабрику!.. Я вирішив подарувати її тобі. Як тільки ти трохи підростеш, вона стане твоєю.
Енергійність	Швидкістю рухів він нагадував білку – стару, розумну, спритну білку з міського парку. Несподівано містер Вонка смішно підстрибнув, зробив пірует прямо на снігу, широко розкинув руки, усміхнувся дітям.
Дивне почуття гумору	Тому що він буде несмачний. Лише уявіть – АВГУСТИЧНИЙ ГЛУП У ШОКОЛАДІ! Його не стануть купувати!

2. Висновки.

Віллі Вонка з'являється перед переможцями свого конкурсу в чорному циліндрі, фракку з темно-фіолетового оксамиту, у темно-зелених штанах, перлинно-сірих рукавичках. У нього приємне, відкрите обличчя, блискучі розумні очі.

Віллі Вонка надмірно говіркий, але щиро радіє своїм гостям, утім ненароком може і образити людину – він досить безцеремонний. В інших випадках, навпаки, вельми галантний. Віллі Вонка до безтями закоханий у свою фабрику. Коли один з дітей, Август Глуп, перешкодив процесу виготовлення шоколаду і потрапив у трубу, у Віллі Вонки розкрилося досить дивне почуття гумору. Дівчинка, яка перетворилася на чорницю, за словами Вонки, ризикує на все життя залишитися фіолетовою, а іншій дівчинці, Веруці, навіть загрожує бути спаленою живцем у печі сміттепроводу. Проте всі залишаються живі, і Віллі Вонка виконує обіцяне і дарує їм стільки шоколаду, що їм вистачить на все життя. Ми дізнаємося, що фабрикант старий, набагато старіший, ніж виглядає, тож шукає спадкоємця. Шоколадному чарівнику сподобався добрий, ввічливий Чарлі, який, як і сам господар і його умпи-лумпи, любить шоколад. Вонка вимагає негайно перевезти сім'ю Чарлі на фабрику, щоб родина допомагала хлопчикові, поки той не виросте і не навчиться керувати шоколадною фабрикою.

3. Коментоване читання розділів 27–30.

4. Евристична бесіда за прочитаним.

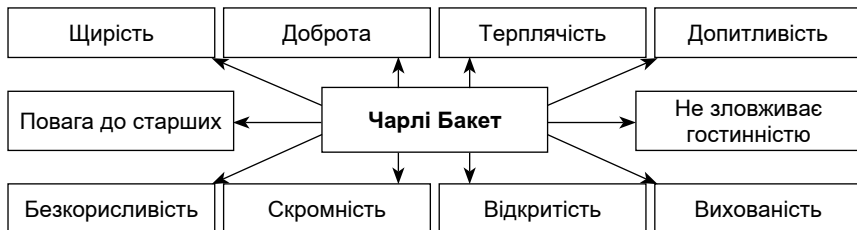
1. Чи випадково у Віллі Вонки було передчуття, що саме Чарлі Бакет отримає головний приз? Пригадайте моменти, коли Віллі Вонка підтримував хлопчика та його дідуся на початку екскурсії та під час подорожі.

2. Що означав напис на кнопці ліфтолета «Вгору і нікуди»?

3. Яким було останнє випробування Чарлі і дідуся?

4. Що трапилось з маленькими власниками золотих квітков під час екскурсії?

5. Чи співчуває їм Віллі Вонка?
6. Який подарунок приготував фабрикант переможцю акції?
7. Що сталося з родиною Чарлі? Чому бабусі й дідусь не хотіли полишати домівку?
8. Чи справедливу винагороду отримав Чарлі?
5. Мозковий штурм «Риси вдачі Чарлі Бакета».

6. Робота з узагальнюючою таблицею «Чарлі – головний герой повісті».

Ситуації	Риси вдачі
Скрутне матеріальне становище.	Оптимізм, сподівання на щастя.
Стосунки з батьками.	Повага до старших.
Дружба з дідусем Джо.	Вміння знаходити друзів і дружити.
Виграє золотий квиток.	Відкритість, віра в прекрасне майбутнє.
Знайомство з Віллі Вонкою.	Вихованість, скромність.
Експерсія на фабрику.	Не зловживає гостинністю, безкорисливість.
Подарунок від шоколадного чарівника.	Доброта, щирість.

V. Підсумки.

Солодка вікторина «Дива шоколадної фабрики». Складіть перелік солодоців Віллі Вонки. Переможе той, хто скаже останнє слово.

1. М'якор – особливий м'ятний цукор.
2. Сунічні іриски в шоколаді.
3. Чарівні ручні цукерки (коли їх тримаєш у руці, відчуваєш смак у роті).
4. Різнобарвні драже, щоб плювати всіма кольорами веселки.
5. Водяні пістолети, заряджені полуничним соком.
6. Льодяники, що вибухають для ворогів.
7. Льодяники, що світяться, для нічного харчування.
8. Пломбувальна карамель «Геть дантистів».
9. Клейкі тянучки для балакучих батьків.
10. Невидимі шоколадки для їжі на уроці.

11. Льодяникові олівці.
12. Вічні льодяники.
13. Волохаті іриски.
14. Жуйка-обід.
15. Їстівні зефірні подушки.
16. Солодкі шпалери для дитячої кімнати.
17. Гаряче морозиво для холодної погоди.
18. Шипучі підйомні напої.
19. Джем-джин.
20. Гоголь-моголь.
21. Зефір, що пахне фіалками.
22. Карамель, яка змінює колір кожні 10 секунд.
23. Жуйка, що не втрачає смаку.
24. Цукрові кульки, які можна надути.
25. Блакитне яечко, що тоне в роті і залишається маленьке рожеве пташеня.
26. Морозиво, яке не тоне навіть у спеку.
27. Диво-шоколад «Вонка в захваті».
28. «Хрусткий горіховий сюрприз Вонки».
29. Ірискові яблуні.

VI. Домашнє завдання.

Підготуватися до уроку позакласного читання за повістю-казкою П. Маара «Що не день, то субота».

Тема: Урок позакласного читання. Пауль Маар. «Що не день, то субота»

Мета: ознайомити учнів з фактами життя й особливостями творчості Пауля Маара; продемонструвати яскравість художнього світу повісті-казки «Що не день, то субота», реальне і фантастичне у творі; розкрити оптимістичний образ Суботика, його віру в силу думки й фантазії; виявити елементи фольклору (казки) та їхнє значення для розкриття головної ідеї – реалізації мрій, бажань і прагнень особистості; висловити враження і власне ставлення до подій казки, розкрити гуманістичний зміст казки, моральні цінності, втілені в ній;

розвивати творчу уяву, навички зв'язного мовлення, спілкування, аналізу і систематизації навчального матеріалу, уміння висловлювати свою думку та обґрунтовувати її; формувати полікультурну компетенцію;

виховувати повагу до літературної творчості; формувати всебічно розвинену особистість, прищеплювати інтерес до духовних надбань людства.

Обладнання: підручник, тексти повісті, портрет Пауля Маара, виставка книжок Пауля Маара, ілюстрації автора до повісті.

Тип уроку: урок позакласного читання.

І в суботу наче з неба впав Суботик!

П. Маар

Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

Знайдіть відповідність.

Автор літературної казки

Казка

Г.К. Андерсен

Оскар Уайльд

Шарль Перро

Олександр Пушкін

Льюїс Керролл

Роальд Дал

«Чарлі і шоколадна фабрика»

«Казка про мертву царівну та сімох багатирів»

«Хлопчик-зірка»

«Аліса в Країні Див»

«Соловейко»

«Попелюшка»

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

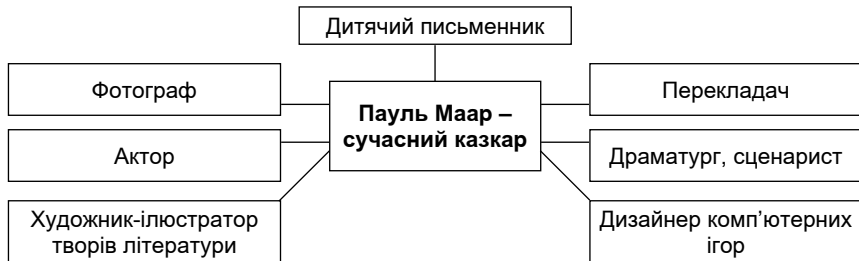
1. Слово вчителя про факти біографії та творчості П. Маара.

Пауль Маар народився 1937 р. в німецькому місті Швайнфурт. Він надзвичайно любив читати, але його батько вважав, що читання – це змарнований час, і вдома у них майже не було книжок. Пауль записався до бібліотеки, однак приносити додому книжки і читати йому забороняли. Тоді хлопчик домовився зі шкільним другом, що після уроків читатиме книжки у нього вдома. В одному зі своїх інтерв'ю Маар говорив, що дитинство дитячих письменників зводиться, як правило, до двох крайностей: воно або щасливе, і письменник відтворює його у своїх творах, або намагається придумати – як це робить сам Маар – те прекрасне дитинство, якого він був позбавлений.

Маар закінчив Державну академію мистецтв у Штутгарті, де вчився образотворчого мистецтва та історії мистецтва. Під час канікул він підробляв у театрі містечка Масбух художником-декоратором і фотографом, а після закінчення навчання кілька років працював учителем малювання.

Писати Маар почав завдяки художньому керівнику театру – той поскаржився, що для дітей немає нових цікавих п'єс, тому з року в рік доводиться ставити «Сплячу красуню» чи «Вовка і семеро козенят». Так з'явилася перша п'єса Маара – «Король у ящику». Першу книжку «Собака з татуваннями» Маар писав передусім для своїх дітей, бо у фонді місцевої бібліотеки не було таких книжок, які б відповідали запитам молодих батьків та їхніх дітей. «Собака з татуваннями» – це збірка оповідань, об'єднаних рамковим сюжетом про пса, на тіло якого нанесено татування-ілюстрації до різних історій: він розповідає ці історії левові.

2. Робота з підручником (с. 308–309): складіть асоціативний кущ «Пауль Маар – сучасний казкар».

3. Історія створення та особливості повісті-казки «Що не день, то субота».

У серію «Суботик» увійшли книжки «Що не день, то субота», «Машина для здійснення бажань, або Суботик повертається в суботу», «Китобус, або Нові цятки для Суботика», «Чарівні краплі для Суботика» і «Суботик у небезпеці», «Коли Суботика занадто багато».

Перша книжка «Що не день, то субота» вийшла в 1973 р., і саме в ній читачі познайомилися з надзвичайно дивним створінням – Суботиком. За твердженням автора, це істота середнього роду «Я вважав, що якщо герой книжки буде дівчинкою, то хлопчики не захочуть її читати, і навпаки».

Коли Пауль Маар думав про те, яким має бути Суботик, він радився зі своїми дітьми. Ті сказали, що в нього обов'язково повинні бути веснянки. Під рукою у тата виявився тільки синій олівець: саме тому цятки в Суботика сині.

Суботика назвали «новим Карлсоном» і він став популярним не менше за героя Астрід Ліндгрєн.

4. Евристична бесіда за змістом казки.

1. Звідки і коли приходять Суботик і чому має таке ім'я? *(Суботик приходить у суботу, якщо тиждень почнеться сонячною неділею, по неділі буде понеділок, а тоді вівторок з Вівторакусом, середа саме серед тижня, четвер з грозою і чотирикратним громом, а п'ятниця виявиться вільним днем)*

2. Яким ви уявляєте Суботика? Що незвичного в його зовнішності та поведінці? *(Суботик – миле й кумедне створіння у водолазному костюмі і з хоботцем замість носика, яке грає у футбол сирними кулями, залюбки з'їдає комірці і віконні ручки та здійснює найнеймовірніші бажання. Уявний друг, про якого мріють і діти, і дорослі. Ця дивна істота повсякчас дивує всіх своєю винахідливістю, змінює життя і характери оточуючих людей)*

3. Розкажіть про життя пана Пляшкера до появи Суботика. Як змінює його Суботик? *(Життя пана Пляшкера минало нудно й одноманітно, а головне, він усіх і всього боявся: свого началь-*

ника, квартирну господиню, у якої винаймав кімнату. Панові Пляшкеру поталанило, бо саме його Суботик зве своїм татусем і на задоволення його примх віддає найбільше своє багатство – дивовижні сині цятки, які здатні виконати будь-яке бажання, якщо його правильно сформулювати)

4. Скільки днів Суботик гостює у пана Пляшкера? (Сім днів: від суботи до суботи)

5. В яких епізодах проявилися дитяча безпосередність Суботика? (Обирає замість одягу водолазний костюм; у магазині просить називати себе королем, бо запобігливий продавець назвав клієнта королем; рве костюми для примірки після дозволу дихати; розігрує начальника Пляшкера з годинником; відвідує школу; їсть пісочні бабки на дитячому майданчику, виконує будь-яке бажання, якщо попросити)

6. Які пригоди трапляються з паном Пляшкером і Суботиком? (Переполох в універмазі, винахід машини, що доставляє сосиски; розіграш начальника, який змушує рахувати без лічильної машинки; сніговий буревій у квартирі; квартирна господиня зі злими помислами раптово починає висловлювати протилежні думки)

7. Яке основне захоплення Суботика? Які вірші він складає? (Суботик складає смішні вірші, в яких щиро і безпосередньо висловлює свої почуття, передає настрій, власне ставлення до подій чи людей, уміє підбадьорити. У школі він вчить дітей, перетворюючи урок на захопливу гру)

8. Які поради дає Суботик Пляшкеру? (Дорослих, може, і треба слухатися, але не всіх, а в житті пана Пляшкера чимало поганих дорослих: зла квартирна хазяйка, учитель, запобігливий продавець. І Суботик сам знає це: адже він – чарівна істота. Він залишається незрозумілим для тих дорослих, які вважають, що порядок і дисципліна – це єдиний порятунок від негараздів, і жити треба спокійно і розмірено. Суботик, навпаки, вірить у те, що в житті головне – радість та інтерес. На відміну від Карлсона, двоюрідним братом якого він по суті є, Суботик пустує цілком невинно і необразливо. Його витівки не завдають нікому прикрощів, усі лишень сміються з них. Спілкування із Суботиком пішло на користь пану Пляшкеру: він став активним, в очах засвітився оптимізм, прокинулося почуття самоповаги, з'явилися сили протистояти безглузду і нахабству)

9. Чи допоміг Суботик змінити життя «таткові»? (Суботик допоміг зрозуміти пану Пляшкеру і читачам, що здійснення мрій та бажань залежить від самої людини, від того, як вона сприймає світ, як ставиться до людей. Справжнє диво твориться не за допомогою синіх цяток чарівної істоти, а силою уяви, вірою в незвичайне, дитячою безпосередністю, гумором, грою, щирістю)

10. Яке останнє бажання пана Пляшкера виконує Суботик? Чому машина не може здійснити жодного бажання?

11. Доведіть, що сміх – головна складова повісті-казки Пауля Маара. *(Вустами своїх героїв автор говорить, що сміх може вратися з будь-якими неприємностями, допомогти в будь-якому горі, врятувати від будь-яких негараздів. Якби не Суботик, усім навколо було б самотньо і бентежно, а пан Пляшкер і зовсім би з'їхав з глузду від туги)*

12. Чи повернеться Суботик? *(Повернеться до тих, хто ще вмє загадувати бажання і усміхатися!)*

5. Переказ ключових моментів казки за ілюстраціями.

1. Пан Пляшкер зустрічається із Суботиком.

2. Пан Пляшкер із Суботиком прийшли за покупками в універмаг.

3. Суботик відвідує школу.

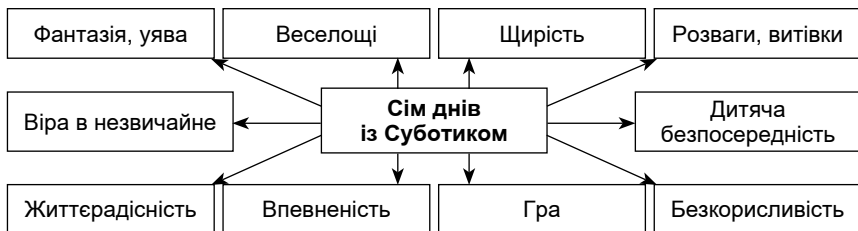
4. Суботик виконує останнє бажання татка.

6. **Вибірковий диктант «Риси характеру Суботика»:** випишіть лише риси, притаманні головному герою повісті.

Винахідливість, життєрадісність, дитяча безпосередність, розсудливість, доброта, сміливість, безкорисливість, наївність, нахабність, відповідальність, жорстокість, хоробрість, жадібність, готовність прийти на допомогу, щирість, чесність, байдужість, підступність, зрадливість, скромність, кмітливість, рішучість, волелюбність, вірність дружбі, жага пригод.

V. Підсумки.

Асоціативна хвиля «Сім днів із Суботиком».

VI. Домашнє завдання.

1. Намалювати ілюстрації до повісті-казки Пауля Маара.

2. Завдання 4 (с. 249).

3. Підготуватися до контрольної роботи за темою «Сучасна література».

Тема: Контрольна робота «Тове Янсон та інші автори ХХ століття»

Мета: підсумувати й узагальнити знання учнів з теми «Сучасна література», виявити рівень умінь і навичок учнів; розвивати зв'язне мовлення, логічне мислення, виховувати дисциплінованість, зібраність, уміння зосередитися.

Обладнання: зошит для самостійних та контрольних робіт.
Тип уроку: урок контролю і оцінювання навчальних досягнень.

Ми знаємо стільки, скільки утримуємо
в пам'яті.

Латинське прислів'я

Хід і структура уроку

- I. Оголошення теми, мети, завдань уроку.**
- II. Мотивація навчальної діяльності. Ознайомлення з критеріями оцінювання завдань.**
- III. Робота над контрольними завданнями.**
Виконується за посібником «Світова література, 5 клас. Зошит для контрольних і самостійних робіт» (автор Є. Волощук).
- IV. Підсумки уроку.**
- V. Домашнє завдання.**
Підготуватися до уроку-подорожі літературним містом.

ПІДСУМКИ

Тема: Узагальнення і систематизація навчального матеріалу

Мета: удосконалювати вміння учнів виразно читати, розвивати творчі здібності, сприяти морально-етичному вихованню учнів, поглиблювати навички аналізу художнього тексту, прищеплювати смак до літератури та театрального мистецтва.

Обладнання: підручник, портрети письменників, твори, які вивчалися в 5-му класі, ілюстрації до літературних творів, вивчених у 5-му класі, карта міста літературних таємниць.

Тип уроку: урок узагальнення та систематизації знань.

Розмірковуючи, ми створюємо світ.

Будда

Хід і структура уроку

- I. Організаційний момент.**
- II. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.**
- III. Актуалізація опорних знань.**
Теоретична розминка (с. 254)
- IV. Сприйняття і засвоєння навчального матеріалу.**
  - 1. Подорож літературним містом.**
Вулиця Літературознавча
Знайдіть відповідність: з'єднайте літературознавче поняття та його визначення.

**Літературознавче
поняття**

Визначення

Повість	різновид художньої літератури, в якій зображується дивний і незвичайний світ, з яким людина в реальному житті зіткнутися не може.
Пригодницька література	інакомовне зображення в художньому творі рис характеру, уявлень та взаємин людей, суспільних явищ тощо, ґрунтується на приховуванні певних явищ, осіб, предметів під іншими художніми образами.
Антитеза	прозовий твір, за обсягом більший за оповідання, зображується низка подій у житті головного героя, а також детально змальовуються пов'язані з ним другорядні персонажі.
Алегорія	протиставлення явищ, понять, почуттів, думок, характерів.
Фантастика	великий за обсягом і складний за будовою переважно прозовий твір, в якому зображується значна частина життя головного героя або його доля, а також відтворюється життя суспільства, розкривається історія формування багатьох персонажів.
Роман	твори із захоплюючим сюжетом про складні випробування, через які проходять герої. В основі цих творів – напружені конфлікти особистого чи громадського життя, в яких персонажі найповніше виявляють риси свого характеру.

Алея Красного письменства

Зоровий диктант «Чи запам'ятали ви письменників?»: за поданим портретом назвіть письменника.

Узвіз Кітливих

Кросворд «Знайди автора».

М	П	У	А	Й	Л	Х
А	А	Ш	О	П	Ь	Я
Х	Р	К	Р	Х	Д	Н
Г	К	І	Т	С	Х	С
Е	Й	Н	Е	В	Т	О
Т	К	Е	Р	Р	О	Н
Е	Х	М	М	О	М	О
Г	Р	І	Л	Л	П	С

Пушкін,
Уальд,
Кітс,
Гете,
Твен,
Томпсон,
Портер,
Керролл,
Янсон,
Маар,
Грімм.

Умови: рухатися можна в будь-якому напрямку, крім діагоналі.

Проспект Літературних героїв

Впізнай літературного героя за ілюстраціями: за поданим портретом назвіть літературного героя, твір та автора.

Чарівна скринька.

З якими героями пов'язані ці предмети?

1. Рукавичка (*Білий Кролик*)
2. Милиці (*Полліанна*)
3. Золотий квиток (*Чарлі Бакет*)
4. Капелюх (*Мумі-троль*)
5. Яблуко (*Мертва царівна*)
6. Дохла кішка з мотузочком (*Том Соєр*)
7. Пляшечка «Випий мене!» (*Аліса в Країні Див*)
8. Пензлик (*Малян*)
9. Починок (*Пасербиця, «Пані Метелиця»*)
10. Чарівний молоток (*Іссумбосі*)

Майдан Казкарів

Розподільний диктант.

Розподіліть казки на фольклорні та літературні, вказавши їхні відмінності:

«Фарбований шакал», «Казка про мертву царівну та сімох богатирів», «Іссумбосі, або Хлопчик-мізинчик», «Соловейко», «Хлопчик-зірка», «Аліса в Країні Див», «Синдбад-мореплавець», «Пензлик Маляна», «Рікі-Тікі-Таві», «Пані Метелиця».

Фольклорні казки	Літературні казки

Поетична алея

Впізнай поезію за її початком.

Поезія землі не вмере ніколи. (*Дж. Кітс, «Про коника та цвіркуна»*)

На всі вершини

Ліг супокій... (*Й.В. Гете, «Нічна пісня мандрівника»*)

Задзвени із глибини

Тихої печалі,

Мила пісенька весни... (*Г. Гейне, «Задзвени із глибини...»*)

З дитячих раювань моїх

Розраду несете мені ви,

Червоні палітурки книг

Мої ви друзі незрадливі. (*М. Цветаєва, «Книжки в обкладинках червоних»*)

Палац Мудрості

Знайдіть відповідність: визначте, кому з письменників належать афоризми.

Оскар Уальд	А хіба не вічний холод у тій хаті, де люди з кам'яними серцями?
Роальд Дал	На світі немає нічого неможливого.
Елеонор Портер	Коли шукаєш привід для радощів, забуваєш про неприємне.
Марк Твен	Коли сумніваєшся, говори правду.
Льюїс Керролл	Ти завжди можеш взяти більше, ніж нічого.
Джон Кітс	Поезія землі не вмере ніколи.

Парк творчості.

Робота в групах за завданнями 7 підручника «Порівняйте!» (с. 255).

V. Підсумки.

Заповніть підсумкову таблицю.

Автор	Назва твору	Жанр
О. Пушкін		Казка
	«Соловейко»	
О. Уайльд	«Хлопчик-зірка»	
Е. Сетон-Томпсон		
	«Пригоди Тома Сойера»	
Е. Портер		Повість
	«Аліса в Країні Див»	
М. Цветаєва	«Книжки в обкладинках червоних»	
	«Чарлі і шоколадна фабрика»	
Т. Янсон		повість-казка
	«Що не день, то субота»	

VI. Домашнє завдання.

Завдання підручника 9 (с. 255).

Тема: Узагальнення і систематизація навчального матеріалу

Мета: удосконалювати вміння учнів виразно читати, розвивати творчі здібності, сприяти морально-етичному вихованню учнів, поглиблювати навички аналізу художнього тексту, прищеплювати смак до літератури та театрального мистецтва.

Обладнання: підручник, три смужки жовтого, червоного та зеленого кольорів.

Тип уроку: урок узагальнення та систематизації знань.

Учень, який вчиться без бажання, – це птах без крил.

Сааді

Хід і структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.

III. Актуалізація опорних знань.

Літературна розминка.

Редьярд Кіплінг писав:

Знання про все мені дали
Шість вірних слуг (скажу я так):
Їх імена Де, Що, Коли
Та Хто, Чому і Як.
Вони бувають всюди й скрізь
Шукають, що скажу...

Розкажіть про літературний твір, який сподобався, відповідавши на шість запитань: Де, Що, Коли, Хто, Чому і Як?

IV. Сприйняття і засвоєння навчального матеріалу.

1. Інтелектуальна гра «Розумники та розумниці».

Відбір розумників: за кожну правильну відповідь на питання підручника «Художні твори та їхні автори» учасники отримують один бал, за кожну правильну відповідь на питання підручника «Сторінками вивчених художніх творів» – три бали. У фінальну гру потрапляють ті, хто набрав найбільшу кількість балів.

Фінал: гравці-фіналісти обирають одну з трьох смужок – червону, жовту чи зелену. Червона смужка найкоротша. Однак той учень, який рухається по ній, не має права на помилку. Жовта смужка довша, але учасник має право зробити на ній одну помилку. Найдовша смужка – зелена, на ній гравець має право зробити дві помилки. Переможець отримує орден розумників.

2. Запитання для фінальної гри «Впізнайте письменника».

1. Його пристрасною була фотографія. Він знімав багатьох відомих людей свого часу, але найбільше любив фотографувати дітей. (*Льюїс Керролл*)

2. У нього була незвичайна біографія, дивне ім'я і химерний будинок: на одну третину – пароплав, на другу третину – собор, а ще одна – годинник із зозулею. Любив він сидіти вечорами на «палубі». (*Марк Твен*)

3. Член французької Академії, фізик, анатом, мовознавець... Але державні заслуги швидко забулися, а запам'яталось зовсім інше. (*Шарль Перро*)

4. Одного разу місцева віщунка сказала матері, що її син стане знаменитим і в його честь запалять вогні. (*Г.К. Андерсен*)

5. Намагалися одягатися так, як і він, повторювали його до-тепи. З ним багато і охоче спілкувалися різні люди, його уважно слухали і говорили, що у нього золота мова. (*О. Уайльд*)

6. Жандармський чиновник III відділення записав про нього: «Він був у повному розумінні слова дитя і, як дитя, нікого не боявся». (*О. Пушкін*)

7. Першою мовою майбутнього письменника була мова інду-сів – хінді. (*Р. Кіплінг*)

8. Він придумував для своїх учнів потішні й повчальні історії. Його вихованці будували будиночки з літер, разом з учителем складали казки. (*Дж. Родарі*)

V. *Рекомендації щодо читання творів світової літератури влітку* (див. чинну програму).

VI. *Підсумки.*

Резервні уроки – 3 години.

ЗМІСТ

Передмова	3
Календарно-тематичне планування	8

I СЕМЕСТР

ВСТУП

Тема: Світова література – духовна скарбниця людства. Роль книги в сучасному житті	12
Тема: Фольклор, його характерні ознаки. Фольклорні жанри різних народів (прислів'я, приказки, загадки, пісні). Гуманістичні цінності, втілені у фольклорних творах різних народів. Література і фольклор	17

КАЗКИ НАРОДІВ СВІТУ

Тема: Жанрова специфіка фольклорної і літературної казки. Різновиди казок (про тварин, чарівні, соціально-побутові), їхні характерні ознаки	23
Тема: Індійська народна казка «Фарбований шакал». Викриття в образах тварин негативних людських рис. Філософський зміст казки	28
Тема: Японська народна казка «Іссумбосі, або Хлопчик-мізинчик». Відображення любові до праці, кмітливості, сміливості, ставлення до природи в образі Іссумбосі. Національний колорит японських казок	33
Тема: Китайська народна казка «Пензлик Маляна». Поетизація мистецтва й уславлення образу митця в казці. Значення фантастичних елементів	39
Тема: Арабська народна казка «Синдбад-мореплавець» (третя подорож). Утвердження жаги відкриття світу, мужності й людяності в казці. Втілення в образі Синдбада-мореплавця віри в перемогу людини над обставинами	42
Тема: Брати Якоб і Вільгельм Грімм. Значення діяльності братів Грімм у збиранні фольклору. «Пані Метелиця». Моральні цінності в казці. Характеристика образів персонажів. Антитези в казці	45
Тема: Урок розвитку зв'язного мовлення. Твір «Порівняльна характеристика героїв казки “Пані Метелиця”»	51
Тема: Контрольна робота «Література і фольклор. Народні казки»	55
Тема: Урок позакласного читання. Казки Ш. Перро. Подорож у казковий дивосвіт	55
Тема: Олександр Пушкін. Вступ до поеми «Руслан і Людмила». Поєднання фольклорних і літературних елементів у творчості О. Пушкіна	59

Тема: Урок виразного читання. О. Пушкін. Вступ до поеми «Руслан і Людмила»	64
Тема: О. Пушкін. «Казка про мертву царівну та сімох богатирів». Поєднання фольклорних і літературних елементів у творчості О. Пушкіна	67
Тема: О. Пушкін. «Казка про мертву царівну та сімох богатирів». Система образів казки	71
Тема: Ганс Крістіан Андерсен. Казка «Соловейко». Соловей як втілення сили природи і мистецтва	75
Тема: Протиставлення «справжнього» і «штучного» в казці «Соловейко»	80
Тема: Оскар Уайльд. «Хлопчик-зірка». Символічний зміст назви твору	83
Тема: Оскар Уайльд. «Хлопчик-зірка». Казкові персонажі, їхня характеристика. Основний конфлікт. Еволюція образу головного героя	87
Тема: Урок розвитку зв'язного мовлення. Твір-роздум на морально-етичну тему за прочитаними казками «Що таке справжня краса?»	91
Тема: Контрольна робота «Літературні казки»	94
Тема: Урок позакласного читання. Редьярд Кіплінг. «Рікі-Тікі-Таві». Велика війна сміливого мангуста	94

ПРИРОДА І ЛЮДИНА

Тема: Пейзаж у літературі та інших видах мистецтва	101
Тема: Джон Кітс. «Про коника та цвіркуна». Поетизація образу природи у вірші, його ідея	105
Тема: Йоганн Вольфганг Гете. «Нічна пісня мандрівника». Зображення взаємозв'язку різних сфер природи та людини в поетичному творі	109
Тема: Генріх Гейне. «Задзвени із глибини...». Втілення краси весняної природи у вірші. Зв'язок із фольклором	114
Тема: Урок виразного читання. Пейзажна лірика	119
Тема: Ернест Сетон-Томпсон. «Лобо». Авторські спостереження за світом природи	122
Тема: Е. Сетон-Томпсон. «Лобо». Звички і закони вовчої зграї	126
Тема: Е. Сетон-Томпсон. «Лобо». Протистояння людини і хижака	129
Тема: Е. Сетон-Томпсон. «Лобо». Характеристика центральних образів оповідання	132
Тема: Контрольна робота «Вірші про природу. Ернест Сетон-Томпсон»	136

II СЕМЕСТР СВІТ ДИТИНСТВА

Тема: Марк Твен. «Пригоди Тома Сойера». Факти життя і творчості Марка Твена	137
--	-----

<i>Тема:</i> Марк Твен. «Пригоди Тома Соєра». Світ уяви та гри Тома Соєра	141
<i>Тема:</i> Марк Твен. «Пригоди Тома Соєра». Провідні ідеї твору	144
<i>Тема:</i> Марк Твен. «Пригоди Тома Соєра». Цінності дитинства та їхній вплив на доросле життя. Вплив світу дорослих на дитячі взаємини	147
<i>Тема:</i> Урок розвитку зв'язного мовлення. Стислий переказ за фрагментом повісті Марка Твена «Пригоди Тома Соєра» («У Мак-Дугаловій печері»).	151
<i>Тема:</i> Марк Твен. «Пригоди Тома Соєра». Образи Тома Соєра та Гекльберрі Фінна	154
<i>Тема:</i> Елеонор Портер. «Полліанна». Щирість, мужність і оптимізм героїні твору	158
<i>Тема:</i> Е. Портер. «Полліанна». Ідея радості життя й відкриття світу в творі	161
<i>Тема:</i> Е. Портер. «Полліанна». Вплив героїні на життя міста. Полліанна та її друзі	164
<i>Тема:</i> Е. Портер. «Полліанна». Образ Полліанни	167
<i>Тема:</i> Контрольна робота «Марк Твен. Елеонор Портер»	172

СИЛА ТВОРЧОЇ УЯВИ

<i>Тема:</i> Льюїс Керролл. «Аліса в Країні Див». Творча історія книги, її зв'язок з біографією письменника та життям Англії вікторіанської доби	173
<i>Тема:</i> Льюїс Керролл. «Аліса в Країні Див». Особливості художньої мови твору	178
<i>Тема:</i> Льюїс Керролл. «Аліса в Країні Див». Світ уяви та захопливі пригоди Аліси	182
<i>Тема:</i> Льюїс Керролл. «Аліса в Країні Див». Країна Див та її мешканці	185
<i>Тема:</i> Льюїс Керролл. «Аліса в Країні Див». Образ Аліси. Персонажі, які оточують героїню	190
<i>Тема:</i> Урок позакласного читання. Джанні Родарі. «Пригоди Джемліно в Країні брехунів»	194
<i>Тема:</i> Марина Цветаєва. «Книжки в обкладинках червоних». Чарівний світ літератури й мистецтва у вірші М. Цветаєвої.	199
<i>Тема:</i> Урок виразного читання. М. Цветаєва. «Книжки в обкладинках червоних».	203
<i>Тема:</i> Контрольна робота «Льюїс Керролл. Марина Іванівна Цветаєва»	206

СУЧАСНА ЛІТЕРАТУРА. У КОЛІ ДОБРИХ ДРУЗІВ

<i>Тема:</i> Туве Янсон. «Капелюх Чарівника». Чарівність художнього світу твору	207
<i>Тема:</i> Т. Янсон. «Капелюх Чарівника». Втілення ідей доброти, щирості, сімейних цінностей	211

Тема: Т. Янсон. «Капелюх Чарівника». Персонажі казки, втілення в них ідей доброти, ширості	214
Тема: Туве Янсон. «Капелюх Чарівника». Чарівність світу мумі-тролів	217
Тема: Урок розвитку зв'язного мовлення. Контрольний твір	220
Тема: Р. Дал. «Чарлі і шоколадна фабрика»	220
Тема: Р. Дал. «Чарлі і шоколадна фабрика». Цікаві пригоди на казковій шоколадній фабриці містера Вонки	225
Тема: Р. Дал. «Чарлі і шоколадна фабрика». Доброта і щирість головного героя	230
Тема: Урок позакласного читання. Пауль Маар. «Що не день, то субота»	234
Тема: Контрольна робота «Туве Янсон та інші автори ХХ століття»	238

ПІДСУМКИ

Тема: Узагальнення і систематизація навчального матеріалу	239
Тема: Узагальнення і систематизація навчального матеріалу	242

Навчальне видання

ВОЛОЩУК Євгенія Валентинівна
СЛОБОДЯНЮК Олена Михайлівна

СВІТОВА ЛІТЕРАТУРА

Книжка для вчителя

Календарно-тематичне планування
та розробки уроків

*Схвалено для використання
у загальноосвітніх навчальних закладах*

Головний редактор *Наталія Заблоцька.*

Відповідальна за випуск *Олена Камішанська.*

Редактор *Вікторія Левченко.* Обкладинка *Тетяни Куц.* Комп'ютерна верстка *Світлани Лобунець.* Технічний редактор *Цезарина Федосіхіна.*

Коректори *Алла Кравченко, Любов Федоренко*

Формат 60×84/₁₆. Ум. друк. арк. 14,415. Обл-вид. арк. 13,0.

Тираж 5023 пр. Вид. № 1343. Зам.

Видавництво «Генеза», вул. Тимошенка, 2-л, м. Київ, 04212.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 3966 від 01.02.2011.

Віддруковано з готових позитивів у

ТОВ «ПЕТ», вул. Ольмінського, 17, м. Харків, 61024.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 4526 від 18.04.2013.